

AGRIA

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BERTHA ZOLTÁN
NAGY ZITA
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁSNÉ
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Borítógrafika: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: PÜSKI VIKTÓRIA, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Egyetem
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-400/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
E-mail: kodigabi@gmail.com

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: OFSZET-METÁL-TECHNIK Kft.

3394 Egerszalók, Ady Endre út 35/A/2.

A lapot az Eszterházy Károly Egyetem és az EKMK
különbéféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Csáky Anna

A magyar Krisztus – *hommage à József Attila* (A fájdalom poklaiban; Megkövezve; Éneke piros virágaival; A sugaras költő; A bánat iszapos gödrében; A Mindenség ágán; Vaskerekek alatt)

11

ARTériák

Sajgó Szabolcs

három kérdés ráadással	13
nem csügged	13
épül	14
kifordítva	14

Sebestény-Jáger Orsolya

<i>Pilinszky</i>	15
A kút (<i>Exupéry emlékére</i>)	15
A kútnál (<i>Jn 4</i>)	15
A jó Pásztor (<i>Jn 10</i>)	16
Márciusi imádság	16
Az anyák imája	16

Antal Attila

Jó utazni most	17
Huszáros idők rondója	17

Anga Mária

Mögöttem fal	18
A stációk	18

Benő Attila

(hófolt)	19
(kőtemplom)	19
(ideiglenes párhuzamok)	19
(fénykép)	19
(kóristák)	20

Tamás Tímea

A vakond utolsó verse – <i>elvesztem akár ez az ősz</i>	21
---	----

Seléndy Balázs

Ősz	22
Semmi	23

Olasz Valéria

Pihenő idő	24
Hazatérés	24
Halk téli szonett	24

Cseke J. Szabolcs

EGER, 2016 – <i>Ködöböcz Gábornak</i>	25
Lámpa kóma (<i>hommage à Kosztolányi</i>)	25
Közletről távol	25

Bognár Anna

Őrzöm, érzem	26
Készülődés	27
A kulcs te vagy	27

Bozók Ferenc	
Magányos vadász a szív	28
Rimbaud Pesten	28
Mezőgazdasági verstan	28
Évszakok	28
Szurokfény	28
Finta Éva	
Marie haldoklása	29
Fellinger Károly	
Most kezdődik	31
Szénakazal	31
Négysoros (<i>Nemes Nagy Ágnes emlékére</i>)	31
Bársonyszéken	31
Installáció	31
Vízkereszt	31
Gösi Vali	
A kereső	32
Misztériumok	33
Günter Kunert (<i>Benő Eszter műfordításai</i>)	
A hallgatás	34
Therme in Bath, Anglia	34
Gondolatokba merülten	35
In memoriam Nagy Gáspár	
<hr/>	
Orbán Viktor	
Nagy Gáspár szobra	36
Szakolczay Lajos	
Hit, bátorság, makulátlanság	38
Devecseri Zoltán	
Nagy Gáspárra emlékezve (<i>vers-mozaikok a 10 éve „hazatért” költő tiszteletére</i>)	40
<i>„Amiről általában nem lehet beszélni, nagyon konkrétan csak arról érdemes...”</i>	
Ködöböcz Gábor ezredvégi beszélgetése Nagy Gáspárral	41
Műhely	
<hr/>	
Mihályi Anikó	
Gondolatok Bozók Ferenc <i>Domoszlói advent</i> című verséről	46
In memoriam Balázs Tibor	
<hr/>	
Csontos Márta	
Epilógus I.	48
In memoriam – Balázs Tibor emlékére	48
Radnai István	
SZÜK	50
Seléndy Balázs	
MonThib	50
Bognár Stefánia	
Újévi párbeszéd – <i>Dr. Balázs Tibor élt 58 évet</i>	51
Műhely	
<hr/>	
Bertha Zoltán	
Protestáns hősök – Fél száz portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből (Szerkesztette: Faggyas Sándor)	52

<i>Fecske Csaba</i>	
Zörgő nádasokban	69
Őrség	69
A Ménes-patak	69
Madarak	70
<i>Csontos Márta</i>	
Áramlatok	71
Állóképek	72
Aurák találkozása	73
<i>Jóna Dávid</i>	
mi már nem állunk lábujjhegyen	74
ahogy leng a hinta az almafán	75
<i>Csepcsányi Éva</i>	
Úton	76
Karácsonyi korzó	76
hit és imádás	77
<i>Jagos István Róbert</i>	
A vers – <i>Jónás Tamásnak</i>	78
Csillaghalál	78
Kijelentések	78
neofreskó	78
<i>Sipos Erzsébet</i>	
Kilencvenéves lenne Szavaink Nagyfejedelme – <i>Sütő András emlékére</i>	79
<i>Konczek József</i>	
A kóasszony – Zsuzsánna	80
<i>Búzás Huba</i>	
Ihlehellet	89
Sírfeliratom	89
Haramia-haragvás	90
Házmesternék, szerelmeim	90
Remeték kocsmájához	91
Nyugtató	91
Feltámadáskor	92
<i>Csesznák András</i>	
Nagyapó ajándékai	93
<i>Serfőző Simon</i>	
Hegyen-völgyön	97
Ki tudja	97
Az út mellett	98
Viharral pereltem	98
Felragyogni	99
Ha látnátok	99
Napom ráment	100
Földön járó	100
A fővendég	101
Vásári kikiáltó	101

Műhely

<i>Szakolczay Lajos</i>	
Szívek és színek kísértének. <i>A festőművész Németh Miklós verseiről</i>	102

ARTériák

S. Csoma János

Tehetsz?	105
érik a kezdet	105
tanuld a tárgyakat szeretni	105
szerencsés vagyok	106
láthatod	106

Káliz Sajtos József

Nagypéntek volt	107
Éppen úgy fekszem, mint	107
Megszakad szép imádkozásunk	108
Már nem zörömbölök ajtódon	108

Műhely

Vitéz Ferenc

Időlámpa, Nagybánya, múlt-jövő és farsang. <i>Szokolczay Lajos</i> könyveiről	109
---	-----

ARTériák

Németh István Péter

További őszi szonettekéből (XIII–XXIV.)	120
---	-----

Műhely

Nagy Zita

Labirintus-látvány. <i>Vonalak Vitéz Ferenc Angyalok a labirintusban – Irodalmi és művészeti tanulmányok, esszék</i> című kötetéhez	126
---	-----

ARTériák

Hadnagy József

Csillagszerver	134
----------------	-----

Műhely

Búzás Huba

A <i>Gnózis</i> metafizikája. <i>Jegyzetek Babics Imre nagyeposzáról</i>	136
--	-----

ARTériák

Kerék Imre

Utánunk (<i>parafrázis Kormos István versére</i>)	144
Visszhang – <i>Egry József képére</i>	144

Fazekas József

Szárnya nőtt emlék	145
Tangókaland	145
Kagylóba zárva	146
Anyám	146

Műhely

Csontos Márta

Gondolatok a kritikai pályarajz értelmezéséhez	147
--	-----

Holló József	
Fényre vágyva	155
Ködökbe falazva	155
Záporra irt zene	155
Március végi töprengő	156
Léttörvény	157
Egy időtálló arcél – <i>Gondolatok a színházcsináló Beke Sándorhoz</i>	157
Nyergestetői mementó	157
Bűnbánat	157
Farkas András	
Ca' d'Oro	158
Battisterio	159
Kaiser László	
Az utolsó barlanglakó	
(Tömörkény István, a Barlanglakók című dráma szerzőjének emlékére)	160
Erdődi Gábor	
A maximalista sóhaja	163
Kis elégia	163
Szomoróda (<i>Szonett-féle kérdések</i>)	163
Őszi reggel, Melissa...	164
Pataki István	
falvédő	165
utólagos bölcselkedés	165
barangolásaim	165
Oláh József	
naponként	166
ragaszkodásom	166
került kerub	166
„szép új...”	166

Műhely

Sziki Károly	
Egybeterelni a szavak csendjét.	
<i>Gál Sándor Egy spondeus mögött a csend című verseskötetéről</i>	167

ARTériák

Bíró József	
do it yourself	175
ám bejárat nincs	175
ti . ;	176
minek	176
?	177
!)	177
Pődör György	
Vánkosát keresi	178
Őszi szomjúság	178
Radnai István	
4	179
Egyidejűségek	179

<i>Szűk Balázs</i>	
'56	180
'56 gyászszalag	180
60 lépés a parlament előtt	180
<i>Bakacsi Ernő</i>	
Leltár	181
<i>Demeter József</i>	
Zeneiglen	183
Kivétel	184
<i>Bagi István</i>	
D-dúr violin	185
A hóhér sem	185
Belső fizimiskám	185
Urnafelirat...	185
Költők egymás közt	185
Összefutottunk (<i>lassított film</i>)	186
<i>Albert-Lőrincz Márton</i>	
(Mint a tűz a bikavérrel)	187
(Katángkórók, számártövisek)	188
(Az ajtón belül)	188
(Belépni)	188
Műhely	
<hr/>	
<i>Lisztóczy László</i>	
„Szeretettel írom ide a nevem”	
<i>Válogatás könyvtáram egri vonatkozású dedikációiból</i>	189
ARTériák	
<hr/>	
<i>Csatáné Bartha Irénke</i>	
Mosolya óra parázslik	200
Húsvétváró idők	200
A kedves közeleg	201
Harangszó	201
Esti csendben	201
<i>Saitos Lajos</i>	
A csönd hangjai	202
... és porszemnek bizonyultál	202
Kozmológia	203
Nyitott könyv	203
<i>Barna T. Attila</i>	
Nyitott ablaknál	204
Jégsziszegés	204
Február	204
Öled – <i>Irénnek</i>	204
Folyód vagyok	204
Emlék nagyapámról	204
Laudatio	
<hr/>	
<i>Kelemen Erzsébet</i>	
Életműportré Papp Tiborról.	
<i>A nyolcvanéves avantgárd mester köszöntése a Magyar Írószövetségben</i>	205

ARTériák

Marković Radmila	
Filmkockáim	209
Körforgás	209
M. Fehérvári Judit	
A Hely	210
Búcsú	211
Török Nándor	
Lebegés	212
Valami rám esett	212

Szabadkéz

Sz. Tóth Gyula	
Mikor érett az ember? <i>Érettségi napló – 44 éves visszatekintő találkozások</i>	213

ARTériák

Szente B. Levente	
(élni, lehet-e?)	223
Majd elvállik	223
Jégtündérek	223
Szembe jöttek <i>(azok emlékére, akiket méltatlanul elfeledtek)</i>	224
<i>(az igaz szónak)</i>	224
Lipcsei Márta	
Őszi képek	225
Európai ősz	225

Kegyelet és emlékezet

Both Balázs	
„Nem hírnév hajtott, szolgálni akartam” – <i>Emlékezés Sarkady Sándorra</i>	226

ARTériák

Kökény Éva	
Zene és csend csodája	228
A lélek szentélyében	228
Éhség	228
Rohanás	228
Menyhei József	
Portréképeim előtt	229

Szabadkéz

H. Barbócz Ildikó	
Újabb találkozás a tengerrel	230
Fedák Anita	
Gárdonyi Géza kárpátaljai hőse	232

ARTériák

Bartal Klára	
Rideg Karácsony	234
Apám	234
Örök szövetség	234
A három testvér <i>(Unokáimnak)</i>	235
A falánk pókok <i>(Zsófiának)</i>	235

<i>Cserenkó Gábor</i>		
Nem birom...		236
<i>Csák Gyöngyi</i>		
Szilánkok (<i>Még; Utánam; Éjszaka közelit; Otthon</i>)		238
<i>Andó Ildikó</i>		
Édes megkísértés		239
Könyvjelző		
<i>Hegedűs Imre János</i>		
Deák Ernő: Az Öreghegytől a Schneebergig. Utam állomásai		241
<i>Dani Erzsébet</i>		
21st Century Hungarian Language Survival in Transylvania (<i>Szerkesztette: Judith Kesserű Némethy</i>)		248
<i>Péntek Imre</i>		
Ködöböcz Gábor: Kiss Benedek		251
<i>Ködöböcz Gábor</i>		
Bodor Sarolta – Szíki Károly: Az akasztófa árnyékában. Ítélet Jobb László és társai perében		257
<i>Máriás József</i>		
Rác László – Cs. Varga István: Borkultúra kettős tükörben. „Amit a borról tudni illik” – „Ragyogjon a bordal!”		260
<i>Kispál Dániel</i>		
Vitéz 250 – Vitéz Ferenc válogatott versei		264
<i>Kiss Dávid</i>		
Vitéz Ferenc: Rácsok és virágok. Versek Bényi Árpád grafikáival		266
ARTériák		
<i>Kühne Katalin</i>		
Őseid áldása kísér (<i>Buda Ferencnek</i>)		268
Ikon-arcod felfénylik (<i>Pilinszky János emlékezete</i>)		268
Lassú tánc		269
Könyvjelző		
<i>Kántás Balázs</i>		
Az 1956-os forradalom és szabadságharc a mindennapok szemszögéből. Benyomások <i>A Forradalom! – 24 megtalált történet című dokumentumkötetről (Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Majtényi György – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba)</i>		270
<i>Erdődi Gábor</i>		
Szepesi Dóra: Pirosmadár		274
<i>Ispánovics Csapó Julianna</i>		
Borsa Gedeon: Andreas Hess		277
<i>Madarász Imre</i>		
Simon István: Balegyenes. Az MSZMP és az eurokommunizmus-kérdés		281
<i>Oláh András</i>		
Budaházi István: Az utolsó évszak hangjai		283
<i>Véghelyi Balázs</i>		
Tóth Sándor: Fény- és lombozó		286
ARTériák		
<i>Aknay Tibor</i>		
Ráolvasó		288
Miniatűr		288
Január		288
Amíg tudhatom		288

Csáky Anna

A magyar Krisztus

(*hommage à József Attila*)

I. A fájdalom poklaiban

Fejjel lefelé lógott a Kereszten:
a fájdalom szögei szúrták át a testét,
viharos éjeken egyedül, önnön káoszában,
az örök rácsokkal bénító világ ellenében,
mely ilyennek tervezte már a születését,
s tövisekkel hintette útját eleve.

Gyermekként sírt anyátlan magányban,
csüggedten, búsán, tele vágy-keservvel,
lelke tavában nagy könnyek buzogtak,
fájt neki az élet, sajgott szíve tája,
dühöngő szélvész tarolt közepében,
s üvöltött az örület határáig.

Ajkai – gyáva koldusok népe –
hiába könyörögtek gyengéd szeretetért,
korai árvaság, az örökös éhezés
gyökereket ásott utcaköveiben.
Nyakában százezer kétséget cipelve,
belovagolt halkán a temetőbe,
hol a Halál várta karddal, vasöltönyben.

II. Megkövezve

Fejjel lefelé lógott a Kereszten,
durván megkövezve bamba tömeg által,
mely csak vigyorogta ólom-öklű kínját
s halálra faragott bánatát az arcán.
Kenyeret dobna vissza kő helyett,
de az éhség lenyilazta, nem volt kenyere,
fagyott fehér szívére hullt a hó,
s bús esteken meztelen bőrig ázott,
tűzrakó kedve is régen elapadt már.
Amikor didergett, reszketett a föld,

amikor sírt, a világ vére csorgott,
nem apadt ki soha szeme gödre,
s bú-karvalyokkal vérig viaskodva,
halomnyi rakásra hordta a szenvedést,
de e koldusból pattant rajongó lélek
megistenült, szépségért könyörögve.

III. Éneke piros virágaival

Fejjel lefelé lógott a Kereszten:
kimarjult bőrét véresre sikálták
a világ szennyes szenvedései.
Akár a holdkorong, fogyott hosszú éje,
melynek vas-élű csőrei húsába martak.
Hajnalodó szavak ködös gitárja torkán
éteri zenébe csapott húrjaival,
s fájdalmas éneke piros virágait
a mennyei szépség trónusa elé,
mint rajongó koldus, lerakta.
Mily' gyötrőek hangjai e kisírt zenének!
Túlkiabálják a fergeteget is,
s csendesebbek a néma hallgatásnál.

IV. A sugaras költő

Fejjel lefelé lógott a Kereszten
e sugaras költő, fény szülötte,
tört, fönnakadt szárny égbe repüléssel.
Lelke nagy zúgó folyamában
versek sorakoztak, harang-zátonyok,
s szelleme törődött e rímes szirteken.
Szájából friss fehér források fakadtak,
gyémántot hirdetett gyöngyöző szavakkal,

végtelen hideg világban kerengve,
s szív alá ültetett meleg dalaiban
pacsirták hajnali éneke zengett,
s gyönyörrel bennük a lélek heverészett.
Trónusok remegtek szitokszavára,
mosolyának az Isten is örült,
s tavaszba szöktek zimankós telek.
Villogó szívű, győzni bíró lévén,
nem égett halálra semmiféle lángtól,
mert a láng maga volt, éjig lobogva,
s napszíve kisütött szép homlokán.

V. A bánat iszapos gödrében

Fejjel lefelé lógott a Kereszten:
magánya körmei mellébe fúródtak,
halálra keresték sötét bánatok,
s zúgott e meggyötört, betegre vert agy,
lúdbőrző verejték ütötte ki testét,
levélkönnyek hulltak körül avarlombban,
s a félhomály kinnal nyöszörgött,
míg a fák ágain hosszú árnyak nőttek,
szellők bús moráját fülelve.
Fejjel lefelé lógott a Kereszten:
két szelíd bárány e két ölelő kar,
a világot fogta át, mely gyakorta ráuszult,
s vicsorgó farkasok elbántak vele.
Az élet iszapos gödrében fuldokolt,
s addig öblögette lelkét a bánat,
míg áttetsző fehérré facsarodott.

VI. A Mindenség ágán

Fejjel lefelé lógott a Kereszten,
de mikor szeretett, zilált szárnya feszült,
tavaszi vérerek szótták át a testét:
lila, kék virágok, pipacs-lángú rétek,
fényben fürdő hársak, illatokkal telten
bólogatva, némán hajnali ködökben.
Hatalmas szép szíve vörös-sárga rózsá,
a Mindenség ágán nyitotta bimbaját,
s angyali szárnyakon hullámmzott tova
világot belengő édes illata a térben.
Fejjel lefelé lógott a Kereszten,
krisztusi voltában egyedül hagyottan,
mint eldobott tulipán a nap tűzében,
de Kiválasztott lévén, szépen ellobogva.

VII. Vaskerekék alatt

Fejjel lefelé lógott a Kereszten...
Télbe hullt zizegve a naptár levele,
mikor a fények pályaudvaráról
robogott feléje vörös szemekkel
a végzetes mennyei tehervonat,
sebesen hajtva a keserűség által.
A Halál tüzelt rajta, bút szórva lapátra,
s Ő, kis beteg nárcisz szelíd megadóan
a vaskerekék alá szirmait beszórta.
De virradattal újraszülte a fény,
ő lett a Gyémánt, a vakító Ragyogás,
s ha tiszta mosolyú arcát fölemelte,
jázminok úsztak a tengerek fölél,
s orgona virágzott az emberi szívekben.

Sajgó Szabolcs

három kérdés ráadással

a titok szívéből
örök életre szóló
víz fakad
mi ez a víz vagyunk
örök életre felfakasztva

a forrásból kilépve
csordogálunk erre-arra
tér-időmorzsák ízesítenek
nem ismétlődő partokról
nevet kapunk

patakok csermelyek
folyókká összeállunk
zavaros mélyünk tengert álmodik
s szívünkéből kotyvasztott mérgek
az óceánba hordják a halált

mind a holt-tengerek
és lefolyás nélküli tavak
seb a Mester oldalán
melyből megtisztító
vér és víz fakad

nem csügged

szájában igen
szemüregében kripta hűvöse
zsigerei merő taszítás
a szíve széfben dorombol
egyedül magának

mit kezdhet vele a halál
hisz rég halott

csak aki szólít halottat élőt
aki szavának ereje van
csak ő – a bárány
nem csügged
neki szolgál a halál is

épül

este lett öreg este
elszáradt bőrét vetkezi a nap
szemlélem
mosásba mit adjak
s kincseket rejt-e
a napi hordalék

festett egem ma
résnyire ha nyílt csak
érkeztél így is
számon kezemen

ilyen napszámosokkal
épül az Ország

de hisz te építed
te láthatóvá hallhatóvá
magad-üresített
akit fölszögeltünk
s aki a sírból fénylőn
hozzánk vissza
örökre érkezett

kifordítva

megnyúztak
kifordították bőrömet
majd visszaillesztgették gondosan

megy minden tovább
meglel a hideg a hőség
a kanyargó út
jönnek szembe völgyek
meredélyek

vonulunk
törődve egymással
nem törődve
a sötét lyukban
rendre eltűnünk
a kijárat rejtve

megnyúztak
kifordítva adták vissza
bőrömet

honnan tudjam most
mi a kinn
mi a benn

honnan tudjam
hol keresselek

Sebestény-Jáger Orsolya

Pilinszky

Pilinszkyt nem lapozhatom öblös fotelban,
mint Krúdyt vagy Kosztolányit.
Verseit kemény széken, kőpadlón olvasom,
vagy gyertyafényben kint, a diófák alatti padon.

Múltja lövészárkot rejtő, sötét évtized,
hol még csodaként kortyolták a tűnődő vizet,
és szűkszavú kincs volt gyomornak a kenyér.

Szava a szívig ér, akár a gyökér,
s míg lassan, időtlen morzsolom,
él tovább, mint szőlőinda lugas rácson.

A kút

(Exupéry emlékére)

Csak ki a sivatag szomját ismeri,
hallhatja meg a kutak dalát,
nyikorgó lánca énekét a szélben
csak az ismeri föl, aki hazatalált.

A kútnál

(In 4)

Asszonyi arcának tükre
széttöredezett cserépdarab.
A kérkedő máz földre hullik
egy roppant ecset alatt.

Szemtől-szemben megállt:
kérdezni, beszélni vágyott,
mert hitte: nem törhetik le
a világra született virágot.

Minden találkozásból a legszebb,
mely hívatlan érkezik,
titka egy távoli túlpart,
a hullámok keresztülszelik.

Egy felhőraj szalad s kibomlik,
hogy mint hófehér, nehéz selyem
betakarjon, vagy inni adjon,
de túlmutasson az életen.

Hordom a képet belém ivódva:
inni kért – és mégis Ő adott,
s ha mások felé elindul a kezem,
már Ő adja a mozdulatot.

A jó Pásztor

(Jn 10)

Távolba néző szemekkel nézi a nyáját.
Vélnéd: soha nem fárad Övé a táj,
mikor fűszálak élén nyújtózik a reggel.

Botja erő. A mindegyre táguló végtelenbe ér.
Magához húzza vele a törekeny, kicsi lábat,
s csöndben csitítja: no ne félj.

Utána indul, távlatot szel át lépte határtalan hossza.
S bárány ha sír a sziklák rejtett, zord zugában,
még aligha érti: Ő már hazahozta.

Az anyák imája

Ha majd csöndjeim szemezgetem,
mint szőlőfürtjeit az őszi Nap,
gyermek valótok él tovább szívemben:
emlékek, színek és szavak.

Tanítsd Uram tudnom, s tudatnom:
ha fáj is olykor – begyógyult a seb,
tanítsd magam margóra írni,
hadd legyek, ha kell, mind mellékesebb.

Hogy nélkülem is tudjanak élni tovább,
mint töről lemetszett nyurga fűzfaág,
mint mélyből a mag, ha felszínre tör,
mint elárvult arc, ha eltörik a tükör.

Tanítsd Uram tudnom: így van ez rendben,
az örök körforgás apró része lettem,
s mint patak vize feltartóztathatatlan,
továbbcsorogva mindenemet adtam...

de egykor én voltam a párna,
őr az álmotok felett,
én voltam az étel, s a játékszeretek.

Márciusi imádság

Uram szelídítsd meg bennem,
ki tékozlón haragját szórja,
pedig karjával ölelhetne át,
mint messzi vetések fölött
a vihart, ha kergeti a felhők
megtépett, sötétkék raját.

Taníts sírni is, mint esőcseppek
hullnak, néma víztükörbe
boglyas fák árnyéka alatt,
és tanítsd szeretnem mit adsz
az úton és meggyűlölnöm,
mit tennem nem szabad.

Antal Attila

Jó utazni most

Jó utazni most az őszben, siklani vitorlázva a belső ködökön át. Hallom apám komótos lépéseit a csörgő avarból, a frissen szegett kenyér hersegését a hűlő kemence mellől. Az erdőszélen őzek tesztelik a patak hályogos jegét. A kocsmából Pille bácsi régi lemeze szól: így és így cselezte ki a halált a Don-kanyarban. Ló párolog a kovácműhely előtt, a patkolás égett-pata-szaga beteríti a tanyát. Én tornácunkon várakozom, mintha ősidők óta, a nem is tudom, mire. Lesem ámuló gyerekszemmel, ahogy a vaskos ég az ünnepek előcsarnokává meszeli át körülöttem a világot.

Huszáros idők rondója

A házak ormain gipsz-puttók hervadhatatlan
mosolya aranylik
patinás toronysisak zengi a delet
huszárok hullámozó kék szalagja fűződik át a városon
integető kendők habkönnyű nosztalgiája dereng
a hársfalombban
a trombitaszóra a faliórák szelencéiből kakukk-vitézek
ugranak elő
integető kendők habkönnyű nosztalgiája dereng
a hársfalombban
huszárok hullámozó kék szalagja fűződik át a városon
patinás toronysisak zengi a delet
a házak ormain gipsz-puttók hervadhatatlan
mosolya aranylik

Anga Mária

Mögöttem fal

Mögöttem fal. Fölepült végre a házam.
Az egyetlen kertemben megfagyott
tüzek égre világítanak.

Festett arcomat mindenki látja.
Lepedők roskadnak hóval teli réten.

Földmélyből lépek elő, mint a holtak.
Sápadt árnyékom minden délutánban életre kel.
Földmélyből lépek elő, kísértek, mint a holtak.

Már nincsen árvaságom.
Anyám és Apám velem van.
Mátkaságomat is látják,
áldásuk kísér minden bajomban.

Vigyáznak rám, azt mondják:
örökké tart a boldogságom.
S én hiszek nekik,
mint ahogyan hittem gyermekkoromban.

A stációk

Befészkelte magát ebbe a városba a tél,
hajnalban az ablaküveg hidegnek feszül.
Életre való ez az élet. Kifelejttem belőle a halált.

Imádkozom minden szavammal,
minden énekemmel,
a stációk soha nem vesznek el,
Jézus nem maradt a Golgotán.

Benő Attila

(hófolt)

A megmaradt hófolton nézem
a verebek lábnyomának rajzát,
meg a cipősarkok emlékezetét.
Itt-ott egy-egy süllyedő száraz ág.

A nap közelít, és a lassú olvadásban
valamennyi alakzat elmosódik végleg.

Mintha tavasz lenne. Felejték, és élek.

(kőtemplom)

Üres, huzatos szentély.
Romos, köves szenvedély.
Fövény időbe ásott.
(Régvolt mesterfogások.)
Nincs, aki benne szólna.
Akár egy megállt óra,
kopott lett, eszi a rozsdá.
Egyszervolt delphói jósdá.

(ideiglenes párhuzamok)

Éledő párhuzamos vonalak:
egymástól valahol elhajlanak;

menő és jövő vonat zakatol,
különc egyidejűség valahol.

Nő az égtájak szédült örvénye,
az útvesztő: sorsok szövevénye.

Süllyedő visszhang még mindig kiált.
Nőnek, omlanak a szimmetriák.

(fénykép)

Lehámlott rólunk a védtelen gyerekkor,
mint a kígyó bőre. Most fájdalmakban
cserzett vastag védőrétegben járunk-kelünk.
Alakoskodás-páncél. Mögötte rejteni való:
szégyenfoltok, belső karcolások.
„Mosolyogni kérem!” Fényképen úgy illik.

(kóristák)

A jegyzeteket és hangsorokat
a kottát meg énekeskönyveket
a vihar elsodorhatja könnyen,
de a dallam testközelben lebeg.
Elfojtva, elhallgatva is éled.
Romok alatt bűvő-fényként villan,
hogyha belső hallás élesedik,
ha borda alatt gyorsul az iram.

Mélyből suttog, lélegzik a dallam;
hangzavar alatt is ott araszol.
Elnémulhat az ütlegek alatt,
de ha magány megbillen, újra szól.
Dallam: sorsod belső összhangzata,
a halk rejtjelek ismétlődése.
Húr szakadhat és billentyű törhet:
hangjegyeit sejtjeidbe véste.

Ha vonat zakatol, el-elakad,
de könnyed álruha neki a csend.
Csak divatos hangzavar változik,
nem a derengő dallam odabent.
Szél ritmusára omlik a látszat,
erőtlen állvány, színjáték ha hull.
Konok értelem magával telten
összhangzatot még nehezen tanul.

Minden más csak forgács, mesterkedés,
a visszafénylő dallam a lélek.
Szólít, bizsereg és sugall a hang,
az elfojtott, ha fölszakad érted .
Elég, ha hallod az ismétlődőt,
a főhangsúlyt, a megtörténhetőt.
Nézzed, milyen ismerős ritmusra
vonulnak és süllyednek a felhők.

Tamás Tímea

A vakond utolsó verse

elvesztem akár ez az ősz

befejeztem ennyi volt
az én egyenesem kör
magába forduló világ
igazi vakond vagyok
talán az utolsó egyetlen
ki nem parancsra
terv szerint megfontoltan ás

ezen a télen elalszom
hangom majd a szférákban zenél
(ha marad)
hangyabolyok magasodnak fölöttem
s a hangyák vígan hordják a gallyakat
gyűjtenek tisztogatnak
bár nem tudják hogy mivégre
csak érzik hogy a körforgásnak
soha de soha nem lesz vége

én mást érzek
csapaton kívüli vagyok
egyedül fekszem bélelt odúmban
s néha Mozartot hallgatok
s látom Brünhilde lángsírját is
ott fenn a fellegek felett
s a föld alatti méla pórusokban
érezem a zárt finom rezgéseket

kör ez is mint az én világom
magába zárt és nesztelen
a tudós emberpalánták
semmit sem kezdhetnek velem
létem titkos s akár a kör
hol eleje ott vége van
Agyó mondhatnám bárkinek
s szépen újrakezdhethném magam

Seléndy Balázs

ŐSZ

Aludni kellene, minden tagom fáradt,
ágaim nyújtózkodnak a szél felé,
leveleimtől akarnak
megválni,

ideje,
munkámnak vége
s a föld takarót kíván.

Akik a talajból táplálkoznak
velem alszanak el, csak a fenyők,
ezek a lázadók, maradnak ébren
még ha pislogva is, nem lehetetlen,
hogy titokban
ők is pihennek.

Minden lelassul, álmra tér,
halálra senki se gondol.

Az ősz, a tél
a megújulást készíti elő, azt az időt,
amikor bizseregni kezdenek ágaim
s mintha kérgem szűk lenne
megpattan ezeregy helyen:
rügyeim
tülekednek a fény felé.

Ősz, a megérdemelt pihenés kezdete
egy munkában töltött tavasz és nyár után.

Jó éjszakát,

rigófütty és
bogárzenebona
vár majd a tavaszi reggelen.

Semmi

Te nem engem keresel,
ti egymás után
kajtottok,
mákvirág mákvirág után,
mintha abban a reményben
ringatnátok magatok,
hogy az étert étterrel megszorozva
valami szilárddal jöttök elő.
A szilárd én vagyok,
a változó hullám te. Én, szilárd,
nélküled
semmi se vagyok,
de te nem tétovázol:
gyökereidet felfedezed
másutt,
legyen az akármí
csak lényege ne legyen
azonos velem.

Fejtetőm meztelen, szájam üres
de még mindig utánad
szédelgek.

Csak ismételd újra és újra,
hogy letiport, sebzett semminek érzed magad
s ezért valaki más felelős,
valaki, akinek ezért
csonttal, hússal és vérrel fizetnie kell,
végül is hallani foglak.

S akkor magamat
a valódi Semmi felé fordítom,
verekszem vele, magamévá teszem
és öröködöm felette
amint szoptatja s neveli
félíg-köd, félíg hús
gyermekünk.

*(Mi történik akkor, amikor a pince, a padlás, a fürdőszoba, a nappali,
a hálószoba a feminista deklaráció állandósított színtere lett?)*

Olasz Valéria

Pihenő idő

Pihen az idő, padon ül mellettem,
 kémeleli az eget verdeső lelkem.
 Fáradt évek, lelassultak,
 nem hagynak nyugodni,
 számon kéri tőlem a múltat.
 Mit is, mit is mondhatnék
 nekik, befogadott e város,
 nem éltem nagy háborúkat itt,
 fényes-szeles ifúságot.
 Majd kicsattant az ég,
 meghajolt jövőm előtt
 a lombos messzeség!
 Most pihen az idő,
 mellettem ül egy évelő padon,
 átfut rajtam a szél,
 túl vagyunk hetedhét kalandon.
 Győr!
 Kanyargós folyók,
 patakokban lépdelő fák,
 csupa-csupa ritmus,
 macskaköves utcák.
 E barokk ikon fogva tart,
 sóhajok mellkasomban,
 verdeső vándormadarak,
 ígérek a növe holdban.
 Örök utazás ez a város,
 izgalmas, mint egy álom,
 és való, mint az élet,
 csupán az idő könyörtelen,
 vége, vége a pihenésnek.
 A padról lassan felállok,
 valaki más ül helyemre,
 s a percek színes pillangói
 szállnak, repülnek tenyerembe.

Hazatérés

Maroknyi verset vittem,
 Cserébe csendet adott az Isten.
 Nem voltak, kik voltak,
 Lelkemre hajoltak
 A búbánat fáin.
 Akkor kezdett igazán fájni,
 Mikor a múltra kellett várni.
 S a fenyők nem zúgtak,
 Sehol a zöld illat.
 Esthajnalkák
 Térdepeltek árván elém.
 Ők tán emlékeznek.
 Uram, van még remény?

Halk téli szonett

Ma fényesebbek a csillagok.
 Hideg az este, vékony a hold.
 Ámulok e fehér varázslaton,
 téli csöndes utcán ha ballagok.

Ma nagy pelyhekben hullott a hó.
 Tar, szűzi ágat is betakart.
 Puha, vattahangon suttogó
 lelkek járnak most felhők alatt.

Ó, a tél még mindig megigéz,
 bár ropog a csönd, léptem nehéz,
 e fehér szárnyú csendes madár

évig emel, s utamon kísér
 a természet különös ívén,
 hol hóangyal lábujjhegyen jár.

Cseke J. Szabolcs

EGER, 2016

Ködöböcz Gábornak

Halkan csilingel a patak
felfrissült vize idelent.
Háromszín-zászlónk vár fokán
köszönt hazait s idegent.
Piros, mint vér,
fehér, mint tej,
s a szívet tápláló remény
zöld tüze húségről üzen.
Patinás falaid között
mind újjászületünk Eger.
Jövőért vívott küzdelem:
átlényegült történelem.
Feledni te nem engeded:
vállalt múlt nélkül nincs jelen.

Közelről távol

Nekem két asszony jutott
végül is egy személyben
Tekintete őzike szem
ha érez közelében
De ha ősbűnöm kerül sorra:
önző férfivá születésem
Székely tatár vér kavarog a
magyar rác ősök örökében

Szelíd láncaink elszakítva
így veszett el hajdani Éden?

Lámpa kóma

(hommage à Kosztolányi)

Terasztető opálon át
lesem telihold sugarát,
miként húz kényes félkörívet
a személytelen téridőnek.

Áramszünet van. Lámpa kóma.
Állok éjjeli udvaromra.
Tokjába visszabújt a kékség;
Akár a szférák hátán lépnék.
Nézek jobbra, az Orionra.
Tágul pupillám, mint a macska,
– szeme se rebben egerészve –
tekintek éjjellátó égbe.

Ki ül a Göncöl hintájában?
Kis és Nagy Medve mézet talál
a titokzatos vendégnépnek.
Ikrek kezei Halat mérnek,
s mint hallhatatlan uniszoló,
nyír égi gyepet a Rák olló.
A Szűz arcán ártatlan bájpír:
Dél keresztese oda látszik
irdatlan távol ablakából?
Tejút kifut. Konfetti zápor.
Elönt őseim baljós sorsa:
Ha műfény már nem világolna
többé, hogy néznék farkasszemet
genezisével rettenetnek?
Hogy birtokolnám a világot?
Kinek nyílnának a virágok?
Lelepleződve bitorlója,
Fauna kit emelne trónra?
Hiába faljuk fel a másét,
fensőbb létünk csak lopott játék?
Önzés almája! Semmi más.
Két kétely közt egy állítás?

Bognár Anna

Öröm, érzem

Hallom, ahogy sercegnek a percek,
arcomba karcolnak ráncot,
járják a marcona táncot,
évekkel sarcolnak,
emlékkel harcolnak,
becsapnak, illegetnek,
belém barázdát billegetnek,
billogként villog a Tegnap,
vén már, de azt hiszi megkap,
ballag, boldog a Holnap,
hol Hold kél, hol Nap
az ég ura,
issza a fényt kilenc buta
tévelygő, kóválygó, bolyongó bolygó.
Pillekönnyű könnyem reng a pupillán,
ne ne vess e Földre csöppent turistán.
Hogy kerülök én ide?
A mozgó kozmosz kérdi-e
mivé lettem?
Annyi kérdés, teher,
annyi kétség, felel
a néma lüktetés,
az ég ma üres és
belep az este korma,
szétmar a villám karma,
szeráfok, kerubok,
ajtókat berugok,
egy lépés a tejút,
külső aorta,
éjjel gyakorta
visszaszállok,
ólmos idő issza álmok
nedveit.
Ismerek temérdek titkot,
áldást és szitkot,

s igazán csak én tudom,
milyen a körgyűrű a Vénuszon,
mit hoz csellengő csillag szeszélye,
mit rejt tenger sűrű nesz-éje,
milyen a puha fényű labirint,
hol égi kórus kara int
és zengi messze erdők sóhaját,
ütemet a felhők bolyha ráz,
tüzes forrás, forró jég,
ködpárnájú szomjas lég,
forog, pereg, áthat, remeg,
feldob, leránt, fáradt szelek
fújnak, fájnak a tájnak,
a fáknak lombját lopják.
Ember vagyok, azt mondják.
A majomnál eggyel feljebb,
az Istennél eggyel lejjebb,
majomszabású ember,
tartsd te mindezt szemmel,
két sejt násza
időszámításod,
zajos ámításod kezdete,
megtetesülve rajtad áll,
hogy fellelkesülsz-e,
maszkabál
a létezés,
hangyavár a
féltekéd.
Rámpillant a pillanat,
két szem
villan a térben,
látom, értem!
Én öröm.
Én érzem.

Készülődés

Üres a fogasom napok óta.
Egy lélek sem jár erre.
Süket a telefon, csörög az óra,
ébredj unt reggelre.

Bús bábúként ülök a földön,
fázom a kérges csöndben,
pergő falú furcsa börtön,
én nem loptam, nem öltem.

Nézem a tévét, de hidegen hagy
minden hír és adás,
mégis feszült figyelem vagy,
űző lét-folytatás.

Nem vagyok öreg, de gyúlik az emlék,
mint eresz alatt a tócsa.
Ha fa lennék, sohasem teremnék,
kivágnak, tűzifa, ócska.

Rácsos erdő foglya voltam,
aznap nem volt térerő,
morgó kövekben megbotoltam,
a vadász, ki mindig félrelő.

Teát ittam, íze nem volt,
az ablakomban álltam,
csillagtalán, szürke mennybolt,
az árnyékomná váltam.

Üres a testem, megyek innen,
kívülről nézem magam,
angyal könnyű szava intsen,
túlvilág, ha van.

A kulcs te vagy

Innen élve nem jutok ki, kesze-kusza börtön,
jobbra is fal, balra is, büntetésem töltöm.
Idezártál, itt rekedtem, visszhangzom a csöndben,
óra helyett szívem ketyeg, lüktet, dobog, döbben.

Magam vagyok, a cellámat nem is őrzi senki,
rácsos ajtó kicsiny kulcsát a kezemből vedd ki,
mondd, hogy szeretsz, mosolyogj, és fordítsd el a zárban,
megmentettél, béklyóm bomlik, nem hiába vártam.

Bozók Ferenc

Magányos vadász a szív Mezőgazdasági verstan

Nyarad mögötted elmaradt.
Nem ér forogni hátra.
Ne bánd, ha benne otthagadt
a bárcsak, és a hátha.

A rozsdamarta Mátra hív.
Sárgás piros november.
Magányos vadász lett a szív.
Vacogva jár az ember.

Rimbaud Pesten

Elég Babitsból, Juhászból,
naplemente-bámulásból,
kávéházból és konyakból,
és az ámbrás alkonyatból.

Unok már verset morogni,
zöld abszinttól tántorogni.
Nem látsz már Blahán s Tabánban,
eszmévé szakadt kabátban.

Unom már az összes izmust,
adj Uram több dinamizmust!
Köpök már tegnapi, mára,
siess hajóm, Afrikába!

Űzik a köznapiság seregélyét
daktilusok, kopogó fakereplők.
S a jambusok. Rögös vetés közötti
csilingelő, szelíd madárijesztők.

Évszakok

Fejed, szíved részeg kamasz:
édes tavasz.

Mikor a lét sok titka vár
az már a nyár.

Avar lehull, fejed meg ősz:
elért az ősz.

Hajad fehér, lelked fehér:
ítél a tél.

Szurokfény

Lassan az alkonyat úgy beterít
mint a redőny. Finoman feketít.

Éjszaka minden alak feketül.
Zöld, lila, kék. Korom éjbe merül.
Rámfeketül puha, néma burok.
Csillog az éjszaka, mint a szurok

Finta Éva

Marie haldoklása

Az ujjak szalagos bőrcsíkjai
az elszarusodott, elszíneződésre kész felületek
beakadnak a ruha selymes szálaiba
az arcon matatás sárgás, áttetsző pergamenjébe
csak az üvegtartályok mentén siklanak puhán
a papírfelületen haladnak nesztelenül
a gondolatok egységében hullik le róluk a figyelem
amúgy, miként a légzés automatizmusa ha megszakad
időről időre szerepet kapnak, zavart okoznak
a rájuk hulló figyelem jeladásai visszaüzennek
hogy mi is okozza az elszarusodást, gennyedő kisebzdődést
és milyen titok rendezi vissza egy idő után
mert hát a rend itt van, kétségtelen
benne ebben a törékeny, áttetsző derengésben
ami a teste.

Lenni a dolgokért, melyek maguknak követelik őt
nem az életért lenni
nem a létezésért
a létezés a cselekvés ajándéka
a cselekvés a létezés ajándéka
és egyetlen értelmes, gyarapító megnyilatkozása.
Az ember elszédül az örömök laza girlandjai alatt
ám ez a szédülés mulékony, orgonaillat, jázminillat
váltakozó virágzásillat
ami átfúrja a mellkas fehér porcelánját a szegycsont alatt
még apró foltot sem hagyva a jelenség nyomán
csak úgy átlehelődik a lüktető húscsomón
a vörös, száguldó csermelyeken
a vérereken, miként zöld fűben a kristály patakvíz
és viszi az élet megszerzett zsákmányát:
örömet, erőt, telítettséget
hogy majd szétfusson, elcsillapodva
s patakvíz módján átítassa a környezetet:
szöveteket, sejteket, molekulákat, atomokat
azzal a tudással ízesítve a létezést

hogy lenni: adomány
a várakozás felkészülésében hiszen már ott ragyog a megvalósulás
az ajándék, a jutalom.

Májusban így tör a láz Marie-ra
tervei csúcsán, az izgalmak verőfényében
akár utolsó fellángolása is lehetne
hatvanhét évesen sem egészen
a 40 fok verejtéke arcát pirosítja
csak hideg ujjai maradnak sebzett, elhaló cinegék.

Leányarckép félalakban, 1976 körül. Tus, filc, papír. 223 x 97 mm. J.n.

Fellinger Károly

Most kezdődik

Akárcsak Isten,
a halottak sem lesznek
soha civilek.

Szénakazal

Borbála ágakat vittünk
anyámmal apám sírjára,
az sem számít, ha elfagy,
mondta anyám reménykedve,
pár órával az éjféli mise előtt,
mindenre fel volt már készülve,
vizet sem öntetett velem a vázába,
közben a temetőben égő
mécsesek, gyertyák virrasztottak,
elvakították a teliholdat,
apám meg nem volt már más
anyám szemében, csupán
az örökkévalóság jelképe.

Négy soros

(Nemes Nagy Ágnes emlékére)

Gondolataiba mélyedve,
mint a sáros anyaföldbe,
túl sok választási lehetősége nem volt,
Isten esernyőt adott a kezébe.

Bársonyszéken

Mindent csupán az ízek kedvéért,
a fájdalom kiválasztja
a neki legmegfelelőbb
testrészeid,
előrelátó, akár az első
szemüveged, ami mára
túl gyenge a szemednek,
a szemednek,
ami Isten vak védőügyvédje.

Installáció

Minden várandós
nő tulajdonképpen egy
trójai faló.

Vízkereszt

Forog a föld,
nem talál parkolóhelyet,
Isten
gondolatai elkalandoznak
oda, hol az idő is
megállni kényszerül,
hogy tiszteletét tegye,
s földbe gyökerezzen a lába.
Gondolatai egyébként
minták János vadonatúj
fültre húzható sapkáján.

Gósi Vali

*„Van az elevenek országa meg a holtak országa, s a híd a szeretet; csak az marad meg, az az élet egyetlen értelme.”
(Thornton Niven Wilder: Szent Lajos király hídjá)*

A kereső

...talán nem szabad mélyebb körökbe lemerülni
talán a Rejtély megpillantása már másik dimenzió
és evilági halandó a közelébe sem érhet
mert a Nagy Titok talán éget
s csak a földi életből eltávozott
kiváltságosoknak nyitott
ők azok akik jótetteikért
bebocsáttatást nyerhettek
a fénykapun túlra

Istennek velünk
– akik még itt e homályban menetelünk
s lámpásunk bizonytalanul remegő földi fény –
talán valami terve van
ezért térít el a kísértéstől
hogyan átlépjünk a Kapun
ahonnét valami különös erő
mindig visszatereli
a mélyebb körökbe túl korán merülőt

– gyéresebb fényben –
de életet kínál a túlélés helyett
látta a pokol sötétjét
s megvillantva a menny fényeit is
már e földi létben
jót is kínál megmutatva
az elviselhetetlent is;
a majdnem-kínhalált

élni és halni is tanít
 s hogy ne csak túléljünk
 élni tanuljunk végre már
 fogadjuk el amit a sors kínál
 s ha bőven kapunk osszuk szét
 a szükségét szenvedők között
 hogy bizton átléphessünk egyszer
 a Titkok Kapuján

Misztériumok

magasztos volt
 az a régi aranyba öltözött ősz is
 csodáltuk az első korai hóesésig
 míg az álmában tisztuló fehér világ
 megálmolta és életre hívta
 a pazar színekben születő új tavaszt
 és együtt élhettük át a megújulás
 az újjászületés misztériumát

ragyogó volt
 a kora-nyár is pompás színeket öltött
 a földi és égi világ fényárban úsztak
 a fenséges kékek nem sejtettük
 hogy utoljára hódolsz
 a tenger vakító türkizének
 azon a verőfényes szombaton mikor
 elragadott a fékezhetetlen végzet

valószínűtlen lett
 a földi élet fennkölt varázsa
 fagyos avarban roppanunk át dermesztő
 vad telekbe álmunk éjjelente megrázó
 rémálmok sora a tavasz káprázatos illata
 hazug ígézet mára komor és zord a tenger
 és a horizont sápadt kékje
 rozsdaszín könnyet szítál a nyár
 azúr színére

*azóta minden nyáron
 pipacsok lángvörös
 vére serked szívemen
 és a látóhatáron*

Günter Kunert

A hallgatás

(Schweigen)

nagyon elterjedt szokás.
Az üres pohár elhallgatja
véleményét az iszákosról.
Az elhunytak nyugalomba helyezése
hasonlít a gépek sorsához, melyeket
azonban áldatlan feltámadás
fenyeget. És a növények,
amilyen eszesek, ismerik
a beszéd veszélyeit. Minek
a száj, ha nem pusztán
enni. A szavak, a valóság
hamisítványai, némaságukban
ismerik be tévedésüket.
A kiabálás értelmetlen, mert
a ki-nem-mondhatót
nevezné meg. Ezért
hiányzik a részvét hangja
a világegyetemből
azok iránt, akik saját
fecsegésüktől megsüketültek.

Therme in Bath, Anglia

(Therme in Bath, England)

Víz buzog fel
a pokolból, háromszáz méterről
a kövezet alól. A kénzag
jelzi ezt. Már a rómaiak
gyanakodtak a forrásra,
és a bugyborékoló torokhoz
Gorgó-arcot társítottak.
Pára gomolyog a nyitott szájból,
kapkodó mormogás,
któnikus halandzsa,
fáradhatatlan de profundis.

A mélységből hívja
díjtalan belépésre
a romlás híveit.

Gondolatokba merülten

(In Gedanken so für sich hin)

Sűrű erdő. Kellős közepén
egy ösvény. Az ösvényen egy alak,
meghitten dereng körvonala:
hosszú szoknya, lobogó kabát, rövid haj.
Távozol vagy beloppansz
szemembe
a csukott szemhéjak ellenére?
A levegőben néma csend,
hogy az egymásnak szánt
hangok akadály nélkül szállhassanak át
a tereken.

Néma a természet, az övé
az utolsó szó joga
az út végén.

Benő Eszter műfordításai

Günter Kunert németországi költő, író. Berlinben született 1929-ben. Rendkívül termékeny szerző: több mint félszáz verseskötete és számos prózakötete jelent meg. Életműve sokszínű: verseken kívül írt elbeszéléseket, esszéket, önéletrajzi írásokat, regényt, drámát, aforizmákat. Grafikusként is ismert. Szépirodalmi munkásságát számos díjjal tüntették ki, többek között Georg Trakl-díjjal, Heinrich Heine-díjjal, a Német Köztársasági Érdemrend Nagykeresztjével és az EU Prix Aristeion díjával. Egyesült államokbeli és olaszországi egyetemek díszdoktora. A külhoni német PEN-klub elnöke.

Orbán Viktor

Nagy Gáspár szobra

Kedves Márta Asszony! Tisztelt Budakeszi Polgárok!

Kell lennie valaminek az elszántságon túl, ami ennyi embert rávesz, hogy szombat délután a farkasordító januári hidegben önként kockáztassa a fagyhalált, és mindezt egy szobor felavatása érdekében. Ez az elszántságon túli valami pedig maga a szeretet. Szerettük Nagy Gáspárt, ezért vagyunk ma itt. Gyakran mondjuk temetői búcsúbeszédnek zárásaként: emléke legyen áldott, és most azért jöttünk össze, hogy szobrot állítsunk áldott emlékü, szeretett barátunknak, Nagy Gáspárnak. „Szerethetett engem az Isten, mert teremtményének engem is elfogadott, sárból, agyagból, apám s anyám álmaiból.” Ezekkel a szavakkal búcsúzott tőlünk tíz évvel ezelőtt Nagy Gáspár, az örök nyár hírnöke. Ebben az utolsó négy sorban minden benne van, amit ember magáról mondhat: sziklaszilárd és mégis alázatos hite, a pannonhalmi bencés gimnázium szellemisége, és ott van a bérbaltavári szülői ház melegsége. Nagy Gáspárra úgy emlékszünk, mint aki személyes küldetésének tekintette az '56-os mártírokra való emlékezés örök érvényű keresztény parancsát, és ezzel a nyolcvanas évek derekán elevenébe talált az akkor harminc éves júdásfa árnyékában hűsülő elvtársaknak.

Tisztelt Budakeszi Polgárok!

Annál az embernél, aki hajlandó az igazságért elmenni a falig, csak egy különb van: aki a falakat le is meri bontani. Nagy Gáspár ilyen ember volt. Nem ő kereste magának ezt a küldetést, inkább csak hagyta, hogy a küldetés megtalálja őt. Le mert írni, amiről mások legfeljebb csak beszéltek, és beszélni mert arról, amiről a legtöbben csak hallgattak. Szelíd hajthatatlanságával szétörte az októberi tavasz hőseiről gyártott kommunista hazugságokat. Két évtizeden keresztül 23 ügynök leste minden egyes mozdulatát. Azóta már mindannyian megértettük: a végelgyengülés felé araszoló gulyáskommunizmus okkal tartott az ő tetemre hívó szavaitól, amikor megadják az igazságot és vele a végtisztességet az '56-os forradalom szabadságharcosainak, ott és abban a pillanatban orra bukik, és megsemmisül a magyar kommunista rendszer. Az ő versei és személyes kiállása nyitotta meg az utat, amely ide elvezetett. Már ahhoz is, hogy rendszerbontó költeményei legalább a nyomdáig eljussanak, kivételes költői bravúrokat kellett bemutatnia a cenzorok által felállított felemás korlátokon, és neki ilyen feltételek mellett sikerült elérni azt, amire a magyar irodalom történetében csak a legbátrabbak és a legelkötelezettebb költők voltak képesek: verseivel fordítani tudott a magyar nemzet sorsán. Egy egész nemzedék, a mi nemzedékünk tanulta tőle már akkor is a helyes, vagyis egyenes testtartás bátorságát; tanultuk tőle a küldetésstudatot, amellyel akár az utolsó tőlényig kész volt védelmezni a magyar szabadság ezeréves hagyományát; tanultuk tőle a kitartást, amely a nyolcvanas évek legfagyosabb periód-

dusában is emelt fővel viselte a cenzúrát, a szilenciumot és a meghurcoltatásokat. A mi igaz hősrünk volt ő, aki bármerre is járt a Kárpát-medencében, lábnyomában mindig a szabadság kis körei támadtak, akárcsak itt, Budakeszin. Politikai, szellemi testaméntuma velünk él, iránytűnk és vezércsillagunk, kormányzati munkánk vezérfonala is. Botcsinálta utánczóként valahogy úgy mondanám: nem felejteNI, méltó maradNI, hazát emelNI.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Mielőtt azonban lelepleznénk ezt a szobrot, fontos lenne az ő szavaival élve valami szabadítót mondani. Valamit, amit azoktól a költőktől tanulhatunk, akik hozzá hasonlóan Petőfi rendjéhez tartoztak, és akik a ma oly divatos, egynémely országban kötelező politikai korrektséget a hamis próféták legfőbb ismérvének tekintették. Ma velük együtt kérdezzük, és minden nap egyre sürgetőbben, hogy vajon mi lesz hazánkkal, ezzel a boldogtalan, farizeusi Európával, amely cinkos lelkiismeretét modern mesékkel csitítja, miközben sorsa csak egy szalmaszálon függ? És Nagy Gáspártól jön a felelet: „a remény sohasem meghaló, ha minden utolsó szalmaszál abból a jászolból való.”

Emléke legyen áldott!

(Elhangzott 2017. január 7-én, Nagy Gáspár, Kossuth-díjas költő mellszobrának avatásán, Budakeszin.)

Forrás: www.orbanviktor.hu

Szokolczay Lajos

Hit, bátorság, makulátlanság

Az élet egy röpké pillanat. Átsuhan rajtad, észre sem veszed. Tíz éve halott barátunk, Nagy Gáspár diákként szinte most futott le Szent Márton hegyéről – a pannonhalmi tarisznyában erkölcs, tudás, meg nem adás, tisztesség –, s máris a kőszobrával találkozhatunk. Élő, lüktető szobrával, amely maga is élet. Akarjuk, nem akarjuk, ez a tekintet átlát az ősködön – vallat bennünket.

Szigorral, netán megbocsátó mosollyal? Ki-ki kiválaszthatja a neki szánt, pontosabban általa érzett gesztust. Joga van-e az ugyan csupán szoborként élőnek vallatni bennünket? Hogyne volna, hiszen a példás életet sokszoros harcban megélő költő makulátlan tartást hagyott maga után: az 1956-os magyar forradalom szellemén való öröködést.

Ő igazán tudta, hogy gyilkos és áldozat sosem cserélhető össze – még napjainkban is vannak (Sütő András szavával) „sántafejű gyalogosok”, akik igyekeznek bemocskolni forradalmunk tisztaságát –, hiszen akkor megikrásodik a Föld, tetűk, rágcsálók szabad területe lesz a kozmosz. Aki egész életében gáncstalan lovag volt, az nem engedheti meg, hogy meggömbüljön a világ gyémánttengelye.

Életét is kockáztatva rengeteget küzdött azért – szembenézve a szovjettel, a hóditót kiszolgálókkal és a hernyótalpasokat segítő itteni siserahaddal –, hogy arra a szabadságpárnára hajthassuk a fejünket, amelyet mi tömtünk meg (Istenem, hol van a hajdani szalma jó illata!) bátorsággal, önbecsüléssel, a fölvetett fő méltóságával, a közösségért aggódó szavakkal s a közjót szolgáló lelkiismerettel.

Nagy Gáspár, szeretett barátunk, Gazsi, Bérbaltavárról, egy Vas megyei kis faluból hozta magával a tisztán szólást s a munka örömét. S ezt gazdagította a hit, az Úrba vetett bizodalom. Nem volt forradalmáralkat, ám a vallás parancsszava – ne hazudj! – arra kényszerítette, hogy mindig, mindenkor az igazság mellett álljon ki. Vagyis a rút, mi több: gyalázat megnevezésével teremtett lelki béke légyen megnyugvása, az elszenvedett pofonok ellenében vigasza.

„És nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI!” – íme nevezetes versének kemény egyértelműséggel mondott parancsszava! És az októberünk harmincadik évfordulójára írott költemény? Az a bizonyos júdásfa, az ezüstben játszó, harminc évgyűrűjével kábító „drága” – nem véletlenül tiltották be a verset közreadó Tiszatájt – a gerincteleneket megtéveszthette, ám aki a forradalom tisztaságán öröködött, az előtt vérlázító volt szemtelen növekedése.

Honnan volt erőd, merszed, barátunk, kőszoborrá vált társunk, hogy kockáztatván családod sorsát, csak az általad vélt – később egyetemessé váló – igazat lobogtasd? A föld szaga, jó illata, a korán véredbe ivódott kétkezi munka, az időközben

gyarapodó, csaknem világot lebíró, szellemmé vált tudás, a Balassitól Nagy Lászlóig a magyar írók nagyjait kardvívókká nevelő erkölcs segítette ténykedésed?

Igen, ez a mindenség-katedrális volt otthonod, fölnevelő dajkád. Verseidről, szépprózádról és esszéidről – zűrzavaros korunk megbecsülheti magát bennük – sokszor szóltunk. Szemed, szemüveged őket is csillogtatja. De még inkább belülről jövő hitedet: „de a remény sohasem meghaló, / ha minden utolsó szalmaszál / ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!”

Nagy Gáspár, Gazsikánk, a kőarcod kőmosolyában is rejtező szigor mindvégig legyen bátorítónk! Nemzedékek számára a makulátlanságot életigazsággá avató erő!

(Elhangzott 2017. január 7-én Budakeszin, Nagy Gáspár mellszobrának avatásán)

Fotó: Lugosi László

(Forrás: mma.hu)

Devecseri Zoltán

Nagy Gáspárra emlékezve

vers-mozaikok a 10 éve „hazatért”

költő tiszteletére –

1.

Szegénység, hit, kezek:
csak ezek a kezek
teszik érvényessé a világot
csak ezek az összetett
kezek váltanak ki kardot,
zászlót...

...

hiába rejtegetted
kövek közé keresztedet!

2.

Nemcsak a vőfély-
nótákat folytattad,
hiába fojtottak,
csáklával nem jött
még egykomád Kháron,

...

ezer-sávú útról
érkeztél a MESÉKBE---

3.

Kit szólítok, ki szólít /.
Neveztesse hazának a haza,
de kíméld hangszered
húrokat ne rá.

...

félre... a múzeumi lantot!

Szó a tett,

...

még ha kenyered héján országos
a penész, rongy és pálca
zászlóvá nem lényegül is,
mert tett a szó,

a némaság kevés – –

Előre hát,

de mégse mind:

Rabszolgákra nem hallgat az ég!

„Talán még a versek...”

4.

(a **Negyedik parancsolatból**

Tiszteld az Időtlen időt,

apádat – anyádat,

s minden énekes prófétáját,

ki a semmiből hitet fakasztott,

a mindenütt velünk levőket:

... ./.

Tiszteld a **félni-nem-merőket**,

-szentek rejtőznek előlünk –

alig hallható suttogás

sebet gyógyító varázs-szavát!

...

Tiszteld azt, aki szembezáll

Pontos versében szól és száll

a szó!

Tízéveken is túlra száll,

és szól, hogy ideérjen!

Tiszteld, akit a teremtő

közénk szólni küldött!!

(2017. január 4. Vasvár-Bérbaltavár-Nagytilaj)

„Amiről általában nem lehet beszélni, nagyon konkrétan csak arról érdemes...”

*Ködöböcz Gábor ezredvégi beszélgetése Nagy Gáspárral*¹

– Sokak szerint a felnőtt apja a gyermek, és ami fontos dolog történik velünk, az életünk első tíz évében történik. „A kis kölyök, ki voltam, ma is él/ s a felnőttet a bánat fojtogatja;/ de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél/ s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja” – írja József Attila *Kirakják a fát* című versében. Kérdésem: Te hogyan gondolsz vissza gyermekkorodra, és mire emlékszel legszívesebben?

– Az egyik legszívszorítóbb József Attila-versből idéztél, melynek a zárósorában *otthontalan, csupa-csösz világról* beszél a felnőtt férfi, de minden gyermekkori szorongását, félelmét is földézi. Ugye, a falopás Attila számára nem éppen vidám csínytevés volt, hanem remegtető bátorságpróba, ha nem akarta, hogy megfagyjanak... s különben is ráírta a család ezt a kis „megélhetési bűnözést”... a hasáb fa, a hasított fa így cipelődik egy életen keresztül verseiben, de cipelődnek a fadobáló kemény emberek is.

Azért mondtam ezt el, mert az én gyermekkoromból is sokszor jönnek elő félelmek, szorongások. Álmaimban különösen szenvedek, ha valamelyik kedves csikómtól kell megválnom, vagy ha betakarulás idején szüleim már sötét este hazaküldenek a mezőről, hogy dobjak az állatok elé valamit... hazáig futok, „fától fáig” lopózom, mint Kányádi híres versének kislíúja, mondókákkal, énekkel bátorítom magam, míg el nem érem a falu szélső házát. Az ötvenes évek nyomasztó hangulata, a falusi emberek megalázása a beszolgáltatással s egyéb riogatással, a gyerekek kedélyére is átragadt. Mégis: több boldog napot számolhatnék össze, mint szomorút.

Voltak jó játszótársaim. S voltak valóban mesébe illő nagyszüleim. Apai nagyapám máig emlegetett lakodalmi rigmusok, vőfélynóták kigondolója s népszerű előadója. Talán génjeimben Tőle örököltem valami tehetséget és bátorságot a versfaragáshoz. Anyai nagyanyám félelmetes szürreális meséivel a képzeletem határait tágította. Legtöbbet Vele voltam otthon, amíg a család keményen dolgozott. Az iskoláig minden fontos dologra Ő tanított. Műveltségét a Bibliából és a különböző kalendáriumokból, no meg egy keserves élet tapasztalataiból szerezte. Ezeket aztán csodálatos történetekbe foglalta össze, s mindig más-más módon variálta, színezte a mesét. Szóval a *posztmodernitás* a kisujjában volt, én meg oda

¹ A költővel 1998 decemberében készült interjú szerkesztett és módosított változata

voltam ettől a *beszédmódtól!* Állandóan követeltem újabb történeteit, amelyben szabadon járkáltak királyok, ismert bakonyi betyárok, rongyember végrehajtók, meg legtöbbször Kossuth Lajos is odatévedt, aki a szemközti Pintér sógorral azért eligazította a dolgokat. De én aztán folytattam a mesét... sokszor álmomban is hadakoztam. Szidták is érte a nagymamát: megháborítja ezt a gyereket, s még kibeszéli ezt a sok sületlenségét...

Amikor már olvasni tudtam, akkor a karácsonyfa alá angyalszárnyon érkező egyetlen ajándékkönyvet az éjfélig miséig – a pislákoló petróleumlámpánál – mindig elolvastam. Egy életre elkísérnek ezek az emlékek. Főleg a nagy telek voltak gyönyörűek, embermagasságú hófalak között szánkóztunk, az átázott lábbeliben s kesztyű nélkül se fáztam, és gyakran volt az iskolában szénszünet. Vasárnap délutánonként pedig csengős lovas szánnal mentünk a szomszéd falukba egyik-másik rokonunkat meglátogatni.

– *Mondják, mindenkinek megvan a maga saját ritmusa és növekedési terve, ami szerint alakul az élete és pályája. Visszatekintve az elmúlt harminc évre, miként látod egykori önmagad és költői pályád alakulását – különös tekintettel a híres babitsi aforizmára: „nem az énekes szüli a dalt: a dal szüli énekesét”?*

– 1968-ban írtam le azokat az első, talán vállalható verseket, amelyek visszavonhatatlanul a „kárhozat útjára” vittek. Tehát mintha Kerouac kisöccseként kezdtem volna szabadon száguldozni, persze csak stoposként, ebben az országban meg a szomszédságban, ahol magyarok élnek. De aztán jött a történelem. Testvéri tankjaink... aztán a szegény, a levert diáklázadások Európa nyugati felén. Akkor már tudtam: csak verssel harcolhatok. Akárhogy is nézzük, ennek bizony harminc esztendeje. Életem legmélyebb, legsötétebb bugyrából húztak ki a versek. A tehetetlenség, a dac, szép illúzióim elvesztésének fájdalma csalogatta elő őket. Aztán az a bátorítás és figyelem, melyet megtalált és persze választott mesterimtől, Kormos Istvántól, Nagy Lászlótól, Jékelytől, Pilinszkytól és távolabbról Illyéstől, és talán legerősebben Rózsa Endre, Utassy József, Kiss Benedek és társaik nemzedékétől – ahogy mondani szoktam: édes bátyáimtól – kaptam, erősített.

Vagy húsz esztendeig, mondjuk a rendszerváltásig, megtörténtek velem a versek, melyek előcsalogatását egyszerűen nem éreztem nehéznek. A hetvenes években sokat írtam, szinte öntudatlan eufóriában. S volt is kinek mutassam szigorú bírálatra. A nyolcvanas években már éreztem a tétet, ekkor jöttek a tiltások, a cenzúra nyalánkágai, szilenciumok. (Eközben 1981–85 között az írószövetségi titkárság, amikor a szövetség és az akkori JAK volt a magyar civilparlament, szóval az az évtized, amelyet érdemes lesz majd valakinek, akár szakdolgozatként is, tüzetesen leltározni!) De ez is szép, izgalmas és vállalható volt. Persze annak nem tapsoltam, hogy valamely versem miatt másokat (rendszerint felelős-felelőtlen szerkesztőket!) is elcsaptak, az ellen mindig tiltakoztam, de semmi nem változott.

A kilencvenes években már sokkal nagyobb szépséggel, talán a kelleténél is több iróniával átitatva ülök a tiszta papír elé. Szerencsére az önirónia maligánfoka kimutathatóan magasabb. Így aztán elcsábultam a próza komolytalanabb, talán csehesnek aposztrofált rétejeire is. De ez nem program volt, nem valami teória, hanem csak hagytam a szívem és a kezem független választását, s így aztán megint ott jártam az indulás ártatlan-barbár idejénél: 1968-nál (lásd a Magvetőnél 1995-ben megjelent prózakönyvemet, az *Augusztusban Ludvík Jahn nyomában-t*).

– *Életed meghatározó állomásai: Bérbaltavár, Pannonhalma, Szombathely és Budapest. Milyen indíttatásokkal szolgáltak, miféle útravalóval ajándékoztak meg a felsorolt helységek, illetve szellemi műhelyek?*

– Bérbaltavár kicsiny falu Vas megye hegyháti, déli részén, már csaknem Zalában. Az útrairdító paraszti közösség kemény tisztessége, föld- és munkaszere-tete, buzgó vallásossága s valahai első tanítóim igazságos szigorúsága ott van a szülőföldről hozott tarisznyában. Ebbe igaz súlyokat pakoltak a jó és tudós bencés atyák Szent Márton hegyén. Azt hiszem, életem legboldogabb négy esztendejét töltöttem Pannonhalmán, igen jó kohéziójú osztályban, amely ma is évente találkozik, és számon tartja tagjait. A magyar történelmet ott a falak is visszhangozták, ez irányú érdeklődésem, érzékenységem ott mélyült el.

Szombathelyre éppen a bencés diákmúltam miatt afféle vigaszágon kerültem, de ennek is megvolt az értelme, szinte sorsszerűsége. A népművelés–könyvtár szakon több „nehéz ember” kezdett éppen 1968-ban. Ráadásul ott volt egy nagyon színvonalas diáklap, a *Jelentkezünk*, komoly esztétikai képzés, a fiatal magyar filmek által is sokra tartott filmklub. Itt jelentek meg első versszerű kísérleteim, itt volt az első műhely, itt lázadozhattam s lázíthattam először, s innen küldtem első verseimet komolyabb folyóiratoknak, az *Életünknek* és a *Jelenkornak*, s őszinte csodálkozásomra közölték is őket.

Éppen negyedszázada, hogy Kormos István bemutatott az ÉS-ben, majd kéttucatnyi vers alapján azt mondta, hogy megjelenteti első kötetemet a Móra Kiadó Kozmosz sorozatában. Így is történt 1975 tavaszán, majd néhány hónappal később a kiadóhoz hívtott szerkesztőnek. Ez a néhány esztendő volt az ún. Kormos Egyetem, ahol szerkesztő-bojtárként végig pörgethettem a magyar és a világirodalmat: ebből lettek a legendás *Gyöngyszem-sorozat* emlékezetes darabjai, s aztán szerkeszthettem az utánam jövők kötetét. Egyszerre dolgoztam Dsida Jenő, Sinka István, Nadányi Zoltán válogatott versein, Kálnoky László, Tandori Dezső műfordításkötetén, vagy éppen Tóth Erzsébet, Zalán Tibor és mások első könyvén, s közben tematikus antológiákat szerkesztettem mondjuk a világirodalom *Idő- és éjszaka* verseiből... és sorolhatnám. Néhány év alatt közel száz könyvhöz lett közöm. Óriási iskola volt. Kormostól a minden értékre való elfogulatlan figyelés elemi hajlamát és példás megvalósítását leshette el, aki közelében dolgozott. Aztán

ennek is vége lett. Korai halála után még három évig bírtam az ár ellen úszni, a közösen kitalált terveket egyre nehezebben tudtam megvalósítani.

1981-ben az '56 utáni első szabadon választott írószövetségi választmány legfiatalabb tagja lettem, s egyből titkárrá is ütöttek. Nagy próba következett. Közről érzékelt a puhának egyáltalán nem mondható diktatúrát. Ez az időszak volt a szövetség és a József Attila Kör legendásan nagy korszaka, együttmenetelése az álság falai ellen. Szegény Csengey Dénes barátunk talán valamely napsütötte égi felleg széliről egyetértően egy szép füstkarikát fúj felénk... s mintha nagy bölcsességgel mondaná is: bizony fiúk, akkor még nem volt széthúzás, hanem váll a vállhoz. Tán igaz se volt. De erről már föntebb szoltam.

1988 novemberétől pedig a *Hitel* szerkesztője vagyok. Ez ugyebár az utóbbi 10 kerek esztendő jelent. A kezdőcsapatból, sőt a praekorszakból is csak ketten maradtunk Csoóri Sándorral a sokáig reménytelenül álmodott független újság, kétheti periodika gályapadján. 1992 szeptemberétől pedig havonta, irodalmibb folyóiratként megújulva, talán magunkat is biztatva – téveszthetetlen zöld-fehérben úszunk a nagy magyar folyóirattengerben. A szerkesztőség az ötödik helyszínen tempózik mind nehezebb anyagi körülmények közt a fönmaradásért, hol Budán, hol meg Pesten vagy a redakció hajléka. Vagyunk még és reménykedünk. És a tíz esztendő már vállalható irodalomtörténet is... és különös, fölöttébb tanulságos magyar történelem. Egy tyúklépésnyire a harmadik évezred küszöbétől. Ha most befejeznénk, akkor sem kéne szégyenkeznünk.

– *Wittgenstein szállóigéje szerint „amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”. Ezzel rögtön szembeállítható egy másik állítás: „amiről nem szabad hallgatni, arról beszélni kell.” Meglátásod szerint az összmagyarság vonatkozásában mik azok a legégetőbb kérdések, amelyekről feltétlenül beszélni kell – mégpedig tisztán és eltökélten?*

– Én a wittgensteini mondatot abban a bizonyos puha, de ha tetszik recsegős-ropogós, elmaszatolt diktatúrában költői nyelvre, de az (írószövetségi) közemberi minőségemben is így fordítottam: *amiről általában nem lehet beszélni, nagyon konkrétan csak arról érdemes...* Hogy a konkrétság mit jelentett esetemben, illetve a szabadságfokok leosztásának eleve különböző szintjei, manipulatív volta mire kényszerített, annak tényeiről, és aztán dorgáló következményeiről nem az én tisztem most szólni. De mindenesetre lehetett cinikusan, bölcsen Wittgenstein mögé bújni, mint ahogy Nietzsche mondata is csaknem összmagyar jeles amnéziás tréningben manifesztálódott '56 után, miszerint: *a felejtésre való hajlam a cselekvés egyetlen lehetséges módja*. Lám, az átkozott burzsoá filozófusok miképp segítettek! Ma is még az általános emlékezetvesztésben szenvedő magyarságot kellene fölrázni. Sajnos az átalakulás és a szabadság gyötrelmeivel olyan sokkhatások érték (például választania kell pártok és adósávok, tévécsatornák, bankok,

kurátorok, csirkecomb és farhát stb. között), hogy legelemibb érdekeit nem tudja már megfogalmazni. Nem is fogalmaz. Néz. S úgy látja, nem az ő életét látja. Még nem őt robbantották föl, még nem őt rabolták ki, még nem ő a munkanélküli, még nem az ő házat sodorta el a víz. Ő az, aki besurran Adidasban az EU-ba, fitt polgárként. Szerencsés, hogy nem itt meg amott magyar. Azok most ráfáznak. Hiába magyarkodnak. Szóval az önzési fok igen magas, még jó, ha akad egy kis katasztrófa, valami penitencialehetőség. Segítünk. Magunkon már nem tudunk. Ezért aztán tüntetünk a nyugdíj egységes emeléséért. A „magyarok, tartsunk szét” szép gyakorlatát kellene megfordítani, vagy legalább csöndben abbahagyni a következő ezer esztendőre. Akkor még marad, maradhat valami remény. És a reményt pedig a lélemben megtisztult – mert önzésétől és félelmeitől megszabadult – közösség gyermekeiben, szeretetben fogant és vállalt utódaiban élte tovább. Illyés mondta, írta: *a költők mifelénk a remény(ség) helytartói*. Akkor talán jöjjenek a költők! Az újak, az ezután megszületők. Fohászokdjunk hát, barátaim, az első adventi gyertya fényénél.

Mihályi Anikó

Gondolatok Bozók Ferenc *Domoszlói advent* című verséről

Bozók Ferenc (1973 Gyöngyös) piarista szerzetes, tanár. Legutóbbi, tizedik kötete *A Szárnyas idők – Esszék, tanulmányok a magyar és világirodalomból* (Felsőmagyarország Kiadó) címmel 2016-ban jelent meg. Alábbi verse a *Tükörtenger* című verskötetben szerepel (Rézbong Kiadó, 2016.)

Bozók Ferenc: *Domoszlói advent*

A tél, a tél. Acsarkodó december.
 Ha kesztyű nincs, tenyérbe fúj az ember.
 Ha sála sincs, nyakába hőt lehelget
 a várva várt, rorate-arcú gyermek.
 A nénikék: szelíd vetési varjúk,
 horgolt magányuk összehúzza rajtuk.
 A lépteik: ösvényt kijárva, sorban
 az utca tükrös vitrinébe roppan.
 Csúszós az út. Ügyelni kell a lábra.
 Vigyázva lépdelünk közös halálba.

A vers egy Domoszlóhoz köthető várakozás-élmény felelevenítése – a szerző gyermekkorában sok időt töltött ezen a mátraalji településen –, ugyanakkor örökkévalóvá tétele is. Azok a szereplők, akik erre a hajnali rorate-misére mennek, mindenütt megjelenhetnek.

„A tél, a tél. Acsarkodó december” – kezdődik a vers, amely egyszerre jelöli azt az adventi időszakot, amelyben járunk, ugyanakkor az ismétlés (*a tél, a tél*) és a melléknévi igenév (*acsarkodó*) a tél toposzként való értelmezését is játékba hozza: elmúlás és halál leselkedik ránk. És mintha erre a nyitó sorra rímelve a vers immár egészen konkrétá váló zárata: „Vigyázva lépdelünk közös halálba.” A vers tehát ebbe a keretbe ágyazza egész adventi várakozásunkat. A tél, a halál felé menetelő, lépkedő élet lesz az, amelybe mintegy beékelődik az az életkép, az a várakozástörténet, amely a vers középpontjában áll.

A vers első két sora a „nincseket” (*kesztyű nincs, sál sincs*), a hiányainkat sorolja. „Tenyérbe fúj az ember”, és „nyakába hőt lehelget” „a rorate-arcú gyermek”, az a kis Jézus, akinek születését várjuk adventben. Ez a nincstelenné válás, lecsupaszodás mintha az egész adventnek, sőt egész életünknek az értelme lenne. Mintha arról beszélne a vers,

hogy ebben a nincstelen, lecsupaszított állapotban tud igazán ránk nézni, ránk lehelni a „*roráte-arcú gyermek*”: Isten, aki közeledik felénk. A „*nyakába hőt lehelget*” sor azonban azt a teremtő gesztust is ismétli, amely a teremtettségünk ajándéka. A *Teremtés könyvében* ugyanis azt olvassuk, hogy Isten úgy teremtette meg az embert, hogy a porba, agyagba lelket lehel. Mintha ez a teremtő aktus ismétlődne itt, a versben. Az első gesztust az ember teszi meg, amikor tenyerébe fúj. Az is lehelet, de nem teremtő erő. Az igazi, átlényegítő lépés már a „*roráte-arcú gyermek*”-é, aki miatt, akiért a rorátémisékre járunk.

A vers következő egységében a rorátékra igyekvő falusi néniket látjuk, amint betekerik magukat fekete kendőjükbe, s így hasonlóká válnak a varjakhoz: „*A nénikék szelíd vetési varjúk*”,- olvassuk, ám a „*horgolt magányuk összehúzza rajtuk*” – sor a konkrét képet metaforikussá teszi. Ugyanez a metaforizálás ismétlődik az ezt követő sorban: „*A lépteik: ösvényt kijárva sorban az utca tükrös vitrinébe roppan.*” A konkrét kép – a lefagyott út, ahogyan a nénik belelépnek a jeges tükörbe, amely súlyuktól megroppan – szimbolikus értelmet kap. Ösvényt, azaz életutat járnak, cipelik terhüket, magányukat. És a „*tükrös vitrin*”-ben mintha egész életükre pillantanának, pillantanánk. A számvetés és a szembesülés gesztusa már mindnyájunkra vonatkoztatható. Mert a tükörben, amely a „*roráte-arcú gyermek*”-ben fénylik fel számunkra, a születéssel a halál felé megnyíló életünk válik láthatóvá. Élet és halál összeér tehát. Az utolsó előtti – „*csúszós az út, ügyelni kell a lábra*” – sor tovább mélyíti az életút metaforáját. Dante így fogalmaz az Isteni színjátékban: „*Az emberélet útjának felén egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, mivel az igaz utat nem lelém.*” Rajta maradni a helyes ösvényen, kijárni az ösvényt, csúszkálva ügyelni a lábra, konkrét élmény a rorátéra meneteléskor, de szimbolikus értelmet is kap a versben. A vers zárósora „*Vigyázva lépdelünk közös halálba*” egyértelműsíti, hogy utunk a halál felé tart.

De a „*közös halálba*” tartó út mintha mégsem lenne ennyire tragikus. Mert közben felfénylik a „*roráte-arcú gyermek*”, akire várunk. És a vers erről az élményről beszél: van hová közeledni, kihez lépkedni. Van miért vigyázni a lépéseinkre: hogy megérkezzünk abba a halálba, ami mindannyiunk közös sorsa. A várakozásban a „*roráte-arcú gyermek*” belénk leheli az ő életét. Ez lesz életadó számunkra. A vers szívének, központi gondolatának megértésével már nem is olyan tragikus, hogy a temető felé tart ez a „*varjúserég*”. A közös halál, az emberi élet velejárója elfogadottá válik.

A *Domszólói advent* a nénik sorsán keresztül válik az elfogadás szimbólumává számunkra. Elfogadni a halál felé tartó életet, aztán magát a halált, és ugyanakkor várni a „*roráte-arcú gyermek*”-re, a Megváltóra, aki minden elfogadásunknak és várakozásunknak értelmet ad – az emberi lét legmélyebb titkáról beszél ez a vers.

(Elhangzott a Magyar Katolikus Rádióban, a *Miért szeretem?* című műsorban 2016. december 14-én, 19 órakor)

Csontos Márta
Epilógus I.

Nem hallom a rohamkocsi jajszavát,
 a napsütötte üvegen megcsúszik a fény,
most csend van és tél és hó és halál,
 most a híd pillérei összetörték,
 most vannak, akik csak jönnek mennek,
 de a hangok körtánca már nem érint meg,
 szétszóródtak az összegyűjtött verssorok,
 csak én botorkálok tovább, próbálok
 feltárni, hol lépted át a csend-sivatagot.

Odafönt *ad acta* került egy korszak,
 szemed befagyott, kiszökött a sugár,
 s nem maradt más csak az evidencia,
 letört lepkeszárnyak, zuhanó, vak
 madarak lebegnek a házak között.
 A láthatatlan küszöbéről még visszaint
 nekem a pillanat, s nyikorogva rád
 csukódik az Éden-kerti lakat.

Kint kavarog a szélben a hó, csak a
 templomtorony áll magában, csak a
 harang szól ütemesen, hogy utat
 törjön érted Isten udvarában.

In memoriam

Balázs Tibor emlékére

Égi üzenet lettél, hangod koporsója
 nyakamban a Nokia. Tested kőbe
 zárt madár, s most, itt januárban
 nem tudod a fák lombjait tördelni,
 porrá zúzták benned a szárnyalást.
 Csak didergést hagytál a verőfényben,
 csak egy jéghideg érintést, mely
 végigszalad ,mint márványlapon a kés.
 Aquincumi fehéredet feltöltötte a
 vaksötét fekete, már nem látszik
 benned a kétségbeesés, nem látszanak
 karod letört ágai, az élmények fölött
 nem szállong a poéta, csak ül a felhők
 szélén az Isten-illatú ködben, s várakozik.

S jönnek hosszú hajú, szótlan angyalok,
viszik a könnyű terhet, mely súlytalan
lebeg a térben, s kő - börtönét széttörve
utat tud törni Isten nyomába.

Hangodból hiába engedted ki az elégiát,
hiába könnyörögtél, nem tudtál szíves vendég
lenni idelent, lefüggönyözött ablakok vártak,
a Nap sem úszott át a halott üvegen.
Később befogtad a füled, hogy ne halljad
a szörnyű zuhanórepülés szirénázó jajszavát,
inkább magadra szakítottad az eget.
Csak a meztelen gondolat morzsája maradt
meg neked, csak a félelem ördögi kísérete,
s az eltaposott szeretet, melybe nem tudtál
életet lehelni.
Tested torzója rövid láncra köttetett, vacogva
álmodtál a fénylő maradékon, s míg várakoztál,

beláttad, nincs már eleven beszéded,
s az ének mennyei búvóhelyet keresett.

Most, hogy Isten ujja lassan végigtapogatott,
zsoltáros, könnyű ébredést rendelt neked,
s az utolsó zárójelentésben kiosztotta végeleges
helyeden a vissza nem vehető, **ÖRÖKÖS SZERETETET.**

Radnai István

SZŰK

játszóterek lebegés verssorok kevés kevés
kevés lenne ami belőled itt marad
vagy sok is nekünk fiaddal a csillagokat
vadászod a téli égen

nyár vitte el korán hullott levél
a szél a szél a szél a szél
letörte a gally után az ágat is

játszótereden derült égen
gördülő szekér szekér
befogtad a csillagokat hogy utolérd

ma fáj a csend ma bánt a csend
előtted végtelen az űr szűk a föld nekem
versedbe beleolvasok nem ringat
csak véled leng az égi hinta

Seléndy Balázs

MonThib

Alattomos mocsarak ingó zombékjain lépkedsz
innen oda s vissza, alattad a láthatatlan víz feketesége,
érezed a rothadó gyékény nehéz illatában
a csontos fenyegetést, vállad mellett gomolygó köd,

messze előtted, egy keskeny napsugáron ülő
rigó ritka füttye...

Arra figyelj!

Bognár Stefánia

Újévi párbeszéd

Dr. Balázs Tibor élt 58 évet

Segíteni nem tudott senki sem,
s az éles bonckés most testedbe mélyed.
Az éteren át beszélgetsz velem
és bennem vibrál fény-személyiséged.

Szavad vigyáz, él minden tettemen.
Amíg enyém e kis morzsányi élet,
erőmet lángelmédnek szentelem,
robogjon üstökös-„megérkezésed”.

Bár lázadozva sok miért kiált,
az életműved teljesség-világ.
Az általad nevelt új nemzedéknek

fellobbanása győzedelmi ének,
mely túlharsogja már az orv halált.
S megbékélésed Istenhez talál.

Bertha Zoltán

A magyar reformáció példaállító arcképcsarnoka

Protestáns hősök – Fél száz portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből (Szerkesztette: Faggyas Sándor)

1517. október 31-én Luther Márton Wittenbergben meghirdeti forradalmi változásokat indító demonstratív téziseit, s így életre kelti a vallás- és egyházújító reformáció mozgalmát. Ötszáz év telt el azóta, s a protestantizmus kibontakozása csakugyan átforgalmazta a kereszténység kétezer éves történetét. Világra szóló események sorozata kezdődött, s a „semper reformanda” jegyében tart a mai napig is; amint Zoványi Jenő (*A reformáció Magyarországon 1565-ig* című kongeniális művében) állítja: a „kereszténység történetében Jézus Krisztusnak az igehirdetésén és munkálkodásán kívül a legfontosabb, legmesszebbreható mozzanat a reformáció volt.” A szétágazó, de alapjaiban összetartozó Krisztus-hívó egyházak és felekezetek olyan kifejlődéseken és újjaszületéseken estek keresztül, hogy azok valóban az emberiség világtörténelmének megvilágosító átalakulásához vezettek – az egyetemes reneszánsz világgép- és korszellem-meghatározó időszakában a vallási és ekléziasztikai reneszánsz egészen csodálatos sors- és korszakfordító eredményeihez jutva. A protestantizmus önfejlődése és visszahatása a katolicizmus eszmei és egyházszerkezeti rendszerére (de egész erkölcsi világára és tevékenységminőségére nézve is): még inkább örök érvényűvé kovácsolta a kereszténység spirituális és intézményes berendezkedését, még szilárdabbá tette a kösziklára épített individuális és kollektív hitéletiség metafizikai és kultúranropológiai alapjait, hogy mára az egyenrangú felekezeti különbségek méltóságteljes elismerésével és megbecsülésével átítatott ökumenikus szellemiség tornyosuljon megdönthetetlen evidenciává.

Hiszen „minden vallás adott megtartó értékeket”, s „együtt szólnak az emberért, a személyiségért; az ökuménia jegyében”; s „a keresztes és csillagos tornyok egymásnak integetnek” – „mint az Illyés-vers beszéli” – deklamálta Czine Mihály, a huszadik század második felének legkarizmatikusabb református lelkületű irodalomtörténész „vándorprédikátora”; egyszersmind utalva a kibogozhatatlan összefonódásokra is a reliquiák között: „az evangélikus Petőfi reformátusnak szerette tudni magát, Ady kálvinista lelkét ’katolikus szellők’ is ’legyezték’, a katolikus Kodály kedvvel zenésítette a protestáló írásokat”. Leszögezvén közben azt is, hogy „a magyar művelődés, a magyar irodalom az utolsó négy évszázadban erősen protestáns, s ezen belül inkább református színezetű; sokszor még a katolikus alkotók műveiben is”; hogy „eddig, négy évszázadon keresztül, a számarányánál is nagyobb szerepe volt a protestantizmusnak, benne a kálvinizmusnak, a magyar művelődésben; a protestáns szín dominált a nem-

zettudatban.” Ezért is kérdezhette szerinte a katolikusnak keresztelt, de anyai ágon református, s a műveiben is erőteljesen protestáns szellemű Illyés Gyula a reformáció genfi emlékműve előtt tűnődve: „Hiszed, hogy volna olyan-amilyen / magyarság, ha nincs – Kálvin?” – s adhatta meg rá a biztos választ: „Nem hiszem.” Mert valóban: a nemzeti identitástudatot és a nemzeti anyanyelvű irodalmiságot, kulturális önazonosságot küldetéses elszántsággal, szakrális „devotió”-val felépítő kálvinizmus, protestantizmus nélkül a magyarság valószínűleg elmosódott, szétszóródott volna, vagy felszívódott volna más népekbe. A temérdek vergődéssel a tengernyi megpróbáltatást lebirkózó vallási és irodalmi kultúra együtt mentette át a magyarságot, a nemzetet a mindenkori jövőbe; együtt jelentette a megmaradást. Az újjáébredő hit a nemzetet, a nemzet a hitet tartotta. „Krisztusban hívattunk és küldettünk el keresztyénnek, Krisztusban teremtettünk és tartatunk meg magyarnak” – deklarálta a legújabb kori „babiloni fogság” alól szabadító rendszerváltás utáni református világtalálkozókon Hegedűs Lóránt.

„Harangzúgásos az egész magyar kultúra – ahogyan Kodály Zoltán mondta” (hangsúlyozta ezt is Czine Mihály): „folytonos benne a harangzúgás, a *Halotti beszédtől* Adyig. Sőt: máig. Nagy Lászlóig és Sütő Andrásig. Egyszerre figyel a haza és a nagyvilág gondjára.” S az örökös magyar „sorsnyomás” legérzékenyebb modern gondolkodó írója, Németh László pedig így vallotta: „amikor nagyanyám, a mezőföldi parasztszszony, kis szobájában kigyújtotta a petróleumlámpát, s a Károli-biblia ősi kiadásából az ótestamentom háborúit betűzte elem, azon a szinte szívemből kihangzó magyar nyelven; vagy napos templomunk farkasszemnéző asszony- s férfinépe zendített rá a *Te benned bíztunk* beléméződött dallamára: akkor tudtam, hogy hozzátartozom, minden kételyemmel is ehhez a biblia és zsoltár mögé barrikádozódott négyszáz éves magyar közösséghez.”

A reformáció mint „magyar vallás” a nemzeti túlélés záloga volt, és maradt mind ez idáig – az ötszáz évvel ezelőtti országos szétdaraboltságoktól a huszadik századi trianonokig végtelenedő passziókon, kálváriákon át is. A kálvinizmus névadójáról az erdélyi, mezősegi Pusztakamaráson szinte el sem hitték, hogy nem magyar volt – ahogyan a Bethlen Gábor (a XVII. században erdélyi „tündérkertet” varázsoló református fejedelem) alapította nagyenyedi kollégium neveltje, Sütő András írja édesanyjáról, miképpen hüledezik, amikor értesül Kálvin nemzetiségéről és tetteiről: „A mi Jánosunk? Na, ha én ezt tudtam volna róla! – Nem tudom, mi lett volna, ha ezt anyám hamarabb megtudja.”

Az eltéphetlenül összefonódó nemzeti és vallási identitás közösségmegőrző hagyománya képezi tehát a magyar protestantizmus kultúrateemtő fundamentumát és kontinuitását. Templom és iskola, hit és tudás, szellem és egzisztencia szerves szimbiózisát. Minden tudatforma (hit, bölcelet, tudomány, művészet, etika, jog, politika) végső evilági immanenciákat és transzcendens önértékeket egybeforrasztó organikus

együttlélegzését biztosítva. És felszabadítván a földi létezés természetfölötti ősokait és ragyogó megváltói, üdvtörténeti perspektíváit mindenkor szem előtt tartó lelki éberséget. A közvetlen Isten- és ember-kapcsolat következményeként az egyedül a hitre, kegyelemre, a Szentírásra (sola Scriptura), a szenvedő és feltámadott Krisztus Jézusra (solus Christus) támaszkodó reménység és figyelő tekintet feltétlenségét – ki zárólag a Szentháromság Istennek adva abszolút dicsőséget (Soli Deo Gloria). S így – a „protestáló hit s küldetéses vétó” (Ady) ösztönzésével – hadakozva a török- és Habsburg-ellenes (majd minden további idegen nagyhatalmi elnyomással szembeni) heroikus küzdelmekben a saját magyar út önállóságáért, a nemzeti függetlenségért és az emberséges, demokratikus társadalmi (jogállami, egyházi-institucionális) berendezkedésért; a kurucos-szabadságharcos elhivatottság felmérhetetlen eszmei-erkölcsi kisugárzású emfázisával: Cum Deo pro Patria et Libertate!

S mindennek jegyében jelent most meg egy rendkívül impozáns, koncepciózus és reprezentatív ünnepi kiadvány. Címe: *Protestáns hősök – Fél száz portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből*. Faggyas Sándor gondolta el és szerkesztette ezt a kötetet, amelyben tehát felvonulnak az ötszáz esztendő legkiválóbbjai közül azok, akik szorosán kötődtek a magyar protestantizmushoz (döntően az evangélikus és a református tradíciókhoz) – s ennek szellemében is fejtették ki munkásságukat. A magyar reformáció lenyűgöző történelmi arcképcsarnoka boltozódik fel előttünk. Hitünk hősei sorakoznak fel – a róluk szóló összefoglaló írások és a tőlük származó idézetgyűjtemény arányos keretei között. Minden évszázadot színesen képviselik, akik beírták magukat a magyar történelem aranykönyvébe. Természetesen a sor végteleníthető volna – de nem száraz lexikon készült, hanem élménydús olvasmányosságot kínáló kézikönyv. S aki szerepel benne (a sok jól ismert kiválóság), arról szemernyit sem felületesen, hanem tömören, lényegre mutatóan és életközeli elevenséggel esik szó. Tudósok, tanárok, diákok s minden érdeklődő számára. Mához szóló tanulságokkal, aktuális és időtlen érvényű üzenetekkel. A kemény kötésű, szép kiállítású könyv borítóján a cím és az alcím betűi a nemzeti trikolór színei szerint rendeződnek el. Ízlésesen piros-fehér-zöld színek övezik a rögtön a külső borítóra is ráhelyezett képét a debreceni református nagytemplomnak. A magyar reformáció központjának, a „kálvinista Róma” szimbólumának. Ezzel pedig jelképesen a másik évfordulóra is figyelve: az európai megújulás ötszázadik éve egyúttal az 1567-es debreceni alkotmányozó zsinat négyszázötvenedik emlékéve is; innentől számíthatjuk ugyanis a Tiszántúli Református Egyházkerület és így tulajdonképpen a Magyarországi Református Egyház létrejöttét. Ezen a zsinaton fogadta el alapvető hitvallásának a lelkipásztorok közössége az András-templom oldaltermében az úgynevezett Második Helvét Hitvallást, amelyet először a svájci református kantonok írtak alá az ezt megelőző esztendőben.

Kettős (dehogys: sokszoros!) ünnep ez az egyetemes, integer magyarság számára. A Kárpát-medencei és a nagyvilágban szétszóródott magyarok nemzeti összetarto-

zásának lélekemelő eseménye. A felemelt fő szolgálattevő alázatával és áldozatosságával koncipiálódott ez a könyv tehát. A szerkesztő Faggyas Sándor tizenhat másik jeles szerzőtársával együtt arra törekedett, hogy (a www.preshaz.eu portálon fellelhető nyilatkozata szerint) a történelmi Magyarország és Erdélyország különféle részein élt ötven „olyan kiemelkedő, kivételes szellemű és jellemű protestáns személyt” mutassanak be, „akik a hit által, a hit erejével éltek, küzdöttek, szolgáltak, használtak, alkottak a közösségi élet különböző területein és küzdőterein”; mert ezek az „írók, prédikátorok, pedagógusok, tudósok, költők, politikusok, állami vezetők valamennyien hősök: a hit hősei, tanúságtevői.” „Kultusz és kultúra összefügg, ezért a mai fiatal generáció elé olyan példaképeket kell állítanunk, akik – mint Arany János mondta Fáy Andrásról, a nemzet mindeneséről – megérdemlik, hogy »a jelesebb honfiak pantheonjában mint buzdító példa állandó helyet foglaljanak el«.” „Az elmúlt öt évszázadban »hazájuk hasznára s ékesítésére és Isten dicsőségére élt«” személyiségek lépnek most elénk – fogalmazza a szerkesztő a könyv borítójára helyezett ajánlásában is, s veretes előszavában pedig hogy ez a nemzeti önismeretet, öntudatot híven tápláló antológia vagy portrégyűjtemény a régi protestáns magyarokról mai protestáns magyarok alkotása; egy „képzeletbeli magyar protestáns panteon – arckép- vagy szoborcarnok – nagy szellemeinek és jellemeinek” közösségét kikerekítve.

Hosszú időre meghatározó ismereteket, gondolatokat nyújt át e monumentális tudástár: úgyszólván thesaurusa, enciklopédikus kincsháza ez mindannak, ami a magyar protestantizmus fél évezredes jelentőségét eddig szavatolta – s fogja a jövőben is. Kiváló, neves szakemberek készítették. Magasrendű tudományos népszerűsítő munka, bravúrosan megszerkesztett formában, úgy, hogy az a magyar iskolarendszer egész vertikumában (az általános iskoláktól az egyetemekig) használható kompendiumként, olvasó- és tankönyvként, segédkönyvként, pazar szöveggyűjteményként (egyfajta nagyszabású „vadecumként”) is szolgálhasson. (A jubileumi esztendő országos diákvetélkedőin máris alap-szakirodalomként használják.) A lexikonokhoz képest is újdonság, ahogyan az egyes arcképek megalkotói az életrajzi tényeket is emberközelbe hozó leírásmóddal, a legfrissebb kutatási eredményeket is bemutató tárgy- és szakszerűséggel, a felvázolt portrékat egyszersmind korfestő ábrázolással dúsító előadásstílusban tálalják elénk. A mozaikképek így egy különleges, teljes érvényű kultúrtörténeti tablót adnak össze. S amellet, hogy minden egyes mesteri kiséletrajz adatokban, életmű- és korfelidéző mozzanatokban bővelkedik, igen gazdagon és életesen értelmezi, értékeli az adott író, művész, tudós, politikus, fejedelem szellemtörténeti teljesítményét, hatását, megkerülhetetlen jelentőségét. A régi prédikátoroktól, az ősreformátor szellemi nagyságok sorától az országebítő és nemzetjobbító történelmi apostolaink seregén át a 20. század sok kiemelkedő vezéregyéniségéig terjed a szerkesztő és a szerzők szemhatára. Mindegyre emlékeztetve nemcsak a magyar protestantizmus elidegeníthetetlen nemzetmegtartó szerepére, de arra is, ahogyan

ezek a szellemóriások egymást becsülték, évszázadok távolából is egymás műveiből és örökségéből táplálkozva munkálkodtak, amint a modernek a régiekre, az utódok az elődök örökségére minduntalan visszautaltak, azt továbbbépítették, s új ihletésekkel, korszerű szemlélettel továbbvitték. Pusztán ez az örökös egymásba láncolódás, egymáshoz kapcsolódás önmagában is olyannyira meghatározó folyamatosságot képez, hogy csak ennek a kidomborítása máris elévülhetetlen érdeme ennek a könyvnek. Mert a precíz, kontúros arcképek eleven emlékcsarnoka egyszerre inspirálja az olvasókat és a reformáció történetét tanulmányozókat arra, hogy megbecsüljék azt a rengeteg erőfeszítést, amelyet keresztyén hitünk hősei az idők során kifejtettek, de áhítattal átérezzék azok lelki, spirituális, transzcendentális motivációit is: a végtelen erejű istenhit csodálatos termékenységet és alapvető változhatatlanságát – hiszen fokozhatatlan intenzitásában éppen ez a hitelvi elkötelezettség és felelősségvállalás teszi felülmúlhatatlan példaképeinkké ezeket a nagyszerű személyiségeinket; vagyis a szellemi erő, az isteni sugallatok energiája időtől független, időtlen lényegvalóságnak bizonyul. De mindemellett fikarcnyi túlon túl patetikus elrajzolás sem fedezhető fel a kötetben: a hit érzékfölötti állandóságának és a földi életet felülről vezérlő biztonságának mértéke alatt a köznapi emberi cselekedetek még akár gyarlóságokat, tévedéseket, esendőségeket is bőségesen felhalmozhatnak. Ám azért persze elsősorban nem ezek miatt – noha ezek tanulságai sem elhanyagolhatók –, hanem az örökbecsű alkotások és példamutatások okán taglalhatjuk újra és újra e kivételes életpályák megannyi becsületes részleteit, tanúságtevő momentumait.

A hiteles, tömör fejezetek remekül válogatott szemelvényekkel egészülnek ki. Olyan idézetgyűjtemény ez, amely breviáriumszerűen tartalmazza az illető történelmi alak életművének leginkább markáns, karakteres megnyilatkozásait. A műfaji változatosság és a kitűnő válogatás együttesen a lehető legszínesebb panorámáját nyújtja annak a végtelen horizontú szellemi teljesítménynek, amelyet már a pályaképek együttese maga is jelzett, tükrözött. S ha valaki csak ezeket a részleteiben felvillantott írásműveket studírozza is: az emberi gondolkodás-, bölcsélet-, irodalomtörténet olyan dimenziói nyílnak meg előtte, amelyek összességükben csak lenyűgözhetik vagy az érdeklődését felcsigázva további olvasói elmélyedésre ösztökélhetik. A kötet egyvégtében átolvasva is lebilincselő; egy-egy részletében is szellem és história, emberség és közösségiség, humanitás és divinitás összefüggéseinek teljes körű érzékeltetésével megragadó; s újra- és újraolvasva, újszerű és rendkívül magvas, velős, koherens kézikönyvként pedig akár mikor mint eligazító alapvetés vagy segédeszköz használható. Méltó szakirodalomként számontartva is, de eszmeiségében, morális hatásában funkcionáló, egyetemes igazságokat szolgáló jellegét tekintve is. A legnemesebb, legmagasabb szintű (ráadásul élvezetesen élményt szerző) tudományos ismeretterjesztés ez – egyben hiterősítő, hitmélyítő olvasmány, regényes és kalandos magyar történelmünk zivataros századairól szóló, tény- és ok-

adatolt elfogulatlanságot hitvalló kisugárással vegyítő, ötvöző szakmunka és tanúságtétel.

Anyanyelvi művelődés, európai és magyar értékvilágot szintézisbe forrasztó gondolkodásmód, horizonttágító, iskolafenntartó misszióvállalás (már 1530-tól egymás után Mezőtúr, Sárospatak, Pápa, Debrecen, Békés, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Nagyenyed, Székelyudvarhely kollégiumait említve közülük): csak jelzése lehet a reformációs törekvéseknek. De mennyi hányattatást, üldöztetést, élethalálharcot kellett ehhez elviselni, mennyi vándorlással, keserves erőfeszítéssel és kitartó megszállottsággal legyőzni az ellenséges erőket és a nyomorúságos körülményeket! Idegen megszállás, hatalmi erőszakoskodás, gáncsoskodás, ellenreformációs hadjáratok, kiszámíthatatlanul hullámozó erőviszonyok közepette menekülések, bebörtönöztetések, gályarabságok, száműzetések: mi mindenben kellett keresztülverekednie magát a korabeli reformátoroknak, lelkipásztoroknak, tanítóknak és tanítványoknak! S a 16–18. század sodrásában hihetetlen, hogy ezenközben milyen teljesítmények születtek! Rendíthetetlen állhatatosságból, önzetlenségből, áldozatkészségből fakadtak ezek a káprázatos eredmények, sőt csodák; és óriási erudícióból, nyelvtudásból, írástudói és stílusművészeti zsenialitásból. Hagyomány és lelemény szintéziséből. De egyben népközeli életakaratból, nemzetmentő szenvedélyből, a legegyszerűbb emberekkel (a démoszal) is közös szolidaritást hordozó (plebejus, puritánus, presbiteriánus) hazaszeretetből. Például a bibliafordítások. Az első teljes magyar Újszövetség fordítója (egyébként minden személyiséget egy ilyenféle figyelemfelkeltő alcím is aposztrofál), Sylvester János (egy Szatmár vármegyei kis mezőváros ivadéka), a humanizmus áramlatában latinositja a nevét (véltetően Erdősről), bejárja a rangos európai univerzitásokat (Erasmus, Melanchthon híveként) – ő volt az első magyar nemzetiségű diák a reformáció szülővárosában, Wittenbergben is (a peregrináció, a külföldi egyetemjárás köztudottan szintén félélévezredes jellegzetessége a protestáns fiatalok tájékozódás- és tanulásvágyának – de tudásuk hazai hasznosításának intranzigens célkitűzése is), majd hazatérve Sárvárrott iskolarektor lett, nyelvtudományi munkákat készített, s 1541 januárjában pedig kiadta a teljes Újszövetség magyar fordítását – az első Magyarországon előállított, kinyomtatott magyar nyelvű könyvként. Érződik rajta az észak-alföldi í-ző nyelvjárás (a fordítás magyaros zamatát ez persze mai megítélésben még külön fokozza), de Sylvester azt is felfedezte, hogy a magyar nyelv tökéletesen alkalmas az antik időmértékes verselés használatára is; az újtestamentumi kiadás bevezető verses ajánlása is invenciózus disztichonban hangzik tehát: *Az magyar nípnek*: „Proféták által szól rígen néked az Isten, / Azkit ígirt, ímé, vígre megadta fiát, / Buzgó lílelkel szól most es néked ez által, / Kit hagyta, hogy hallgass, kit hagyta, hogy te kövess. / Néked azírt ez lűn profétád, doktorod ez lűn, / Mestered ez most es, melyet az Isten ada.” És: „Minden nípnek az ű nyelvín, hogy minden az Isten / Törvényin iljen, minden imádja nevit.” Indító jelmondata lehetne ez a magyar reformáció örök törekvésének;

és Sylvester azt is megállapítja, hogy a magyar nyelvtől, észjárástól, kifejezéskincstől nemhogy nem idegen a *Szentírás* képes, átvitt értelmű, metaforikus beszéde, hanem egyenesen benne rejlik, amint azt ősi népi kultúránk tanúsítja. A magyarság „ílyen beszédvel naponkid való szólásában. Íly énekekben, kiváltkíppen az virágínekekben, melyekben csudálhatja minden níp az magyar nípnek elmíjinek éles voltát az lelísben, mely nem egyéb, hanem magyar poézis.” Igen: ez az autentikus magyar szellem, a teremtő magyar géniusz önérzetesen színtiszta felismerése és kinyilvánítása. A magyar művészet és kultúra talapzatának (mélységszféráinak) és égboltozatának (magasságtávlatainak) igaz demonstrációja. Pártfogójának, Nádasdy Tamásnak küldött levelében még újra nyomatékosítja Sylvester János: „a keresztyén nemzetek nemcsak hogy nem csúfolódhatnak rajtunk, sőt irigykedhetnek, tudniillik nyelvünk kiválósága miatt, s ezt utánozni nem képesek. Melyik idegen nemzet nem csodálkozik azon, hogy valaki magyar nyelven mindenfajta versort tud írni görög és római mértékre? Ki hiszi el, hogy a szóalakzatokból, a súlyokból, mértékekből bárki bármit is le tud fordítani erre a nyelvre? Valóban senki!”

Sylvesterről Szabó András értekezik (s a fentieket is mind az ő nyomán és jóvoltából summázhattuk), miképpen ő ír a többek között szintén bibliafordító, fabulaszerző, könyvkiadó (agendát, hitvallást, katekizmust, énekeskönyvet, novellagyűjteményt, hitvitázó dialógust, történeteket közzétevő) mesterről, a magyar széppróza első nagyságáról, Heltai Gáspárról, a „legendás egyházszervező és énekköltő” Sztárai Mihályról, aki tanárként, iskolavezetőként, lelkészként Délvidéktől az Alföldig, Dunántúltól Sárospatakig, Pápáig keresztül-kasul bejárta a Kárpát-hazát, s közben az egyik legtermékenyebb költői, írói tevékenységet fejtette ki, például ma is kedvelt gyülekezeti énekeket és zoltárparafrazisokat szerzett, vagy például ő írta az első magyar nyelvű (hitvitázó) drámákat, köztük *Az igaz papságnak tiköre* címűt. Művei a reneszánsz magyar iskoladráma különlegesen értékes kontextusába állíthatók, illetve Balassi Bálint *Szép magyar komédiájával* együtt emlegethetők, de fohászos, zoltáros lírájának bensőséges elokvenciája is Balassihoz közelíti őt: „Íly nagy reménségvel és bizodalomval azért tebenned bízom, / Én Uram, Istenem, testemet, lelkemet én teneked ajánlom, / Ha szinte az halál völgye árnyékában az én fejemet látom, / Mert te vagy énvelem, szabadulásomat azért tetőled várom.” De Szegedi Gergely istenes költészetének személyessége is hatott Balassira, akiről Szabó András kifejti, hogy mennyire közvetlenül kötődött a protestáns dicséretnek, zoltárvariációk, himnuszok hangvételéhez; mi csoda univerzumát tágitotta ki egészséges szerelmi vágyódásnak és vitézi virtusnak, evilági (egyenesen bátor katonai) erényeknek és szakrális bizonyosságtevő, könyörögve áldáskérő, oltalomremélő ösérzeteknek! „Nincs már hová lennem, kegyelmes Istenem, / Mert körülvett éngem szörnyű veszedelem, / Segedelmem, légy mellettem, ne hágyj megszégyenednem! (...) Áldj meg vitézséggel, az jó hírrel, névvel, / Hogy szép tisztességgel mindent végezsek el, / Öltöztess fel fegyvereddel, jó ésszel, bátor szívvel!”

A nemzeti önaffirmáció csúcsremeklései között foglal helyet a teljes Biblia magyarra átültetőjének műve: a gönci lelkipásztor Károlyi Gáspáré. Megrendítő költeményében (*A fordító*) Reményik Sándor így állít emléket neki: „Ó, be nagyon kötve van Jézusához, / Félig ő viszi, félig Jézus őt. / Mígnem Vizsolyban végül megpihennek, / Együtt érve el egy honi tetőt (...) türelmén és alázatán által / Az örök Isten beszél – magyarul.” Az „istenes vén ember” ő (így nevezi Szenczi Molnár Albert, aki Gönc és Vizsoly között tizenhat évesen hordta-vitte a nyomdai munkálatokat szervező leveleket), aki egy bő évre rá meg is halt, hogy 1590-re sikerült véghez vinnie az „ércnél maradandóbb” nagy művet: azóta a vizsolyi Károli-biblia keresztyén magyar eszmélkedésünk és műveltségünk talpköve. Az aprólékos eseményrajzban izgalmasan követhetjük nyomon a sikeres műveletet (de azt is, ahogy Károlyi biblikus komorsággal kesereg Magyarország romlásáról – *Két könyv* című prédikációszerű elmélkedésében –, s hogy Isten a bűneink miatt büntet minket, ideje hát megtérnünk. Kolosszális munkáját, bibliafordítását (amely Németh László szerint is „csaknem annyira a magyarság szava, mint az Istené”) azután sokan javították, revideálták, újryomták. Egy másik lángelme, a zsoltárfordító Szenczi Molnár Albert többször is megtette ezt, s még mi mindent emellett! Psaltertiuma ma is használatos, belőle a 90. zsoltár a reformátusság himnusza. Költő volt, képverseket is alkotott, írt naplót, vallási röpiratot, morálfilozófiai értekezést, latin–magyar és magyar–latin szótárat, magyar grammatikát állított össze, lefordította Kálvin *Institutióját* – mind-mind „csupa tartóoszlop az akkor magyarságot jelentő kálvinista magyarság kultúrája alá” (Németh László). „Írói munkássága a magyar reformáció és késő humanizmus irodalmi törekvéseinek betetőzése volt” (fogalmazza most Szabó András is).

A XVI. században még csak fokozatosan különültek el és differenciálódtak a teológiai irányzatok és felekezeti határsávok. Katolikus plébánosok, szerzetes papok tértek át a protestáns, „reformata” vallásra, annak lutheránus (evangélikus), majd református (kálvinista, helvét), vagy akár antitrinitáriánus tendenciájához, nézeteihez vonzódva. Nem is volt túlzott jelentősége a merev választóvonalaknak – legalábbis sok ősreformátor esetében. Kiderül, hogy többekről azt sem lehet tudni pontosan, milyen irányzatot követtek. Ezért is tehető fel, hogy például Balassi interkonfesszionális beállítottságú volt, és még rekatolizációja után is protestáns felfogásban írta verseit; meg hogy udvari papként Zólyomban az a Bornemisza Péter (többek közt a *Magyar Elektra*, a *Postillák*, az *Ördögi kísértetek* szerzője, író, költő, prédikátor, nyomdász) nevelte, akit evangélikus püspökké is választottak – miközben (mondja róla Misák Marianna) ostya helyett az úrvacsorában kenyeret osztott, s ez „határozott bizonyítéka annak, hogy 1564-ben a kálvini irány híve volt.” (Bornemiszához fűződik az egyik legfájdalmasabb magyar sors- és gondtapasztalat: a bujdosás, a számkivetettség gyötrelmének a megszólaltatása: „Siralmas énnéköm tetűled megváltom, / Áldott Magyarország, tőled eltávoznom”). Sőt: a fiatalabb Bornemiszával együttműködő nyomdászmeister,

az első hazai protestáns énekeskönyv kinyomtatója, Huszár Gál (aki Magyaróvártól Nagyszombatig, Kassától Debrecenig, Komáromtól Pápáig vándorolt) olyanok körébe tartozott, akik a reformáció eszméit terjesztő plébánosok és szerzetesek voltak, akik iskolát alapítottak, s „a nagy paphiányban felszenteltek protestáns iskolákban felkészült és hitvalló lelkészeket, és be is iktatták őket” – magyarázza Fekete Csaba. S hogy az „európai protestantizmus története során hazánkban keletkezett a legtöbb közép-kori gyökerű anyanyelvű gregorián szertartási tétel. Huszár Gál graduálja ezeknek a tételeknek a legkorábbi, az egész egyházi évre kiterjedő gyűjteménye.” Eldönthetetlen, hogy melyik felekezetet képviselte, a két protestáns irány csak évtizedekkel később különült el végleg. (Egyetemesen értelmezhető keresztyén gyülekezeti hálaadó énekéből idézhetjük: „Enni sok romlásokban / És sok vérontásokban / Az kegyetlen ördögnek / Ilyen nagy dihösségében / Tartsd meg az te táborodat / És te szent Egyházadat, / Az te gyarló fiadat!”) – Helyes tehát ennek az almanachnak a koncepciója, hogy a szerves történeti összefüggéseket tisztelve evangélikusokat és reformátusokat egyaránt szerepeltet.

A későbbi élesebb szétválásokat a hitvitázó irodalom is jelzi. A magyar református egyház megszervezőjét, Melius Juhász Pétert próféta alkata szinte predesztinálta erre a feladatra; Debrecen nem válhatott volna „Magyarország keleti régiójának egyházi központjává sugárzó személyisége nélkül” (Fekete Csaba). A szenvedélyes igehirdetés és hitszónoklat, a bibliafordítás- és bibliamagyarázat, az imádságoskönyv, katekizmus, vitairat – s még a herbárium (ő dolgozta ki az első magyar orvosi füveskönyvet) számtalan műfajában is jeleskedett; hitvitázó éleselműségét a Szentháromság-tan védelmére mozgósította – az erdélyi unitárius Dávid Ferencsel szemben is. Hihetetlen, hogy rövid életidejéből mi mindenre futotta, s hogy a teljes megreformált egyházat és társadalmat nem is külön felekezetekre szakadva képzelte el. Még halálos ágyán is az egyetemleges megigazulás és háromságos hite szerint végrendelkezett.

Nyilvánvaló, hogy az ekkora formátumú egyéniségek eleve polihisztorként méltathatók. Komplementer hit és tudás ezerarcú mintaképeiként (igazolván, hogy a kettő nemhogy nem összeférhetetlen, hanem törvényszerűen feltételezi egymást: a hitnek ugyanis csak a hitetlenség, a tudásnak pedig a tudatlanság lehet az ellentéte). Medgyesi Pál, a magyar puritanizmus vezéralakja, *Lelki ábécé* és rendszeres homiletikai kézikönyv auktora, sorshelyzetelemzéseiben az ótestamentumi pátosz és a barokk szónoklatok szubjektív, érzelmi stiláris eszközeit megélelénkítő írója, a kegyesség igehirdetője. Apáczai Csere János, az entuziaszta kartézianus, presbiteriánus pedagógus, a *Magyar Enciklopédia* megalkotója, Gyulafehérvár és Kolozsvár büszkesége (miközben szárnyaló szabadgondolkodása miatt életveszélyes hatalmi fenyegetettségeket is elszenvedett), s akinek példázatos életét Áprily Lajos híres versben, Németh László és Páskándi Géza veretes eszme-drámában örökítette meg. Pápai Páriz Ferenc, a *Pax Corporis* szerzője, a nagyenyedi kollégium professzora – nyelvtudósa, filozófu-

sa, természettantanára és orvostudományi doktora (Jékely Zoltán a „tudomány szelíd mécsesé”-nek nevezte) – igazi gyógyítóként, lelkigondozóként (de még Szenczi Molnár latin szótárát is kibővítő nyelvészként, vagy a barát Misztótfalusi Kis Miklóst versben elsirató költőként) tartotta fenn a fáradhatatlan szolgálattevő („nemzetorvosló”) éthosz folytonosságát („ne hagyjuk betegségünkben magunkat, mert nem urai, hanem számadó őrizői vagyunk világi életünknek”; ha ráadásul faluhelyen még „hamarabb talál segédet a beteg barom, mint a beteg ember”). Utóbbiakról Petróczi Éva értekezik, de a sárospataki kollégium jótevőjéről, Lorántffy Zsuzsannáról (I. Rákóczi György feleségéről) is, akiről Tompa Mihály így versel: „Fejedelmi nő, az volt bizonynyal, / Világ szerént, lélek szerént!” Hívták volna ők Apáczait is Patakra, nagyra becsülve azt a kiválóságát is, ahogyan a teológiai és a természettudományos vizsgálódás összeegyeztethetőségét tételezte: „van-e világosabb, van-e elfogadhatóbb dolog, mint az, hogy a teológiát – méltóság, hasznosság és szükségesség tekintetében kétségkívül minden tudomány fejedelmét – a természet ismerete nélkül magyarázni és az ellenfelek támadásával szemben megvédeni lehetetlen? Vesszek el, ha nincs szükségem minden tudományágnak, sőt az egész enciklopédiának segítségére, midőn a Bibliát forgatom, ha tekintetbe veszem annak minden irányban kiterjedt mezejét” – hangoztatja Apáczai. (Merthogy az észnek tényleg csak az eszetlenség mond ellene, nem a hit.) – Petróczi Éva mutatja be plasztikusan az első legjelentősebb vallomások költőnőit, Petróczi Kata Szidóniát (s panaszdalait férje kicsapongásai miatt: „Azért keserevesebb, nincsen gyötrelmesebb / Világon az hű szívnek / Állhatatlanságnál, s máson kapó társnál / Gyötrelmesb az elmének, / Ahol bosszúsággal, háládatlansággal / Fizetnek az hűségnek”), és Árva Bethlen Kata (a „protestáns Antigoné”) háborgó, szenvedő (de számtalan vesztesége ellenére is vasakarattal cselekvő, alkotó) életét is. Önéletírásában a kereszthordozás stációi domborodnak ki – de az is, ami Németh László autonóm, önelvű hősnőtípusaiban olyannyira különös, amiként lelkük nehezen elegyedik a világgal, mivelhogy az finomabb, nobilisabb, minőségibb a környezeténél, amelyet erkölcsi érzékük tragikusan akár, de meghalad; „Jól vagyon, édesatyám, édes Istenem, hogy engemet ez világgal elereszkednem nem engedtel”. Az erdélyi emlékirók közül Kemény János is a kíméletlen személyes és kollektív büntudat, s vele együtt az irgalomért esdeklő fohászokdás tónusában beszél: „Te vagy, Uram, ki minden igazságodból a bűnösök ellen harmad- és negyedíziglen fenyegetőzöl, ellenben irgalmasságodat ezeríziglen ígеред a tebenned bízóknak, és kinek irgalmassági mindenben munkáidat feljülhaladják.” Ugyanő állítja, hogy Bethlen Gábor Mátyás király és Báthory István óta az egyedüli, aki „eszés, vitéz, igen magaviseelő, kegyelmes”, „oconomus, munkában fáradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét nem töltő”, „tekintetiben oroszlán, conversatióban nyájas, józan életű, könyörgésében és az isteni szolgálatban nem külösképpen tettető, de buzgó, szegényeken és könyörgőkön könyörülő, egyházi rendeket tiszteletben tartó, tápláló, eklézsiákat építő, segítő, fundáló” fejedelem. (Németh László)

ló szerint is a „parádés” magyar nemzetkarakterológiai típusa helyett az „építő” magyar jellemvonásait testesítette meg.) A másik emblemikus emlékiró politikus, Bethlen Miklós is nagy elődje hagyatékát és eszményét álmodta vissza az önálló Erdélyről (Sipos Gábor beszél erről). A vezérlő magyar államférfiak, fejedelmek, országvezetők évszázadokon át rendre „két pogány közt egy hazáért” tusakodtak, a zsarnokságok ellen a magyarok szabadságáért viaskodtak, taktikáztak: az idegen hatalmaktól elszakadó és békén hagyott Magyarország, Erdély önigazgatásáért, önkormányzatiságáért, külső-belső szuverenitásáért. Bocskai István, a „magyarok Mózesé” (az első református erdélyi fejedelem) először foglalta magyar törvényekbe az evangélikus és református egyházat; az erőszakos Habsburg-császári ellenreformációt feltartóztatta, mozgalma nyomán Erdély „a magyar államiság és a magyar protestantizmus védőbástyája lett”, győztes felkelése pedig hozzájárult „a református egyház és a magyarság megmaradásához” (Szabó András). „Magunk és az egész magyar nemzetségnek életének és az mellett religiójának, szabadságának és javainak megtartása”: ez volt kinyilatkoztatott koncepciója; s prófétikus végrendeletében pedig máig ható érvénynyel intette az „erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket el ne taszítsák, tartsák ő atyafiainak és ő véreknek, tagjoknak.” A vallási türelemre a világon elsőként példát mutató 1568-as tordai országgyűlés kijelölte úton Bethlen Gábor (akivel a magyar önvédelem kérdésében még Pázmány Péter is egyetértett) különösképpen a szívós és konstruktív nemzetépítés hőroza lett; Móricz Zsigmond és Makkai Sándor által is megrajzolt alakjáról Reményik Sándor verse ekképpen zeng: „Híven hordozta s változatlanul / Örök-egy arcát, fáját, Istenét.” Faggyas Sándor felidézi halála előtti utolsó szavait is: „Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk? Nincsen senki, bizonyára nincsen!” De hát I. Rákóczi György fejedelmi parainesise is így buzdít: „Mindeneknek előtte azért az Űristent féljed, tiszteljed, szolgáljad, dicsérjed, áldjad, és szünetlenen minden elvött s veendő áldásiért hálákat adj”. (Mintha rímelve az általa támogatott pataki schola jelmondatára is a *Jelenések könyvéből* /14:7/: „Féljétek az Istent, és néki adjatok dicsőséget”). És Ráday Pál, a nagyságos vezérlő fejedelem, II. Rákóczi Ferenc munkatársa is bölcsként, hatalmasként, irgalmasként, kegyelmesként és igazságosztóként ismeri és dicséri az Urat, s tudja (Heltai Miklós mutat rá): „a származás önmagában nem elegendő, igazán nemessé, az állam legfőbb katonai és hivatali tisztségeire méltóvá csak a képzettség, tanultság, a jó erkölcs tesz.” És Istennel a szabadságért harcolt Kossuth Lajos is, akit környezete ugyancsak „a magyarok Mózesé”-ként tisztelt (miközben ő meg Széchenyit nevezte a legnagyobb magyarnek), s aki (idézi tőle Tőkéczi László és Faggyas Sándor) úgy hitte, hogy „a haza örök, s nemcsak az iránt tartozunk kötelességgel, amely van, hanem az iránt is, amely lehet s lesz”. A reformkor óriásai közül Wesselényi Miklósról Takács Péter ír, a humán és reál, irodalmi (vers-, regény-, mese-író), közéleti, gyakorlati mindenés, az intézményalapításokban és a törvény előtti

egyenlőséget követelő alkotmányos nézetekben is előljáró Fáy Andrásról, azután „Erdély Széchenyijé”-ről, a gazdasági, kulturális, tudományos intézmények (köztük az Erdélyi Múzeum-Egyesület vagy a sepsiszentgyörgyi kollégium) sokaságának létrehozójáról, Mikó Imréről (aki vallotta, hogy „minden szöglet föld e hazában, minden éve s korszaka ezredéves itt-lakásunknak, történetünk egy-egy része; történetünk pedig maga nemzetlétünk”; s hogy „csak annak van egy jóra való nemzet életében jövője, mi múltjában gyökerezik”; s aki a kiegyezés után szomorúan látta a magyar nemesi birtokok elvesztegetését és román kézre kerülését) pedig megint Tőkéczki és Faggyas tollából olvashatunk, miként a háborúellenes, az integer történelmi Magyarország épségét féltő mártír Tisza Istvánról, s a trianoni területrabló, országcsönkítő diktátum traumájából alig ocsúdó, 1920 utáni konszolidáció miniszterelnökéről, Bethlen Istvánról. Tiszáról, a „kálvinista vasgrófról” Herczeg Ferencet idézik: „Ő jobban látta, mint bárki más, a Szent István birodalma ellen felvonuló szörnyű istenítéletet, és mivel neki az volt a rendeltetése, hogy végső leheletéig megvédje a védhetetlen pozíciót, Nagy-Magyarország romjai alá fog temetkezni.” És citálják Bethlent is, aki már a vértanúsors hosszabb távú igazáról beszél: nagyjaink a „kitűzött célt rendszeren el nem érik; az ügy, amelyért küzdenek, elbukik, de a nemzet a katasztrófából újra életre kel, mégpedig azoknak az eszméknek a jegyében, amelyekért küzdöttek és vérüket ontották.” Ilyen abszolútum a vallás (Tisza szerint – nem hiába érettségizett az „orando et laborando” jelszava alatt a debreceni református kollégiumban! –: „Mily nyomorult játékvá leszünk az eseményeknek és saját szenvedélyeinknek, ha nem tudjuk, nem érezzük azt, hogy erős várunk nekünk az Isten! A vallás adja meg tehát lelki békénket, lelki erőnket és boldogságunkat, de egyúttal az igaz humanizmus, a tette kész ember-szeretet legbővebb forrása is az”), illetve az erkölcsi törvény (Bethlen István szerint: „a szabadságot az erkölcsi világrend ellenőrzése alá kell helyezni”; „nem a nyers erőnek a tülekedésében látjuk a haladás előfeltételeit, hanem igenis az erkölcsi erők versenyében”).

És következnek azután tudós és író halhatatlanjaink közül a többiek. A „könyvnyomta-tás akadémikusa”, a betűmetsző, könyvművész Tótfalusi Kis Miklós, „az öntudatos, művelt, értelmiségi-mesterember” mintaképe (Oláh Róbert); Bél Mátyás, a „pietista polihisztor”, „a XVIII. századi magyar tudományosság leguniverzálisabb szelleme” (Misák Marianna), teológus, pedagógus, nyelvész, történész, a magyar földrajztudomány megalapozója, a leíró néprajz és a (mező)gazdaságtudomány úttörő művelője, a berlini, az olnmützi, a londoni, a jénai, a szentpétervári tudományos akadémia tagja; az (Oláh Róbert szavával) lexikoníró lelkész Bod Péter, egyház-, irodalom-, nyelvtörténész (egyetemes egyháztörténetet magyarul, magyart latinul író kultúrhistoriográfus), az idegen szavak magyarítására törekvő nyelvvédő, s a magyar nyelv különösségét ugyancsak felismerő elme (hogy az idegen elemek „a nyelvnek belső valóságát még meg nem változtatták”), előadásmódját példázatokkal,

anekdotákkal színező memoáíró, a fél ezernél több szerző életét és munkásságát feldolgozó *Magyar Athenas* összeállítója, vallván, hogy „a *Hit* magában foglalja a *Tudományt*, hogy értse az ember az idvességnek útjában a szükséges dolgokat”; és mert „valamiképpen a Hazának ártani nem szabad, azonképpen annak nem használni, mikor lehetne, nagy véték”; Kőrösi Csoma Sándor, aki a „magyar őshazát kereste, és megalapította a tibetológiát” (Frazer-Imregyh Monika): többek között tibeti–angol szótárt, tibeti nyelvtant írt, a buddhista tanokat tanulmányozta, a dermesztő hideg ázsiai kunyhójában aszkéta megszállottsággal olvasott, írt, dolgozott.

A felvilágosodás, a reformkor óráiról, Kazinczy Ferencről, Csokonai Vitéz Mihályról, Berzsenyi Dánielről, Kölcsey Ferencről Vitéz Ferenc szól, a mozgalmas időszak egész kortörténeti koordinátáit felvázolva – miközben az egyes írók jellemképét sokoldalúan, és egymáshoz fűződő bonyolult, kritikus viszonyulásait, s még az utókor megítéléseit is bőségesen szemléltetve rajzolja fel. Hogy például a nyelvújító Kazinczyt Szerb Antal irodalmi diktátornak nevezte, Szauder József a szépség szerelmének titulálta, kiterjedt levelezésére tekintettel Németh László „a magyar irodalom telefonközpontjának”, Kosztolányi pedig „tisztelt és szentelt hazafi”-nak tartotta. Jót s jól – ezt szerette volna megkövetelni, az európai színvonalú, klasszicista eszmei és stílárius pallérozottságot kérte számon („az idegent tenni mienkké”), ezért berzenkedett kissé a barokk felől a (pre)romantikusbá hajló autochton népiességtől is (noha a *Pályám emlékezete*, a *Fogságom naplója*, az *Erdélyi levelek* a modern szubjektív-memoratív, önteremtő prózáírás felé is előre mutat). Csokonai stíluszintézise, Berzsenyi visszafojtottan érzelmes, ódon, elégikus-ódai hangzásvilága, Kölcsey népdalos kezdeményei azonban már a maguk szabta utakon terebélyesedtek ki. Csokonairól sokak közt Ady, Krúdy, Domby Mártont, Kiss Tamást, Julow Viktort idézi Vitéz Ferenc, s tündöklő zsenijét minden műfajában kimutatja; hogy e „fájdalmasan magyar” lángelme életművének katarzisa: „győzni tudott az elmúlás angyalán.” Káprázatosan csillogó nyelvi finomsága a megszenvedettség sűrűjében: Németh László szerint a „kert-Magyarországot” felragyogtató „mélymagyarság” első szuggesztív modellje. „Magyar Nyelv! Édes nemzetemnek nyelve! teáltalad szóllaltam én meg legelőször, teáltalad hangzott először az én füleimbe az édes anyai nevezet, te reszketteted meg a levegőget, amellyet legelőször szívtam, az én bölcsöm körül, s te töltötted bé azt az én nevelőimnek, az én hazámfiainak s az engemet szeretőknek nyájaskodásával, teáltalad kérte az én csecsemő szám a legelső magyar eledelt”; az „én elmémnek gondolatja mindenkor feljebb emelkedett teáltalad, mint más idegen nyelvek által, s a te kedves tolladból kicsorgott írásokban több örömet találtam, mint az idegeneknek letanultabb munkáikban” – szól egy idevágó szemelvény (mellesleg megelőzve a kulturális embertan mai axiómáit az agykéreg anyanyelvi beszédrégiójának elsődleges szerepéről a lehető legmagasabb szellemi eredmények elérésében). („Csak anyanyelvemen lehetek igazán én” – Kosztolányi.) S a mélységes magyar sorskérdések („Romlásnak indult

hajdan erős magyar! / Nem látod, Árpád vére miként fajul? / Nem látod a bosszús egeknek / Ostorait nyomorult hazádon?) átélője (mintegy a Költsey-*Himnusz* fő vízióját is anticipálva), a „niklai remete”, a „somogyi Diogenes” Berzsenyi pedig Sík Sándorig előremutató esztétikai téziseket fogalmaz érzéki és szellemi értékek egységéről a művészetben: „Az érzésnek és értelemnek ezen harmoniájából foly az, hogy valamint a képzőszellem nem egyéb mint a leglelkibb érzésnek és értelemnek harmóniás egyesülete; úgy a poétai *szép* sem egyéb mint a szépéret által iránylott szépnek és az értelem által iránylott jónak harmoniás közlépote, az az szépjó vagy jószép.” A népi és nemzeti hagyományok organikus termékenységéről értekező Költsey pedig híres parainesisében a ma is aranykeretbe foglalható végső erkölcsi eszmények posztulátumait, axiológiai érveit, kategorikus imperativusait fekteti le. „Imádd az istenséget!”, „Akármerre veted e temérdek mindenségben tekinteteidet, mindenfelől egy végtelenül bölcs, nagy és jó, de egyszerismind megfoghatatlan lény jelenségei sugárzanak feléd”; „Szeresd a hazát! (...) Mert tudd meg: e szóban: haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtás tárgyainak egész öszvessége”; „Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! – mert haza, nemzet és nyelv három egymástól válthatatlan dolog (...) miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig mívelni kötelesség”; „Fáradj a hazáért, s ne tenmagadért”. E parancsolatok kitűzése és követése antropológiai evidencia. És éppen a lélek vívódásaiból kigyöngyözöttek. Költsey is hányódott magány és országgyűlési képviselő, busongás és harciasság, aggodalom és reménykedés végletes fesz-távolságai között. „Szentimentális, aki nem tud sírni, lelkesedő, aki nem tud hinni, romantikus, aki csak önmagát nem tudja meggyőzni pátoszával” (Halász Gábor). Intellektuális érzület és melankolikus hangulat szüntelen kettőssége feszül alkotásában és műveiben; Vitéz Ferenc erre is mélyrehatóan világít rá, s arra az ellentmondásosságra például, hogy a *Himnuszban* (amely „buzdító csatadal vagy szabadságallegória helyett egy, a nép- és kuruc dalok hangján szóló történeti, erkölcsfilozófiai zsoltárt, reformátori könyörgést ad”, magasztalás helyett siratóéneket) a „megbűnhődte már e nép” ráadásul nem is egyeztethető teológiai tantételes egyszerűséggel (legfeljebb még bonyolultabban és áttételesebben) az ingyen vagy szabad kegyelem premisszájával. S nyugtalanító kérdés az is, hogy voltaképpen miben is áll a magyarság legkonkrétabb fő bűne („Hajh, de bűneink miatt”); s a nyilvánvaló sokféle viszálkodás, széthúzás, marakodás, önfeladás összessége csak az lehet, amit Vitéz Ferenc így summáz: „a magyarság legfőbb vétke a hazaszeretet hiánya.”

A „szemeremes” költő, Arany János művelte nyelvi csodáról ámulattal és elragadtatva fejezte ki véleményét („ő maga a magyar nyelv”) Kosztolányi, aki „soha nem talált nagyobb művészt nála, pedig hat-hét nyelven olvasgatta a világ legnagyobbjait” (emlékeztet Vitéz Ferenc). De a „zenebonás népköltő” vátesz Petőfihez (aki Ady szerint „tízmillió embernél tisztábban látott, jobban látott”) vagy a primordiálisan ősi, genuin magyar önismeretet még hangrendjében is mélyen balladás-

samanisztikus zengéssel közvetítő Adyhoz se igen mérhető senki (alakjukat, pályájukat Oszvátth Sándor ihletett, egyben informatív, sűrű szövésű esszéi vetítik elénk). Az „újságírás fejedelméről”, a szerkesztő, a közéleti publicista s a modern magyar történelmi-lélektani regény első klasszikusáról, Kemény Zsigmondról, s „a legnagyobb magyar mesélő” Jókai Mórról Hansági Ágnes jóvoltából kapunk fejezetet. Új szemzőgből is láttatja Jókait, aki kortársait megelőzve fedezte fel a tömegmédiuumok, s bennük a szeriális közlés jelentőségét: tárcaregényeit sorozatosan napilapokban, folytatásokban tette közzé. És egyidejűleg többféle olvasóréteget elégít ki: a fordultatos, kalandos, izgalmas cselekményre, titokra, humorra vágyókat éppúgy, mint a nyelvi játéokra, a mitológiai, művészeti utalásokra, a retorikára, iróniára fogékonyakat. A napi újságcikk, a tárcsa, a politikai karcolat, a kroki, a hírlapi tudósítás és irodalmi riport mestere, Mikszáth Kálmán is kihasználta az új közlésformák lehetőségeit, s élvezetes stílusa őt is rendkívüli népszerűséggel ajándékozta meg. „Eredetisége, sikere, értéke Móricz szerint is itt fakad: bámulatos újságírói érzékéből – minden megvolt benne, amit ezen értünk: frissesség, okosság, tapintat, merészség, a lényeges vonások csalhatatlan megsejtése, gyors előadói képesség” (Vitéz Ferenc szavaival). A riport, a tárcanovella, az útirajz, a prózai zsánerkép megannyi műfaja Móricz Zsigmond („az ország gazdája”) oeuvre-jének is jellegzetessége; s még mi minden a társadalmi, pszichológiai, autobiografikus, történelmi, gyermek- és ifjúsági regényig, a szociográfiáig, az etnografikus dokumentációig, a naturalista, a realista, az expresszionisztikus vagy mesés elbeszélésig, az esszék, bírálatok, tanulmányok, a dráma és a líra poétikai változatainak özönlő műnemi rengetegéig! Csupán folklórgyűjtései vagy vallástörténeti értelmezései, bibliamagyarázatai vagy zoltáros versei külön monográfiák tárgyai lehetnének! És szerkesztői munkássága a *Nyugattól a Kelet Népeig!* A magyar élet, a magyar lélek mindentudója, és mindent feljegyző vitalista és átképzeléses, archaikus-modern megörökítője ő. Azt mondja: „Nekem az írás az élet minden gazdagságát jelentette: magát az életet (...) én nem egy életet éltem át, hanem mindig úgy éreztem, ezer s ezer s ezer formájú életet. (...) Mindig mintha az egyetemes élet közlője volnék az egyetemes emberiség számára”; meg hogy: „A magyar világnézet semmihez sem hasonlítható úgy össze, mint a hegyi beszéddel. De amellet valami pogány örömmérség van benne.” A „minőség forradalmára”, a harmadik, öntörvényű saját magyar út legtágasabb horizontú elgondolója, Németh László szerint (akiről Bakonyi Istvántól olvashatunk, esszéi, drámái mellett főképpen világirodalmi szintű lélektani-egzisztenciális regényeiről): a „magyar író legyen a mélymagyarság szava”; s a népi-nemzeti sorsproblémákat Sziszüphoszként görgető Ady és Móricz az volt. Vagy Kós Károly, aki (Kányádi Sándor köszöntőkölteményét idézve) „kőből, fából házat”, „igékből várat” emelt, építész-ként, grafikusként, nyomdász-ként, íróként, politikusként, népművelőként, mezőgazdász-ként, irodalom- és kultúraszervezőként (nevéhez is fűződik többek között

az Erdélyi Szépmíves Céh, az Erdélyi Helikon, a Barabás Miklós Céh működése), lapszerkesztőként, kiadó-alapítóként, a kisebbségi humánus szószólójaként, az erdélyi gondolat, a transzszilvánizmus atyjaként és spiritus rectoraként, az erdélyi magyarság nemzetvédő polihisztoraként végezte küldetését. Őseihez híven, a kisebbségi kiszolgáltatottságot vállalva, a „teremtő fájdalom”, a „sub pondere crescit palma” (teher alatt nő a pálma), a „homokból igazgyöngy”, a „szenvetés nemesít” elve, szolgáló hite, aktivitása, bizakodása és fáradhatatlansága szerint dolgozott rendíthetetlenül, kilencvenéves koráig. Az erdélyi kultúra „égtartó embere” ő, „a hűségre és helytállásra képesítő talentum” testet öltött életpéldája (fogalmazza róla Kődöböcz Gábor). Felelősség és kötelességtudat: ez hatotta át Ravasz László és Makkai Sándor legendás református püspökök munkásságát is. Mindkettőt Erdély adta, az előbbi aztán Budapesten a Kálvin téri templomban, utóbbi debreceni professzorként szolgált, s mindketten az élő evangéliumot hirdetve tartották a lelket a romániai kisebbségben, a szovjet-sztalinista diktatúrában, a belső emigrációban. Az intézményes lehetőségeiben agresszíven korlátozott vagy megsemmisített egyház helyett is az eleven Szentlélekre és gyülekezetekre, az élő hitre és Igére apellálva. (Az ellenálló, meg nem alkuvó, az egyházi iskolák államosítását ellenző, börtönviselt evangélikus püspök, Ordass Lajos ki is nyilvánította meggyőződését, hogy „a kommunizmus nem tudja meghódítani népünk lelkét”; nem akarta ő „az államot klerikalizálni, de az egyházat sem szekularizálni”; „az evangélikus ’megtisztulás’ szimbólumává lett, mint Ravasz László a reformátusoknál” – Tőkéczki–Faggyas.) Ravasz László az ateista-kommunista önkényuralom idején is „minden vasárnap énekelte a templomokban a himnuszt és a Szózatot” (Tőkéczki–Faggyas), a spirituális nemzeti függetlenségből jöttányit sem engedve, hanem szakadatlanul „az erkölcsi érték és a jogrend isteni priusza” mércéjével egyedül Istennek adva dicsőséget. A református lelkipásztorságnak sok százados „életmunkássága egy vallásos ihletéssel dolgozó állandó népnevelés volt” (a legmagasabb európai, nyugati egyetemi iskoláztatás után hazajöve a legeldugottabb falucskákban foglalni el a lelki tanító székét – hangsúlyozta). Az Ady-, a Széchenyi-fenoménről töprengő, a Szent István-tól a tatárjárásig és tovább történelmi (meg mélypszichológiai, család- és lelkész-) regényeket író, a teológia minden elméleti-bölcséleti és gyakorlati ágát hatékonyan és missziószerűen művelő Makkai Sándor is így kapcsolta össze a reálist az ideálistal: „Az erdélyi magyar szellem arra van hivatva, hogy kicsiny lehetőségek között, nagy erőfeszítéssel egyetemesen emberi szellemmé legyen.” „Nincs szükségünk Európa bűneire”; a „mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul.” A lelki nemzet kikristályosítását sürgető Makkai szavainak mindenkoron „a belső rendből következő kiáltási szabadságuk volt” (Fekete Károly). A magyar nevelésügy apostolaként és szintén a familiáris szeretet pedagógusaként értékelhetjük Karácsony Sándort. (Miért a tanár, aki tudja a választ, kérdezi a diákot, aki nem tudja – miért nem fordítva? – ismeri fel a helytelen, így korrigálendő, megfordítendő alapviszonyt.) A fi-

lozói pedagógia társaslélektani törvényszerűségeinek feltárásával, a ténylegesen és demokratikusan mellérendeléses, autonomista magyar nyelviséghez, észjárás-hoz, kifejezőmódhoz igazodó neveléstudomány kidolgozásával: messzefénylő, forradalmasító eredetiséggel újíttotta meg nemzeti önszemléletünket, az „ocsúdó magyarság” világgképét. „Az egyik embernek, a nevelőnek áhítatosnak, a másik embernek, a növendéknek szerető szívűnek kell lennie. Áhítat: a legmagasabb intenzitású vallásos szeretet, a legmagasabb intenzitású társadalmi magatartás.” „A transzcendens logizmak következtében a magyar észjárás nem az ok és okozati viszonyok megmagyarázásra igyekszik, hanem a megfoghatatlanság evidenciájára.” „A magyar nevelésnek tehát spirituálisnak kell lennie. Csak ezen az egy módon válhatik társaslelki értelemben függetlenné a magyar közösség, de ugyancsak ezen az úton illeszkedhetik bele igazán az európai kultúrközösségbe, s lehet egyúttal Ázsia felől tolmács, Ázsia felé kultúraközvetítő.” „Az ő áhítatának forrása krisztianizmusa volt” (Heltai Miklós). Amiként az európai, nemzetközi rangú művészetfilozófusé, Fülep Lajosé is, aki egy dunántúli falucskában (Zengővárkonyban) lelkészként tudatosította az Ige elsődlegességét, s az örök reformációban időbeliség és időfölöttiség, történetiség és örökkévalóság egybetartozását; a történelem és a hitvallás egybefüggő ideáját. És elsőként figyelmeztetett a demográfiai válságra, a népesedési katasztrófára: a magyar falu kétségbeejtő nemzethalálos előregedésére, kiüresedésére, elpusztulására, az öngyilkos egykezés súlyos problematikájára. („Magyarok, ne Kanadába, hanem Baranyába vándoroljatok ki.”) Mert újjászületni is csak az képes, aki előbb megszületett – ezért odázhatatlan a magyarság megmentése. A testi-lelki részesülés a létezés egzisztenciális és antropológiai elevációjában – a legegységibb huszadik századi transzcendentalista és tradicionalista (őshagyomány, őstudás, mitológia, vallás, filozófia, misztika, művészet, tudomány, etika, esztétika – a „scientia sacra” – eredendő szintézisét revitalizáló) esszébolcselő, Hamvas Béla tanítása szerint is. „Az éberség az ember metafizikai érzékenysége. Meta ta phüszika pedig annyit jelent, hogy: túl a természetben. – Természetfölötti érzékenység, amely néz és lát és tud olyat is, ami az érzékek számára hozzáférhetetlen.” A megvilágosodás, a reveláció archaikus-mitikus és univerzalista magyar bölcséletét (Weöres Sándor, Várkonyi Nándor, Kodolányi János is közeli társa volt ebben) felboltozó Hamvas állította, hogy az „életterv egyben üdvösségterv, ugyanis csak az evangéliumi eszmény nem kívánja meg a maszkokat” (Vitéz Ferenc). A szenvedéstörténeti krizeológiából a „homo humanus” az üdvtapasztalati ébredés, beavatás és megváltás útján emelkedik föl a végső dimenziókba.

S mindezek összefoglalásával pedig ez az egész könyv itt és most előttünk: igazságra és magyarságra vezérlő kalauz.

(Press-Pannonica-Media – AmfipressZ, Budapest, 2016.)

Fecske Csaba

Zörgő nádasokban

Fönn a nap mereng még,
Árnyat vet az emlék.
Ha félek majd, elrejtőzni
Szívedben szeretnék.

Gyöngé hangszálak
Bámulnak utánad,
Eltéped a bokrok között
Lengő ökörnyálat

A remény tilosban
Amit félték, sok van.
Az ősz árva lelke bolyong
Zörgő nádasokban.

Őrség

Elszabadult, haragos bozót –
Kigyulladnak a csipkebogyók,
hátukat a ködnek
támasztva őrködnek
végtelen őszi éjszakák
marcona strázsái, a fák

A Ménes-patak

Rekettyék közt fut a Ménes,
kőbe botlik, nagyot csobban.
Melege van már a Napnak:
megmártózik a habokban.

Kertek alatt úgy sötétlik
mintha gyötrő gondja volna,
pedig könnyű fecskeszárny és
fürgé pisztráng csiklandozza.

Valahonnét a hegyekből
érkezik az öreg este,
megfürödne, de röstelli,
hogyan izzadt ingét levesse.

Feljön a Hold, vízbe perdül,
úgy csillog, mint arany érme,
egy öreg fűz kap utána,
de a szellő üt kezére.

Madarak

Hallga csak:

valahol,
valahol,
kert alatt,
fák alól,
madarak
dala szól.

A rigó
meg a csíz
fütytyöget,
– ez a sikk –

fütytyöget
napestig,
a csöndet
befestik.

Turbékol
a galamb,
gerle bűg,
bús a hang.
Fecske szól:
csip-csivit,
éhesek
a kicsik.

Pálcika-
lábbon áll,
kis veréb
sírdogál,
cinege
cincogat,
lenyelt egy
bogarat.

Kitágul
a torka
boldogan
dalol ma,
pittyeket
a kis pinty,
hallgatni
nem illik.

Meg sose
öregszem,
trilláz az
ökörsem
Hát ne is
öregbedj,
mondja a
vörösbegy.

Csontos Márta

Áramlatok

Félsz magadtól – egy jósnő van benned,
s egy kísértet, – árnyék lettél ágyad felett,
körvonal a járda túloldalán, tollpihe
a gödör szélén, tányéron hagyott tortaszelet.
Alattad porba kavart napsugár és csillagdarabok,
átszűröd a fényt, s elmented belőle a sötétet.

Félsz magadtól, – ajkadon Isten hangja próbálja
karbantartani benned a büszkeséget, de már
csak leheletnyi fonalon lóg elmédben a *vigyázz,*
kész, rajt... nem indulsz sehova, hisz már
győztes vagy a mentális semmittevésben,
hangvilládból kipréseled a harang-csendet.

Félsz magadtól, – tudod a neved s szerzett
értékeid, de nem ismered, ki benned lakozik.
Összehívnál mindenkit, aki számít, papírtrombitából
fújnád az áriákat, de hiába öntöd szonettekbe a dalt,
hiába int benned a Nagy Karmester, hiába tart
lépést a rím a ritmussal, hiányzik belőlük a hit.

Félsz magadtól, – szárnyadból kitepted inkább
a tollakat, s fedetlen bőröd kínálod hozsannázva
a kéjek asztalán, fejedet ringó keblek közé fúrnád,
angyalok hajába kapaszkodnál, hogy elérhess az
utolsó stációhoz, hogy végre utolérjen az álom,
mert nem akarsz semmiképp felébredni.

Állóképek

A hangokat már nem hallani,
az árnyékokat is kiszögezték,
nincs távolság jelölés a menetlevélben.
Itt ülnek melletted álmaid a körhintán,
ahol nincs messzeség, értékelhető kiterjedés,
s már annyira szédülsz a sokadik kör
után, kísért az elévezett mennybéli üresség.

A képek alatt gyertyaláng táncol,
az arcok magánzárkák rácsaiból néznek.
Már halhatatlanságod is zálogba
tették, s a cédulát nem kaptad meg.
Már fárad a képzelet, egyszerűen nyomaszt
a súlytalanság, nincs újabb szituáció
beintettek a sivatagba ültetett testiségnek.

Csak bolyongsz a kalandok térfelén,
nincs kapcsolat, nincs összekapaszkodás.
A félelem homokbarlangjában sok a
muzeális értéktelenség, s te nem akarsz
befulladni a mélység mocsarába, hol
féregként rejt el a szent balzsamozás.

Aurák találkozása

Tudom, csak látogató vagyok,
megnézlek, s az ajtót bezárod.
Csak a titkaid maradnak velem,
s a katarzis tiszta adománya,
mely úgy érinti szárnyaim, hogy
körözhessek mennybéli fonálon,
mint egy jól szerkesztett origami,
mely a talpalatnyi semmiben
fölényes könnyedséggel lebeg,
s az önáltatás erős szövetségében
valóságként pihen meg a hasonmásán.

Tudom, hogy nem testedet érintem meg,
de érzem, felbomlik bennem a rend.
Szörnyű, hogy semmire nem kapok
feleletet, s aurád színes mezején
kicsiny virágfejem reménytelen
emelgeti szirmait az azáleák között.
Koronát fontam neked rózsaloncból,
s most zavartan állok tekinteted
égre meredő toronymagasában,
s már tudom, hogy nem is létezel
igazán, s én sem vagyok más, csak
a lecsendesített, megzabolázott csend.

Jóna Dávid

mi már nem állunk lábujjhegyen –

*„Játszásra már lelkem kivénhedt,
Vágy nélkül élni ifjú még.”
(Goethe - Faust /Jékely Zoltán ford./)*

a képzelet néha súlyfeleslegét felejtve elrugaszkodik,
menekül a kurzusok által táplált konfliktusok elől
és a hitel mázsáitól fellélegzett háza teraszán kacsacombokat grillez és padlizsánt,
közben a parazsat fotózza, örül kedvesének, gyermekeinek,
vagy örül annak az időjárásnak, amit a szomszédok épp szidnak,
örül a szónak, hol a csendnek, hol a folyónak, hol a hídnak.

a szép benne az, hogy néha valósággá lesz,
az ívek összeérnek,
körbeérnek,
beteljesül a kör,
a képzelet és a valóság egymásra hatnak, hisz egymásra vannak utalva...
barátság lehet a felismeréseikből!

önvédelmem az írás,
néha egy-egy összekacsintás
a pályatársakkal, ha valami csoda születik része lenni, hozzászólni,
mert a képzelet, a gondolat, és a nyelv együtthatása kedvelt játék,
kézműves portéka, finom holmi.

sikátorkonoksággal oltalmazom, mindazt, ami megmaradt,
hagyom, hogy átitasson, hogy érzéseimen át felszívódjon a kiválogatott világ,
gyakorlott mozdulatsorban harapjuk ki a magunkét,
baldog az, velem együtt, aki valóságot rág.

mi már nem állunk lábujjhegyen, amit elérünk, elérünk,
a többi mögé tesszük képzelettel,
mint ahogy felfut a borostyán az omladozó falon,
elrejtve a romot, a golyó nyomot, a salétromot,
s beleszeret mondjuk egy kovácsoltvas rácsba egy bérházi balkonon.

már nem kell mindenáron, van lezárt borítékunk bőven,
Isten szemében tükröződünk, értő szemnek észrevehetően...

ahogy leng a hinta az almafán

keresem a példákat,
s bizony a példákban nincs hiány...
brokátzsinórral elkerített létem, s a valóság között vagyok,
ahogy leng a hinta az almafán...

kavicsok közt utat talál az élni akaró virág,
az idő félelmet és hitet old,
egy mosolyban fogant könnycsepp,
felettünk az éjszaka köldöke: a Hold.

hagyatékokban, hamukban, szülőedékekben
s persze a banalitások bójái között
egy idő után érteni is akartam,
mi az évek során belém költözött

éjjel van, ülünk kinn a kertben, Te kérdezel,
az árnyalatokat már felfalta az est,
a szomszédból mocorgás hallik,
úgy hallom: pozdorját rág a nyest...

a mindenről és a semmiségről
egyszerre beszélek Neked,
nem vagy megbabonázva,
a kérdéseket is mered...

hogyan érthetnéd kedves,
ha még én sem értem,
az írás nem szárnyasuhogással jött kiváltság,
még csak nem is érdem...

keresem a példákat,
s bizony a példákban nincs hiány...
brokátzsinórral elkerített létem, s a valóság között vagyok,
ahogy leng a hinta az almafán...

Csepcsányi Éva
Úton

mindentől távolodsz:
 az eufória után — bezárt iskola vagy.
 Megkondulnak a testek, téged hívnak:

Mit is akartál?

Kezdetben ölelni, majd imádni —
 Vár lehetnél, katedrális. erdő, Grimm-mesés: vízesés
 kővel, páfránnyal, sellővel.

Mégis hegynek törsz: amint aszkéta, szerelmes
 férfi írt — a kegyetlen úton előre!

Az Élet vize kimosta
 belőled a képeket, mint:
 Közös karácsonyfa-díszítés.
 Lefogni haldokló férj szemét.
 Saját kötetből mesélni unokáknak.
 A fehér ruhát, menyasszonytáncot.

Máshol és máshogyan lesz az a tánc.
 Még egy lélek megérint, de
 ez a gyöngyház fal lemállik, és
 maradsz egyedül az —
 Egyedüli Istennel.

Karácsonyi korzó

Nem lövöldözést,
 nem gázoló kamiont:
 kézműves finomságokat,
 csipkedíszet kínált a tér.
 Volt egyszer egy Karácsony:
 nevezzük Elsőnek — bezárta
 ablakát, ajtaját minden fogadó,
 és a karácsonyi korzón felejtett
 egy vajúdó kismamát.
 Pár nap múlva katonák jöttek,
 kicibáltak a bölcsőből minden
 fiú-szülöttet és arcon rúgták
 az ellenkező asszonyokat.
 Itt most fény van, mint akkor
 fenn az égen, bárányok bégettek,
 tehenek kérődztek — és mégis,
 és mégis eljött közénk az Isten.

hit és imádás

kocka. tér. a téren kívül van
 valami, amit a kéz nem érint.
 idő. óramutató és ketyegés,
 napok, évek, világok sora:
 az óra számlapja mögött már
 nem mondjuk: „számlap” vagy „óra”
 se azt: „késett” – idegrendszer, agyvelő
 nem ismeri ezt a tartományt,

mégis tudom, hogy létezik.

felszín

a két pólust összekapcsolják:
 e világ útja a termékenység,
 szülés és újra fogadás.
 van olyan európai-barna férfi haj,
 melyet megkíván a nő.
 van, aki itt megáll,
 van, aki ezen áthalad.

felszín alatt

a játékos, időtlen lelkek:
 nekik nem kell gyermek, mert
 már van.
 metakommunikáció.
 tudás arról, hogy Van.
 lehet lángos vagy mozdulatlan roncs:
 tudod, hogy ő, és eredete isteni.

mély

fülelsz a csöndbe, és
 a breviárium lelki barát.
 magadban röhögsz: így leírva,
 kimondva giccs, hogy:
 „lelki”, „imás”, „örök” és „barát”,
 akár kortárs költőknél a „csillag”.
 valamit akarsz adni és nem tudsz.
 valamit el akarsz fogadni és
 elfogadod.

magasság

egyszerű a pénztáros mozdulata:
 a kezek, ahogy valaki zsömlét vesz
 és valaki -- fizet.
 Jézus melletted sétál és tudod.
 nevettek. otthon kisúrolod a wc-t –
 imádkozol: „észre sem veszed.”

Jagos István Róbert

A vers

Jónás Tamásnak

A vers: fogantatás. A vers: születés.
Ébrenlét, álom, hófehér gyermek.
Évek között bölccsé törpülés.
Megroggyant idő kényes kegyelme.

A vers szerelem. Vergődő szajha.
Anyámmá váló mágikus szavak.
Valami erő. Nem t'om, mi hajtja.
Szelíddé váló elvérző vadam.

A vers gyötrelmem, kolduló titkom.
A legutolsó feltörő kétség.
Még engedd, kérlek, borom meginnom.
Holnaptól szép leszek neked. Én-szép.

Csillaghalál

Messze mentél. Túl messzire mentél.
Csak kellene nekem több is ennél.
Szavaid, a nyelved, a véres húsd.
A szádon kiszáradt, érdes rúzsod.

Messze mentél. Túl messzire mentél.
Én meg maradtam itt, felkent szentté.
És magam felé hajlik két kezem.
Jó, amikor vérzem. Ha vétkezem.

Messze mentél. Túl messzire mentél.
Hiányod fáj, mégis szebb a szebbnél.
Kerubok szeme kísért az úton.
Beléd szerettem alvadt tejúton.

Kijelentések

Betonná váltak a falak.
Szoborrá merevedtek a cserepek.
Faltól falig megélem a homályt.
Nem t'om ki vagyok.
Átlátszó lett az arcom.
Tekintete túl mélyre váj.
Mevakult ablakban állok.
Deszkáknak mesélek gyermekmesét.
A lámpa hallgatag, csak imbolyog,
s unottan hintázik a lelkiismeret.
Ronggyá gyúrt kép lóg a falon.
Szépiát vetít az emlékezet.
Belepereg néhány öreg vakolat.
Keserűvé rothadt a popcorn.

neofreskó

sátrammá bontanám a tegnapi éjt.
ráfesteném az elveszett csillagokat.
csak egy-két (látszólag) suta mozdulat:
homályos arcok, néhány fáradt pillanat
és a mindig önmagába bújó szél.

sötét tónust használok majd,
így viszem rá a megkövült sáraranyt,
a lebbenő fehér't, a mohába zárt zöldet.
a sejtető kórt csak kontúrozom.
nem értem csinálom – valami hajt.

Sipos Erzsébet

Kilencvenéves lenne Szavaink Nagyfejedelme

Sütő András emlékére

Ki az igaz szót szádba adta,
s könnyű álmot ígért
a keserves magyar sorsba,
áldott legyen.

Nem igazán szeretted ezt a kifejezést:
nyelvhasználat,
mint ahogy nem mondjuk,
kézhasználat, lábhasználat...

Te eprészni hívtad nyelvünk
nagy erdejébe Lacika unokád,
s kóparipán, a tisztára söpört
magasságból adtad át,
mindazt,
mit a szülőföldről tudni kell:

Itt élt Gábor Áron, Arany, Sinka,
mért olyan drága nekünk
Farkaslaka, Zágon,
és csak itt vagyunk otthon a világon,
és mást nem akartál tenni,
megtépázott szavaink fölé kápolnát emelni,
s mindezért lett
megkínzott tested mása
útszéli, rozsdás bádognakrisztusok véraláfutása,

mert ott, akkor
a program
a pogrom volt,
előre eltervezetten,
hogy a veszett, felhergelt
csőcselék agyonverjen,
mert álltál a
kipányvázott,
száműzött szavaink élén,
mint ott régen a Mezőség szélén
makacsul a
cöveklábú asztal,
perzselésben, jégverésben,
hűségesen,
mert mást nem tudtál tenni,
egy ugató madár-országban
pacsirtának lenni.

Koncsek József

A kőasszony

Zsuzsánna

Azt mondtad, hogy ezt a fehér orgonafürtöt tartsam az ujjaim közt. Jó. Nehéz nekem eljászanom Erdély Fejedelemasszonyát, Lorántffy Zsuzsannát. Ő gyengéd, hűséges és eleven kedélyű asszonya volt Első Rákóczi György Fejedelemnek. Lexikonok, életrészek mondják róla, hogy vagyonából iskolákat, egyetemeket alapított az ifjak nevelésére, gyümölcsöztetni, okosítani ezt a mi szép országunkat, hogy tudásukkal, az Ige hirdetésével és magyarázásával felemeljék a mi szegény magyar népünket, megtartani és erősíteni hazánkat, hazánkat a török ellen, a számunkra idegen, Allahot imádó déli birodalom ellen, s amaz másik ellen is, ott fenn, nyugaton, kiktől sanyargatást, gyilkolást ugyanúgy szenvednünk kellett, mint a Diván hatalmas uraitól, a töröktől, igen és az osztrák–német önkényétől is hasonlóképpen.

Sárospatak, igen, Sárospatak, a református ifjak kollégiuma, ez volt az ő nagy műve. S ma is az, mert ereje, dicsősége általsugárzik az időkön... ..te, nem mondhatnám úgy inkább, hogy átsugárzik az időn? Ez a régies beszéd valahogy olyan fennkölt, olyan... szóval itt, a megtanulni való szövegben azt írtad, hogy általsugárzik az időkön... akkor már inkább által sugárzik minden időkön... és vala... hogy azt mondja, általsugárzik vala minden időkön... általsugározék vala mindenik időkön... há? Ez a sok archaizálás... te, menni fog ez nekem? Azt kérted, hogy játsszam el Lorántffy Zsuzsannát, s azt is mondtad, hogy a régies beszéd megadja a hangulatát annak az időnek, az 1600-as éveknek...

Lorántffy Zsuzsanna. Kezében egy orgonafürt. Fehér. Jó, jó, hogy testi alkatomra nézve – nézvést, ugye! – hasonlítok rá, hasonlítom őt, hogy úgy mondjam, hogy úgy mondjam vala, ugye, na, jól van... szóval Lorántffy Zsuzsanna. Ez az egyetem pedig itt, nem is egyetemek voltak azok, hanem talán főiskolák, ezeket csak most mondhatnánk egyetemeknek... a debreceni református főiskolát, a nagyváradi református főiskolát, a kolozsvárit, a gyulafehérvárit...

...nézd, én például Egerben, az egri főiskolán tanultam, igaz most már felemlték a rangját, most Eszterházy Károly, azt hiszem, Egyetem... vagy Eszterházy Károly Főiskola most is? Ennek utánanézhetsz. Szóval Eszterházy Károly Főiskola Egerben... az én időmben még így hívták... Tudod, azért, ha elgondolom Zsuzsanna Fejedelemasszonyt, az jó érzés. Hogy akkora birtoka volt, hogy annyi pénze volt, hogy örült azoknak a szép szál legényeknek, angol meg holland ösztöndíjakat is adott nekik teológiai tanulmányokra... úgy érezhette magát Zsuzsanna Fejedelemasszony, hogy az ő országa széles és gazdag, mint egy nagy térség, ahol minden irányban érvényesül az ő jó akarata... Erdélyországban, az országban és

még azon túl is... tudod-e, hogy az *ország* szó ugyanaz, mint az uraság, uralkodás, uralt terület, uraság, ország... nem olyan, mint mondjuk a Döbrögi uraság, semmi bajom nekem Lúdas Matyival*, hogy háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza... hosszú úval, ugye,... nem, ezek a régi uralkodók, akiknek urasága, vagyis országa volt, ezek nem afféle Döbrögi-pojácák, hanem urak, igazi uraságok, fejedelmek...

szeretem Zsuzsannát...

Külszörzágokból tanárokat hívott Erdélybe, asztalához kérte őket, hitbéli kérdésekről beszélgetett, vitatkozott velük, s persze tanároknak is megbízta őket a magyar főiskolákon, ne mondjam, jól meg is fizette őket... művelt nő volt, maga is készített könyveket... a sárospataki és a gyulafehérvári nyomdáknban kiadta a református írókat...

persze, hogy olvastam Zsuzsannáról, ha már egyszer az az ötleted támadt, hogy én játsszam el őt, a Fejedelemszont...

Érzékeltetnem kellene a személyét, az egyéniségét... nézd, mondom, barátkozom a gondolattal... Zsuzsannával... de még nem érzem, hogyan is, miként mozogjak, hogyan néztek, beszéljek...

azt hiszem, hogy kellemes hangja volt, olyan meleg, olyan barna hang, vagy hogy mondjam... érted?

Kellene egy jó rendező, aki segít... mert te csak megírtad... de a betű még nem beszél...

A betűt életre kell kelteni. S hogy én? Én keltsem életre a szavakat, a szavaidat, a te szavaidat... én... én, Zsuzsánna, Zsuzsánna Fejedelemszont... azt hiszed? Hiszel benne? Jó... hiszel bennem... hiszel énbennem, jó...

Ez valami gyengéd, ez olyan, mint egy érintés... hát mi vagy te? Valami... valami Angyal, vagy mi? Hogyan van ez? Hát azt hiszed? Hát hiszel? Jó, bennem. Bennem is. Jó.

Ott álltunk, azon az állomáson, emlékszel, ugye... Azt mondtam, hogy megfogtad. Amikor a bal tenyeredet a jobb vállamra tetted, szemközt álltunk, ugye, és azt mondtad, elismerően, hogy vannak izmok... én meg azt, hogy megfogtad... s visszahúztad a kezed, s azt mondtad, megérintettelek. Hát...?

Később miért mondtad, hogy ez nem szerelem? Hogy nem vagy belém szerelmes? Hát mi? Egy férfi és egy nő közt... arra megy ki... arra megy ki minden... minden... Vagy mi? Arra voltál kíváncsi csupán, hogy milyen az izomzatom? A vállam? A csontvázam? Mi??? Ez megalázó. Hogy akarod ismerni az anyagomat. Ezt mondtad!!! Mit képzelsz? Mit képzelsz te????

Rosszul fogtál hozzá. De nem mondtam. Én elfogadom a játékos, kedves gesztusaidat, de mi az, hogy akarod tudni az anyagomat...? S amikor mondtam, hogy megfogtad... a vállamat... visszahúztad a kezed. Mondd, mit akarsz, mit akartál?

Mi??? Rájöttél, hogy...

Ott álltam azzal a festményemmel. Neked szerettem volna ajándékozni. Erre te kifizeted. Kifizetted a festményemet, mint egy... mint egy... jó, nem mondom ki... egy kurvát????? Egy kurvát????? Eleinte olyan kedves voltál hozzám.

S hogy szaladtam eléd, amikor anyám beengedett a fakapun... te meg hunyorogtál a napban... és amikor a virágaim mellett guggoltunk...

Aztán meg tudni akarod az anyagomat. Az anyagomat! Mit kell mindent kimondani? Mit kell beszélni? Mi??

Jó, apám mondta, hogy fizesd ki azt a festményt. Erre te? Kifizetted. Hát nem érted? Hát, tudod... Én vallástalan vagyok. Az én vallásom a művészet. Te katolikusnak nevelődtél. Zsuzsánna református. Össze lehet hozni ezt? Há?

A színész, a színészet egy foglalkozás. Művészet akkor születik, ha el tudja felejtetni, hogy ez egy felvett szerep, ha megtörténik az átlényegülés és a néző átkerül a... varázslatba... jó, jó, csak azért mondom, hogy tudd, én ezzel tisztában vagyok, nem nagy ügy. Ez a szakmai oldala. S aztán?

Jó lenne, ha én lehetnék Zsuzsánna. Ha én lehettem volna. Zsuzsánna.

És meggyfavirágszirmokat sodort arcunkra a szél, amikor ott álltunk az állomáson... És te tényleg? Tényleg nem?

...Jó, csinálom. Én vagyok a Fejedelemasszony, Zsuzsánna, Lorántffy. Fekete, bokáig érő aljzatban vagyok, kis lábfejem kivillan, fehér bőrcipőt viselek, vállam buggyos csipke, mellemen ezüstkereszt. A szőlőben sétálok. Elverte a jég... így sétálok. Lépéseim kicsit, szinte madárszerűek. Lépegetek. Így. Így.

...Jó?

Mit hunyorítasz? Engedd, hogy átmenjek. A lélek kilép a reggelbe.* Élek. Én vagyok. Én vagyok Zsuzsánna. Én vagyok az. Ő.

...A szép szőlőt elveré a jég. A szép szőlőmet elveré a jég. Itt, Beregszászon, hová csak harmadfél napja jövék, levett kapelussal állt elém jó Miklósi kasznárom, őszes haján veríték gyöngyözött, s mondá, Kegyelmes Fejedelemasszony, ímé nagy kárt teve az éjszakonként támadott jeges viharzó szél. Hiszen láttam. A mandulafákat nem pusztítá annyira, meggyfáin is szép sudáran állnak, de a szőlő... édes Györgöm is azt kérdé múltkorokban, akkor szép fürtöket tettem elébe ezüstitálcán, György, merre jársz most Egyetlenem. A kamorában függesztve Karácsonyon által is megőrzött fürtök nem asznak vala, szinte hamvasak valának. Mint az orcád, szerelmes asszonyom, mondá.

Ó, az én hamvas orcám! Mint szereti az én orcámat két nagy tenyerébe fogni könnyeden, s úgy tartani, mint valami mosolygó piros almát, vagy azokat a narancsgyümölcsöket, miket boldogan hozatott bé Mátyus deákkal, öt szép narancsot, miket Törökföldről hozott volt nékem, amikor ott megint követségben járt a magas portán.

De megőrzöm én azokat. Otthon, Patakon már dézsában sarjadoznak, megtelepítem én azokat itt minálunk, ide, igen ide is küldetek majd három-négy vesszőket, bokrosodásukra, óvásukra igen figyelmezzem Miklósi, parancsolom, s télen is földesse, vigyáztassa a szép narancsbokrokat, teremnének szépet itt a mi hűvösebb magyarai földünkön, beh örvidenék rajt, s mosolyogva tenném Györgyömnek mutatni, ízlelni, ha gyümölcsbe fordul.

Csücsökös szájamsarkát szereti csókdosni a Fejedelem, az én Györgyöm. Előbuggyanó hajtincsemet, ki fekete még, nem havasodik kicsinyt sem, azt simítja vala, mikor fejkendőmből kérésére vetkezék, s mondja, harmatos vagy, Zsuzsannám. Én-e? Ó, én harmatosan? Túlzó szépakarása mondatja véle ezt csupán. S mint ölelem én az ő széles vállát, hátát kezeimvel, asszonymejjemet is erősen mellkasához szorítván! Ó, György, én Fejedelmem! Igen, akkor még vala. Tizenhat évesen adtam néked lányságomat, én Györgyöm. Rég vala. Én Sosanám, Suskám, fehér liliomvirágom, monda a Fejedelem. Régentén, s sokáig, harmatos vala, igen, de inkább tán róza. Mostan, hogy már a Ferenc, Ferkő unokámat megadta az Úr, György nagyfijam magvából, én huszonötödik esztendő György fiunktól, én harmatos? Túlzóan, igen túlzóan beszél a Fejedelem. Én a negyvenötödiket írom. Negyvenöt.

Mikor a hollandus csillagnézőnk megszemlélé Ferkőnket, igen elgondolkodék. Nos, mit véssen ki a csillagokbul, tréfálá őt a Fejedelem. Mert a Fejedelem nem hisz a hollandusnak sorsot jövendelő mondásaiban. Van der Brandt nem szóla. Tán nem jól fognak tükrösre csiszolt lencsék a hosszú réz tokmány csőben? Kiket ugyan a Fejedelem vásárolta súlyos aranyokon a mesternek, hadd kukucskálja vala az Úrnak magas égboltját derűs éjszakákon, s ha abból valamit kiolvasna, bajusza szálát sodorintván mosolyogva hallgatja a Fejedelemuram. Sokára csak szóla a hollandus jó latinságval Vénus, Márs, egyéb csillagoknak állását magyarázván, hogy ezen Ferkőnek s még inkább az ő fiának, ki szintén Ferenc lészen, és apja halála évében születik, bizon, hogy nagy sorsot mondanak a csillagok. Hogy, azt mondja, ő, azt mondja, ki nékem majd dédunokám lészen, ő lesz a magyaroknak egy ragyogó csillaga...

...s nevezetik majdan Második Rákóczi Ferencnek.

Ezen mostan lett Ferenc, György fijam fia lesz apja nékie. S ezen Ferkő unokámnak egy erős Vénusz csillag vagyon a segítője, ő nem lesz ugyan trónra jutó fejedelem, mint György fijam volt lészen, de ezen Ferkő unokámnak lészen csillaga, kit majd neveznek Ilonának, Zrínyi Ilonának, s ezen Zrínyi Ilona lesz édes szülőanyja a magyarok csillagának, Második Rákóczi Ferencnek.

Szinte el lettünk lelkülve ilyeneket hallgatván. A Fejedelem is mintha zavartan pödörgeti vala az bajuszát.

Beregszászban elveré a jég a szőlőt. Itt vagyok én, mintha az időnek mélyiben,

a leendőnek gyöke, gyökere, vajh meddig élhetnék, miként mandulafácska. Kirül Jánusz deáknak versét is gondolom. Miklósinak meghagyám, rontott szőlőmet rendbe igazítsa. Tudom módját, magam is utána vizsgálni szándékom. Ha ki új rügyet hozhat még, jól megóvja, szabdalt leveleket, rontott vesszőket eltakarítsa. Mán kis villanás is van a szemében, mintha sértődés, tudja módját annak. No, jól van, Miklósi.

Toronyszobámba menék. Mátyus deákkal, kit magamnál tartok, kalamáris szerszámot rendelék rózsafa asztalomra, s írom: Szolgálók kegyelmednek, mint szerelmes uramnak, az Isten áldja meg kegyelmedet, szerencsés hosszú élettel és jó egészséggel.

Kicsit még időzők Beregszászban. Mától fogva második héten megindulok Pataktak felé. És ismét úgy megszokom e szép tér földeket, már nehezebb leszen, hogy oda bé hamar megakad szemem a hegybe. Ez igen szép hely...

Mátyus deáknak egy aranyat ítélek, jól szolgálsz, Mátyus. Odahaza, Patakon majd leszen dolgom előszer is szolgálókat kinek-kinek érdemiül járandó pénzeket osztanom. Igérte György fiam, Patakban teszi tiszteletét. Ő Váradon már évek olta vala kapitány, és bihari főispány. Az én délceg huszonöt esztendő György fiam. Kicsi Ferkőt, kit nemrégén adott az Úr, csak három éves most, majd fél évre ezidőhöz magam megyek hozzá.

Úrasztali terítőt adtam, kit magam készíték sok kézimunkálódás heteken, adtan pataki reformáta templomnak, Isten őrizné meg nekik sokáiglan.

György fiamnak születésekor húsz éves valék. Zsigmondot, Samut, Ferencet veszítettem, nem tarthattam meg. Évek előtte vette őket magának az Úristen. De György igazi vígasságunkká vala. Őt Erdélynek kormányozó urává tette a Fejedelem-uram, amikor tavaly, hol hadba vonult a császár ellen, s György fiam férjemuramnak nagy segítsége mostan.

Ő az én harmatos rózsárcám! Megfonnyada mára bizony. Dombját ugyan kedvvel a hadból meg-megjövén pár napokra csókdossa az én Fejedelmem, sima és pirosragyogós az, mint mikor voltam tizenhat. Csücskös szájsarkom sem lett keményvonású, mint uralkodónéknál szokott lenni. Pedig rózsavízen túl nem tisztítom mással aztat. Csak az kakukkfűnek illatját kedvelem, csokrosan akasztani még mind egész nagy pataki szobáimban is parancsolom.

Anyagodat akarom, asszony, monda a fejedelem. És a belüle jövő lelkedet, monda a Fejedelem.

Hallgatok ilyenkor.

S menéseit vigyázom mindenekben és mindenkor. Portához, császár ellen hadba, harcba is. Áldd meg, Istenem, az ő akaratát!

Enyémet. Akaratomat. Ő az én akaratom. Enyémet. A Fejedelem.

Tavaly évben indult harc szultáni egyezéssel folyik nyugoton. Ám...

Mostan írjuk 1645-diket. Brandt havat, nagypelyhű havazást beszél. És Fejedelem szerencsecsillagát mondja. Mi legyen az? Kisasszony hót majd elhaladjuk, őszi szelek után jön kopogós november, s akkor, akkor léssen a havazásos üdő, december. Akkorra mondja a jót. Sorsos jót. Sorsosat. Arra napnyugotról jó nagy havazás, és mésszel jószagúan megfehéřített, újított falakot, templombensőköt lát vala Brandt, s kezét homloka előtt elvonja, és imádkozó sok embereket lát. Többet nem tud. Csak még, hogy fehér ümögökben s fekete alsóban, s csizmákban volnának sok emberek. Ezek mi emnbereink léssnek, gondolom. Reformáta gyülekeze-teink szeretvén Urunkot, s szerte szét Erdélyországban. S ez lenne a jó. Add meg, Isten.

...megszomjaztam, kaphatnék egy pohár vizet? Kösz. Te, te a Mátyus deákat ját-szod? Kösz, itt a pohár. György vagy? Melyik? Bethlen György? Ja? Tizennégy fa-lud van? Adta a Fejedelem, ja. De te is deák voltál itten, nem? Jól van, na.

Tartsunk egy kis szünetet, ez a szoros főkötő is... S ez, amit most elmondtam, ez mi? A szabad vallásgyakorlás a reformátusoknak? Ja. Ez a nagy hóesés meg a fehér templomok. Ja. Értem. Ja. S mondd, jól csinálom? Jó lesz?

Mi az, hogy ne beszéljek, csak csináljam? Hiszen amikor csinálom, akkor beszél-nem kell.

Ja, hogy Zsuzsannát. Persze.

Vörös. Hát vörös. Nekem vörös a hajam. De hisz takarja a főkötő, ha magamra csavarom megint. Az övé nem vörös? Fekete, jó. De, mondom, majd takarja. Csak kifújom magam... jól van. Akkor mondom tovább.

Itt az van, hogy stabat mater, az, az a mater az az anya, ja, jól van, jó, nem stabat, hanem sztábat, mert latinul van... hogy jön ez ide? Jó. Olvasom. Sztabat máter dolorosa, doloróza, Róza? Jól van, na! Dugd be. Itt a vállamnál. Mit? A főkötőm csücskét, a Zsuzsánna... csücskét... jól van na, nincs hülyéskedés... Sztabat mater doloroza...

Ott állt a fájdalmas Anya... Állott a fájdalmas Anya... ezt Zsuzsánnaként mon-dom?

De hisz ez katolikus. Ja? Hogy keresztény? Keresztyén. Szóval református is meg katolikus is. S mondja ezt Zsuzsánna? Mondja, jól van... így mondja... Istenem! ... Átmentem Zsuzsánnába. Visszamentem.

Megint Zsuzsánna vagyok így. Csak még ezt a csücsköt itt. Dugd be. Kicsit há-tulról és fölfelé... Hogy feszesen álljon. Zsuzsánna...

Imádkoztam én jó Jacopone da Todi zokogós versét, sztabat máter doloróza... állott a fájdalmas anya. Amikor első szülött fiamat, Zsigmondot el kellett te-metnünk... és akartam, nagyon akartam újra foganni, adni fiút... s ugyanígy el-vezítettük másodikat, s majd harmadikat... és éreztem a megfeszített Jézuson fájdalmatos Szűzanya görcseit és dolorózus mélységes bánatát... mert ez igen szép

vers, oldani kívántam szigorú esettségemet... és igen, igen, és akartam újra fogani... akkor György* és lett újra, a második, és őt pedig neveztem Zsigmondnak, első, már angvallá lett volt szülöttem ismétlésére, Zsigmond.

Testiekben én igazán nem szemérmes valék. Akartam minden asszonysággommal csinálnom én szerelmemet Fejedelmekkel, Györgyömmel, mint kívánta, s miként én is kívántam.

Kedvvel s hévvel fogadtam ő testét én magamra, tartván őt, nagyocská lökölésekkel, medvebozontos lihegő egy izgalmával... és megfogtam férfias szemérmes testét, ömöljél ömöljél énbennem élet, foganjanak...

És Istennek tetszően öleltük, akartuk a szép gyönyörűségeket, és tüzesen forogtam ölébe is, amikor két csöcsömet hátulról markolászván magamat jól férfi-testére akasztottam, faromat izgetvén-mozgatván... és igen, és jól alul is, amikor ágynak szélire, vásárhelyi parasztok ismert szokása szerint tettük a keresztvetést, kiguggolván, mikor ő állván az ágy előtt úgy jötte belém magát...

És szent vala az, hogy mondják szeretés ilyen módját keresztvetésnek, közben még kezemvel arcomra is keresztet veték bizony, mert kívánatos az Úrnak, hogy ő által áldott és javasolt módokon keresztényi jóságban miű testünköt élvezzük egymással levén,

és ujját harapdáltam is, mikor újra belémgerjedett vala az én Györgyöm... Álltam és büntudatlan hitemben, mert istentől való ez, s jó. S más imákat is gyakran mondtam, hogy legyen énbennem élet. Lett.

És akkor a lélek kilépett a reggelbe. Az én lelkem, hogy hálálni akarjam a szép, isteni mindenséget, mert éreztem, hogy fogantam, hogy megfogtam én magamban az életet és a reggelt, én fogantam életemet, aki én testemből is kilép a reggelbe, mint fiam nekem. Mert asszony arra való, hogy teremjen, hogy éltesse.

S reggelenként virágos, fűszerszámos kertemben hol sétálanék, arcomhoz érintem az fehér orgonafürtöt, mert olyan az, mint férfiannak ő férfiteste, és finom illatokban is gyönyörködöm vala...

És jövő leányoknak, atyámfiai leányai, én nevelt leányaim is, mikor bokáikat harmatos fűvekbe érintgetvén utánam jöttek volt, mondom nékiek, csak szakgattassék a jó fűszernövény, markotokban morzsoljátok aztat, s mosóvizeitekbe is aztat áztassátok, azzal alul is jól mosogassátok, mert nemcsak szagolásnak örömére, hanem a zsenge női résznek illatosítására is rendelte az isten, tisztán magatokat mindig tartásátok, s ne is mondjátok, hogy mint hallám, az ottan volna asszonyállatnak a csúnyája, mert nem csúnyája, hanem szépsége, kit adott az Úr önös öröme és ifjaknak is mindig való kényes becézgetésre. Arra való, mert azért adta a kegyelmes isten, hogy menjetek és sokasodjatok, bizon.

Mert szép az, és igen jó. Ámde magatokat szép illendőségben mégis mindenkor jól megtartásátok, leányaim, nem tékozlásra való az, széltiben az világnak, hanem

szépséges sátora az isteni jónak. Ezért a választott ifúhoz hűségekkel legyetek mindenkor, miként én is Györgyömhöz, Fejedelmemhez.

Tiszták legyetek, kívül és belül. S amikor körében gyűltök, forgatván ujjaitokban kis horgolásra való tűköt, mindig illatosnak találjon benneteket akár délceg ifjú, akár valamely szolgál ide szobába belép. Mert a virágok édes nővérei vagytok, leányaim. Virágokkal mindig illatosodni akarjatok, bizon. És tudjátok a fájdalmas anyát, ki édes fia keresztje alatt elveszített életem zokog. Mert kegyelemben együtt van az, bánatok után a szépséges gyümölcsözés testetekben. Vimágygomuk miu isemüküt, vimágygomuk.

És emlékezem én még jó Gáborunk idejében, hogy Dampér műként csábojgatta zsoldos habsburgi zászló alá mi fujainkot. Állottak azok néki, mi jó magyar fujaink, s hadrendbe őket sorozza, étköt is nékiek nem adat. Török ellen őket toborozza vala. S mind hatezrüköt levágta. Gonoszul levágta őket, a jó magyar vért. Szemem könnyüél árad, Én junhum buol fárad, Te véred hullottya Én junhum olélottya... Uh nekem én fiom, Ézes mézüül! Szegényül szépségöd Virüd hull vizeül... Hullunk mégis, ős hullomással... ős hullomással, ér nélküli falevelek... ér nélküli falevelek... ős hullomással...

...Te, ez is az Ómagyar? Ez nem, ugye? Mi? Ez más. De... szóval... ugyanaz? Ez ki? Ez már mostani, ugye? Hogy hívják?*

Jól van. Hát...? Nagyon... nagyon kavarod. Nem?

Jó, megint Zsuzsánna vagyok. Ott, ezerötszázban, akörül... Hát mindig ez volt? Gábor korában. Mái időkbén? Mostan, harcoknak csitultán, kikben ugyan jó Fejedelmem, Györgyöm épségben megvagyom, s szűmben még fáj rég hatezreknek levágása mélyibül Mária magyar siralma is.

Mostan Ferdinánddal béke készül talán, s amaz havazás, kit Brandt mester révüle. Révüle. Évszázak múltán is a révülés, igen.

De vagynak szépséges én fujaim. Zsigmond, ki második, s ezen legényeim is, kik előmbe jönnek Holland országba indulók. Én édes fujaim. Geleyi Istvánom őket térgyekölteti vala. Nem, Zsigmondom nem velök, csakhogy ők olyanok, azér mondom, mint édes Zsigmondom, kit azért hogy mondok. Jó magyar vért s hitöt vügyétek, fujaim.

Tiszán által majd hajatok innert Beregből. S ottan lesznek, sudárok, délcegek, mint gyertyánerdő. Zsigmondom van az huszadikban. Hullong az idő.* Hullong az idő. Lészen nemsoká gesztenyék* ideje. Hulló gesztenyéknek ideje. És. Az eldöntött idő.*

...őszök, telek szaka, tavaszok és nyarak, ködök és havak, csermelycsatagos májusok, gabona zsengejét sárgába érlelő júniusok és megint a lombot hullató erdők, tölgyesek, gyertyánosok, bükkösök, vadgesztenyések és édes szelíd magvúak is...

...S ha csak hajóval ereszkednék is hozzám Karácsonyra, mint Brandt mondja,

az én Fejedelmem, adná mielőbb az Úr, megjövé a mi református hitünk szabad gyakorlás hírével, az is még sok üdő nekem, mert nagyon várom.

Az a Linz várossa van nagy kateszteri ölekre, négyezer magyar mérföldekre inntent, soká... de ő lovon fog megjönni az is van két hét legalább...

Igazat mondasz-é, Brandt? Vagyunk mindig az reménységekben, ezen kicsi életünkben.

Mert mi, mái emberek nem vagyunk hosszú életűek. Csak kívánjuk nem a harcokat, hanem a tevő szép életet, gazdálkodást és kereskedelmeskedést még távoli török tartományokkal is, ezen határon túl a Dunával, ki török foglalta földjeinket is általszeli, ezen Kárpátia hazánkban, miénk az Erdélyországunktól nyugotra is, mert vele vagyunk mi összefüggve.

Jó aranyokat még tizenkét legénnyel mint futárokkal küldtem Fejedelmemnek kezéhez, fizesse katonanépét, s még Beregbe indulásom előtt, mint igazi gazdaszszonya, kinek engem becézve szólít.

S György fiammal vagyunk az ő szolgálatára, mikor tőlünk messze hadakozik ez mi országunkért, hitünkért, szabadság akarásunkra. Diplomáciázva a törökkel, sok ajándékot is neki eljuttatvák.

Szólómet ugyan majd rendbe hozatja Miklósi.

S keblemben örözött kicsi törömmel egy vesszőt majd lehasítok, mielőtt indulok Patakba. Még kilevelezhet szobámban. Hiszen május van. Virágok, leányok, szerelmek, jól futó lovak, madarak hónapja.

*Búzás Huba***Ihlehellet**

torkom talán az ördög sógora – danázik,
a húga dögizom: e félig demizson,
nehéz e bor a pincétől hazáig,
na, hogy könnyebb legyen, iszom, iszom,
a nyelvem bár alig forog...
kinéznék mind a tátik,

vajh, kik után, ej, bég e birka bariton?
e demizson reám zabol, konok
borittas állat, nem öröm, csín...
eh, mégse szotty, lovagolok,
a nőt megülve szőrin,

dagadt izom e demizson
a pincétől hazáig –
kitöltve? nyúlánk csimpajkók a nőim,
palackokban pár pörge nőrim

Sírfeliratom

butám, csapjon kupán galád guta,
diózz – ki csuda volt Búzás Huba,
sorsára jutsz és ígyen elfelejt,
az is, ki rád ma mélán bámula

Haramia-haragvás

pár icce borral mély Bakonyba űz a szégyen,
 bufogj rosszcsont, horogszakáll, kimondd, mi gond
 ... hogy mielőtt, eh, véget ér az éjem,
 borom fogy el, a szomj gigámra ront,
 magányom sajgat, nem vigasz,
 pokolhitem reméljen?

gyújtsam föl holdamat, cserágon lampiont?
 agancsokat (a szél is lenyilaz)
 rakott reám a cafka kéjnóm,
 petrencepúpja van – ki az? –
 agyoncsaptam, de későn...

bufogj rosszcsont, kimondd, mi gond,
 eh, véget ér az éjem...
 tüzet rak lábamnál a nap az erdőn,
 bizsergess ~ kérem esdekélőn

Házmesternék, szerelmeim

szakállammal a kocsmá küszöbét söpörjem,
 de fröccsöket sosem iszom! nem én, bizony,
 se házmestert, ámbár a szomj a szörnyem,
 nőikhez fűz csak búverő viszony,
 fél icce bájuk – halld, megállj –
 pohárba töltve csörren,

bús fogytukat, ha látod ~ éjféli iszony...
deci a szóda, négy a muskotály,
 ma hány az annyi? észbe véve,
 fejemben nő a félhomály:
 ajbaj, söntés sötétje...

sosem iszom, nem én bizony,
 ámbár a szomj a szörnyem,
 söpörjek én? lerészegít, fenébe,
 a házmesternék buja népe

Remeték kocsmájához

vigyél a hegytetőre, még utolszor, itt lenn...
ki él temet, halott nevet, csak átmenet,
mindegy ki visz, ördög vigyen vagy isten,
mit bánom én, igyunk, amíg lehet,
hja, merthogy fecserékelik:
egy kocsmá fönn a minden

felhőkön sétikáló villámok felett...
az élő üdvözülni a kráterig
– havas fején fehér usanka –
s a holtak? hol már bűneik!
szűz lenne, ott, ha lakna...

ki él, temet, csak átmenet
ördög vigyen vagy isten,
a csúcson, fönn, utolszor hadd igyak ma,
fortyoghat mélyben lenni a magma

Nyugtató

oltalmad én – egy hajdan bajvívó hadastyán –
hát, sohse félj e heverőn szép rettegőm,
hisz mielőtt dévajkodunk, meg aztán,
szabódhatsz – hadicsel, incselkedőn ~
pucéran pajzsom tetején,
ha vérted óv, de hagyjád,

tusánkra föl-fölfegyverezlek – tyű! . – midőn
(nehogy elbambuljak ma illetően
szeméremdombokon, e sarcon)
megvédek ám – mellvéded én –
csöpp kebledet, na? – tartom...

e heverőn szép rettegőm
dévajkodunk, hja, aztán
vad amazonná teszek – pástra! (pardon)
kis hüvelyedbe hetyke kardom

Feltámadáskor

hótrészezen az árokban épp ünnepeltem,
 mikor egy görbe orr, valami grand szenyor,
 ily ráérős időmben . tán a szentem? –
 kötés böhöm fején – ebsont beforr –
 mint égi gondnok megjelent
 akárcsak Bethlehemben

– megártott? fájin ez a fránya misebor –
 örömapánk, a József... annyi szent
 – vad ég, árokpart, tarka szőnyeg!
 ki haza megy, beh eszement,
 az asszonyt jól dúcold meg...

nagy görbe orr, a grand szenyor,
 balek volt rég a szentem? –
 kioktatott – ne dőlj be sohse nőnek,
 ha szerencséd van, le se lőnek

Szeretkezők, 1978 körül. Linómetszet, 390 x 315 mm. J.n.

Csesznák András

Nagyapó ajándékai

Nagyapó egy kis házban lakik a meredek utca alján, ami a patakhoz visz le. Egyedül él ott, amióta Nagyanyó sajnos elköltözött. Igazából meghalt, de ezt szépen így szokták mondani. Azért Nagyapó még sincs egészen egyedül, mert minden hétvégén meglátogatjuk. Elmegy hozzá Apu, aki a Nagyapó fia. Vele megy Anyu is, aki nem a Nagyapó lánya, mégis ő hívja úgy Nagyapót, hogy 'Papa'. Aztán megyünk mi is, a gyerekek, név szerint Ferke és Panka. Ebből a Ferke vagyok én, hiszen Panka még olyan kicsi, hogy olvasni sem tud, írni meg pláne nem.

Amikor Nagyapónál vagyunk, mindig kávéfőzünk közösen a konyhában, amit aztán a felnőttek egyedül isznak meg. Ez pedig így történik. Apu leveszi a polcról a kávédarálót, és megtölti az aranyszínű tartóját kávéval. Nagyapó egyszer azt mondta, ez a daráló olyan öreg, hogy már az ő nagyapja is ezzel darálta a kávéfőzést. Szóval lehet, hogy Nagyapónál is öregebb.

Az én dolgom, hogy megdaráljam a kávéfőzést, azaz addig tekerjem a kart a tetején, amíg alul a kis fiók tele nem lesz illatos kávéporral. Akkor Nagyapó megtölti a kávéfőzőt vízzel és a darált kávéval, aztán felrakja a tűzhelyre. Amíg a kávé megfő, Anyu kiveszi a csészéket a kredencből, ami egyébként szerintem egy szekrény, és kiteszi az asztalra. A cukortartót Panka hozza oda, ha nem hasal el útközben.

Amikor a kávéfőző pöfékel, akkor van kész a kávé. Nagyapó kitölti a csészékbe, és mindenki sokáig kevergeti. Közben Apu megbeszéli Nagyapóval, milyen volt a hétfői futballmeccs.

Utána Anyu meséli el, mennyi baj van velem az iskolában, és milyen ügyes volt Panka az oviban. Pankáról általában sokkal többet mesél, mint rólam.

Így történt ez eddig minden alkalommal, de pár héttel ezelőtt nagy bajt csináltam. Igazából nem én voltam a hibás, hanem Panka. De még csak nem is ő, hanem a Berci, aki a Nagyapó cicája. Az történt, hogy éppen daráltam a kávéfőzést, amikor bejött a konyhába a Berci, és Panka elkezdett visítani. Azért visított, mert a Berci egy megfagyott rigót hozott a szájában. Hirtelen mindenki odafordult, hogy lássa, mi történt. Hát nekem nem kellett volna annyira hirtelen, mert közben levertem az asztalról a kávédarálót.

A daráló nagyot csattant a konyha kövén, és szanaszét szóródott belőle a kávé. Az is, ami meg volt darálva, meg az is, ami nem. Anyu felseperte a kőről a kávéfőzést, de a daráló többé nem akart darálni. Csak forgott körbe a karja, olyan könnyen, hogy a kisujjammal is tudtam forgatni.

- Hiába, öreg darab volt már ez – mondta Apu.
- Nem úgy van az! – ellenkezett Nagyapó. – Nem kell a szemétre dobni, csak

mert esett rajta pár karcolás. Meg is javítanám, ha a szemem nem volna olyan rossz. Nem látok már az efféle szereléshez. Hát, gyerekek, ma nem iszunk kávé.

Nagyapó egyébként az Anyut és Aput hívja úgy, hogy 'gyerekek', de ez abból is látszik, hogy mi ketten Pankával eddig sem ittunk kávé.

Anyu akkor azt találta ki, hogy a szatyrából elővett egy tasak neszkávé.

– Jó lesz ez is, Papa, ezt csak forró vízbe kell szórni, és ugyanolyan finom – mondta Anyu.

Bele is szórta, és Nagyapó megkóstolta.

– Hát, feketének fekete – ízlelgette Nagyapó. – Keserű is, mint az epe. De kávénak azért nem nevezném. Igya csak, akinek erre van gusztusa.

– Majd kitalálunk valamit – mondta akkor Apu. – Jövő héten karácsony. Hátha hoz a Jézuska egy új darálót vagy valamit.

Persze Apu csak viccelt, mert ő már elég nagy, és tudja, hogy az ajándékokat nem a Jézuska hozza. De mondjuk ezt még a flúgos Benő is tudja a szomszédunkban. Csak ő azt hiszi, hogy a Télapó.

– Ide aztán nem hoz, mert kipenderítem a darálójával együtt! – morogta Nagyapó. Azt már le sem írom, hogy ő is csak viccelt.

Egész héten azon tanakodott Apu és Anyu, hogy mivel lepjék meg Nagyapót. Én nem tanakodtam, csak hallgatóztam. Végül nem tudtam meg, hogy mit találtak ki, mert a Panka nyöszörgött, és Anyu bejött a szobába.

Viszont lett egy saját ötletem, és amikor eljött a karácsony, én is becsomagoltam egy ajándékot Nagyapó részére. Oda is adtam Apunak, hogy csempéssze a karácsonyfa alá.

Én nem tudtam odacsempészni, mert karácsony délután mindig eljön hozzánk Nagyapó, és elvisz engem meg Pankát sétálni. Azért csinálja, hogy Apu és Anyu nyugodtan feldíszíthessék a fát, és mindent előkészítsenek. De Pankának nem szabad elárulnom, hogy azért.

Az idén nagyon szép lett a karácsonyfánk, legalább is Nagyapó ezt mondta, de szerintem eddig mindegyik ugyanolyan szép volt.

Megvacsoráztunk, és énekeltünk a fa előtt, aztán megnéztük az ajándékokat. És akkor derült ki, hogy Nagyapónak nincs egy ajándéka sem, még az sem, amit én csomagoltam.

Nekem volt sok, és nagyon örültem a fényképezőgépnem, de ez most nem érdekes.

– Ejnye, talán csak nem mégis hozzád vitte az ajándékokat a Jézuska? – mondta Apu Nagyapónak.

– Hát, ha így történt, remélem, a Rojtos megharapdálta a nadrágja szárát – felelte Nagyapó.

A Rojtos egyébként a Nagyapó fekete pulija, csak még nem beszéltem róla, mert neki nem szabad bejönni a konyhába.

Így aztán együtt hazakísértük Nagyapót és már messziről láttuk, hogy fények vannak benn a szobában. És tényleg volt egy kis karácsonyfa a szobaasztalon, és alatta az ajándékok. Szerintem az Apu csinálta az egészet, amíg sétáltunk Nagyapóval. Azért nem az Anyu, mert akkor otthon nem készült volna el a nagy karácsonyfa.

Nagyapó először úgy tett, mintha haragudna, de aztán elkezdte kibontani az ajándékokat.

Először egy kis tekerccset bontott ki, ami a Panka rajza volt, és Nagyapó örült, hogy Panka lerajzolta a Rojtost, de Panka közölte, hogy az egy ló.

Aztán Nagyapó kibontott egy kisebb dobozt, amiből fehér korongok gurultak ki.

– No, ez meg mi a csuda? – kérdezte Nagyapó. – Tablettának nagyocska, cipőpasztának meg kicsi.

– Bontsa ki, Papa, a nagy dobozt, akkor talán kiderül minden! – noszogatta Nagyapót Anyu.

Akkor még örültem, hogy az én ajándékom marad utoljára, de aztán már annyira nem örültem, mert a nagy dobozban egy vadonatúj elektromos kávéfőző volt.

– Ez ám a remek dolog! – mondta Apu gyorsan, mielőtt Nagyapó mást mondana. – Ezek a kis korongok meg a kávékapszulák. Csak benyomsz egyet itt fölül, és alul kijön a kész kávé.

Nagyapó hümmögött, de Anyuék addig unszolták, hogy muszáj volt kipróbálnia az új kávéfőzőt. Ez a kávé sokkal gyorsabban elkészült, mint amikor Nagyapó a tűzhelyen főzte.

– Feketének fekete – mondta Nagyapó erre is, ami már jót nem jelentett. – Nem is annyira savanyú, mint a vackor. Kávéhoz hasonlatos, épp csak hiányzik belőle valami.

– Szerintem meg nagyon finom – próbált ellenkezni Apu.

– A szív hiányzik belőle fiam – magyarázta Nagyapó. – Gépből jött a kávé, gépszíve van.

Ezen még vitakoztak volna egy darabig, ha Panka nem szól, hogy van még egy ajándék a fa alatt. Mert Panka imádja mások ajándékait is kibontani.

– Hát ez jól elbújt – vette a kezébe Nagyapó a csomagot.

Akkor már én is szerettem volna jól elbújni, mert már nem is tűnt olyan jó ötletnek az az ajándék. A csomagból ugyanis egy nagy nyeles nagyítóüveg került elő.

– Nicsak – mondta Nagyapó. – Ez szakasztott olyan, mint amivel Ferke a nyáron felgyújtott itt a lépcsőn egy suszterbogarat.

Hát persze, mert ez tényleg az én nagyítóm volt, csak most elajándékoztam. Egyébként azt hittem, hogy nem gyullad meg az a suszti.

– Sejtem is már, hogy miért kaptam ezt – folytatta Nagyapó. – Azért, mert

panaszkodtam, hogy rossz a szemem. De ezzel a nagyítóval megnyithatom a szerelőműhelyt!

Nagyapó olyan csillogó szemekkel nézett rám, hogy kezdtem azt hinni, mégis csak örül az ajándékomnak. Ami jó érzés volt, mert azért nagyon sajnáltam azt a nagyítót.

– Gyere csak ide, Ferke, a műhelybe kell egy segéd is a mester mellé!

Nagyapó szerszámokat halászott elő az asztalfiókból, aztán levette a polcra az elromlott kávédarálót, engem meg a térdére ültetett.

– Tartsd ügyesen a nagyítót, kis segédem, hogy lássam a csavarok fejét! – mondta nekem, én pedig elég ügyes lehettem, mert hamar sikerült leszedni a daráló alját.

És Nagyapó tényleg szerelőmester volt, mert ahogy belenyújtottam a daráló belsejébe, rögtön megmondta, mi a hiba.

– Látod-e, kis segédem? Az a csapszeg kicsúszott a helyéből, azért nem forgatja a kar a tengelyt – magyarázta nekem Nagyapó. – Hanem ott olyan szűk a hely, hogy csak a te kis ujjacskad fér oda. Neked kell ügyesen visszanyomni a szeget a helyére!

Ennek azért örültem nagyon, mert így félig-meddig én javíthattam meg a darálót, amit félig-meddig én rontottam el. Na, jó, egészen én rontottam el, de ez most már mindegy. A lényeg, hogy a kávédaráló megint működik. Mindjárt akkor karácsonykor daráltam is vele, amit aztán Nagyapó rögtön meg is főzött. Mikor kész lett, és kitöltötte csészékbe, most először én is megkóstolhattam, de csak egy picit.

– Látjátok – mondta Nagyapó átszellemülten. – Ez az igazi kávé!

Apu és Anyu egy kicsit még duzzogott, hogy mi lesz akkor a vadonatúj, drága kávéfőző géppel.

– A gép marad, és itt fog állni az asztalon – jelentette ki Nagyapó, és ezen mindenki nagyon csodálkozott.

– Hát mégis használni fogod? – kérdezte Apu.

– Használni, fiam, azt nem – rázta a fejét Nagyapó. – De ahányszor eljöttök hozzám, ez a masina emlékeztetni fog titeket arra, hogy bármit csináltok az életben, abba mindig a szívetek, lelketek beletegyétek!

Serfőző Simon

Hegyen-völgyön

Egyik kabátgombom
a Nap, másik a Hold.
Jöhet vihar, zuhó:
esernyőm az égbolt.

Védelvezőm husáng,
ebek elé álljon,
ne alakítsák át
ünneplő nadrágom.

Szelekkel szétcsapok,
karikás ostorral.
Bátran kell itt élni,
nem is lógó orral.

Déli fény a sálam,
könnyű porból cipőm.
Hegyen-völgyön, abban
megyek át az időn.

Ki tudja

Ki tudja hol jártam
a földön, égen túl
Menekült előlem
minden mitugrász nyúl.

Szelet hajkurásztam
át az úton, árkon,
kiabáltam is rá,
szeleskedjen máshol.

Amíg jöttem-mentem
vén, öreg este lett.
Útban hazafelé
már szaladnom kellett.

Holdnak integettem,
felém világoljon:
két nagy kosár dolog
vár még engem otthon.

Szerelmespár csigahálóban, 1993. Tus, papírkarton. 230 x 160 mm. J.b.l.

Az út mellett

Begyújtottak jól a Napban,
tikkadásig izzadhattam.

Torkom porzott, akár az út.
Az út mellett kerekes kút.

Szomjam oltva nem ügyeltem,
nehogy számban nád teremjen.

Arra még inkább nem adtam,
béka nőhet a hasamban.

Kút vizéből csak feszesre
kortyolhassam gyomrom tele.

Ha löttyen is, aztán kottyán,
mint egy jófajta butykosban.

Viharral pereltem

Tejútról letérve,
láthatár melléken,
napfényt legeltettem
hosszú kötélvégen.

Kutyák ugatását
vadnyúl után küldtem,
gallyakat a fákra,
felsuhogni zölden.

Guringattam dombot,
viharral pereltem,
estig csitítgattam,
hogy lecsendesedjen.

Ágyamban reggelig
már nyugton elvoltam.
Ameddig az ég ért,
addig nyújtózkodtam.

Felragyogni

Udvarra a fűzfát
kapuval bezárom,
akik erre mennek,
útjukba ne álljon.

Húzódjon távolabb
a kíváncsi bodza,
ő ráér, s a Nap is
haladni hadd tudna.

Nagyon kell siessen,
nincs idő semmire.
Megállni, szétnézni?
Még szusszanni se.

Fél világ előtte,
oda kell, hogy érjen,
felragyogni reggel
a keleti égen.

Ha látnátok

Mintha állnék közétek
végvári legények,
szegődöm vén hangyavár
bátor védőjének.

Döröghetnek az egek,
szállhat felhők füstje,
földre engem nem terít
esők kartácstüze.

Villámok csapkodhatnak,
villogó kardélek,
sásbuzogánnyal rontok
a vad ellenségnek.

Ej, ha mostan látnátok
egri jó vitézek,
hősiességből példát
énrólam vennétek.

Napom ráment

Elindultam
a széles Dunára,
ingem dobtam
egy kiálló faágra.

Egyengettem
a vizet lapáttal.
Úgy higgyétek,
percig meg nem álltam.

Mert nekem még
a kis brekkencseket
egyőtől egyig
okítanom kellett,

megmutatni
a partról merészen
vízbe fejest
ugrani miként kell.

Esteledett,
akkor kaptam észbe,
napom ráment,
Hold szállt már az égre.

Földön járó

Napfűrdöztem éjjel
tikkasztó hidegben.
Dombot meglélkelve
édes dinnyét ettem.

Száraz kútból vödöröm
vízzel tele mertem.
Nagy vihart hallottam
zúgni a szélcsendben.

Déli verőfényben
bőrömig eláztam,
poros úton mentem
térdig érő sárban.

Földön járó léptem
fent haladt az égben,
hazatérve én már
messze füttyörésztem.

A fővendég

Még mit mondott a vén róka:
hivatalos a tyúkólba.

Elvárja a tyúk-jércenép,
tegye náluk tiszteletét.

Este van a nagy ünnepe,
ő lesz ottan a fővendég.

Hallik is a hangoskodás,
még inkább a rikoltozás.

Kappan hangja ürbe felcsap,
kakasülő meg leszakad.

Szál-e hát por! Azt látni csak,
holnap a szél takaríthat.

Rókánk pedig a híd alatt
nyakában egy tyúkkal szalad.

A csillagok, mint vércseppek
pettyezik a hideg eget.

Vásári kikiáltó

Tessenek, tessenek,
mi nincs is, vegyenek:
szalonnát kutyából,
kerítést kolbászból,
kéményükbe füstöt,
lábujjukra bütyköt,
pénzükből, ha futja,
púpot a hátukra,
gatyakorcba bolhát,
csak el ne ugrasszák,
tessenek, tessenek,
hideget, meleget,
a lukba egeret,
mi nincs is, vegyenek,
hölgyeknek, uraknak
soha jobb alkalmat,
amit csak akarnak,
jó pénzért kaphatnak.

Szakolczay Lajos

Szívek és színek kísértenek

A festőművész Németh Miklós verseiről

Akarmelyik Németh Miklós-festményt nézem, elsőbbben a belőle kicsapó láz ragad meg, mintha önkívületi állapotban indult volna kalandra az ecset. A művész tobzódik az általa *forróra* álmódott lét színeiben s formáiban. Minden pillanatában átlépi a valóság határát – ösztönösség és tudatosság is van ebben a káprázatos, az érzelmeket a maguk kiáradásában rögzítő alkotásmódban –, hiszen a természet megannyi eleme, a virág, a nő, a test, vagyis az *organikus bujaság* szinte szférikus zeneként ábrázoltatik. Az elrajzolt, az anatómia szabályait jócskán túllépő figurák egyszerre önmaguk és mások – saját tükörképek.

Az egyik úzi, hajszolja a másikat, hogy végül is abba a medencébe érkezzék a „győztes” – boldogságforrásból táplálkozván részese legyen a hullámok násztáncának –, amelyben a kozmikus magány a megkísértett hölgyek során át kozmikus közösségszeretetté tágul. Társkereső otthontalanság? Inkább a megvívandó *álmocsatákban* mindig megdicsőülő Nő fölmagasztalása. Ennek az örökös, a kéjvágyat csaknem az elviselhetetlenség fokozó láznak több összetevője van. Közülük az egyik legfontosabb a művész bizonytalansága. Ezért is a *kiáramlás* hőfoka, a magamutogató, a színek-szavak révén az *ént* a kishitőség kalodájából kiszabadító harsányság. Mindez természetesen nincs a bensőt többször (szinte állandóan) fölzaklató műveltségélmény nélkül. Németh Miklós számára a vers, a zene, a klasszikusokban való megmártózás csak segíti a lélek effajta kivetülését arra az *álmoterepre*, amelyen sosem a valóságot, hanem az idealizált szépséget húzó szán siklik. A majdnem-költő ezért is érzi minduntalan – kozmoszi vágya szinte önmagát megsemmisítve perzsel –, hogy a színen, formán túl a poéta eszközével szólania kell (önmagát fölcsiholó nőimádata parancs) a benne fölgyülemelő érzésekről. Mindenre kiterjedően, legtöbbször tüzes szavakkal.

Nem lehet véletlen, hogy az egyik festményén szereplő írás – vallomás. A Dsida Jenő-i kalligrafikus sorok üzenete fölöttébb rokon saját eszményképével. A műtermi idill abból áll, hogy a művész alkotás közben szembesül az őt fölajzó hölgymodell comb- és kebelvarázsával –: „csoda vibrál vásznam előtt... és mégis megfestem a Nőt” (*A kis piktor beszél*). Az erdélyi költő fiatalkori versének befejezése – a maszkos vágykép Szatmáron gyúlt – Németh Miklósnál kezdet. Pontosabban kezdet és vég egymásra kopírozása. Amelynek fókusza az állandóság. Nem is lehet másképp, hiszen *fojtogatóan* hatalmas a színeket érzésvilágokká emelő szerelmi mámor.

A majdnem-költő majdnem-versei, annak ellenére, hogy sok bennük az almanach líra szokvány hangulata, egyszerűségükben is hordozzák az áradó személyiség jegye-

it. Halálosan komolyan vett, mert annak is gondolt (sőt érzett!) vallomások. Csak egy rövid időre szakad meg az együttlét – a kedves testét a nyári Balaton hullámai fogják ringatni –, s máris ott a féltékenységben csúcsosodó elveszthetőség, illetve a más nővel való fölcserélhetőség tudata. „Most, hogy nem vagy, engem a féltés / Fékevesztett örületben tart. / Szívek és színek kísértének. / Álmodik és ébred a remény / Végzetesen és végtelenül” (*Egy nyári szerelem*).

A nézés és látás csodája (a festői szem) fölnagyítja a pillanatot, s hogy meginduljon a képzelődés – miként a *Vágyalom* sugallja –, elég egy véletlen találkozás. „Amikor leszállt a sárga villamosról, / Csak bámultam őt. Lebilincselts szépsége. / Az öröklét örömozogása volt ez, / A markolatlan pillanat vonzásában. / Fialat lány volt. Ragyogott a fényben.” S hiába a benne dörömbölő vágy, mégsem merete megszólítani. A vers itt aligha lehetne más, mint a vereség bevallása. Ám gyakran elég a versíró számára a fölfedező szem kalandja. Szakmai ártalom? – a *meglátás* szinte azonos a beteljesüléssel. Nem kell paletta, hogy a maga *elámító* szépségében előttünk álljon az izgató hölgy. „A Kapy-utcán jöttél, / Te, egy csodálatos égi tünemény. / Pillantásom a lenge / Ruhádra esett. Azt a képzeletben / Azonmód kigomboltam. / Adóztam a gyönyörnek és a vágnak. / Rögvest megfestettelek” (*Még a neved sem tudom*).

A kedélyhullámozás sem ritka, ezért kérdések kérdéseként vették papírra: „A szépség, mit egész lényem érez, / Vajon, elég lesz az üdvösséghez?” Hiába a vászon jelentéssé, csaknem mindig érzékivé emelése, az expresszív hangulatú színekben való tobzódás, néha a kishitűség is fölűti a fejét. A szerző úgy véli, hogy átok ül rajta, s aki korábban látomásának hintáján, szerkezeti bravúrral meglobogtatta a mindenséget, az most alig meri hinni furcsa vereségét, valós? vagy képzelt? kiátkoztatását. „Nekem semmit sem adott az élet, / Csak örökös kint és tehetséget. / Bár átölelem a mindenséget, / Mégis, ott izzik homlokomon a / Megkülönböztető Káin-bélyeg. / Bűnöm, a művészet szeretete, / Ami talán kevesek érdeke?” Majd ugyanitt: „Ha szerelmeim egyszer elhagynak, / Toll és ecset fiókban maradnak” (*Nekem semmit sem...*).

Szerencsére, jóllehet volt a festőnek állandó kapcsolata is, Németh Miklóst a *műzsák* – nők kavargása, keblek tánca, tomporok villogása mint megannyi életelixír – sosem hagyták el. Nemegyszer a *paradicsomi* állapotról tanúskodó vibrálóan szép, test-igézetükben játékos aktjai mellett ezért volt szüksége a *szómámorra* is.

Költészetének egyik sarka az észveszejtő szexualitás mint a vágyott öröklét egyik lépcsője. Miként a *Csak egygyé válni* közli: „Teveled minden időkre / Csak egygyé válni akarok! / Meghalni úgy vágyom, / Hogy benned a végtelen kéjt / Ölelem hevesen.” A másik sarokpont természeti eredetű. Szinte leíró módban elevenedik meg előttünk fű-fa-virág, a sarjadás, a növekedés, mikor is az érzéseket az organikus lét festőileg eleven képe mutatja. „Hosszanti álmából ébred a föld. / A tájon rég megfogant az új mag. / Hószagú rögök duzzadtan várnak. / Zöld füvek alulról előbújnak. / Kipattannak ágakon a rügyek. / Virágok pompában egyesülnek. / Izgékony madarak csiripelnek.

/ Citromzöld lepke az égen lebeg. / Szikrázó hó van még a Sas-hegyen. / Majd csak elolvastja a napsugár. / Járókelők között szerelmesek / Nevetgélve sétálnak az utcán. / Hosszasan egymás szemébe néznek, / Felváltva, édes csókot remélnék. / Ujjé! Színbe borul a Természet” (*Ujjé!*).

Az aránylag hosszabb versekben dülő, a mindenséget csaknem szétszalázó mámor némelykor édeskés hangulatot szül – a versekkel ellentétben a festményeken sohasem érezni a művész ilyesfajta „ellágyulását” –, ám az aforisztikus líradarabokat az összefogottság jellemzi. Legyen erre a tömörítésre egyik példa a *Szeretlek*. „Szerelmed édes, mint a méz. / A végtelent fogadja magába. / S égig ér a szárnya.” De az *Örök fény vagy...* – „Örök fény vagy, / S rejtély / A sok csoda / Végtelen zuhatagában. / A szivárvány ragyog színesen” – és a *Végzetesen...* című líradarabka is – „Végzetesen. / Ez a szerelem örök. / Időtlen örömök forrásában élek, / Szüntelen remélek” – ebbe a csoportba tartozik.

Ha a természet kivirul, közelebb kerül a *vágyott lét* megannyi – a Nőt körülölelő – pillanata is. „Mint egy holdkóros, / Megrészegült nap- és holdfény tolvaj / Lopakodok a kis kertek alatt, / És várom, hogy a színes virágok / Illatozzanak” (*Mint egy holdkóros*).

Németh Miklós elemi erejű mámore, életszeretete ott van festményein. S verseiben vagy versszerű megnyilvánulásaiban is érezni a költői lélek nyújtózását – a hölgymádatban csúcspontodó egyféle teljességet.

Emlékek tolulása, 1975 körül. Linómetszet, 257 x 450 mm. J.n.

S. Csoma János

Tehetsz?

egy-egy szó, gondolatfoszlány
világrahozva tudatosítja
létevel szelíd magányod,
vagy védekező ösztönvértedet
néhány szavaddal birokra kelhet
a szemben álló ellengépezet
vigyázz, vigyázz ! a küzdelem vonhat fejedre sárt.
Mért szóltál ? mért nem fogtad vissza
mint hányadékat visszatartja
holmi borissza ?

mert gyáva nem lehetsz.

érik a kezdet

érik a kezdet
vagy már meg is ért ?
e sietség miért ?
mindenképp tartós
ami ránk van szabva
ha küldenénk is,
maradna,

tanuld a tárgyakat szeretni

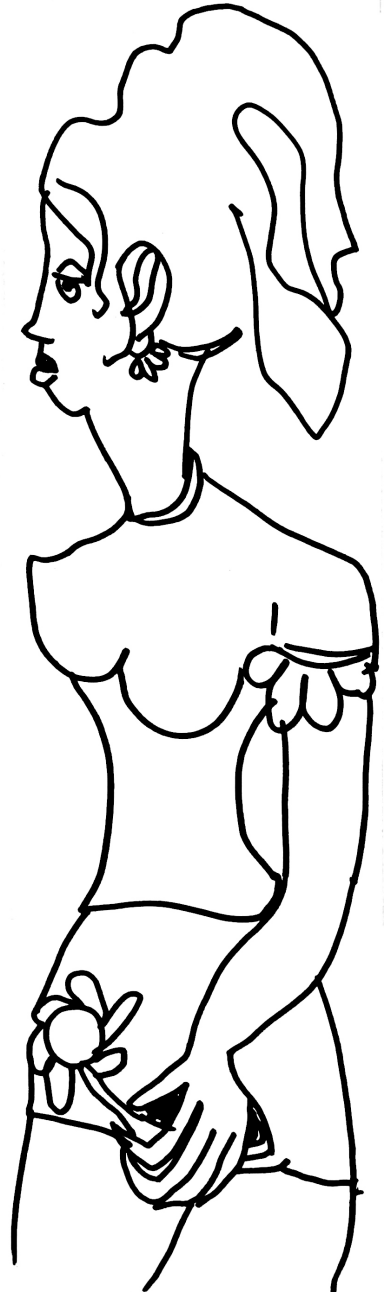
tanuld a tárgyakat szeretni
meglásd, hozzád simulnak
kalapács nyele markod nem töri
csavarhúzókat örömmel csavart húznak
becsüld őket, lelkes segítőket
lapátok feltárják a gödröt,
ha őseid részét végül megöröklöd.

szerencsés vagyok

szerencsés vagyok,
 hogy közöttetek
 hogy veletek,
 hogy értetek

láthatod

láthatod,
 ha víz fölé hajolsz
 láthatod de ki ,
 ki visszanéz
 öreg, fiatal
 ez az arc ?
 visszatükröz ám
 nyugtalan a kép
 anyádat látod ?
 apádat talán ?
 elhalt őseid
 valamelyikét ?
 visszatükröz ,
 de nyugtalan a kép
 gondold magad
 a víztükör alá
 kérdést a válasz,
 hogy elérje még

*Lány virággal, 1975 körül. Filc,
 papírkarton. 305 x 88 mm. J.n.*

Káliz Sajtos József

Nagypéntek volt Éppen úgy fekszem, mint

... a harang elnémult,
kereplők recsegetek.
Nekem a keresztút
járt a fejemben,
apáméban talán
a gyötretett élet...

s a vég nélküli
nagypéntek, mikor fél országnyi
legényt, hitvest
kínok keresztjére:
háborúba vittek...

„Már két krisztusi kor
elröpült fölöttem,
egyhuzamban
robotoltam,
mindég csak futottam.
Most az én vérem is
lassítja már Isten. –
Én Uram, Teremtőm,
hát itt hagyjak mindent?!...”

Utolsó délutánján apám
könnyes tekintettel
ennyit mondott halkán,
mikor elébe térdelve
szent lábait mostam. – –

...anyám azon a végső tavaszán,
kezét a mellén összekulcsolva
feküdt az ágyon,
s mintha az ajka ezt mondta volna:
„Éljetek boldogan...”

Aztán fölneszelt
a kinti szárnyzuhogásra,
s szemén átfutott egy gondolat:
„A lelke? – kedveseim,
akár az a balkáni gerle,
elhussan, egy sóhajjal
tova rebben...
S nincs több reggel,
nincs több reggel.”

Megszakad szép imádkozásunk

Köszönöm, amit adtál,
te drága lány –
utoljára voltam veled...

Lám, kimondattak a súlyos szavak,
a kinyilatkoztatások...
'Megszakad szép imádkozásunk'.
Zsoltároskönyvem most becsukom. –
Ne sírj, ne hulljon rá a könnyed...

Becsukódsz te is, ahogy
a tulipán kelyhe este.

Fölvirrad még szerelmünk napja,
vagy örökre lement-e? – nem tudom.
De köszönöm, amit kaptam... tőled:
barátnőm, szeretőm, asszonyom.

Már nem zörömbölök ajtódon

... hisz' be úgysem engedsz. –
Nem rimánkodok, nem kérek
szánásból szerelmet.

Pedig veled ha beojtódom,
megnemesedtem volna
én is – de az utódom biztos...

Ám közös szép magunkért
már nincsen több virtus,
küzdés, újabb kísérlet. –

Hogy sarjam, rózsá-vitézem
felnő – csak ábránd,
mint a kétes jövendő...

Te előhívhattad volna poros,
szép nyaraim kertjéből,
s hittem: lesz Holnap.

De levelem hulltával
egyre több a holt ágam.

A Teremtőm kezében
pusztuló virágtő vagyok,
ki neked még utolszor üzen:

egykor oly vad szívem
törékeny ágán most már
kibomlatlanul fekszem

– akár az alvó rózsarügy.

Vitéz Ferenc

Időlámpa, Nagybánya, múlt-jövő és farsang

Szakolczay Lajos könyveiről

Az időlámpa egy olyan szerkezet, amelynek a működéséről azért nem tudtunk eddig semmit, mert magát a szerkezetet sem ismertük. Azt gondoltuk, hogy az idő felosztható múltra, jelenre és jövőre, ebben pedig (ugye –?) semmilyen helye nem lehet a fénynek (amelynek sem múltja, sem jövője nincsen, mert csak jelene van), eredjen bár az a napból, vagy legyen szó mesterséges fényről; legföljebb a megvilágításnak tulajdonítottunk szerepet. A múlt homályából előkeresgélünk a zseblámpánkkal vagy a padláscserepek között átszűrődő poros levegőremegésben valamit, amiről úgy hisszük, hogy fontos lehet, fölemeljük, feltartjuk a fénybe – ha szerencsénk van, akár egy régi lámpást is találhatunk, amelyben aztán beteljesedik legalább egy kívánságunk. Néha egy bevillanó fény sugar eszünkbe juttathatja a jövőt is: az „egyenesen át” vár reánk valamilyen hidegforró fény.

A megvilágítás már nem a véletlen műve, oda kiváló szcenikus kell, aki ismeri a dramaturgia szabályait, aki egyszerre képes a szövegben és a színben gondolkodni, egyszerre látja a mozgást és az aktust, ismeri az okokat és a következményeket. A megvilágítás pedig egyúttal értelmezés is, nyitottá tesz mindent, amit lezártnak vagy befejezettnek hittünk. A megvilágítás (értelmezés) nyomán tudatosul, hogy mit emelek ki, és mit hagyok árnyékban; mit nem veszek észre (vagy nem akarom, hogy mások észrevegyék); hol szeretnék elidőzni a fényvel (mintegy meghosszabbítani a jelent, a pillanatot); illetve hová irányítom a néző figyelmét. (Ez utóbbi pedig már nem pusztán olvasat, hanem olvastatás, azaz: kritika is – vagy ahogyan Szakolczay fogalmaz: „olvasó-próba”.) Amikor egy szcenikus dolgozik a fényvel, számára a fénynek (a megvilágításnak) már nemcsak jelene van, hanem múltja és jövője is: tudja, mi volt a homályban, és mi történik akkor, amikor arra a bizonyos dologra irányul a reflektor; és tudja, hogy a következő cselekvés miként változik pusztán attól drámai aktussá, hogy oda irányul a fény.

Nos, Szakolczay Lajos, a Széchenyi- és József Attila-, Arany János- és Tamási Áron-díjas, a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével is kitüntetett irodalmár, kritikus és kultúra-mindenes, egyszerre „szcenikus” és értő-olvasó néző, megalkotta számunkra ezt az időlámpát, tudatosította a megvilágítás jelentőségét. Legújabb köteteinek egyike (hiszen legújabból nála több is van), a 2011–2013 közötti összegyűjtött írásait tartalmazó *Időlámpa* legalábbis ezt üzeni nekünk, s a Kárpát-medence összes kulturális és művészeti stadionját képes bevilágítani a több mint 400 oldalon megjelenő mintegy 160 írásával.

Ha figyelembe vesszük, hogy mindössze három szűk esztendő terméséről van szó, s

földrajzoljuk a térképre az általa bejárt helyszíneket – Péctől Debrecenig, Gyórtól Békésig, Soprontól Kecskemétig, Bécstől a Délvidékig, Keszthelytől Hódmezővásárhelyig, Losonctól Kárpátaljáig –, csak csodálkozunk. Hogyan utazhatta be a hetvenes éveket taposó (2016-ban 75 éves) Szakolczay Lajos az egész nagy országot úgy, hogy szinte hetente máshol tűnt föl, hétről-hétre új megnyitóra készült – hiszen a kötetben közölt írások legnagyobb része az általa tartott képzőművészeti megnyitók szerkesztett változata.

Ezeroldalas utazás

Utazása Nagybányától Picassóig tart, mint ahogy előző, 2015-ben a Cédus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó gondozásában megjelent, válogatott művészeti írásait tartalmazó, mintegy ezeroldalas, „terjedelmében és horizontjában is impozáns”, két és fél évtized képzőművészeti írásait egybefogó kötetének címe sugallja. (Már a kötet címe is „elárul valamit abból az irányzatokon túlmutató szellemi készenlétből, amely a szerzőt jellemzi. Aki jobbára a magyar művészettel foglalkozik behatóan – azon belül is a kortárs művészettel –, de ki-kitekint némely külföldi alkotóra, és az egyetemes művészet nagyjainak életútjára, eredményeire is” – olvasható az ajánlásban.)

E. Csorba Csilla, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója szerint Szakolczay Lajos maga is „intézménynek” tekinthető, afféle örökmozgó intézménynek, hiszen ő a magyar kultúra „szárguldó követe” – szinte állandóan mozgásban kell lennie, hogy ilyen, nemcsak tematikájában, hanem földrajzilag is szerteágazó áttekintést tudjon adni művészetünkről, a képzőművészettől a fotóig, a színháztól a zenéig. Ehhez kapcsolódik Bertha Zoltán irodalomtörténész véleménye, mely szerint Szakolczay Lajos „valódi polihisztor; kisebbségi előadó, olyan, aki össznemzeti kritikusként számít”, s igazán sokat tett a magyar irodalom összehangoltságáért. Kódöböcz Gábor irodalomtörténész a 75. születésnapjára portréban úgy fogalmazott, hogy a „gyarmatügyi előadó”, a „szellem mindenese”, „az egyetemes magyar kultúra peregrinus lelkületű apostolaként sajátította el a költői lakozás képességét”, és szerinte is olyan reneszánsz típusú személyiség Szakolczay, aki „hihetetlenül sokirányú érdeklődésével, irigylésre méltóan komplex érzékenységgel, sokféle affinitást ötvöző integratív szemléletmódjával összetéveszthetetlenül egyéni és példaszerűen eredeti irodalom- és művészetkritikus”.

Szakolczay *Nagybányától Picassóig* című munkájának is ott van a helye a legfontosabb kortárs művészetkritikai könyvek között: számos jelentős – azonban nem mindig a rangján kanonizált vagy ’favorizált’ – huszadik századi magyar alkotó szerepel benne, akiről van fontos mondanivalója. (Csak néhány név a sok közül: Aknay János, Illés Árpád, Kohán György, Kondor Béla, Korniss Dezső, Korniss Péter, Mattis Teutsch János, Muzsnay Ákos, Németh János, Prokop Péter, Schéner Mihály, Somogyi György, Sulyok Gabriella, Szalay Lajos, Szőnyi István, Tóth Menyhért. Kiemelten foglalkozik a stílus-

irányzatot teremtő vagy normaképző csoportokkal: Magyar Elektrografikai Társaság, Magyar Keramikusok Társasága, Magyar Plakát Társaság, Patak Csoport, Soproni Képes Céh, Szentendrei Műhely, Vajda Lajos Stúdió stb.)

A nyolc nagy fejezet egyike (Vonalkód) az irodalom és képzőművészet kapcsolódási pontjait tárja föl néhány portré segítségével, közte Nagy Lászlóról mint képzőművészről vagy Kányádi Sándor *Függőleges lovak* című (1968-as) verseskötetének grafikai újragondolásáról szólva. De itt szerepel írása a művészkönyvekről és színházplakátokról, Muzsnay József Attila-adaptációiról. Külön részfejezeteket kaptak a szobrok/szobrászok, keramikusok és textilművészek, a fotográfiai portrék és elemzések. A kötetzáró fejezet két nagyobb tanulmánya egyszerre kortárs nemzeti művészet- és művelődéstörténeti összegzés: Hit, erkölcs, magyarság címmel vizsgálja a szerző a kortárs magyar irodalom és művészet mértékadó vonulatait, a Kányáditól kölcsönzött *Valaki jár a fák hegyén* címmel pedig a szakralitás kérdéskörét járja körbe a kortárs magyar művészetben.

Ez utóbbi esszé bevezető (megválaszolhatatlan) kérdéssorát érdemes külön is idézni: „Isteni, égi, vagy csak annak sugallata? A megváltás reményét hordozó, bűneinktől megfosztó, a személyt és a sorsot – főképpen a kisebbségi létben szenvedőt – kegyelemben részesítő ajándék? Szentséges, írásban, képben, szoborban, zenében mondott szót? Világírányító erő, még a keservek hatalmát nyögőnek is fölszabadító példa? Örökös keresés, a magunkra – és az Istenre – való találás boldogságos gyötrelme? Kozmoszi éhség vagy a föltámadás előtti – mert ég s föld a jászol – riadt pillanat?” – Akárhogyan is van, már pusztán e kérdésekből is látszik, hogy megfogalmazzuk nem a szakkönyvek mögé bújó ítéssz, hanem maga is alkotó ember: költői vénájú és térben-időben, színben és vonalban messze- és mélyre látó, irodalmi értékű esszéket teremtő géniusz.

„Egy dióhéjba beleszorítani a végtelent, botor próbálkozás” – olvasom az esszé utolsó mondatát. Valahogy én is így vagyok ezzel a kis dióhéj-csónaknyivá növekedő recenzióval: hiába kér új és új betűhelyeket – lehetetlen beleszorítani a Szokolczay Lajos által megnyitott végtelent.

Szakrális életbőség

Mégis ki kell emelni – akár a huszonöt év válogatott termését, akár a Ráció Kiadó gondozásában napvilágot látott, három esztendő művészeti írásait összegyűjtő kötetet szemlélve –, hogy Szokolczay soha nem általánosságokban beszél. Nem a sokszor idézett művészi igazságokat aktualizálja egy-egy alkalmi produkcióra, hanem olyan keresztmetszetet kínál, amelyet a távlatos megállapítások, a mélybe hatoló olvasatok és a mikroelemzések egyaránt hitelesítenek, észrevételeit az egyedi teszi időben is szélesebbé avagy mélyebbé. Sőt, nem is csak az egyéni alkotók produkcióival foglalkozik, hanem föltárja a hagyományba ágyazottság vagy a couleur local, a mediális megszólításokkal

küzdő későmodern művészet és az egzisztenciális válaszkényszerszek sajátosságait és egymáshoz való viszonyát; az egyént és a csoportot (önálló alkotót és művészeti társulásokat) egyaránt vizsgálja, de még a Hauser-féle művészetszociológiai tételeknek is érvényt szerez, a művészetközvetítő intézmények szerepét értelmezve. Nem véletlenül hívják Szakolczayt igen sűrűn egy-egy kiállítás megnyitására, a művészek és a galériák ugyanis tudják, hogy széles műveltség s megfellebbezhetetlen tudás (tehát igen komoly munka) van minden egyes mondat mögött.

Az *Agria* című folyóiratban Nagy Zita írt kritikai elemző esszét Szakolczay Lajos *Időlámpa* című kötetéről. Ebben megállapítja, hogy a kötet „képtelen képisége nem pusztán abban az evidens okban merül ki, hogy szerzője ténylegesen képzőművészeti alkotásokról nyilatkozik, még inkább abban, ahogy ezekről ír. Regényesen, pedig nem regény, de pemzli pennája sercegve fest, hangja helyenként líraian karcos, és vizuális vitalitással árad szét a papírok póroságán, hogy már-már zengő novellákká avanzsálja a több-mint-tanulmányokat.” A szerző továbbá az irodalom „provinciáiból is gazdagon szüretel” – megannyi (olykor csak jelzésszerűen átemelt, de az asszociatív mezőket jól mozgósító) referencia fedezhető föl a magyar és a világirodalom klasszikus és kortárs alkotóira –, valamint „a textusokban gyakorta fürge zenék verik dallamdobjaikat minden irányból, és ritmusosan robognak, a festék és anyagrétegeken” a legnagyobb zeneszerzők vezélynél.

Szakolczay Lajos időlámpája bevilágítja egész Magyarországot. Persze ez túlzásnak tűnik, mi is korrigáljuk tételünket: csak azokat érinti meg a könyv, akik érzékenyek a fényre. Az sem véletlen, hogy a fénynek (úgy is mint szakralitásnak, Teremtőhöz tartozásnak) általában kiemelt szerepe van az értelmező olvasatokban, lámpáshordozónk ezért nem is vállal el olyan feladatot, ahol nem volna esélye arra, hogy fölfedezze a fényt, amelyből a saját lámpája is táplálkozik.

Szakralis természetéről ír (Gadányi Jenő grafikai apropóján), de az „életbőség” (Raffay István műveinél) vagy a „színgazdag életerő” és az „expresszionista láz” (Simonyi Ernőnél) szintén a túláradó energia titkát vetíti elének. Prokop Péter „világot vallató nyughatatlansága” mögött egyszerre sejlik föl a portré és a korrajz – Prokop művészetéről *A teremtő szeretet világossága* címmel is mélyreható értelmezést kapunk tőle a festő halálának 10. évfordulóján. Kisser Márta műveinek bemutatásánál pedig a csend és a fény (találkozásának) költői erejéről ír, mely ugyanúgy megjelenik a Nap és a Hold viszonyában (üzenetében), mint a spirituális szépség viselkedésében. A szakralitás identitáskonstruáló szerepére utal (Molnár Lászlónál), majd a föld és ég távlatába helyezi a (művészi) létezését (Bácskai Bertalan és Bereznai Péter kiállításáról szólva).

A festőművész „vox humanája” (Balogh László) ugyanúgy üzenetértékű, mint a szent és profán találkozása (Mátai Attila), Haris László fotói ürügyén pedig a szakralitást a szépséggel és erkölccsel – másutt (a szentendrei kortárs művészek kiállításán) az erkölcsöt a hagyománnyal és kifejezésmóddal – kapcsolja össze. Az utóbbi szemle (a szent-

endrei művészet) mértékadó tanulsága és kánonpéldája Szokolczay szerint a többi közt az is, hogy az alkotásokat „úgy tömöríti az esztétika ponyvája alá, hogy érték az értéknek társa, nem pedig kiközösítője lesz”. A normaképzés Bácskai Bertalan templomtárlatán is működik: „átpoetizált paraszti mindenségről” beszél a lámpástartó kritikus.

Másutt a lét anygali derűjéről elmélkedik, illetve a biblikus *Angyali üdvözlés* címet megtartotta Csikai Márta tematikus plasztikai kiállításáról. Szabó Gyula szakrális képeit a groteszk fájdalomában is vallomásos átéléssel mutatja be, majd a szakralitást a sorsvállalással teszi egyenértékűvé (Rieger Tibornál). Fényóázisról ír Sulyok Gabriella művészetéről vallva, külső és belső fényarzenálról Sóváradi Valéria munkáit szemlélve; s nem is csak a fény kapcsolódik össze a hittel, hanem a föld is (Ezüst György és Mihály Gábor munkáin). Illetve (Kőrösi Pap Kálmán képeiről értekezve) a kozmikus látomás illúzióvesztésből fakadó univerzumba tekintését világítja meg, s nem egyszerűen a körfogásról, hanem valamilyen „dinamikus energiavándorlásról” beszél, értő-érző, azonosuló hangon.

A keresztmetszetek (Burai István) persze ugyanúgy foglalkoztatják, mint a „rétegek” (Nagy Borbála Réka) és a „töredékegészek” (Kopócsy Judit); tiszteli az együttgondolkodást (alkotótábori szemlék esetében); izgalommal tekint a határátlépésekre (Richter Sára textilkönyvei, Miklós János kerámiafestményei – de Budaházi Tibor művei szintén alkalmasak a falak lebontásának vizsgálatára: s éppen a falak különböző létminőségeinek megjelenítése által). Az allegorikus kifejezés többretegűségét faggatja (Duncsák Attila maszkos élet-halál táncára vagy Csíkszentmihályi Róbert „maszkos örömjátékára” utalva); Kubinyi Anna és Kun Éva kiállításán pedig, a textilek és kerámiák találkozási pontjait kutatva, a szimbólumok szerepét értelmezi újra. Kubinyi kapu-motívumáról például eszébe jut, hogy az „nem csupán a láthatatlanul is jelen lévő Krisztust példázza, hanem egy sors, jelen esetben a sokat szenvedett székelység történelmének tükre is”. Bemutatja az ex librisek világát, szól az erdélyi magyar könyvművészetéről (Szivárványos az ég alja); s több írásában kitér a vonal és az anyag kapcsolatára vagy a jelek természetére és művészi viselkedésére.

Szereti Szokolczay a látszólagos paradoxonokat, hiszen már az maga is szellemi kaland, ahogyan fölfejt az ellentmondásokat – például a „mozdulatlanság robbanását” Németh Miklós kiállításán; „ész és bűbáj” viszonyáról fogalmaz meg enciklopédikus képet Gyulai Líviusz grafikáit bemutatva; de az „anyag és szellem” szintén szakrális viszonya foglalkoztatja a Matéria Társaság tárlatán is. „Lehet-e a halott élő: Az anyagnak van-e lelke? Az anyag, lett légyen akármilyen durva (durván megdolgozott), közvetítheti-e a szellem mozgásait? Anyagnak és szellemnek együtt kell-e 'működnie', hogy esztétikailag mérhető produktum – vagyis műtárgy, mint önkifejezésünk, világgyarázatunk foglalatja – létrejöhessen?” – olvassuk költői kérdéseit. Ilyen paradoxon a „valóságálmom” kifejezés használata is (Budaházi Tibornál), illetve a „színharmonizációs kábulat” (Székács Zoltán kiállításán).

Lubickol a humor, az irónia lehetőségeiben (karikaturistákról írva) – sőt, a Bertalan Tivadar kiállításáról szóló írásnak ezt a címet adta: *Humor mint önkifejező boldogságforrás* –; azonban a groteszk sem nélkülözheti a szakrális „ég-föld valóságot” (Csíkszentmihályi Róbert és Szakács Imre zágrábi tárlatáról értekezve). Másutt a humor a drámával találkozik (a kolumbiai Fernando Botero bécsi kiállításáról beszámolva olvashatunk erről), de a portrékarikatúra (Gaál Tibor munkái) is alkalmas nemcsak a stílusparódiára, hanem annak a törvényszerűségnek az újabb bizonyítékát is megkapjuk – melyet pl. Karinthy az *Így írtok ti* sorozatában tett nyilvánvalóvá –, hogy a legnagyobbak nemhogy méltóak a paródiára, de csakis a legnagyobbak méltóak rá.

Összegzésekre is vállalkozik pl. Kondor Béla születésének 80 éves jubileumán, s a „fénygrafikus” mellé állítja a „fényfestőt” is (Egry Józsefet). A zseni természetrajzát „a fényvel áldott, megvert – a fényt valósággal saját természetévé avató” Moholy-Nagy László kiállításán vizsgálja elénk, majd felidézi Kass János gyermekkönyv-illusztrációit (*Fény ácsol színpadot*), illetve bemutatja a Kass-illusztrációkkal megjelent Kiss Benedek-gyermekverskötetet (*Versek, rajzok – fényvel, füttyel*). Deim Pál „archívumáról” szintén a 80. születésnapon beszél; Rippl-Rónai József emlékezetéről a Magyar Festők Társasága által rendezett szekszárdi tárlaton.

Szakolczay mindent lát: egyént és társaságot, reménységet és beteljesült életművet, lát közel és távol, mélybe és magasba – s fontos vonásokat tesz hozzá például nő festőink portréjához is („Az „értelmező” homálytól a mítoszi kiteljesedésig).

Van ideje és ereje látni. Ezért nem alszik ki soha az ő időlámpája.

„Örültek” nézőpontváltó farsangi szolgálata

Emlékszem, amikor 2010 nyarán megjelent az *Agria* folyóiratban a *Debreceni mozaik* összeállítás, a folyóiratnak aztán nyilvános bemutatója is volt a cívisvárosban, kissé meghökkentem a lapbemutatón főmunkatársként részt vevő Szakolczay Lajos megjegyzésén, mellyel az akkor ötödik évébe lépő *Néző • Pont* folyóirat-vállalkozásomat illette: „Te egy örült vagy...” – mondta.

Hamarosan világossá vált azonban számomra, hogy ez a keresetlen, félmondatos kommentár a legnagyobb dicséretnek egyike volt, hiszen saját magához mérte a Mester a kísérletet. Magához, aki havonta negyvenöt folyóiratot vásárol és olvas, tájékozódását az egészre való rálátásnál nem adja alább, és hiszi, hogy küldetése „az egyetemes magyar művészetet gazdagító tevékenység”, a fővárosin túl a másik Magyarországon s a határon túl is „élő és lüktető értékfolyam” megismerése és továbbadása. A küldetés helyett a szolgálat kifejezést használja, mint a *Korunk farsangja* című kötet ajánlásában fogalmaz: az Illyés Gyula szerinti, „ötágú síp”, az egyetemes magyar irodalom összehangolása az ő szolgálata. Azért is szolgálat a kritikusi munka, mert az „értéktovábbítás” a célja. „Még mindig tenyerebben érzem az áldott emlékü Kós Károly kézfogásának erejét és melegét

– vallja. – Aki arra tanított, hogy az erkölcs is romolhatatlan kő, s ha valaki arra építkezik, megingathatatlan lesz az alap.”

Ha pedig én „őrült” vagyok, amely címkét Szakolczaytól örömmel fogadok, talán ő a legelhivatottabb „őrült” a mai magyar irodalmi és művészeti közéletben – egyik közös barátunk szerint Lajos egy „ufó”, hiszen ember nem képes ilyen szigorú és következetes, mély és szerтеаgázó, poklokot bejáró és csillagokig hatoló teljesítményre. Ezt bizonyítja két új, 2016 végén megjelent kötete is (ezzel az erkölcsre alapozott töretlen munkával nem véletlenül lett „Az év legsikeresebb szerzője”), melyek elsősorban irodalmi (a *Jövőnk a múltunk* című kötet *Gong* fejezetében pedig színházi) tanulmányokat, kritikákat és esszéket (a *Búcsú és siratás* fejezetben pedig emlékező portrénekrológokat) tartalmaznak: a két kötetben összesen ezer oldalon, több mint 200 magvas-velős, érett írást.

„Szépség- és szabadság-példatárnak”, rezdüléseknek nevezte Szakolczay Lajos a nekem szóló dedikációjában a *Jövőben a múltunk* című kötetet. S valóban élénken és érzékenyen rezonál minden szellemi-lelki folyamatra, visszarezdül minden értékre, múltból és jelenből, sajátos ars poeticát fogalmazva meg már a kötetcímben is. Hiszen azokat az érvényes közhelyeket formálja eredeti mondanivalóvá, miszerint múlt nélkül nincsen jövő, mély a múltnak kútja, a múlt meghatározza jelenünket és jövőnket. Szakolczay Lajos nézőpontot vált: nem feltétlenül a múlt tükrében tekint a jövőre, hanem elsősorban a jövőre tekint (a nemzetére és egyénére), tehát a jövő tükrében vizsgálja a múltat. Mit adhat hozzá mindaz, ami megtörtént és éppen most történik, a jövőnkhez? Mivel pedig a jövő mindig a reménység és a hit (nincs jelen vagy múlt idejű hit és remény), a jövő maga az erkölcsi megalapozottságú kultúra, az értékek átadásának eredménye, kiteljesedése, a jövőben fogalmazódik meg a cél, amit el kell érni, s a jövőben – múltunk és jelenünk cselekedetei szerint – élünk tovább, egy küldetéses ember mindig szem előtt tartja a következő pillanatot, évet, évszázadot. (Van azonban egy szójátékos jelentése is a címnek: jövőben, tehát érkezőben van a múltunk, ami azt jelenti, hogy a múlthoz is meg kell érkeznünk, vissza kell menni vagy jönni hozzá; az eljövő múltunk a jövendőben születik újjá.)

Szakolczay egyébként maga is feloldja az értelmezési dilemmát a kötetcímadó esszében (nagyváradi töprengésében a magyar irodalom jövőjéről). „Hogy a múlt akarva-akaratlan hordozza a jövőt, ahhoz nem fér kétség. Ám ahhoz, hogy a jövőbe beépüljenek a múlt értékei, s az elgondolt (tervezett?) jövő arra a sok száz éves hagyományra épüljön, amely biztos alappá válhat a gondolkodás számára is, sokat kell dolgoznunk. Mert a magyar irodalomnak ebben a globalizált s a Gutenberg-galaxisból kitántorogni igyekvő világban csak akkor lesz jövője – akár az olvasási szokások drasztikus megváltozásával is –, ha arra koncentrál, ami századokra visszamenően a hajtómotorja volt: a nemzet szolgálatára.”

Nos, a fenti komoly játék és vallomás tükrében tekint Szakolczay minden múltbéli és jelen eseményére. Így a *Toll* című nyitófejezet élén szerepel a 2013-ban készült esszéje is, *Szárszó élő öröksége* címmel (és az alcímben nemcsak „hetven év zivataros történelmé-

re” utal, de a reményre is). 1943 augusztusának végén, a Soli Deo Gloria nyári telepén rendezték meg a paradigmaticus szellemi-erkölcsi változásokat sürgető balatonszárszói tanácskozást, amelyen a munkás, paraszt és értelmiségi réteg – egyúttal mindannyian a népi irodalom – képviselői a háborús zivatar közepén a jövőt kívánta megalapozni. Ez is a Németh László-i „minőség forradalma” volt, és Szokolczay a disputa (és disputák) egyik fontos tanulságaként fogalmazza meg, hogy semmilyen körülmény között ne hagyjuk magunkat, segít minket „az előresugárzásból ihletet kapó erő”, az imádkozás, a hit és az építés. A hit a vezérgondolata a kolozsvári *Hitel* mai jelentőségét fölmérő esszének is (Hinni és hihetni egymásban).

Ebben a fejezetben vizsgálja az irodalomtörténész az irodalmi értékrendeket, a pályakezdés nehézségei közt és az érvényesülés csábító útvesztőiben, itt is arra figyelmeztetve, hogy a szolgálat segíthet az eligazodásban. Értekezik a Tokaji Írótaborról (kommentárt fűzve az *Eltiltva és elfelejtve* című vitához; egy másik írásában az *Élet és Irodalom* Tokaji Írótabor-vitájához szól hozzá), a mai magyar színház szerepéről, azt is megfogalmazva, hogy a labdarúgáshoz hasonlóan a színháznak is szembe kell néznie azzal, hogy „a rendezőket és színészeket tekintve kihalt egy nagy generáció. Ezeknek a nagyságoknak a kortárs ’nagyok’ szinte nyomukba sem léphetnek” – írta 2007-ben.

Olvasó-próbák

A *Kronosz képzelmek* című fejezetben mások közt Gyóni Géza, Reményik Sándor, Kiss Tamás Jékely Zoltán, Hervay Gizella, Lászlóffy Aladár, Farkas Árpád, Kalász Márton költészetéről olvashatunk, de olvasó-próbáinak fontos része az *Atelier utolsó öt évéről* (2008–2012) vagy Ködöböcz Gábor Kiss Benedek-monográfiájáról írott kritika is. S maga az *Olvasó-próba* fejezetcím is árulkodó – ebben a *Kortárs* folyóiratban 1995-ben és ’96-ban megjelent jó hatvan írást ad közre, csokorba szedett recenziókat, kritikusi éleslátással és önmagát az élménynek átadó átéléssel. Igen nehéz a feladat, csak olyan ember képes a teljesítésére, aki teremtő- és őrzőszellemmel, látó lélekkel van megáldva, hiszen az objektív és szubjektív kulturálisan (tehát az esztétikain túl erkölcsi alapon is) érvényes szintézisét kell megalkotnia – s ha valamit dicsér vagy számon kér, azt egyaránt a féltés és a felelősség jegyében teszi. (Nem kíméletes önmagával sem: pl. A mindenség zenéje című, Bartóknak szentel versantológia színvonalát kifogásolva, saját korábbi, hasonló válogatását is revízió alá veti.)

Az is irigylendő, ahogy Szokolczaynak mindig van új mondanivalója azokról a szerzőkről, akiknek a művével/műveivel már foglalkozott, de az új mű vagy új olvasat újabb felismerésekre sarkallja. Szokolczay Lajos ezekhez az esszéhangú kritikákhoz és ismeretésekhez/értelmezésekhez mindig önmagát adja hozzá, ezzel a legnagyobb és legértékesebb esztétikai és erkölcsi elvárást teljesíti: önmagában teremti újra a művet. Így nem egyszerűen csak azt a Hauser Arnold-féle kritikaelvet teljesíti, hogy segítsen tudatosítani az olvasó-

ban-nézőben az élményt, hanem új életet ad a műnek, s ezzel referenciálisan gazdagítja annak lehetséges értéktartományát.

Ezt az értéktartományt a búcsúportrék is kijelölik. Jól tudjuk, hogy a nekrológ nem tartozik a kritikaműfajok közé, sokkal inkább portrénak tekinthető, szerzőnk azonban maga választotta meg, hogy kiktől búcsúzik (hiszen maga választotta barátait és érték-mintáit is). A portréíró a gyász perceiben is őszinte, noha a hangja a veszteség fájdalomától lírikusabb, szinte ódai.

Élég csupán néhány nevet említeni, hogy lássuk, az elmúlt négy évtizedben kik és hogyan alakították világlátását és értékszemléletét. Szilágyi Domokos (1938–1976; *Elment egy garabonciás*); Kormos István (1923–1977; *Töredékes sorok*); Bálint Tibor (1932–2002, *Mindenen áttörő szívárvány*); Gion Nándor (1941–2002; *Egy realista álomlátó*); Prokop Péter (1919–2003; *Az ember igazsága*); Sütő András (1927–2006; *Engedjétek hozzá a szavakat*); Határ Győző (1914–2006; „*Megyek megyek ne bántsatok*”); Nagy Gáspár (1949–2007; *Abból a jászolból való*); Lászlóffy Aladár (1937–2009; *Ali a mennybe megy*); Hubay Miklós (1918–2011; *Színház volt az álma, színház az élete*); Monoszló Dezső (1923–2012; „*Mennyre pokolra*”); Deim Pál (1932–2016; *Angyallá változott bábu*); Oláh János (1942–2016; *Pirosát s gyászát*); Csoóri Sándor (1930–2016; *Az ég múzeumában*).

„111” – és a fundamentum

József Attila születésének 2016-ban volt a 111. évfordulója, és ez a rendhagyó jubileum adta az alkalmat, hogy a *Korunk farsangja* című kötetben A világ gyémánttengelye fejezetcím alatt fogja össze József Attiláról szóló írásait, akit Szakolczay „a világ legnagyobb költőjének” tart („az Ódához mérhető mű [...] nem található a világirodalomban”).

A ciklus első kritikája még 1981-ben született, de írt az 1992-ben megjelent összegyűjtött József Attila-versekről (2005-ben pedig az *Összes versek* háromkötetes kritikai kiadásáról). Továbbgondolandó (asszociációs olvasó-próbát) jelentett számára a pszichoanalitikus napló (1993-ból – ugyanebben az évben az „ismeretlen” József Attilát is bemutatta egy félezer oldalas tanulmánykötet apropóján). 2008-ban már Lillafüreden mondott emlékbeszédet a költészet napján, s a műfajok változatosságára utal, hogy legkorábbi írásként bekerült a ciklusba egy 1974-es interjú dr. Fábíán Dániellel (aki a költővel közösen írta a *Ki a faluba* című röpiratot). Értelmezte Muzsnay Ákos József Attila-adaptációit vagy a Magyar Plakát Társaságnak, a Magyar Elektrografikai Társaságnak a költő előtt tisztelgő kiállításait, a művészkönyveket és a román József Attila-illusztrációkat. (A Szabad-ötletek jegyzéke illusztrációit szintén referálta Szakolczay, az extrém szövegnek köszönhető „könyörtelen” rajzi kitarulkozást méltatva, egyúttal a két üléses pszichoanalitikus napló felemás befogadására is utalva.) S további társművészetek is látókörébe kerültek: 2005-ben Varga Kata Merlin Színházbeli József Attila-estjéről, 2015-ben pedig Jelenczki István filmkölteményéről emlékezett meg.

A *Tegnap és ma* című fejezet a Nagy Háború centenáriuma született, a világháborús versek antológiáit szemlélő tanulmánnyal indul, de értekezik a hatvanas évek első felének erdélyi magyar irodalmáról (Kronosz vonagló teste), Hajnal Anna, Határ Győző költészetéről, a prózaíró Kós Károlyról („a balladás lelkületű krónikaíróról”) is. Kós maga volt a csoda – fogalmaz. „A népek – magyar, román, szász – együttélését, a transzszilván gondolatot belső értékévé – életszükségletté – avató valóság-látnok. Az osztrák és francia ősök ivadékaként is az egyik legnagyobb magyar.” Szokolczay aztán Sütő András jellemzéséből bontja ki portréját, mely szerint „a Kós Károly-i próza: kovácsoltkapu-rengeteg; gótikus tornyok harangjainak szólása. [...] Könyvei: akár a templomai, oly szilárd alapzatúak és egyediek a formai zártság, a bástyafalas körülhatároltság védekező állapotában.”

Izgalmas kísérlete „egy tegnapi és egy mai Szent István-dráma” összehasonlítása. Sík Sándor *István király* című drámája (három felvonásos tragédiája) 1934-ben jelent meg, s 1984-ben látott napvilágot Ratkó Józseftől a Segítsd a királyt! A két kiadás között kerek fél évszázad telt el, de micsoda robbanás a Ratkó-dráma a Sík Sándoréval szemben! „Robbanás a nyelvben – a kényes versbeszéd ünnepélyes feszültséget sugall –, robbanás a világlátásban (történelem- és összemléletben) – írja Szokolczay. Noha elismeri a pap-költő István-ábrázolását (Isten küldötte, az igazság megszállottja, a jó szóval és a küzdelemben fogant véres karddal igyekszik összetartani a népet; „virrasztó király”, dinamikus és szellemileg éber; mindvégig öngyötrő fájdalommal kérdez rá az életére), Ratkónál azt emeli ki, hogy az „országépítő” István (ez a karakter Síknál és Kósnál is megvan) a fundamentummal küszködik. „A nemesen szép mesében – hol jobban, hol erősebben – Isten és ember a táj és a történelem bűvöletében egymásra talál. Ratkó drámájában – az üllőn is egyenesíthető az emberi gerinc? – Az igazság két sarka ütközik. [...] Nincsen hős – kicsi és nagy –, aki ne kapott volna ilyen-olyan sebet a várakörönkönyörtelenségét szimbolizáló csaták (forró disputák) alatt.” S mindkét dráma azt üzeni: „– A király meghalt” „– A király él!” (S mennyire találkozik ez a szemlélet – a Sík Sándor-i és a Ratkó-féle ábrázolás egyaránt – Holló László festőművész István- és Koppány-sorozatával! A nemcsak Istennel és a pogány örökséggel, hanem az önmagával is viaskodó István olyan drámai alak, aki egyszerre hős és áldozat.)

Megrendítően átélte, mégis kritikai objektivitással formálta meg Szokolczay a portréját Nagy Gáspárról (Nagy Gáspár hűsége) 2008-ban, egy évvel a költő halála után. Noha a hűség nem esztétikai kategória – figyelmeztet írása elején a kritikus –, Nagy Gáspár költészetét a megélt élet hitelesíti. Egyszerre látni és érezni a versek „élmény-mögöttesét”, az Istenélményt és a magyarságélményt, a benne fogant „szent dühöt”, a szembenézéshez erőt adó hitet, az önkiteljesítő gyötrelmes játékot (hatalommal és besúgókkal), az „egyén szinte kozmikussá növesztett közösségszolgálatát”. S mivel Nagy Gáspár élete és költészete a Kádár-korszak mérgétől is átítatott, a róla való beszéd, illetve a tőle való köl-

teményszó egyúttal a hazugságra és gyilkos bűnre alapozott rendszer kritikája is, akár allegorikus vagy metaforikus, akár nyílt formában.

Ihletett portrét kapunk Csoóri Sándorról (Csóróban a Corvinok gyűrűje), aki a régi és a mai modernséget a nemzetépítés jegyében is ötvözte életművében. Szép csokrot alkot az elemző portré a *Bűvölet s bűvölő* fejezet élén (még mindig a *Korunk farsangja* kötetben) két kritikája Csoóri műveiről (*Forgácsok a földön*; *Már én se volnék – a Túlnan* című fejezet élén pedig a „beszélgető” Csoóriról olvasunk a negyven év interjúit összegyűjtő kötet apropóján). Megállapítja, hogy Csoóri Sándor remek interjúalany volt: „Félelmek, ilyen-olyan megkötöttségek nem kínozzák, tud és főképp mer is őszinte lenni. Botladozásait, kisiklásait nem mentetegeti...” – „magánbeszéde” hitelessé válik. „... az interjúkban megfogalmazott [...] szöveg történelmi tudata, társadalomképe, meditációs gyakorlata, személyiségjegye ott van a tanulmányokban, versekben, illetve az utóbbi évtizedben ’forgácsoknak’ titulált naplójegyzetekben, lázító hangú publicisztikákban is. A kettő kiegészíti egymást”.

Ír még (mások közt) Kalász Márton, Ágh István, Mezey Katalin, Döbrentei Kornél, Németh Péter Mikola, Szilágyi István, Oláh János, Vasy Géza kötetéről, Árkossy István reneszánsz és barokk portréiról, Duncsák Attila felvidéki magyar festőművészről, Kass János és Juhász Ferenc művészbárságáról, Weöres Sándor és Illés Árpád meghitt emberi és szakmai-művészi kapcsolatáról (a 2013-as Weöres-centenárium kiállítása ürügyén). S ha főntebb méltattuk már Szakolczay Lajos esszéinek (és kritikáinak) költői erejét, lírai átélését és megformáltságát, úgy itt most „költőként” is megjelenik előttünk átirataival: négy palimpszeszt született Kiss Benedek verssoraira, valamint egy öt versből álló szerelmes palimpszeszt-csokor Egyed Emese soraira.

Ha pedig a határátlépéseknél tartunk, a kötetzáró kommentárcsokrot is meg kell említenünk, hiszen Szakolczay sportkönyvekről is ír, illetve a sportot középpontba helyező önéletrajzi esszét: Széchenyi-díjas kritikuskunk a kanizsai bajnokságban számolatlanul rúgta a gólokat, középtávfutó volt – és a sport tanította meg arra, hogy „sosincs veszített játszma!” Hiszen „aki megfeszül, az előbb-utóbb célba ér. Lelkierőt és akaraterőt is adott, hogy a másfajta pályán, akár külső körökön futva is, célba tudjak érni.” – Ezt 2013-ban írta, s egyik vágya máris teljesül: megérte a hetvenötöt, így láthatta a riói olimpiát.

***

Szakolczay Lajos új könyvei:

Nagybányától Picassóig. Válogatott művészeti írások. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Bp., 2015

Időlámpa. Összegyűjtött művészeti írások 2011–2013., Ráció Kiadó, Bp., 2016

Jövőben a múltunk. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Bp., 2016

Korunk farsangja. Tanulmányok, esszék, kritikák. Magyar Napló Írott Szó Alapítvány, Bp. 2016.

Németh István Péter

További őszi szonettekől

XIII.

Gyerekvers Londonból kapott szuvónírra

„We all live in a yellow submarine..”

Hallom: do-re-mi s mi-re-do,
S jó egy zöldarany torpedó,
Avagy Balatonalattjáró
Majd értem Akarattyáról.
A víz tükörén akárha
Egy Zeppelinnek az árnya.
Utánam gyerek sem trappol,
Merül arany alkonyatkor.
Nádban szúnyogot sem ver fel,
Pörg pedig ezüst propeller,
És utánam nem kesereg
Pest, Füred, se Bugyberek...
De másképp nyit Shakespeare-mesém:
Londoni busz vár Kenesén...

XIV.

A Malom-tavi szonettekől

Fürge halacskák szerelmes fickándja nyelved,
nagyobb örömet ennél ugyan ki nyerhet?
Artézi kutaknál tisztább forrás szinezüst nyálad,
pisztráng se kereshet különb áramot nála.
Szemben mi uszunk ugyanabban a mederben,
és örvény sem pördíthet rajtunk sebesebben,
ha mélybe ránt valami szíveinknél
is még súlyosabb kolonc - a szenvedély.
Ősz habok izzanak a nyárvégi tavon, hol
minden szín utolszor egyre csak tombol.
Fehér, akárha fürtünk, rajta a tajték,
s hull ránk a fűz arany lombja, majd kék
árnya, hogy párban mindétig, azt hiszem,
maradhat képünk, itt, ez eliramló vizen.

XV.**Mindenszenteki lamentáció**

Nélküled az a kút vagyok, amely váltig
savas esőket s hamu-lúgot gurgulázik.
Az őszi diófa is, mely koromszín sárban
egyre madár nélkül áll holtlápakra váltan.
Nélküled csak egy kismacska vagyok,
ki leszédült levelet hajt mint gombolyagot.
Kinek feledett szőlő-billingnél egyebe sincs:
vagyok felhők mögé nélküled kúszó hegygerinc.
Nélküled sorsfonalam is akárha őszi
ökörnyál fog a hűlő légben tekergőzni.
Honnan tudnám, mi lennék már Nélküled?
Szívem döbben: összaj és üres testüreg.
Vagy nélküled csupán mécs. Reszkető lángú. Mint
kit a gyermek szája is könnyeden elfuvint.

XVI.**Egy Halottak napi falevéltre**

Ki vagy: a pusztaszigeten
nem hagytál tengenem.
A városka s körötte a hegyek
mind a Te vállad és öled.
Bedeszakázott szökőkút ekképp:
üres, de koporsóm a Nélküled-lét,
míg tengernyi szeretet árad valóban
a pöttöm-kerek Malom-tóban.
Zubog a vize, mint a szakadatlan
prücsökzene ha nyári csöndbe harsan,
s túlárad valami szívem-vakító fényig,
mikor koromszín cipellőd érik
magasból kerengelő juharlevelek –
vágódva mind vissza vesztett mennyükbe Veled.

XVII.

Egy tapolcai páfrányfenyőre (rögtönzött köszöntés)*Egyetlen élő levélkét**láttunk kettéválva mi?**Vagy kettőt, mik eltökélték:**egynek fognak látszani?*

(Goethe – Kálnoky László fordítása)

Szomorún szemerkélt már november esője.
csöppek csak ablakodon, alig voltunk tőle
még kőhajításnyira, amikor megállított. Tán
mondhattam volna, hogy holt anyám háza ott állt
lányka-korában, ám bombatalálat érte.
A fához szaladtam, maradék lombjából
szív-forma levél ág-hegyen sárgán világolt.
GINGKO BILOBA. Szóltam. És s nyúltam is érte.
Születésemtől az ötvennyolcadik őszben
- élj ezer évig! - találkoztunk végül csak össze.
Kiről verset Goethe írt, nézz ránk e vidéken,
hősökről nevezett kisvárosi téren, add nekem,
hogy akárha kettősnek látszó levélkéd,
egy maradhassak mégis a Kedvessel végképp!

XVIII.

Tapolcai képeslap III. (Ady Endre utca)

Fölötted keret: őszi mennybolt ó-aranya.
Lépted alatt tócsákban tótágast állanak
s akárha egyensúlyukat vesztenék
alig maradt sárgult lombjukkal a gesztenyék.
Patikával szemben vincellérek néhai háza,
homlokán mutatta időnk napóra-pálca,
míg a fallal együtt el nem tűnt a számlap is;
elnyúló kéklő árnya voltam tán magam is.
Úgy szálltak évek el, ahogy a tünde fény
csillant csak gyerekkori bicikli küllős kerekén.
A hajdani szőlőskertek alján bárha
Téged hozna hozzám holnap e járda,
mint ahogy alakod ma is hallottam-láttam
kopogó fekete cipőben és puha piros kabátban.

XIX.**Örök hírnév helyett**

Borús kedvünk volt. Piros esernyőd hiába
húztad föl, permetelt a titkos őszi bánat
megannyi vésett évszámra-névre a tónál.
Mondtam volna: (De alig szóltam. Alig szóltál.)
Holtom után, neved, hogy mire vágynék.
Csak viccből persze. Bennem semmi szándék
hogy nevemet panteon falán emléktábla
hirdesse, vagy legyen rólam szobor-fej,
amin poharát zúzza a korhely...
De ha adatna még kéz itt, s e tiéd volna hátra
épp, mely holtomiglan mosná rólam a szutykot,
amit sem más múzsák, sem írástudók se tudtak,
fogadnám, s vég nélkül zengve dicsérném szappanod szép
levendula-setét márványerezetét.

XX.

A szürke akárha ponty, compó a fekete maga:
úsznak a kádban beáztatott zoknik éjszaka,
az utcalámpától kapnak csak némi neonfényt –
ússzanak álmaidban ők, de már mind páronként.
S mint aki szerelmes halak bódulatát követi,
Megleli társát a polcon maradt verses kötet is,
nyitott szárnyú másikat padlóról visszaemelem
hozzá, ígérem, mint madárkát, holnapi reggelen.
Most még hurkát sütök s borospoharam
talpától félhold kél, és egészen olyan pirosan,
ahogy takaródon csillagokkal vereslik
sorban, s mindegyik csupán Terád várt napestig.
ALUDJ! Így suttognám sokszor. Az ágyad peremén:
ALUDJ HÁT! Ded-tiszta szívvel. Én. Ki vén legény:-)

XXI.

*A varjúraj / város felé surrog tova:
hó lesz hamar - / jaj, akinek nincs otthona!*
(Friedrich Nietzsche)

Messze a nyári égbolt már, mely királykék volt
akár kabátkád az ifjúságból, megnyúlt árnyékok
követnek minket, ha őszi sétánkat kezdjük.
De milyen jó, de milyen jó, hogy együtt, együtt, együtt!
Patikával szemben ránk mered egy öreg diófa,
gyermekkorunk mennyét is tartotta, tartja azóta,
utolsó szemén varjak veszekszenek pedig,
aszfaltra ejtik, csontját úgy tördelik.
Mondják, nagy tél lesz, ha ők a városba
jönnek, s korom-szárnyaikat tovább itt mossa
zápor, havas eső: sirállyá nem fehérül egy sem.
Surrogásukat kizártad, s a szoba-csendben
fehér térdeden csisszen csak a fekete harisnya:
lázasodjon fészekként a szív mellkasomba is ma.

XXII.**A fából faragott mondja**

Sok-sok évvel ezelőttről
való vállamon, no lásd,
ez a néked mégis tetsző
rég kicsúfolt bíborpalást.
Koronámat, bár hajítottam
volna el én valahányszor,
fölpróbálnám a kedvedért mostan.
Csak - egy szóval is csupán - szólj!
Sörényem hótalan, ám vendéghaj már,
csapja fejére bárki az első taktusoknál!
Az erdő egyenruhás zenekar. Hangol.
Az évszakok valcerébe kezd. Szólít.
S máris nyiszorognak síró hangon
- hallod-e elnehezült térdem táncos tuskóit?

XXIII.

Pedig már álmaimban is teljesen magam lettem:
laktanyaudvarokon félig kincstári öltözetben
jártam, félig civilben már, a várva várt leszerelés
halasztódott, mintha a néptelen gyakorlótereken és
fasorokban való céltalan császkálásra kaptam
volna csak életfogytot. S volt úgy is az álmokban,
hogy kocsmahősnek találtattam harsány felebarátaim
között, akikkel nincs koccintás, pertu, ám ím
jött idegen lány ilyenkor, aki hajával is betakarna.
Föl-fölebredtem: hol messzibb, hol közelebb a hajnal,
s ébrenlét előtt felfogtam, hogy egy elviselhetetlenebb
világ jó estig, melyben apám, anyám s társam sincsenek.
Majd Te lettél. Ki vagy. Kiért tovább tartanom egybefogva
mégis érdemes gyönyörűn álmodni s valót jövendő napokra.

XXIV.

Álltunk a japáni íves fahidon.
Arcod tüköre arany ikon.
Mintha állt volna idő és a tó.
Pedig folyva folyt. Oly megnyugtató,
ahogy a téiben a langy víz szinte
cipős talpukat átmelengette.
Fölöttünk füzek, zöld-sárga
hajuk lehulló szürkületbe mártva,
s felénk úsztak és tőlünk el ezalatt
piros, narancsszín és kék halak:
Némaságukba már el nem nyelhetik,
féltettem nevetésed gyöngyeit –
és bongott is rájuk szívemig együtt-hangzón
templomtoronyból esteli harangszó.

Nagy Zita

Labirintus-látvány

Vonalak Vitéz Ferenc Angyalok a labirintusban – Irodalmi és művészeti tanulmányok, esszék¹ című kötetéhez

Az éles, biztos fegyverzetű művészet- és létismeretből megkongatott tisztahang könyvharang, a 2014-es datálású *Angyalkapuk és szövegjáratok*² megnyitott útjain tovarobogva, két esztendővel később újabb – minden tekintetbe – nagy formátumú műben összpontosulnak Vitéz Ferenc megannyi mindenre kiterjedő, kivételes meglátásai. Az ismét angyal habitusban tintára hangszerelt értéklelő és értékarsogó, találó tanulmányai, immáron *Angyalok a labirintusban* cím alá rendezve, kitapintható jelzőfény-gondolatokkal instruálnak végig lapjainak sistergő egymásutánjain. Jóleső bolyongás ez, az érzületek borzongása, villanásokkal előhívott élőképek diadala a lelkek lappangó fotónegatívján. Minderre azok az írások képesek, amelyekben megtalált otthonosságot, sajátjainkkal rokon koncepciókat sejthetünk. A könyvek, melyeknek nesze megszólít, témája talál. Halk „heurékákkal!” szeretem belakni ilyen arculatú olvasmányaimat; az oldalrácok leállósávjaira elhelyezett sűrű ceruzajegyekkel, és van, hogy már csak a vége felé eszmélek; egyre csak gyűlnek kriszkkraszkjaim; felkiáltójelekből – az elismerés és felismerés legfőbb kódja sajátos jelölőrendszeremben – már kész forgalmi torlódás van kialakulóban, és a sorok közt szüntelen grafitzsürke sápadt stráfok figyelmeztetnek, hogy ez itt bizony újra és újra olvasásra érdemes lesz. Ilyen könyvek-nél érezhetjük, felütve azt akár szótlan szobákban vagy utcák sivatag zsvivájában, metrón kattogó közlekedésünk közben ugyanúgy, akár hivatali ügyintézéses várakozási végtelenjeiben, elmerülünk és biztosan tudjuk: „Itt most egyedül vagyok, védett helyen.”³

A „védett hely” kötet több mint 30 tanulmányát és esszéjét igazi verzátus irodalomtörténész triász ráamázza; a kötet szerkesztőiként Kődöböcz Gábor és Bertha Zoltán írt értő ajánlást és bevezetést, utószavaként pedig Szokolczay Lajos tolla tolmácsolja az előző kötetéről (*Angyalkapuk és szövegjáratok*) írt filozofikus fejtegetéseit.

A Vitéz Ferenc esszészövegek tartalomkarakterei egyazon igényességgel, kecses minőséggel, könnyedén hajolnak irodalmi, képzőművészeti és vizuális retorikai

¹ Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016.

² Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2014.

³ Alain Robbe-Grillet: *Útvesztő* (Európa Kiadó, Bp., 1969, ford.: Farkas Márta)

terrénúmkra. Költő-karakter szerzőjük acélos asszociatív érzékenységgel a részleteket egészben, az egészeket részekben is közrefogni képes, gondos precízséggel, olvasmányos és élvezetes, feleszméltető és rávezető leleménnyel, lírai morajjal summázza irdatlan ismeretanyagának esszenciáit. Mert baudelaire-i kifejezéssel szólva, „a művészek olyan emberek, akik felfokozottan érzik a correspondances-t”⁴, azaz a dolgok rejtett összefüggéseit. Egyszerre szakrális és profán univerzumokban, fent is és lent is lebegő, az állandó ébrenlét tágra tárt tekintetével, a vita contemplativa⁵ útjainak csekélyek járta hátcsigolyáin lépdel. A szenvedélyükben álmodást soha nem ismerők, felelősségérzetükben, értéktartó munkájukban elhivatott energiarezgések ők, az áldás és kötelesség kisszámú kiváltságosai, szellemi perpetuum mobilék.

Tanulmányaiban végtelen számú nézőpontból végtelen perspektívát pásztáz, a madártávlatokon szárnyaló mondanivalót hat külön álló, – de a szakavatottság azonos pillérjére támasztott – blokkba betonozza, ezeken belül változatos témáit még további alegységekre bontja. Interpretációjának nívója sehol nem kap léket, „bizonyos szint fölött, nem süllyed’ bizonyos szint alá”⁶ szellemében, végig affektálásmentes, őszinte hanggal, személyes attitűddel közvetít, bravúrosan párhuzamba helyezett forrásokkal és citálásokkal színesít.

Első felvezető, alapozó tárgykörében a vizuális retorikát mint kortünetet diagnosztizálja. A meglepően üde, friss és ropogós aktualitásában tetten ért fejezet az állandó ébren járás nyitott mikroszkópja, megkerülhetetlen és fontos a felszín alá világító, előre gondolkodó, aggódó, figyelemfelhívó magatartása. Történelmünk nyakigláb idősávján mi a posztmodern passzus paradoxonjaira kaptunk meghívót, amelyben egy ideje már a virtuális hálózatok szolgáltatják a zenét. Körbevesz minket egyfajta tantaloszi környezet, nem volt még világ ennyi káprázattal kecsgetető, de efemer éltű, valótlan valósággal teli. Mint egy színdarab, amelyben a díszlet mögé – sötétben kongó állványok álmain fém-merevvé keményedett kopár hajlíthatatlanság – senki vagy csak kevés néz. Az értelem értéke egyre inkább át lett váltva az élvezet – kényelmesebb, de alacsonyabb értékű – valutájára, a minőség a mennyiségre. Ebben a képektől és illúzióktól jóllakott, duzzadó „látványtársadalomban”⁷ az ingerküszöb gyomra megnőtt, az idő saját sebességében botlik el, a terek és határok egyszerre esnek szét és mosódnak egymás homályszerűke nyirkosságaiba. Mondhatni a határ nélküli, a szervezetlen, a rendetlen szabadság ez, a József Attila-i kívánalom; a szabadság szülte rend⁸ elérhetetlensége. Az

⁴ Herbert Read: *A modern szobrászat* (Corvina Kiadó, Bp., 1971)

⁵ lat.: szemlélődő élet

⁶ Esterházy Péter eredetileg: „Egy bizonyos szint fölött, nem süllyedünk bizonyos szint alá.”

⁷ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

⁸ „Jöjj el, szabadság! Te szülsz nekem rendet...” – József Attila: *Levegőt!*

összekócolt kozmosz olyan képként derenghet fel, amit még Picasso lírai sorai skicceltek: „...megáztatja a reggel szennyező illúzióit és a hazug allúzióit, elfüggönyözött színpalái közt dideregve dúdolja a dallamait, száz sarkpontú kiáltásait.”⁹

Ezt a felállványozott és kartonképekkel trükköző társadalmunkat mi hívta életre, egy kollektív, mérhető esemény – a népszerű vélekedés szerinti ’63-as Kennedy-gyilkosságtól a rendezettségben megrendült hit – vagy az egyéni életek csendes, láthatatlan tragédiáinak mozaikrésein át összekoccant egység? Egy bizonyos, már Dalí arra int, hogy „nem látunk mindent, amit nézünk”¹⁰, pedig ekkor a légkör fesztelen függönyét még az internet elődje, az ARPANET sem szőtte át.

A világháló déli-bábjátékában, a közösségi média „fata morgana”-jában mindeütt jelen lehetünk, és közben egyre kevésbé vagyunk jelen, mindenki számít, de valójában senki nem számít, mindenről van információnk, de semmiről lényegi tudásunk, telítődünk, miközben kiüresedünk. A permanens – sokszor banálisabbnál banálisabb és szükségtelen – információáramlás és a képi túlterheltség, a dolgok készen látottsága és kapottsága elsorvasztja az alkotásra, a kreatív létrehozásra, a gondolkodásra való késztetést. A képkorszak komorságában tobzódó képek közt válhatunk leginkább vakká, kiemelkedni képtelen klisékké. Ebben a hamis „van”-ságban már félünk felismerni, hogy a dolgok bizonyos mértékű deficitje pedig új lehetőségeket; a hiányok forrongásából felcsapó teremtésgőzt és kreatív alkotói akaratot aktiválhatna. Ugyanis ami nincs, azt a lélek létrehozta, a mélységből emelt magasság ez, tarisznyájában nem csupán a túlélés terhét, de a felülemelkedés éteriségét is hordja.

A technikai fejlődéssel önmagában nincs gond, szükséges, sőt engem még lenyűgözni is képes hűvös, akcentusmentesen steril következetességével. Kontasztja abban áll, hogy a technológia csillagóráját nem követi, sőt attól alaposan elmarad – a természet adta törvények szerint – az ember biológiájának, a humán pszichének a fejlődése, köztük a nivellálódás nem lehetséges. Ezért problémás, meggondolatlan – vagy épp ellenkezőleg: alaposan átgondolt? – a hálózati adatforgalom tömegekre való korlátlan kiterjesztése, hogy univerzumának felhasználói önként válnak süket fogyasztóivá, leegyszerűsített élvezőivé, manipulált foglyaivá önmaguk zárt rendszerének. Az önkézzel megsebesített egzisztencia ez, az illékony jelenlét látható láthatatlansága. Kialakulóban a perszonalitás fantom-ego imázsa. „Az új kor új embere nem olvas. Nem lát. Néz. Az a beidegzése, hogy az ember életében a legfontosabb dolog a kukkolás és az önmutogatás – nyugtázza tényszerűen Vavyan Fable író.

⁹ Pablo Picasso: *A telibe viszonzott vágyakozás* (Helikon Kiadó, Bp, 1988, ford.: Tamkó Sirató Károly, Tellér Gyula)

¹⁰ Salvador Dalí: *Elrejtett arcok* (Szukits Kiadó, Szeged, 2002, ford.: Szántai Zsolt)

De az biztos, André Breton szenvedélyes szavai a szellemi, alkotó szabadság, az egyéniség védelmében olyan időszerűek, mint még soha: „Már csak a *szabadság* szó gyújt lángra engem. Fel kell ismernünk, hogy a sok öröklött rossz között jót is kaptunk, mégpedig a szellem legnagyobb szabadságát! Ne éljünk vele vissza! A képzelőtehetségnek mindennemű leigázása, még ha arra vezetne is, amit nagyjában boldogságnak neveznek, nem egyéb, mint kitérés minden legmélyebb igazság elől, amit saját énkben megtalálhatunk.”¹¹

A kameralencsék kifőzte élet-ételek fő komponense az „élni annyi, mint lefényképezve lenni”¹² mantrájának elsajátítása. A végeredményt végül nagy kanállal, szelekció és felmerült kétségek nélkül illik habzsolni. Személy szerint az „örökítsük meg kényszerét” mindig szkeptikusan fogadtam, úgy érzem, a fotó épp a pillanat pillanatnyi jellegét, az elmúlást hivatott meghazudtolni, épp azt ragadja el, amit megőriznénk, kiragad a dimenziókból, és egy másikba gyömöszöli az élettelen „életképünk”, a térbeli kiterjedést síkká hengerezi.

A schopenhaueri „világ mint képzet”¹³ felfogás íródott át a későbbiekben a „világ-mint-szöveg”¹⁴ jelenségévé, majd erre sűrű ecsetvonásokkal került „világ-mint-kép”¹⁵ új rétege.

Érdekes kérdés a könyvben, hogy a fényes, formás, színes, könnyen kapható látvánnyal szemben mennyi provinciája van még a szövegvilág értelmet, türelmet igénylő, nehezebb befogadhatóságának. Fáradtságosan kifejlesztett kommunikációnk előre vagy visszafelé halad-e a képek tértérnyerése által? Amennyire tűnnek újszerűnek is a közösségi oldalak népszerű, csupán emojik-ból¹⁶ álló üzenetei, számomra inkább idézik az őskori barlangfalak rajzokkal „elregélt” közléseit. „A kép utánoz, de a nyelv absztrahál”¹⁷ – írja a kötet, és valóban, sokaknak már nincs kedve? türelme? képessége? ideje? elvonatkoztatni. „Mindenki bele van bonyolódva az általános valóságba, még sincs nyelve a saját valóságához. Cselekszik, de nem ismeri fel, mi cselekszik benne. Beszél, de ő maga hallgat magában.”¹⁸

Azonban a könyv vizsgálja a szöveg és a kép értékes diskurzusát is, szemléltetve azt erős vizualitással felidézett balladaillusztrációkkal, a Váci testvérek (a festő és grafikus András és a költő Mihály) művészetének párhuzamba helyezésével. Ugyanígy színvonalas fejtegetés az *Urbánus poémák* címet viselő,

¹¹ Herbert Read: *A modern festészet* (Corvina Kiadó, Bp., 1965., ford.: Gottschlig Ferenc)

¹² Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* 33. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

¹³ Arthur Schopenhauer fő műve: *A világ mint akarat és képzet* (Osiris Kiadó, Bp., 2002., ford.: Tandori Dezső, Tandori Ágnes)

¹⁴ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* 21. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

¹⁵ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* 21. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

¹⁶ piktogrammá egyszerűsített rajzok, hangulatjelek

¹⁷ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* 26. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

¹⁸ Rüdiger Safranski: *Nietzsche – Szellemi életrajz* (Európa Kiadó, Bp., 2002., ford.: Györffy Miklós)

versképregényeket bemutató írás, amelyek Rónai-Balázs Zoltán költő és Jakatics-Szabó Veronika képzőművész leleményes tehetségéről, és a kép-szöveg, szöveg-kép művészileg feldolgozott baráti természetéről tesznek elegáns tanúságot.

A jogosan érzett modern kori kaotikusságból invenciózus egyenességgel vezetnek az esszéfolysók a címben is megjelenő labirintusmotívumig. Ez a daidaloszi vívmány, mitológiákat is megjárt, máig eternális jelenlétre jogosult toposza, szakrális és világi megnyilvánulásában is. A Vitéz Ferenc-kontextusban szintén olyan többletjelentésekben mártózik meg, mint külső-belső valós és virtuális életünk metaforája, gondolkodásunk modellje, a végtelenség jelképe, beavatástörténeti „helyszín”, önsors és létkeresés, létrálelés, a kiindulópontozó örök visszatérés gondolata. Ezeket érintve, az útvesztők szövevényein elidőzve felidéződnek a tanulmányok közt kortárs kiállítások labirintus-lánca fűzött szemei. Soraikban megannyi műfajjal szalutálnak a labirintustéma előtt, és fő karakterjegyeinek más-más aspektusát hangsúlyozzák. Regél a betűtár, olvashatunk többek között a fonál miatt „önmagában is szimbólumképes”¹⁹ textilművészetről (*Erek*),²⁰ gobelinképről (*Labirintus*),²¹ grafikáról (*Születés*),²² mészköszoborról (*Az élet kezdete*),²³ olajfestményről (*Út a labirintushoz*),²⁴ rézkarcról (*Merre?*),²⁵ bronz szoborkompozícióról (*Platón barlangja – az önmagába visszatérő labirintus*),²⁶ linómetszetről (*A piramis labirintusa*),²⁷ tusrajzról (*Útjaink*),²⁸ fotómontázsról (*Emlékek – a néhez élet nem könnyű*),²⁹ akrilképről (*Sohase jutunk át*)³⁰, tűzzománccról (*Hit labirintusa*),³¹ kollázsról (*Élet-töredékek 2.*),³² reklámgrafikáról (*A Biblia kódja*),³³ és objektről (*Betűk útvesztőjében*).³⁴

A képzőművészek sorát gyarapítva lendül Aknay János ecsetjéből jellegzetes angyalfestészete, víziójában az „...angyal mint reménység, kiút a labirintusból”³⁵

¹⁹ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* 111. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

²⁰ Bitó Katalin, 111. old.

²¹ Bakos Erzsébet, 111. old.

²² Kovács Ferenc, 111. old.

²³ Borza Teréz, 111. old.

²⁴ Zöld Anikó, 112. old.

²⁵ Mészáros Marianna 112. old.

²⁶ Restyánszky Attila, 113. old.

²⁷ Kőhegyi Gyula, 114. old.

²⁸ Szepessy Béla, 114. old.

²⁹ Máthé András 114. old.

³⁰ Lengyel Zsüliett 115. old.

³¹ R. Török Mária 115. old.

³² Székelyi Kati 116. old.

³³ Kudász Ferenc 135. old.

³⁴ Somogyi Ferenc, 135. old.

³⁵ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* 142. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

sziluettje. A művész két igen friss – 2015-ös – alkotása kelt a könyvborítók védelmére is, előlapján az Őrangyal szubsztraktív fő színeiből felcsendült, geometrikus, határozott kontúrával.

A tanulmányok közt Aknay angyalalakjai mellett Holló László allegorikus expresszionista képköltészete telepszik lantjára, és muzsikál méltóságot meggyötört sorsok létkarimájára, a felvállalt végzet ez mind művészi és magánéleti szférákban, rendíthetetlen múzsájával, Maksa Olgával.

Nem hiányozhatnak a sorukból Bertha Zoltán szerető „sorsféléseiből”³⁶, felelős magyarságtudatából megfújt lírai geometrizmusának a hagyomány és modernség szép szintézisében járó formái és színei. A meg nem tagadott realizmus, de az örök hit vezette vonalak ezek, képi rímei Berzsenyi „a képző szellem az ember isteni tulajdona”³⁷ álláspontjának.

Nietzsche írja, hogy „a művészetben minden változásnak a sötét éjszakában kell végbemennie”³⁸ és Tormay Cécile szerint is; „az emberek között csak a kiválasztottak látják a szépséget. De ők sem a szemükön át... a sebeik nyílásán át látják.”³⁹ Hogy a melankólia – ez a köznyelvben rossz hírnevű érzelem – mégis pozitív, az alkotásra inspiráló sugó lehet a hallani képes nesztelen szemlélődők lelkében, mi sem bizonyítja jobban, mint Józsa Judit tárlata. A műfaji sokféleségek palettáján szabad bátorsággal sikló, azokkal kíváncsian kísérletező művész útvonalait ceruza, pasztell, szén, tus ugyanúgy szegélyezik, mint az olaj, a linómetszet, de még a selyemfestés és a mandala tágas tárházai is. Figurális-geometrikus szürrealista modorában Giorgio de Chirico és Dalí pulzusa lüktet újult, boldog erővel. De Chirico szavaival az ő művészetük alappillére pedig: „Hogy egy műalkotás valóban jó legyen, teljességgel meg kell haladnia az emberi határokat, távol kell állnia tőle a bon sens-nak és a logikának. Ily módon a mű az álmhoz és a gyermek gondolkodásmódjához kerül közel.”⁴⁰

A Vitéz Ferenc esszéknek amellet, hogy mérhetetlen tudást és ismeretet közlő, pontos tanulmányok, ritmusaik és színeik vannak, amelyekből kibújik a költő, a művész, „szeme önkéntelenül befogad, megemészti minden apró formamorzsát, amely útjába akad”⁴¹ és hivatásában finomra hangolt radarjain nem létezik számára terra incognita.⁴² Valószínűleg ezért is nyerhetünk a kötetben helyet kapó alkotókról és munkásságukról személyes és közeli képet, nem csupán belepillant,

³⁶ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban*. 208. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

³⁷ Berzsenyi Dániel válogatott munkái: *Költemények, Poétai harmonistica*, Franklin, Bp., 1942.

³⁸ Rüdiger Safranski: *Nietzsche – Szellemi életrajz* (Európa Kiadó, Bp., 2002., ford.: Győrffy Miklós)

³⁹ Tormay Cécile: *A régi ház* (Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2012)

⁴⁰ Werner Hofmann: *A modern művészet alapjai* (Corvina Kiadó, Bp., 1974)

⁴¹ Herbert Read: *A modern szobrászat* (Corvina Kiadó, Bp., 1971)

⁴² lat.: *ismeretlen terület, föld*

hanem egyenesen behelyezkedik a sorsokba. Mert rá is igazak Nagy Zoltán könyvben található sorai, miszerint; „a napvilág nemcsak azokról a dolgokról tesz tanúságot, melyeket megvilágít, hanem tanúságot tesz a napról is, mely a sugarakat küldi.”⁴³ Azonos frekvenciákon rezeg tanulmányainak hőseivel, így értő élménnyel ír a képzőművészek mellett a szöveg virtuózairól is.” A megidézett arcok tónusvonalai ugyan eltérnek, differens bázisjellellemmel és attitűddel bírnak, de művészetükben mind ekvivalensen kimagaslók. Az esszéerdőkben szignifikáns szerep jut többek között Móricz éles szemű szociográfiáinak, Tamási Trianon utáni felfokozott felelősségérzetű publicisztikájának, Kiss Tamás költői és irodalomtörténeti „papi-emberségének”⁴⁴ és ebben gyökerező etikusságának, Benedek Elek újságírói munkásságának.

„Nincs is igazi boldogság, magány nélkül”⁴⁵ – írja Csehov az *Ígéretes tehetség* címet viselő elbeszélésében, és az epikuroszói filozófia ígért nyugalmit kereső, de a *Himnusz* páratlan retorikájában mégis feloldódni képes Kölcsey az alkata miatt visszahúzó, igen érzékeny és a magányosságot önként vállaló, de példás szónokként és karcos hangú kritikusként elevenedik meg Vitéz Ferenc sorai közt. Az alkotói életrajz és a kortörténet tekintetében a fő műről, a *Himnusz*ról is komplex, egyedi perspektívájú és eleven bemutatású, „újrólvasásban”⁴⁶ részesülhetünk.

Szintúgy újrólvasathatjuk az életét és művészetét egymástól elválasztani nem akaró és mindkettő pázsitján ugyanolyan intenzitással hempergő Ady Endrét. Életének pillanatképe a városmajori kúrájának idejéről villan fel egy „ismeretlen levél”⁴⁷ apropóján.

A „...szeleknek nekivágva bátran” – írja Serfőző Simon – perzsel tovább a lapon Ladányi lángköltészete. Az egzaltált örökkölyök – Freud szerint a költészet a gyermekkori játék felnőttkori folytatása –, lázadó, kóbor-költő, ébren is álomposzolyától nedvesen a mrožeki meglátás: „ugyanannyit álmodunk, amennyit ébren vagyunk, nem kell fanatikusan hinni sem az egyikben, sem a másikban”⁴⁸ érzéki közvetítője és a sejtek legmélyéről érzett vizualitás megrajzolója.

Krúdy az életből kiűzött regényességet kutatja szüntelen, még íróportréiban is, amelyek így kalandos színeikkel emelkednek ki a műfajból. Önmagát végül egyfajta Münchhausen báróként álmainál fogva rántja ki a realitás mocsarából, elmossa valós és vízió határait, képzelgéseiben és beteljesületlen álmaiban lel új otthonra,

⁴³ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* 353. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

⁴⁴ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* 296. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

⁴⁵ Anton Pavlovics Csehov: Válogatott elbeszélések (Kossuth Kiadó, 2006)

⁴⁶ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban: Újrólvasások* fejezet (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

⁴⁷ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* 278. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

⁴⁸ Slawomir Mrožek: *Levélkék* (Európa Kiadó, Bp., 1988, ford.: Murányi Beatrix, Gimes Romána)

mivelhogy – állítja Dalí – „az ember végtére is a vágyait szereti, nem azt, amire vágyik.”⁴⁹

Találékony szerkesztői bravúr a finálé, hiszen egy képzőművészeti és irodalmi tablót nem is lehetne elegánsabban zárni, mint a csendes, a mindenkori impresziókban a makulátlan szépséget szemlélő, az elmúlást kifinomult lágysággal zenélő költővel, Tóth Árpáddal. Aki kritikusi munkájában is csupán gyengédséggel bíralt, és örömmel, derűvel dicsért. Életének nem voltak mesterséges látványeseményei, annál inkább „finom és mély lelki kalandjai”⁵⁰, belső történései. Az ő harmóniakereső, a tünékenység melankóliájából felsóhajtott humánhangú, játékos ábrándjain érzékelhetjük igazán, hogy „a szomorúság megőrzi a boldog embert.”⁵¹

A kötet darabjai bár tanulmányként vannak megnevezve, megragadó olvasmányosságuk akár rövidtörténet-jelleget is kölcsönözhet nekik; magukba foglalva érdekes tényközléseket, konkrét korrajzokat, izgalmas egyéni és kollektív életutakat, örök érvényű kérdések filozófiáit. Egy levegővétellel elregélt, létmozaikokból összeállt művészet ez, a tetten ért talentum megnyilvánulása, angyalok a labirintusban.

⁴⁹ Salvador Dalí: *Elrejtett arcok* (Szukits Kiadó, Szeged, 2002., ford.: Szántai Zsolt)

⁵⁰ Vitéz Ferenc: *Angyalok a labirintusban* 356. old. (Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2016)

⁵¹ Friedrich Nietzsche: *A hatalom akarása* (Cartaphilus Kiadó, Bp. 2002., ford.: Romhányi Török Gábor)

Hadnagy József

Csillagszerver

Az mondják, az emberi agy kapacitása fölér ezernyolcszáz komputerével, s azt is mondják, unokáink vagy azok unokái majd összedrótózzák a maximálisra turbózott biológiai komputereket, és olyanok lesznek, mint Isten, mindenütt jelenvalók, mindent látók, sose lankadók, sose fáradók, sose alvók, sose álmodók, halhatatlanok...

Nem irigylem azokat az unokákat. Ha az agy ilyen alacsony kihasználtsági fokon is mellőzi a szívet mint a felsőbb szerv üzemelését zavaró ölebet, csontokat dobálgat oda neki a hétköznapi és hovatovább az ünnepek monitorja alá is, csak kussoljon, ne ugasson, fogja be száját,

mi lesz akkor?

Mi lesz a testtel, amíg az agy, mint monitor az asztallapon, a világ összes agyával összekötve éjt nappá téve azon fáradozik, hogy a végtelen lehetőségek okozta végtelen bajokat megoldja – ül a fej alatt, s a végtelen naptárát lapozza, hogy melyik szorosnak, földrésznek, csillagnak mikor van név- és születésnapja, nehogy a sok agyból összegyűrt isten valamelyik fertálya megsértődjön, s mulasztás esetén esetleg az egész kozmosz összedőljön?

Hogy irigylen a régi véneket, asszonyokat, férfiakat,
fiúkat, lányokat, akik nem akartak istenné válni,
beérték egy mosollyal, nevetéssel, egy jó ebéddel,
jót és rosszat Istentől vettek, mint mező a napsütést
és jégverést, egymással akartak egyenlők lenni,
nem Istennel, tisztelték és szerették, mint tisztes
parasztcsalád apraja-nagyja a nehéz munkából
hazatérő házurat: ha szeme villámlott, hangja
mennydörgött, mint zivatarban a madarak, hallgattak,
s azt álmodták, hogy reggelre kiderül...

Álmodni jó. Álomban teremt az agy. Megistenül. Ami jó és
szép ezen a világon, az álmodó agy hozta létre. Az agy, amely
a teremtésben megfáradt Isten ráncaiba álmodja magát,
hogy ne hulljanak vissza az éjszakába a reggelek... Milyen
gyönyörű volna ez a világ, ha nem volnának álomhekkerek...
De vannak. És porig égnek a tűzfalak...

Azt mondják, a mitológiai istenek irigyelték a föld fiait
halandóságuk miatt, a föld fiai meg istenek akarnak lenni.
Kezdték a gyakornokságot saját sorsuk fölött, s elég rosszul
sikerült... Aztán már segédeként egymás fölött csiszolták
isteni adottságaikat... Ez is olyan jól ment, mint a karikacsapás
csapás és karika nélkül... Következett a tanulás következő,
már haladónak mondható fokozata, az országok fölötti istenkedés,
s olyan jól csinálták, hogy lett belőle jó néhány világégés...
Most már nem elég a föld, beköszöntött az egyetemi fokozat,
a világegyetem trónjára pályáznak, Isten helyére...

Ősz van. Isten jár a fák között, s a fák aranyat szórnak lábai elé...

Még csak az kellene, hogy az összes eleme összekapcsolódva föltöltse magát
egy csillagszerverre, s onnan meg lefuttassa magát ide... Nincs az a tűzfal,
az a vírusirtó, ami megvédhetné a hekkerektől: eltűnne az ősz, el az évszakok,
eltűnne az ember, lefagyna a mindenség, s Isten kezdhethetné előlről
a teremtést a szibériainál ezernyolcszázszor nagyobb hidegben...

Siess, Uram, Jézus, mert ezek megelőznek!

Búzás Huba

A *Gnózis* metafizikája

Jegyzetek Babics Imre nagyeposzáról

Babics Imre *Gnózis* című nagyeposát a Napkút Kiadó jelentette meg 2013-ban. Belelapozva modern regényóriásnak tűnik. Mondom: tűnik; mert hexameterekben lüktető szövege néhány oldal elolvasása után ráébredt, hogy e vérbő stílusban írt hatalmas mű valójában „regény-öntőformába lötytyintett” eposz. Hősköltemény, melynek – a budapesti Havanna-lakótelepen, a rendszerváltás utáni időszakban játszódó – természetfeletti eseményei a csodák világába visznek. Ezekről elvonatkoztatva, témakörei: a lét maga, a valóság, mint isteni lét, a lélek és minden létforma összefüggései.

Az *Irodalmi Jelen* 2016. májusi számában Füleki Gábor írt a kötetéről „*Piramiskönyv*” címmel kiváló esszét. Bevezetőjének első mondatában helyénvaló minősítést olvashatunk: „megszületett a rendszerváltás utáni időszakot bemutató, a mai magyarságról és a világról kíméletlen kritikát mondó szakrális nagyeposzunk”. Majd hozzáteszi: „ének a transzcendensről”, amit csak mélybe figyelő, meditatív szemlélettel lehet megközelíteni. Egyebet mondani – tömörebben – az eposz harmadszori elolvasása után se nagyon lehet. Az igazi műalkotás – mintha e műről mondta volna Goethe – akárcsak a természet alkotásai értelmünk számára mindig végtelen: megbámuljuk, átérezzük, hat ránk, de megismernünk lehetetlen, s még inkább az, szavakkal kifejezni lényegét.

(Kant a valóság végső természetét tartotta elvben megismerhetetlennek.)

Füleki Gábor – szakavatott esszéjének dicséretére legyen mondva – behatolt a mű lényegébe. S ha maradéktalanul azt megismernie nem is sikerülhetett, ám nyugtáztatjuk: eredményes kísérletet tett manifeszt’ tartalmának körülírására; sőt a szerkezeti és nyelvi forma számottevő kritikai elemzését is elvégezte (hatáselemzését részben megoldotta), azaz eleget tett az olvasó ilyenén elvárásainak. Alig tehetünk ennél többet, hacsak nem bocsátkozunk a nagyeposz manifesztált tartalmának metafizikai analízisébe; valamint ezzel összefüggésben: hacsak nem vállalkozunk esztétikai értenyei további bemutatására.

Babics Imre kivételesen jelentős nagyeposza voltaképpen nem kivétel: mindenben eleget tesz a műfaj alapvető követelményeinek: hexameterekben írt ének, nagy sodrú elbeszélés. Rendkívüli képességekkel megáldott hősei túlvilági támogatásban részesülnek, miközben óriási horderejű tetteket hajtanak végre. A szerző invokációként könyvét kevés embernek ajánlja, akiket nem ismer, ám hozzáteszi: akiknek el kell jönniük, különben „csak” Istenért élt. Propozíciójában megjelöli tárgyát, majd se-regszemlét tart hősei, a tagbaszakadt, marcona Atkó, a szellemszemű Emlék és Béla varázsló, a léleklátó felett. Nem hiányzanak a műből a csodás elemek se; se a kataszt-

rófák, Xénia pokoljárása, egy civilizáció összeomlása, vagy épp a retardációként beiktatott betétdalok, a piramisszerkezet kőhasábjai.

A világirodalom nagy alkotásaihoz mérhető modern nagyeposz olvasása közben megfeledekzem mindennemű elvárásaimról. Az az érzés fog el, mint természetjárás közben a tájfutót, ha meg-megáll az ösvény végén, és letekint a szurdokokba.

Az az érzés fog el, mint Rodin kertjében, amikor borzongva álltam A pokol kapuja előtt. Mondják, a modern szobrászat egyik kiindulópontja a dombormű, amely (szándékosan) befejezetlen maradt. Dante nagyeposzának, az *Isteni színjáték* első részének a Pokol látomásainak ihletésére készült. Lehet, hogy a Gnózis hasonlóképpen befejezetlen? Hiszen mélységeibe lelátunk lehetetlen. „A pokol – a többi ember” – vélte Sartre; ahol elégünk, semmivé hamuhodunk.

Babics Imrét, a szerzőt vajon ki szólította föl, mely szellemi őse ösztönözte, hogy írja meg művét – jut eszembe Babits Mihályunk zseniális felismerése nyomán: „A költők... egymásnak felelnek idő és tér távolán át. Egy lehetséges életmagatartás egyszer megtalált kifejezése fölébreszti a másik attitűd öntudatát, s akkor az is kifejezést keres. Ez a világirodalmi hatás lélektana. Homérosz fölébreszti Vergiliust, Vergilius Dantét és a századok nem számítanak”.

„Az európai szellem közös kalandjában a képzelet újjászületésének korát Dante nyitotta meg” – olvasom tovább a történetet Ungvári Tamás *Az eltűnt személyiség nyomában* című művében; és csakugyan, a *Divina Commedia* egy-egy sorára, gondolatára, érzésvilágára írta T. S. Eliot is költeményeit, aki jóllehet ekkortájt ismerte fel: a költészet eleven kapcsolat a múlttal... ámde az igazán jelentékeny költő önmagát írván a korát írja – fűzte később mindehhez ugyanő.

Babics Imre igazán jelentékeny költő. Önmagát és a korát írja. Néhány eszménykép és a tényként vizsgált „jelenség” – a Gnózis – összevetése nyomán jutunk erre a megállapításra. A műértő persze elsősorban önmaga ízlésvilágához mérve értékeli a szerző alkotását. Eszményképeitől, irodalmi jártasságától, esztétikai felkészültségétől és kvalitásától is függ tehát a műalkotás reá gyakorolt hatása.

A nagy ívű kompozíciók, a grandiozitás (érzésben is) mindig lenyűgöztek, a mű dinamizmusa, a mozgás érzékeltetése szintén. Már a régi görögök is tudták: nem azt kell leírni, hogy mi látható Akhilleusz pajzsán, hanem azt, hogy a rajta látható alakok mit csinálnak.

A *Gnózis* tele mozgással. Lenyűgöz, akár Milton *Elveszett paradicsoma*, hisz benne is az emberiség világmindenségéből kapott lelke kiált magunkra hagyatottságunkat panaszolva. Torquato Tasso A megszabadított Jeruzsálem című eposza is felidéződik bennem lapjai olvastán, mert miközben a Havanna lakótelepen lófráltam, az emberi szellem csúcsein lépkedtem. Vagy mondjam még Joyce *Ullissesét*? Ez utóbbi kétségtelesenül a XX. század egyik legnagyobb hatású irodalmi „elkövetése” volt: tragédia-komédia, regény-eposz, szatíra-filozófia egyben.

Nos, Füleki Gábor esszéjének fáklyafényében csakugyan „utat találhatunk a magyar irodalom egyik legizgalmasabb építményébe”, az általa találóan „*Piramiskönyv*”-nek nevezett mű megrendítő világába. Egyetértek azzal, hogy a mítoszok magasságában létező Havanna lakótelep hősei e „regényesőerdőben” isteni erőkkel és szemlélettel felruházott alteregóink (jobbat akaró arcmásaink), valamiféle lázadó szentháromság „isteni maffiája”. A „líraviláguralom” megteremtésére törő „szakrális terrorjuk az elfeledett líra fénybe emelése”. Eszmei sugalmazásuk: „csak a transzcendencia emelheti föl a materiális sárba süllyedt emberiséget” egy magasabb rendű, valóban emberi életbe, az újkori humánus értékrendjének, ideáinak magasába.

Kézenfekvő tehát, hogy a tapasztalat határain túli, az érzékeinkkel föl nem fogható emez jelenségekről, törekvésekről, érzés- és gondolatvilágról, az eposz transzcendencia vonatkozásairól a metafizika szemszögéből is szóljunk. (Füleki sem feledkezett meg írásában erről; ha futólag is, megemlítette az író „metafizikai szemléletű világképét.”) Szóljunk hangsúlyozottabban anélkül, hogy természettudományos igazságtartalmuk dolgában állást foglalnánk. Merthogy nem dolgunk efféle igazságokkal bajlódni; a művészet más kategória.

A *Gnózis* – alcíme eleve eligazít – ének. Modern hősköltemény. A költemény pedig – Somlyó György fogalommeghatározásával egyetértve, de azt kiegészítve állítom – sohasem valami meglévőnek a kifejezése, nem valami eddig ismertet jelent; nem pusztán a valóságot tükrözi – bár azt is – , hanem maga is valóság, új létező, új minőség, a költő és az olvasó tudatából fakadó, képzeletéből serkent egyetemesebb jelentés, felismerés, bűvölet, izgalmas emóció, indulatmenetek és látomások kompozíciója. Eszünkbe nem jut számon kérni a *Gnózis* egyetemes jelentésű – egyébként fenséges hangzású – következő sorának igazság-tartalmát: „Isten hozta világra a létet. A Semmi imádja.”

Mert nemcsak Horváth Béla (eposzhoz nem illő, szándékoltan triviális nevet visel!) azonos azzal, amit mond, hanem hangja – tudjuk – a költő hangja, aki mintha kijelentené: ez a spirituális valóság elemibb a világ tényeinél. És ez a költői igazság. Elmélyedhetünk metafizikai értelmében. Kozmológiai állítás, a mű monumentalitásához méltó, és költői a megfogalmazása.

Ettől kezdve dereng, hogy a nagyeposz elmondható cselekményénél fontosabbak a lélekben végbemenő történések. Még pontosabban: az elmondható cselekmények a tudatban mennek végbe. Kis túlzással, szinte bárhol felüthetjük a kötetet, a feltárt sorsokban lejátszódó dráma a lélek drámája, az emberé. A transzcendencia mindent átítat. (Béla testelhagyó képességgel rendelkezik, és a földönkívüliekkel akar cimborálni.) A mű másik két főhőse (a szellemi szentháromság tagjai) – Atkó és Emlék – beszélgetéseiből kiderül a tudatrengréseket okozó felismerés: a mindenségben és világunkban minden összefügg mindennel. Voltaképpen mindegy, hogy a műben konkrétan mikor, hol és kié esendő emberi mivoltunk és isteni szikráink, a Semmi

iszonyatának és Létünk múltó gyönyörének felismerése, hiszen mindenkor az ember döbbenete üvölt a világűrbe. Olvasom a mű következő mondatait:

„És Atkó két nagy tenyerébe temette arcát, hogy feltárta a titkokat Emlék... És a világűr meglehet, egy tudat, és emlékek a csillagok és a bolygók, és rossz emlék, hol felbukkan a légkör. És a hibák, amiképp meteorraj, örökkön-örökké csak száguldanak, és lét nélküli holdakon is hány s hány kráterbecsapódás, és valamennyi hibáké. S így a világegyetemben nincs emlék makulátlan, ámde a rossz emlékek légköre képes az izzó vétkeket elporlasztani, és közülük kicsiket csak, merthogy a bűn emléke hibáknál mindig erősebb. És a nagyok becsapódnak, a felszint átalakítják, és kis időkre a légkört szintén átalakítják: néha a nagy hiba bűn emlékénel is erősebb”.

Minden ember érzékeiben, zsigereiben, tudatában és tudatalattijában foszforeszkálnak ezek a gondolatok. Nyomukban kimondhatjuk: Babics Imre *Gnózisa* (a görög szó tudást, megismerést, felismerést jelent, a legszentebb ismeretek tárházát) valójában a gondolatok, az értelem, a szellem jelenségeinek és jelentéseinek szférájában, a nooszférában játszódik. E fogalom Teilhard de Chardin szerint (Hankiss Elemér valamivel egyszerűbb megfogalmazásában) az emberiség hiedelmeinek, rituáléinak, mítoszainak, vallásainak, erkölcsi normáinak, filozófiáinak, műalkotásainak, kultúrájának kolosszális építménye; létünk valóságos bátyái ezek az emberiség kollektív tudatában. (Amiként a világegyetem ténye is beépült tudatunkba.)

A nagyeposz metafizikája nyomon követi Teilhard de Chardin gondolatmenetében egyetemes fejlődésünk korszakait. Kiragadott mondatok a műből:

„... amidőn a Tér az Idővel párbajozott... Az Idő a jövőből indult... és vele szemben a múltból, Nagy Bummból lendült ki a Tér iszonyúan... és egyesültek a roppant öszszecsapáskor. Azóta is épp egymásba hatolnak”.

Mi ez, ha nem a geológiai-fizikai univerzum születése, geogenezisünk? Olvasom máshol:

„... a Semmit bárhol eléri az emberi szellem. Míg az anyagból úgy távozhat anyag, hogy roppant messzire szállva – épp a Galaktika legközepébe, ahol feketéllő lyuk tártong – behull a sötét örvénybe, ahonnan már nem térhet vissza. Ilyen bonyolult, ha anyagként jár-kelel az ember. Lényé kibukkant akkor a Térbe”.

Az élet megjelenése ez és elterjedése az űrben; valójában a biogenezis. Miképp folytatódik az egyetemes fejlődés világszép története nagyeposzunkban? Olvassuk el százszor!

„És a növények a fenn köröző csillagsokasággal s mind a kvazárokkal közösen szövik éjjel időtlen gömbbé nyúló szellemi hálójuk, hogy az űrben szállongó sok-sok gyors gondolatot rabul ejtsék. Szellemi térből röppennek fel a gondolatok mind, s hit, filozófia és tudományos felfedezések éppúgy, mint zene, költészet s a növénynevelés példái, vagy a tőzsde”.

Ami már a pszichogenezis, a lelki- tudati jelenségek megjelenésének stádiuma. (Va-

laha Arisztotelész is szembeállította a formák megjelenése előtt uralkodó káoszt, az értelem – a nousz – világával.) Ugyanakkor a Havanna lakótelepen történtek fejlődéstörténetünk legújabb esemény- és gondolatvilágába, egy magasabb rendű létbe, az ember kultúrateremtésének korába vezetnek, amit noogenezisnek nevezhetünk. Az ember (az emberiség) megjelenése ez a világmindenségben. Amikor az ember kilép az idő- és térdimenziók által meghatározott időzónából és fizikai téből a maga reflektív gondolkodásával – a gondolatok cseréjével, kollektív tudata kialakításával, tudományos-technikai vívmányaival, egyidejűleg hagyományai és mítoszai szárnyán – az időtlen szellemi világba.

(Béla asztrálteste a túlvilág torkolatához sodródva tekint a mindenségbe; akárcsak minden idők emberisége.)

Hiába nem tudja bizonyítani, se cáfolni a Teremtő létét, hiába nem képes felfogni az univerzum végtelenségét, értelmét, célját, hiába nem tudja, van-e létének folytatása a halál után, bizonyossága mindennek (kultúrájának, civilizációteremtésének) maga a léte, metafizikai valósága, az emberi nomosz, az értelem tartománya.

A mű tetszor-gerincét – írja Füleki Gábor kritikai esszéjében (rendkívül éles látó elemzései egyik legfontosabb passzusában) – Emlék viláगतalakító tervének megvalósításkísérlete képezi. A Havanna lakótelepen élő férfi elhatározza, hogy a velejéig kiüresedett, elfekélyesedett világot (s elsősorban a magyar valóságot) transzcendens kezeléssel orvosolni fogja: szakrális terrorral és líraviláguralommal, hogy igazságot tegyen.

Tragikus életérzéseink lényege annak felismerése, hogy létünk valójában illúzió – vagy félelmetes valóság. Mert ha mítoszaink sugárzó felhőváraiból lebontjuk, szembetaláljuk magunkat kiábrándítóan silány világunk díszleteivel, ahol az emberi tisztesség mit se ér, vadállati létünk farkastörvényei uralkodnak, az ember-társadalom jogállama, liberális demokráciája pedig kevésbé véd. (Mégis ennél jobbat, ha azt helyesen tesszük – mondják a hívők – senki se tud. Csak éppen – legalább nálunk felé – be kéne tartatni az Európai Emberi Jogi Egyezményt.)

A *Gnózis* katarziseleme az igazságtétel; igaz, némi erőszakkal, szakrális terrorral és líraviláguralommal. Voltaképpen egyfajta segítség ahhoz, hogy az ember kiszabaduljon a „jog-fosztogatók” béklyóiból, önnön börtönéből, a tragikus rettenet karmaiból. Éltető illúziók ezek, akár az eposz hőseinek lázadó apoteózisa: egzisztenciális megvilágosodásuk, melynek során az értelmetlenné zilálódott élet értelmet kaphat. Éltető illúziók nélkül az ember krízisek határmezsgyéin vegetál, mert létünk lényege az abszolút halál, az örök megsemmisülés és e ténnyel való szembenézésünk drámája.

Isten meghalt – mondja Nietzsche a Zarathustrában.

Emlék – és társai – lázadása világeszme. Lázad az ember, jaj a zsarnokoknak! (A zsarnokok nem emberek.) A Havanna lakótelep fiai szakrális terrorral törnek a líra viláგuralmára; hiszik, hogy Isten tudatából visszahozható a feledésbe merült líravilág.

Majd lemondanak róla. Égi csapások, földi felismerések – önmeghasonlás. (Bélát elhagyja mágikus ereje, Atkó Bakonyszűcsre költözik.)

Oka? Albert Camus-tól tudjuk: előbb-utóbb minden forradalom elveszíti az emberek közötti szolidaritás eszméjét. A lázadó magányossá, áldozattá vagy önmagát is feláldozóvá válik. Emlék az elérhetetlen, a megvalósíthatatlan, a fantazma determinációja marad. Valamennyien a szerző tudatának állandó reinkarnálódásai, személyiség szerkezetének vetületei. Felismerik, hogy se a lázadás, se a kijózanodásuk nem kivezető út. (Ókori görög isteneink segedelme se lenne ahhoz elég, hogy a kultúra – e civilizáció – összeomlását megakadályozzák. Hölderlin ábrándjai? Géniuszának fellegei közül az eltűnt görögség napja honnan ragyog reánk?)

A forradalom ideája (eszméje, elve) azonban tovább él. Vélhetően a *Gnózis* szerzőjének szelleme Novalis szelleme, aki valaha úgy tartotta: a társadalmat, életvitelünket „költőivé” kellene tennünk. Létünk tetten érhetetlen értelmét évégett felruházhatnánk valami magasztossal, az ismerőst az ismeretlen méltóságával, a végest a végtelen ragyogásával. Így gondolta William Butler Yeats is ezoterikus forradalmár korában, a magukat „rímelőknék” nevezett angol–ír költőcsoport tagja. Életcéljukat – ami azonos volt ars poeticájukkal – ekként fogalmazta meg: „Az ember első kötelessége és roppant lehetősége, hogy életét a művészetbe emelje át. Menekülni az anyagi valóságból az ekstázis bármely formájába: ez a mi spirituális létünk magától értetődő formája”.

Babics Imre nagyeposzának tengerszemeiből is mérhetetlen mélységek párái emelkednek a kietlen ég felé – műve kimeríthetetlen, akár az ember szelleme. Nagy varázslat az övé: lírai, drámai szavakba öntve fejezi ki kifejezhetetlen érzéseinket, leplezi le az örök embert, legbenső énjének titkait: ősi ritmusait, modern vágyait, ősi indulatait, modern érzésvilágát. A *Gnózis*ből ugyanakkor a nagy ívű epika polipja merül föl: minden tagja önálló életet él, ám harmonikus mozgású az egész kompozíció. Kreativitása az elrendezésben mutatkozik meg, zsenialitása a nyelvi kifejezésben. A mű kompozíciója szerkezetileg (a piramis bejárata, belseje, alakja, csúcsa) a lélek matematikájával és geometriájával alakult ki.

A műben többnézőpontúság és többszólamúság érvényesül. Gyakran megy át egyik nézőpont a másikba. Az eposz hősei, a szerző és a narrátor (nem mindig azonosak) más és más nézőpontból beszélnek egymásról, a világról. Azok nézőpontjai is különbözőek, akik hol múlt, hol jelen, hol jövő időben szólnak gondolataikról, élményeikről, az eseményekről. Megtudjuk ezekből, milyen a világ a hős szemében, a hős a maga szemében, a hős a világ szemében; avagy a narrátorhang mondja el, esetleg a szerző kettős pozícióból (legtöbbször nem a saját nevében) gondolatait, fejezi ki indulatait, közli látomásait.

Ez az időben többsíkú, párhuzamos szerkesztés nemcsak formabontás, de formaépítés is. A külső (objektív) időmúlás mellett létezik a belső (szubjektív) idősíki, amely azonos a személyiség sorsával, amikor az emlékezés halványodó anyaga egyidejűsége-

geket teremt. Jegyzeteink egyik legfontosabbika a szerző látnoki látomása a nagy költészet eljövételéről:

„... mert maga jött el a költészet hosszú feledésből. Nem makogók kicsiny értelméből, őselemekből felfakadó költészet ez, értelmezni pimaszság. Eljött, még ha a lélek nélküliek tagadásba kezdenek is, tehetik, sohasem veszik észre, akárha kagyló nem veszi észre: folyam medrét odahagyja. Önnön kis szövegükbe bezáródott kreatúrák...

Nem veszik észre még nagy időkig, akárha szökőár, partra kirontó, földrészen végigsöprő víz lendületét a mormota nem veszi észre, csak elragadásakor, alszik”.

Mintha csak saját költészetének eljövételét írta volna meg évekkel megelőzve önmagát. Történt, hogy a KORTÁRS egy eszményekkel aligha rendelkező mormotáját – alszik – elsodorta a nagyeposz irodalmi életünkön végigsöprő áradása.

A mű szemléleti, szerkezeti és nyelvi formája minden ízében újszerű. A szemléleti forma egyik jellemzője a szellemileg, erkölcsileg filozófiai magasságokba emelkedett szerző humanista társadalomkritikája az emberiség valódi (örök) értékeinek hátat fordító, az anyag rabságába süllyedt pénzhajhászok kiüresedett társadalmával szemben. A tárgyilagos (szenvtelen) társadalombírálat hangja ugyanakkor mégis emelkedett és bensőséges, részvételi hang. A hiperművelt szerző világlátása – semmi kétség – csakugyan metafizikai háttérsugárzású: léttől a létig, lélektől lélekgig napvitorlásain az űrbe szárnyal.

A mű manifesztált tartalma (amelyet átfogóan és részleteiben is megvilágított Füleki Gábor kritikai esszéje) bőséges adalékkal szolgál ehhez. A szerző szenvedőn éli át hősei sorsában minden létező történetét eredetüktől a megsemmisülésig. Szemléletmódja lételméleti (ontológiai) mélységű: a filozófiai teológia kereteit feszegeti; a lélek-vándorlástól az elmefilozófiáig terjed; írásművészete és költői kozmológiája (a világűr egy tudat!) legnagyobb eposzíróink magasába emeli. Ennek lényege: válaszokat keres és fogalmaz meg a valóság természetével kapcsolatban felvetődő emberi kérdésekre. Eszménye: értéktelített „archaikus létünk”, amikor még az ember az ősboldogság állapotában leledzett, egyszerű anyagi igényeit biztosító életfeltételei közepette, ám magas szellemi magaslatocon. Etikája akár Van Goghé, aki az erkölcsi jót ábrázolja *A jó szamaritánus* című képén. De vajon „a jóság” több-e, mint érzelmi visszhangjaink halkuló hallucinációi? (Hisz létezik ateista erkölcs is. A berlini ateista temető kapufelirata így szól: „Úgy élj, hogy jó és szép legyen, nincs másvilág, nincs viszontlátás”).

A nagyeposz szerkezeti formája (elve és mintája) az egyiptomi piramiséptmények strukturáltsága; csúcspontjába fut össze a gúla három éle: a világmindenség, a földi világ és a túlvilág vonulatai a létben. Negyedik éle – az én értelmezésemben – az idő. A mű szerkezeti felépítése egyben időpiramis, a rövidülő időben rövidülő végfejezeteinek csúcsa (az ezredforduló előtti perc) az eposzi apoteózis, öröklétbe emelkedésünk pillanata.

A gúlaszerkezet négy éle a Teilhard de Chardin-i egyetemes fejlődéstörténet négy

korszakát idéző ideák égbe törő vonulata is: a geogenezis, a biogenezis, a pszichogenezis, a noogenezis piramisélei.

A mű nyelvi formájának újszerűsége ugyancsak vitathatatlan. A szerző költői nyelvbe emelte a köznyelv és a tudományos (főként csillagászati) szaknyelv attól mindeddig idegen szavainak garmadáját. Stílusa rég meglévő stíluselemek felújítása akként, hogy azok az eposz sajátos nyelvezetének gazdagítását, kifejezőerejének fokozását szolgálják. Nyelvét gyakran színesíti új, meglepő szóösszetételekkel (pl. „napmélyekből ürbe taszított csendmenekültek, bolygómélyekből kiszakított éjszökevények, holdmélyekből fényre kirobbant hontalanok, csak szállnak, ahol nincs fenn és lenn); színesíti hasonlatokkal („és mint pók kiszáradt kút közepén”), ellentétekkel („és bár mélybe zuhannak, az égig hullnak alá csak”), hipermetaforákkal (pl. „írja magát ez a szellemi dúvad: a tollnoka hájas démona megrémül láttára szellemi térben”; vagy: „akár két delfin a szkúner nyomvonalában, úsznak a tenger időben); valamint a stílus minden más eszközeivel: ismétlésekkel, kérdésekkel, felkiáltásokkal, indulatszavakkal, megszólításokkal, paradoxonokkal, költői túlzásokkal („akármilyen szülte világra a csillagokat, míg emberek élnek, minden a csillagok ősi vetése az emberi szívben”); főként azonban látomásokkal, víziókkal, megszemélyesítésekkel, allegóriákkal, melyek keretében a szerző saját koráról, a világról, a létről rajzol képzeletünkre ható képeket („visszhangozzák majd egek, földek, vizek: én állok melléd a teljes szétesésben”).

Művészetének meggyőző ereje épp e megjelenítő mágiában rejlik: elhiszük, ami hihetetlen. Mert igaz (képzeletünk igazolja), ami indulatot hordozó látomás útján jelenik meg. Írásművészetében a lélek ölt testi formát.

Babics Imre nagyeposza affektív kolorit elevenességű írásmű; érzéki-életteli színes mozgalmassága abból adódik, hogy nyelve (szóválasztásai, azok „színkeverése”) a valóságnak színes, érzéki ragyogást ad, izgatott látomásai megjelennek képzeletünkben. Érzésvilágát árnyaltan közvetítő szavai emocionális jelentőséggel itatják át valóságunkat, indulatokat gerjesztenek. Ezen emócióit éljük át. Versbeszédének ritmikussága, hipnotikus zsongása pedig hiperesztéziánkat forralja száz fokosra.

Aligha jelenthetem ki, hogy sikerült megismernem a Gnóvizist; a nagyeposz, akár valamely természeti alkotás, értelmem számára végtelen. Szerzőjéről alig tudunk valamit; talán csak annyit, hogy ő a lázadó ember, aki a Bakony egyik holteleven falvában (Bakonyszücsön) él, költő. Egyébként erdei munkás (favágó). Valószínűleg róla írta, mintázta Camus, az abszurd fő teoretikusa száz évvel korábban *A lázadó ember* című művét és művének ezeket a fenséges és végletesen kiábrándult sorait: „a világnak önmagában nincs értelme, csak a cselekvő ember ad értelmet neki, majd lemond a reménytelen történelem megváltoztatásáról; belátja: örök csupán a művészet és a lázadás, mert a jogtalanság, szenvedés, halál nem számúzhető a világból”.

Kerék Imre

Utánunk

(parafrázis Kormos István versére)

„Utánunk igazabbak jönnek.” – ?
hát ez egyben eddig tévedtünk, Pista.
Se bű, se bá, felénk nem is köszönnek.
Nyomulnak, egymást könyökkel taszítva;
egyik délcegen lódít, míg a másik
új tanokat hadrál habókosan. –
S amit a kormos varjak csőre áhít:
vetésünkre zúdul új s új roham.
És nem csak mi veszünk ki, mint a rókák,
sarjainkat sem kíméli a méreg,
mit a globális jövő permetez ránk. –
Szavaink első jelentése végleg
elhomályosul, s mire rendbe tennék:
e kopár bolygón ki tart *űri szemlét?*

Visszhang

Egry József képére

Nem rutinnal pingált csendélet,
vagy táj látképe itt, mi létre kel –
Engem a végtelenben elvesző
kiáltás érdekel.

Fazekas József

Szárnya nőtt emlék

De kék volt akkor az ég
de kék
jaj de kék
de magas volt akkor az ég
de magas
nem láttott föl addig
csak a szélkakas
az eperfák fehér s éjlila
gyümölcssei
azt suttozták sejtették
mindentől legmagasabb
a tiszta ég a fényes ég

ma már tudom
nem röppen föl addig
semmilyen szép madár
csak akkori szívem
a szárnya nőtt emlék
s széparcú nagyanyám.

Tangókaland

Egy fénylő tiszta pohár
szüremelő hegedű hang
a könnyű kert lombjain
a napot átfogó kékség
egy hosszú csevegés
hintaágy ringásban
zsibongó gyerekek
aszfalt-kopogása
a hazarohanás vígságában
csodákról imádkozott
szürke öregek tűnődése
az elmorzsolts időn
malomének hófehér pora
lélegezni a létezés maradékát
a télutó felszáradó sarában
veled amíg egy abáziai dal
könnyül szívünkre
a tangókaland a tangókaland

tánc-könnyű így élni
a homlokráncoló
hétfő-vasárnap rácsai közt.

Kagylóba zárva

Szakadt rám annyi rossz
hogy lássam a jót
kagylóba zárva

elégett bennem
világnyi sötét
már nem vagyok
egyedül
nem vagyok
árva

nyitottam páncélját
s gyöngye fénye
bevilágolta
földemet egemet

rám köszön
a dallam bódítón
s magamra igazítom
békességemet.

Anyám

Anyám
a lelkemben
de sokat látlak
úgy vagy bennem
mint álomban a vágyak
mint illat a virágban
égboltban kékség
fecskékben a remény
mind megjön
nincs kétség

anyám
szállnak felhőmód az évek
mindent átrepülnek
engem is és téged
itt vagyok halkan
kormos évek között
örül rád a világ
fürössz meg öntözz
víg szóval dallal
illatos reménnyel
áldalak imákkal
lila-kék éjjel.

Csontos Márta

Gondolatok a kritikai pályarajz értelmezéséhez

Az antik és a középkori hagyományokra épülő, regényes elemeket sem nélkülöző életrajz a 19. százdi irodalomtörténetben egyetlen személy életeseményeinek feltárására törekedett, nagy mennyiségű adathalmazzal dolgozott, és autentikus források hiányában nem egyszer fiktív elemekkel egészítette ki az alkotói életutat. Az egyéni sors és az alkotói tevékenység megrajzolása nem a társadalmi és kulturális paraméterek összefüggéseiben történt.

A pozitivista szellemű irodalomtudomány monográfusa – mivel a korszak tudományos kutatásban felmutatott eredményei tapasztalati tényekhez, konkrét adatokhoz kapcsolódtak – adatgyűjtő, filológusi munkát végzett, majd a szellemtörténészek aprólékos, részeredményekre koncentráló indukciós módszerét követte. Horváth Károly *A pozitívizmus a magyar irodalomtörténetírásban* című tanulmányában – elismerve a kutatómunka máig sem elhanyagolható jelentőségét – kiemeli a pozitivista irodalomtörténetírás hiányosságait is, mivel az életrajzírók nem vizsgálták az írói egyéniség átalakító erejét, nem volt kérdés az olvasói recepció problémája, s a mű utóéletének vizsgálatakor elsősorban magyarítottak értékelés helyett.¹ Horváth Károly a magyarországi pozitívizmus alakulását a kiegyezési kor ideológiájához köti, mint a Kemény Zsigmond és a Gyulai Pál-féle nemesi liberalizmus polgári változatát.

A hagyományos életrajzírást elsőként az orosz formalisták utasították el, mivel irodalomértelmező szempontjaik alapján az életrajz eltávolítja az elemzőt magától a műtől, mindattól, ami az irodalom lényegét adja.

A nagy sikerű szerzőpáros, René Wellek és Austin Warren, *Az irodalom elmélete* című kézikönyvben az életrajznak csak az alkotói személyiség és az élettér rekonstrukciója szempontjából tulajdonítottak jelentőséget, hangsúlyozták, hogy a műalkotás nem lehet pusztá életrajzi dokumentum. „A költő műve lehet álarc, dramatizált

¹ Horváth Károly meglátása szerint „ a pozitivista elmélet hiányosságainak hatása, hogy az írói egyéniségnek a történelmi viszonyokkal kapcsolatos fejlődésére nem fordítanak elég gondot, a megrajzolt írói egyéniség valahogy absztrakttá, a történelmi fejlődéstől elvonatkoztatott lényeggé lesz.”

HORVÁTH Károly, *A pozitívizmus a magyar irodalomtörténetírásban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 63. évf. 1959. 3–4. A szerző kitér a magyar történetírásra is hatást gyakorló francia-angol irányzatra, mely Hippolyte Taine milliöelméletének véleményformáló erejét emeli ki a faj, környezet és időpont hármas együttthatójában. Ez az álláspont azonban nem fogadható el teljességgel, mivel túlbecsüli az örökléstan jelentőségét, háttérbe szorítja a valóságos társadalmi erők szerepét. Ezen a történetietlen szemléletmódon nem segít a spenceri evolúció sem. Német oldalon ugyanezt a vonalat erősíti tovább Scherer, akinél az adatkutatás jelentősége még fokozottabbá válik.

stilizáció. Az életrajzi kutatásnak akkor van értelme, ha úgy végezzük, hogy az ilyen megkülönböztetéseket is érzékelni tudjuk”.²

Az életrajz műfaji besorolásának igénye a század jelentős irodalomértelmező irányzatai alapján került a figyelem középpontjába. Különböző elméletek konglomerátuma született, melyek nem a tradicionális módon közeledtek a műalkotáshoz, a szerzőhöz és az életműhöz, a történettudomány és az irodalomtörténet közötti távolság egyre kisebbé vált, új megközelítésben születtek értelmezések, melyek komplex módon, a komparatiztika eszközeivel keresték az összefüggéseket, s az adott kor szükségletei alapján törekedtek az életmű megítélésére.³

Kétségtelen, hogy a tudományos életrajz tartalmazhat olyan narratív szerkezeteket, melyek a szerzői recepció meglétével magyarázhatók, ugyanakkor főként történeti dokumentumok hiteles adatszolgáltatására támaszkodik, így valahol a történetírás és az irodalom közötti térben helyezkedik el.

Az életrajzírás és történetírás kölcsönhatásáról számos tanulmány olvasható a *Journal of Interdisciplinary History* című periodikában, ahol Robert I. Rotberg hangsúlyozza, hogy történelem aligha létezhetne életrajzi betekintés nélkül. „Csak a történettudományba mélyen beleásó, a kronológiai periódusokat végigkísérő, a földrajzi arénába belépő életrajzírók tudják megmagyarázni, hogy befolyásos egyének miért tették azt, ami tettek, mi volt cselekedeteik pontos indítéka”⁴

A szerző hangsúlyozza, hogy az életrajz egyfajta intellektuális történelemmé válik, melyben feltárják az egyént ért valamennyi hatást több dimenzió keresztül, ilyen

² WELLEK, René, WARREN, Austin, *Az irodalom elmélete = Az irodalom és az életrajz*, Ford.: SZILI József, Osiris, Bp., 2002. 79.

³ Az *Encyclopaedia Britannica* Paul Murray Kendall elemzése alapján az életrajz tartalmi és formai megjelenését figyelembe véve hat kategóriát különböztet meg. Az „informatív” életrajzot akkumulatív, gyűjtő kategóriának tekinti, melyben a szerző távol tartja magát mindennemű műinterpretációtól. A második kategória a „kritikai életrajz”, mely nagyon alapos, autentikus dokumentumokra alapozott forráskutatásra épül. Fontosnak tartja a kronológia betartását, végül hatástörténeti összefoglalóban mutatja be az életmű utóéletét, melynek megítélésében az adott korok szükségletei és mentalitása meghatározó. A kritikai életrajz klasszikus példaként említi Richard Elmann *James Joyce* monográfiáját, mely 1959-ben készült. A „standard” biográfia szubjektív és objektív megközelítési módot egyformán alkalmaz, az objektív életrajzokat személyes szubjektivitása ötvözi. Az úgynevezett „interpretatív” életrajz teljes szubjektivitásra hagyatkozik, jellemző az autentikus forrásból származó dokumentumok hiánya, a szerző a birtokában lévő forrásmunkákat szabadon manipulálja, mint Frank Harris *Oscar Wilde* monográfiája 1916-ból. Végül a „fikcionált” biográfia említhető, mely számos narratív elemet tartalmaz, másodlagos forrásokat használ regényesített és naplószerű elemeket alkalmazva.

⁴ ROTBERG, Robert, *Biography and Historiography = Mutual Evidentiary and Interdisciplinary Considerations*, *Journal of Interdisciplinary History*, XL. 3 Winter, 305. „Only biographers who are steeped in the historiography of particular chronology periods and geographical arenas can explain why influential individuals did what they did, and what exact aims were in mind”. (ford. CSONTOS Márta)

módon a legjobb életrajzok egyértelműen összehasonlító jellegű munkák. A témához kapcsolódva Janet Browne az életrajz „kissé problematikus akadémiai műfaj” voltát emeli ki. Összegzése alapján „az életrajzok átvilágítják azokat a hálózatokat, melyek összetartó erőként működnek az egyének és a nagyobb csoportok között, a tudósok, újságírók és kiadványok között, ez teszi lehetővé a baráti kapcsolatokban és levélváltásokban megjelenő eszmék körforgását, ez tárja fel annak a rendszernek a működését, mely lehetővé teszi, hogy felbukkanjon az ön-identifikáció, mint ’tudós attitűd’”⁵

Az életrajzzal kapcsolatos vita főként abból adódhat, hogy a történelem sokkal több mint egyének élete, politikai, kulturális, szociális, gazdasági és intellektuális összetevői vannak, ami összességében sokkal komplexebb, mint azoké a személyeké, akik a történet folyamatában érintve vannak. „A történelem és az életrajz ösvényén nyilvánvalóan tendenciózus az összetartozás”⁶

A történet- és irodalomtudomány közelít egymáshoz, mert mindkettő egy adott kultúrában, saját, lokális életterre leszűkítve, identitástörténetet dolgoz fel. T. S. Eliot a kultúra három fontos kritériumát határozza meg, melyek a kultúrhagyományok jelenkorba való áttelepítését, helyi, regionális kultúráként való értelmezését jelentik; mindez egyidejűleg vallási egység és különbözőség együttműködése. Ennek égiszé alatt a kritikai pályaképekben megrajzolt alkotó életútja mindig egy sajátos kulturális közegben történik. „A kultúra fogalma különböző asszociációkat tartalmaz, annak értelmében, hogy az egyén fejlődésére gondolunk, egy csoportéra, egy osztályára vagy az egész társadaloméra”⁷

Hayden White *A történelmi szöveg mint irodalmi műalkotás* című tanulmányában a történelmet szembeállítja a tudománnyal egyetemes törvényalkotási lehetőség hiányában, majd a történelmet hasonlóképpen szembeállítja az irodalommal, mivel az előbbit a ’tényleges’ érdekli, az utóbbit pedig a ’lehetséges’⁸

A történetírás és irodalomtörténet-írás olyan módon is közelednek egymáshoz,

⁵ I. m. 349. BROWNE, Janet, *Making Darwin: Biography and the Changing Representations of Charles Darwin* „Biographies can illuminate the networks that unite individual figures with larger groups of scientific practitioners, the journals and other publications that broadcast their work, the circulation of ideas through overlapping circles of friendships or correspondance, ... (...) and the emergence of self-identification as a ’scientist’” (ford. CSONTOS Márta)

⁶ SHELSTON, Alan, *Biography = The Critical Idiom*, Ed.: John D. Jump, Methuen and CO Ltd, 1977. 16. „The path of history and biography obviously have a tendency to converge”. (ford. Csontos Márta)

⁷ T. S. Eliot, *The Notes Towards the Definition of Culture*, Faber and Faber Limited, London-Boston, 1979. 21. „The term culture has different associations according to whether we have in mind the development of an *individual*, of a *group* or *class*, or of a whole society.” (ford. CSONTOS Márta)

⁸ V. ö. *Testes Könyv*, szerk.: KISS Attila Attila, KOVÁCS Sándor, ODORICS Ferenc, ICTUS és JATE, Irodalomelméleti Csoport, DEKON Könyvek, Irodalomelméleti és Interpretációs Sorozat, Szeged, 1996. 342.

hogy kapcsolatban vannak a múlt megismerhetőségével, azzal a ténnyel, hogy a történetíró és az életrajzíró a „hagyományörző kultúra által veszi birtokba a világot”.⁹ Lévi-Strauss az egyidejűleg működő ellentétes erők keresztútjében vizsgálja a működőképes társadalmat, melyet a különállás igénye vagy az összetartozás szükségessége irányít. Mindezt figyelembe véve, a sokféleségen működő kapcsolat analízise hozzájárul ahhoz, hogy a kritikai pályarajzokban méltatott egyének sorsán keresztül egy egész korszak kulturális, erkölcsi, vallási hovatartozását értelmezni lehessen.

Irodalom, történelem és politikai összetartozását hangsúlyozza Catherine Belsey is, akinek olvasatában „...a három fogalom nyilvánvaló együttélése megbotránkoztatja a *literary criticism* intézményét, mert kapcsolatot létesít explicit módon a transzcendens (irodalom), a kontingens (történelem) és a pusztán stratégiai (politikai) között”.¹⁰

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon is számos tanulmány született a kritikai életrajz jelentőségéről, hasznáról és szerepéről. Hargitay Emil a kritikai életrajz hasznáról vet fel gondolatokat, s úgy véli, „... a jól sikerült kritikai életrajzok egyáltalán nem zárják ki a műelemzés vagy bármilyen szélesebb kontextusú, elméleti kiindulású megközelítés lehetőségét”.¹¹

Az irodalomtudósok közötti vita elsődleges kiindulópontja az volt, hogy a kritikai életrajz nem igazodott a modern irodalomtudomány követelményeihez. A hatalmas információs anyag feldolgozására törekvő kritikai pályarajz – viszonylag konzervatív műfaji kategóriaként is – továbbra is nélkülözhetetlen az irodalomtudományban, még akkor is, ha a recepciótörténetben a megközelítés mindig változik, hiszen a művek utóélete, hatástörténete mindig az adott kor értékítéletéhez kapcsolódik. Az értelmezésben nagy szerephez jutó olvasó a szöveg értelmezésében saját viszonyát is tükrözi az adott társadalom kultúrájában.

Az *Irodalomismeret* 2014. évfolyama harmadik számában több tanulmány foglalkozik részletesen az életrajz szerepével. Arany Zsuzsanna *Stevenson rémálma* című írásában nem tartja a műelemzést az életrajz szerves részének, olvasatában az életrajzi tények és az alkotások két metszésponton érintik egymást, a keletkezéstörténetben és a hatástörténetben. Ugyanakkor e kijelentésével paradox módon fontosnak tartja, „ azoknál az életrajzoknál, amelyek markánsabb portrét kívánnak adni hősről – tehát nem pusztán az életesemények előre megszabott narratív struktúrákba való

⁹ LÉVI-STRAUSS, Claude, *Faj és történelem*, Ford.: BOGLÁR Lajos, Napvilág Kiadó, 1999. 21.

¹⁰ BELSAY, Catherine, *Literature, History, Politics*, Modern Criticism and Theory, Ed.: David Lodge, Longman, New York–London, 1988, 400. „(...) to bring these three terms together *explicitly* is still to scandalise the institution of critical biography, because it is to propose a relationship between the transcendent (literature), contingent(history) and the merely strategic(politics)” Ford. CSONTOS Márta

¹¹ HARGITAY Emil, *A „kritikai életrajz” haszna, Történelem és elmélet néhány példával*, Irodalomismeret, 2014, 16.

rendezésén fáradoznak – (...)... a tárgyalt művek és az adott korszakban divatos eszméáramlatok közötti összefüggések feltárását is elvégezni”.¹² A korábban említett lap egy másik tanulmányában Széchenyi Ágnes a közös térben megnyilvánuló szóbeliség közvetlen indulati töltetét, a verbális terjedés torzítását vizsgálja az emberi kapcsolatokban, s utal arra, hogy a történettudomány azt a térbeliség paradigmájának nevezi.¹³

Reményik Sándor pályaképének tanulmányozásában szem előtt kell tartani a szerző specifikus, pszichés állapotát, irodalomszociológiai szempontból pedig éppenséggel, a szociális struktúra és konfliktusok alapján életművét Szilágyi Márton monográfiájának célkitűzése szerint a költőt „mint társadalmi jelenséget kell vizsgálni”. Mindemellett fontos szempont az adott politikai és társadalmi létező meghatározó szerepe, a 'hely szelleme', a *genius loci* is, emberi megnyilvánulásának gyökerei ugyanis hordozzák közvetlen közege természetes környezete megnyilvánulásait az „erdélyiség” ideológiájában.

A költőről írt monográfia az alkotó társadalmi viszonyok által meghatározott élet térben működik, ezért a szintézissteremtő szándékkal készült kritikai életrajz különböző inspirációk által meghatározott konglomerátum; történelmi, pszichológiai, etikai, esztétikai, informatív és interpretatív. Tudományos igényvel készült egzakt dokumentumfeldolgozó módszerrel, de bizonyos mértékig mégis fikció marad, hiszen benne foglaltatik az életrajzíró szubjektív megítélése a forrásmunkák értelmezésénél, a dokumentumok felhasználása során is működik a szerzői recepció.

Sabina Loriga tanulmányában végigvezeti az életrajzírás történetét Plutharkosztól kezdődően, hogy eljusson addig a pontig, mely szerint bármennyire fontos is az egyes ember, az egyén gondolatainak és cselekedeteinek nincs történelmi jelentősége. Egy élet-történet csak illusztráció a társadalmi probléma feltárásához, az egyéni létezés szelétét ilyen módon be kell csúsztatni a kontextusba, hogy hozzájáruljon a helyes értelmezéshez. Olvasata szerint „a történésznek két ütemben kell dolgoznia: először is meg kell találnia a reprezentatív egyént, majd e reprezentatív egyén tulajdonságait induktív eljárással ki kell terjeszteni az egész kategóriára”.¹⁴ Az egyént tehát sokkal inkább úgy

¹² ARANY Zsuzsanna, *Stevenson rémálma*, Irodalomismeret, 2014, 3, 49. A szerző külön foglalkozik a nyelvi struktúrák jelentőségével, úgy látja, hogy a szépirodalom és a tudományos beszédmód eléggé élesen elválik egymástól, s valahol a kettő között kaphat helyet az életrajz. Vagyis az alkotói és kutatói attitűd együttes jelenlétére van szükség.

¹³ V. ö. SZÉCHENYI Ágnes, *Az életrajzírás esélyei: elmélet és gyakorlat*, (egy Schöpflin Aladár-monográfia kereteihez). Irodalomismeret, 2014. 3.

¹⁴ LORIGA, Sabina, *Történet és életrajzírás a 19–20. században*, Ford.: KOVÁCS András, Korall, 44. sz., 2011/12, 22. A szerző végig vezeti a történelem során alkotó neves gondolkodó véleményét tanulmányában, utal John Haywood *Life and Reign of King Henry III.* című munkájára, melynek szerzője szerint a hatalmas államok kormányait nem szabad összetévesztenünk híres emberek cselekedeteivel. Az ellentétes elméletek sokaságából kiemelve Voltaire-re támaszkodik, aki szerint a történelem váratlan eseményei nagy alakok életeseményeiből jobban megérthetők,

kell felfogni, mint aki azonos a többiekkel, olyan genetikus mintának tekintve, ami egyedül arra a csoportra jellemző gondolatokat, érzéseket, impulzusokat tartalmazza.

Valóban fontos kérdés, hogy egy személyes élettörténet mennyire járul hozzá a problémák feltáráshoz. A társadalomtörténeti analízisben az egyén élettörténete szervesen kapcsolódik a politikatörténeti momentumok feltáráshoz, s Reményik Sándor pályarajzának ismeretében is beigazolódik majd Voltaire meglátása, mely szerint a nagy alakok életsorsának megismerése segít a társadalom eseményeinek értelmezésében.

Rákai Orsolya a *Sztereotípiák. Műfaji töprengés egy kortárs „szerzői monográfia sorozaton* címmel a problémát körbejárva, felveti a „kézikönyv” megjelölést is, melyben az ember nem értékel vagy értelmez, csak adatokat használ fel szükségszerűen, érdeklődése szerint. Azonban ha az életrajz nem lineárisan és kronologikus sorrendben összerakott szöveghalmaz, „ az életrajz az adott szerzői név által kimetszett szöveghalom interpretációja szempontjából releváns kontextus lehet”.¹⁵

Vajon sikerül-e az irodalomelméleti rendszerek segítségével az életrajz helyét kijelölni? Varga László az irodalomelmélet fogalmi meghatározása, az irodalom funkciója és az irodalmi mű genezise felől közelíti meg a kérdést, összefoglalva azoknak a teoretikusoknak a véleményét, akik nem fogadják el az író egyéniségének, életfolyamatának irodalomelméleti vizsgálatot igénylő fontosságát. „Ha viszont az irodalmat az emberi kapcsolat kifejezőjeként, a világra vonatkozó ismereteket nyújtó eszközként ismeri el az irodalomelmélet, akkor szükségszerű az író bekapcsolása az irodalomértelmezés folyamatába”.¹⁶

Az életrajzírás haszna elsősorban abból adódik, hogy a megírt szöveg egy újabb aspektusból új megértésre alkalmassá válik a recepció során, ahogy Hans Robert Jauss fogalmaz, kiemelve a produktív megismerés tényét, „ekkor nyílik meg a megértés ho-

---

utal Fichtére, aki az egyetemessel szemben tagadta az egyén értékét, de ott van Kant és Hegel elgondolása is, melynek alapján a történelemnek mindig az egyén felé emelkedve nagyobb léptekben kell gondolkodnia, továbbá az egyéni életsors partikularitásának nem szabad elhomályosítani a történelem számára értékes dolgokat.

¹⁵ RÁKAI Orsolya, *Sztereotípiák. Műfaji töprengés egy kortárs „szerzői-monográfia” sorozaton*, Budapesti Könyvszemle, 2003/2. 135. A szerző hangsúlyozza, hogy a hazai irodalomtörténeti kánon még mindig narratív műfajnak tekinti az életrajzot, holott azt egyfajta *rend*-nek kell értelmezni, s azt kell megláttatni, hogy az „élettörténet ráhangolódik” a nemzet kulturális történetére. V. ö. 139.

¹⁶ VARGA László, *Életrajz-kutatás és irodalomelmélet, Visszapillantó tükör = Tanulmányok Lukácsy Sándor 75. születésnapjára*, Universitas Könyvkiadó, Bp. 2000, 321. A szerző a formalisták, a New Criticism és a strukturalisták nyomán az író és műve viszonyának elemzésével foglalkozik; a mű és a szerző azonossága, az író körülvívó világ valóságtartalmának művébe való objektíválása, a kész mű és szerzője közötti viszony feltárása a cél. Véleménye szerint, bár az egész mű felépítése, sajátosságai függenek a szerző személyiségétől és pszichikai tulajdonságaitól, a műalkotás lényegét mégis annak a társadalmi csoportnak a struktúrája határozza meg, mely hatással van a szerző életének eseményeire.

rizontja a szövegek későbbi kontextusban mindig másként való megértésére, melyeket elsődleges kontextusban még nem lehetett feltenni”.¹⁷

Csak ilyen módon lehet a történelmi és esztétikai megismerés között szakadékot áthidalni. Az irodalmi mű költőisége időtlenül jelen van az idők során, az objektív értelmezés lehetősége pedig adott az interpretátor számára.

A modern irodalomelmélet álláspontjával paradox módon a szerző fontosságát pedig nem zárhatjuk ki, hiszen a „szerzői funkció azt a módot jellemzi, ahogy bizonyos diskurzusok a társadalmon belül léteznek, cirkulálnak és működnek”.¹⁸

Az elmúlt években megjelenő, a szakszerűséggel és hiteles forráskritikai igényességgel készített nagy monográfiák nyilvánvalóan megváltoztatták az életrajz státusát, gondoljunk Ferencz Győző Radnóti Miklósról írt munkájára, Szilágyi Márton Csokonai Vitéz Mihályról írt könyvére, vagy a legújabbak között Sipos Lajos Berda Józsefről írt monográfiájára. Ugyanígy említhetjük a Magyar Művészeti Akadémia *Közelkép Írókról* sorozatából Kődöböcz Gábor Kiss Benedekről és Rónay László Tamás Menyhértről írt életmű-feldolgozását.

Egészen különleges helyet foglal el a palettán Szilágyi Márton monográfiája, ugyanis a szerző munkájában Csokonai Vitéz Mihály mikrotörténeti dimenzióit vizsgálja. Állásfoglalása szerint Magyarországon a mikrotörténet a társadalomtörténet része, ahol „az alkotót nem zárt egységként kell tekinteni, hanem a környezetével való interakciókban”.¹⁹ Az eddigi, tradicionális, angolszász modellt követő ‘critical biography’ helyett Szilágyi Márton munkája társadalomtörténeti biográfia, melyben egy ‘kivételesen átlagos’ alkotó személyiségének társadalmi közegben megnyilvánuló interakcióját analizálja.

Az életrajz tanulmányozása szükséges az összefüggések nyomon követéséhez, az újraolvasás értelmezések sokféleségét eredményezheti. Schein Gábor az *Életrajzok visszatérésében* úgy látja, hogy „az élet-mű-kor logikájú életrajz alkalmas elbeszélésforma lehet arra, hogy megmutassa, egy ember élete sohasem egyetlen emberé, minden pillanata érintkezések, kapcsolatok, funkciók metszéspontja, és maga az alkotó életműve is metszéspontokon keletkezik”.²⁰

¹⁷ JAUSS, Hans Robert, *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Osiris, Bp., 1997. 12.

¹⁸ FOUCAULT, Michael, *Nyelv a végtelenhez, Tanulmányok, előadások, beszélgetések*, Latin Betűk, Debrecen, 2000. 127.

¹⁹ SZILÁGYI Márton, *A költő mint társadalmi jelenség, Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Liturgia sorozat, szerk.: Szilágyi Márton, Scheibner Tamás, Vaderna Gábor, Ráció Kiadó, Bp., 2014. 38. Szilágyi Márton értékítéletében fontos szerepet játszik meggyőződése, mely szerint az egyént alkotó erőnek kell tekinteni, mely erő a saját társadalmi összefüggései között létezik. A mikrotörténelem kapcsán a legfontosabb vitatéma a narráció és a történelmi megismerés közötti feszültség.

²⁰ SCHEIN Gábor, *Az életrajzok visszatérése?*, Jelenkor, 2008/9. 972.

Valójában az életrajzot történelmi, kultúrtörténeti, szociológiai események elbeszélésére alkalmasnak tarthatjuk, az egyéni sorson keresztül sor kerülhet társadalmi rekonstrukcióra, nem elfeledve azt a ténytet, hogy az egyén számára meghatározó életesemények társadalmilag olykor jelentéktelenek. „...az életrajzot a legideálisabb terepnek tekintik a társadalmi szabályok és törvényszerűségek tényleges működéséről és gyakorlatáról alkotott tudományos hipotézisek érvényességének ellenőrzésére”²¹, hangsúlyozza Giovanni Levi az életrajz hasznáról elmélkedve, s bár az egyén másága nem elegendő a társadalmi horizontok feltárására, egyetlen alkotó személyiség során keresztül is lehetőség nyílik felfogni a társadalmi normák tényleges működésének problémáit.

A *Theoretical Discussion of Biography, Approaches from History, Microhistory and Life Writing* című kötetben szereplő tanulmányok az életrajzírást mikrotörténeti oldalról közelítve hangsúlyozzák, hogy a történelem bizonyos egyedei életének ismerete mindig hozzáad valamit a közösségért nyújtott teljesítményhez. Végző összegzésként olvasatukban az életrajzot olyan műfajként kell elfogadni, amit újra meg újra ki lehet tűzni a kutatás lehetséges tárgyaként, mindig szem előtt tartva, „úgy írni életrajzot, hogy szigorúan csak arra fókuszáljunk, hogy történelmileg mi a fontos, dehumanizáló”²².

Reményik Sándor pályarajzában ez az értelmezés különös hangsúlyt kap, mert személyiségében, alkotói attitűdjében egy nemzet minden jellemzőjét magába sűríti, ugyanakkor származása, családi háttere nem tenné indokolttá, hogy nemzetföltő küldetéstudata olyan mértékben felerősödjön, mint ahogy alkotásai tükrözik.

Összegezve elmondható, az életrajz napjaink irodalomtörténet-írásában egyfajta sikertörténet, ahol a kivételes személyek életeseményeit próbáljuk a nem mindennapi átlagember szemszögéből is értelmezni. „A modern biográfia ugyanolyan modern, mint a regény; valójában ugyanabban az időben született(...) az életrajzíráásban az anyag előre adott: a képzelet annyiban játszik szerepet, amennyiben alakítja és formálja. (...) a biográfus, éppúgy mint a történész, dokumentumainak rabszolgája”.

²¹ LEVI, Giovanni, *Az életrajz hasznáról*, ford.: CZOCH Gábor, Korall, 2, 2000 tél, 81. CZOCH Gábor az életrajzírást interdiszciplináris voltára hivatkozva foglalja össze a mentalitástörténettel, mely szorosan kötődik a mikrotörténeti vizsgálódásokhoz, ugyanis itt az individuális viselkedés és a kollektív viselkedés alapján azt vizsgáljuk, hogy a kulturális szint a társadalmi szereplők életkörülményeit hogyan határozza meg.

²² *Theoretical Discussion of Biography, Microhistory and Life Writing*, Ed.: HANS Renders, BIENNE de Haan = JOANNY Moulin, *Review*, The Edwin Melle Press, Lewiston, – Queenston–Lampeter, 2013, 395. „Writing a biography by strict criteria of what is important in a historical sense is dehumanizing”. (ford. Csontos Márta)

Holló József

Fényre vágyva

Lelkem gyúrt, fekete
árnyak között térdel,
iszonyú félsz gyöttri
a létem bűneimért.
Uram! Szánj meg!
Ne verj vak sötéttel:
fényre vágyva az
– ki feléd fordult s megtért.

Ködökbe falazva

Mintha nem lenne széle semminek
csak szétterjengő szürke köze.
A szemközt és a hátam mögött
elképzelt terek özöne

tolong, mikből minden elveszett:
se égtáj, se irány, se utak.
Csak néma sejtelmek építgetik
rácstalan börtönfalukat.

Magára maradt képzeletem
mögött valahol fák derengnek.
S az alacsony vertikálison
szemmagasságban felmerednek

a nyirkos ködök tartópillérei.
Búcsúzó vadludak bánata kiált.
S a ködbefúlt messzi két partja közt
valahol ott van rejtve a világ.

Záporra írt zene

Tetőcserepek xilofonján
dalt játszik a zápor
– a dallam ismeretlen,
de dúdolni próbálom.

Oly monoton ritmusú,
mint az ősi zenék:
melyek a szívverés
ütemén bongtak szét.

De ha felülemelkedek
a divatos trendeken,
már könnyed, andalító
zenének képzelem

ahogy csorog az ereszen
összhangot találva
– megszólal a basszus
az esőcsatornádba’.

Kitartón, szüntelen
bong az eső hangja
... akár egy posztmodern
cantata profana.

Csak ezt záporra írták
így van hangszerelve
és bőrig ázott mámort
dúdol a keretekbe’.

Március végi töprengő

A lecsüngő fűzágon
kis levélvadócok
borzolják zöldjeik.
S fényes aranydrótok
látszatán feszülnek
a sugarak a dombra.
Pitypang-sárga lötytyent
az árokpartokra.

Rigók pletykálják,
hogy itt van a Kikelet.
S hangjuk felcsigázza
az eszmélő messziket:
ahol tétova színek
gabalyodnak össze
– mint lebomlott gépselyem
egy gubancba kötve.

A tó tükrén úszkáló
felhőfoltos égkék,
azt csillogja magán,
hogy itt a tavasz végképp.
Kertek lobogják szét
a zöldek árnyalatát
hajukba kötözve,
mint selyempántlikát.

Kamaszszívben szokott
ily tiszta bódulaton
feltörni az érzés,
mint vágóból nőtt hatalom:
ahogy most a föld
húsában széjjel fáj
a természet ösztöne
– beleborzong a táj

a kábulatot nyüzsgő
megváltó csodába,
amellyel a létet
most világgá kiáltja.
S valami mámoros
értetlenkedéssel
bámulom a Mindent,
hogy káprázik széjjel

benne a láthatár,
a tavasz ígérete.
Arcomon babrálgat
március hús szele.
S a zombékok lábához
odakuporodva
töprengék – a létet
mily hatalom oldozza.

E folyton változó
nagy időközökben
hol az évszakok hite
folyton szárba szökken.

Léttörvény

Ha elvadult világod
gyilkolásra biztat,
a más halála jogot,
hogy te élj – nem adhat.

Nem adhat a téboly
parancsot agyadnak,
hogy a lét jogát gyilkosként
fenntarthatd magadnak...

Egy időtálló arcél

Gondolatok a *színházcsináló*
Beke Sándorhoz

Számoltad-e hány álmod vált valóra
a vágyak sürgetésén kimondva magad?
S gondoltál-e rá, hogy a szökő idő túlér
azon, amit teremt benned az akarat?

Őszinte alázat és elszánt kitartás űz,
hogy megpróbáld a földről az eget felérni
– szembemenve akár az egész világgal
Te tudtál volna, ha kell üszkös csonkká égni

álmodért, hogy felnőjön a színfalak között.
Ki ma is ugyanúgy állsz eltökélt, konokon
a célod fel nem adó önkívült mámoron.

Mert hitted azt, amiben a szíved gyönyörködött:
hogy adni tudsz... szolgálva a tiszta művészetet
amit olyannak képzelteél, hogy mindenki érthetett.

Nyergestetői mementó

Időbarázdált hegyhomlokok
ráncain botorkál a szél
e kövekből kihajtott kopjafák közt
kisírt szemű csend mesél:
harcról, hűségről, szabadságról,
nyitott sír lesz e hely örökkön
– a halálnál nincs maradandóbb:
s gyászolnak egész Székelyföldön.
Kilóg az időből e hely,
a kő itt nem mállik, nem kopik
akár a vigyázó emlékezet
múltjából jövendőt álmodik.

Bűnbánat

Csendes kis templomok
térd koptatta fája
tanú a magyarság
imádkozására.
Hogy bűnt bán és könyörög
az egek Urához
– ne legyen már közünk
több Kálváriához.

Farkas András

Ca' d'Oro

Csipke a képzeitemben,
Csipke az álmaimban,
Négy oszlop az enyészeté,
Most még tart, és tart az emlék,
A csodapihecsipke szeretnék,
Szeretnék itt élni,
Szeretnék itt meghalni,
Szeretnék,
Csak szeretnék.
És szeretésemhez jó lesz háttérnek.
Szeretnék itt veletek hálni,
Botticelli Sandro lányai,
Nem baj, ha többen jöttök is,
A szeretetem végtelen,
Kitesz egy feltárt szarmata sírt,
Lehet vandál is, illir-pannon.
Biolo, eraviszkuszok, gótok, gepidák.
Hogy zenél a nevük.
Mint Respighi Három Botticelli-képe,
Itt a művészet egysége.
Ca' d'Oro, légies oszlopai,
Respighi zenéje.
A Botticelli képe.
Ősi feltárások, sírok.
Minden gén, mi
Pannóniát bejárta, itt legyen.
És mellé a véget nem érő szerelem.

Battisterio

Csend volt. Minden halottnak látszott.
Élet csak én, a terem közepén.
Megtörtem a csendet, és teljes erőmből
a dó hangot kiáltottam kitartva.
Még nem visszhangzott a tér.
És akkor átváltottam a mire.
Jól kitartva, és kisvártatva jött a szó.
Az is jól kitartva. És most jöttek
vissza a korábbi hangok.
De nem külön-külön, hanem tercben.
Egy csodálatos hármashangzat,
mintha az égiek énekelnék.
És a hangerő egyre erősödött,
és megremegtek bele a sejtjeim.
És az égi hang lassan tompult
és 20 másodperc múlva kihalt.
Ismét csend lett.
Most a mi-szó-ti kombinációt ontottam a csendbe,
és az égi jel most egy domináns tercet zenélt.
A Battisterio 1152-ben épült.
Az évszázadok sokat változtattak rajta:
gótikus tornyok, márványcsipke Nicola Pisano szószéke.
És semmi pisszegés.
Minő csavar az időt késleltetni.

Kaiser László

Az utolsó barlanglakó

Tömörkény István, a Barlanglakók című dráma szerzőjének emlékére

Istenem, én lettem az utolsó barlanglakó a budai hegyekben. Mindenki elment, elmenekült, csak én maradtam.

Félek. Félek a holnaptól, mégsem megyek. Fáradt vagyok és öreg. Nem annyira, hogy a halál megváltás legyen, de annyira, hogy erőmből nem telik menekülésre, újrakezdésre. Ez a mészkőbarlang évek óta otthonom, innen indultam el nap mint nap a városba koldulni, eredményesen. Volt mit ennem, olykor innom is, megszoktak, talán megszerettek az erdőszéli villatulajdonosok, ha nem is mindegyik. Elfogadtak. Némelyik tudta, merthogy kérdéseikre elmondtam életemet, hogy mikén mentem keresztül. Sajnálta? Talán. Az egyik mindenesetre hagyta, hogy a nagy hidegben télen a kukás fülkében húzzam meg magam. Volt ott hely elég. Este tértem be mindig, a kukán némi elemőzsiát is találtam, néha ruhaneműt. Reggelre persze eltakarodtam.

Nem volt olyan nap, hogy föl ne kapaszkodtam volna a barlangomhoz. Majd vissza a villák közé, onnan a városba, a térre. Kéregetni. Este a fülke. Nem volt rossz életem. S ha elmúlt a hideg, a barlangomban aludtam. Nem tudta senki, hogy itt alszom. A fák sűrűjében volt a mészkőszüllyedés, mészkőmagasodás, a kirándulóktól és a hozzámmal hasonló hajléktalanoktól távol. Voltunk néhányan erdőlakók, főleg nyáron, de én nemigen tartottam velük kapcsolatot, a barlangomra pedig nagyon vigyáztam, nehogy megtudják, hogy egyáltalán van.

Öreg vagyok, fáradt, erőtlen, de egészséges. Ez talán a sors ajándéka, szüleim is sokáig éltek betegség nélkül. Meg vigyáztam is magamra, amennyire lehetett, ebben a nyomorságban. Inni ittam, ha jutott, ám nem dohányoztam. És mosakodtam, nem úgy, mint a többi szerencsétlen, büdös kéregető. Fölfogtam az esővizet egy lavórban, olykor a távoli forráshoz is elmentem tisztálkodni...

Most meg várok, várom, hogy mi lesz. Közelemben senki, mellettem szinte semmi; lent a város. És fekszem egy ócska matracon a barlangomban, nyár van, hallom a madarak csivitelését, a szél zúgását, a falevelek zizegését. Lassan esteledik, behunyom szemem, emlékezem. Hogy is kezdődött? Hogy is kezdődött, hogy barlanglakó lettem?

Néhány évtizede, még a múlt század végén, vagy inkább második felének közepe után, az átkosban, miként később mondták, tehát a Kádár-korszakban lettem előbb diplomás, majd ifjú házas. Hogy mit tanultam? Mára teljesen mindegy. Jó volt diáknak lenni; aztán jó volt a házasság, öröm a két gyerek – egy ideig. Mert egyszer

csak beadta az asszony a válópert, hivatkozott erre-arra, legfőképpen az elhidegülésére meg az önmegvalósítására, amit csak nélkülem tud elképzelni. Nyilván megunt, van ilyen... Belementem én mindenbe, éreztem, láttam, hogy mennyire megváltozott. Szúrt minden mondata, minden gesztusa, beszélni sem tudtam vele. Elköltöztem még a válás kimondása előtt, persze albérletbe, szüleim vidéken éltek, oda nem mehettem, hiszen munkám Pesthez kötött.

Teltek az évek, dolgoztam reggeltől estig, hogy anyagilag bírjam. Gyerekeim adtak nagy erőt nekem, de csak egy ideig, mert az anyjuk annyit áskálódott ellenem, különösen, amikor megtudta, hogy komoly kapcsolatom van, hogy szép lassan elmaradtak még azok a ritka találkozások is. Tehetetlen voltam, levegőnek néztek, magam sem tudom, miért. Fizettem a tartásdíjat, az albérletet, szomorkodtam a gyermekeim után, néha a pohár fenekére néztem: még jó, hogy a barátnőm kitartott mellettem. Amúgy szelíd virág volt, semmit sem akart igazán, semmit sem sürgetett.

Szüleim meghaltak nem sokkal a rendszerváltozás után. Az örökségből, az eladott kis ház árából végre lakáshoz jutottam. Gondolkodás nélkül újra megnősültem, úgy éreztem, tartozom ennyivel annak, aki kitartott mellettem a nehéz időkben. Nem is volt mindezzel semmi baj, mondhatnám: boldogok voltunk. Aztán előbb ő lett munkanélküli, aztán én, oly mindegy már innen a barlangból nézve, hogy miért éppen mi lettünk, sokakhoz hasonlóan, áldozatai az új világnak, a piacgazdaságnak, vagy inkább piaccarázdaságnak... Az örökség maradék részéből vállalkozásba fogtunk, bízva ebben, abban, amabban, hajtottunk, gürcöltünk, kizsákmányoltuk magunkat – némi eredménnyel. Megmaradtunk, fennmaradtunk. Az is mindegy már, hogy mivel foglalkoztunk. Bárki járhatott úgy, ahogy mi jártunk végül: nekünk tartoztak, mi is tartoztunk, romlottak az arányok észrevétlenül, persze a mi kárunkra, s egyszer csak ott tartottunk, hogy helyzetünk reménytelenné vált.

Osztottunk, szoroztunk; konzultáltunk baráttal, ismerőssel, ígéreteket kértünk kuncsaftoktól és vasaltunk be ügyfeleinken. Kecsegtető ajánlatok, tétova megrendelések, a valós helyzet teljes föltérképezése után döntöttünk úgy, hogy hitelt veszünk fel, ez a reménysugár. Ha nem, biztos tönkremegyünk, és semmi realitása annak, hogy belátható időn belül gyermekünk legyen, erről is álmodtunk már évek óta, de mindig toltuk tovább a valamikori stabilitásig. Szóval: elindultunk a bankhoz...

Folytassam? Devizahitel, jelzálog a lakáson. Még tovább? Derékba kaptuk majdnem utána rögtön a sokat emlegetett válságot. Válságot? Én már akkor sem annak neveztem, hanem törvényesített rablásnak. Hát megraboltak minket rendesen! Fizettük a majdnem dupla törlesztést a csökkenő megrendelés mellett. Egy ideig. Aztán dönteni kellett, hogy mit nem fizetünk. Aztán már fizetni sem tudtunk. Aztán már pénzünk sem volt. Aztán már munka sem. Aztán... Aztán egyedül maradtam, mert a feleségem elhagyott, visszaköltözött a szüleikhez, az legalább biztos kuckó... Hogy a lakás? A jelzáloggal? Tehát a bank lakása! Elúszott az is. Nem ment máról holnapra, én is neki-

keseredtem olykor, ital, depresszió, köldöknézés, lázas kiútkeresés váltogatta egymást. Birtam, ameddig birtam, végül föladtam. Egy szó, mint száz: kilakoltattak. Kilakoltattak! Nem volt senki mellettem addigra, régóta érezni lehetett rajtam a pusztulás szagát.

Újabb évek teltek el, hosszú évek. Végérvényesen hajléktalan lettem. Megbékültem a sorssal, a világgal, elfogadtam a hajléktalan-lét törvényeit. Laktam szállón, kapualjban, telefonfülkében, míg volt; parkban, erdőben. Elfogadtam, amit kaptam, az ingyen ételtől a levetett ruháig. Mindig csak egy napban gondoltam, s ez, úgy látszik, elég volt a túléléshez. Nem tettem a kezem olyanra, ami a másé volt, de elfogadtam mindent. Pénzt is, piát is, jó szót is. Nem kötekedtem, így megúsztam, hogy belém kössenek. Ha mégis, gyorsan odébbálltam.

Már hatvan fölött jártam, amikor egy nyári barangoláskor vagy inkább szálláskezeséskor: ráleltem a barlangomra. Rögtön úgy érzetem, végleg hazataláltam. S innen indultam tavasztól nyárig az emberek közé a napi megélhetésért.

De az emberek egyre kevesebben lettek, évről évre érezhetően fogyott a város lakossága. Tudtam én is az okát, hogyne tudtam volna: mentek odébb, mentek más országba, ki a szegénység elől, ki a nagyobb gazdagságba... S durvultak az itt maradottak. Néha Budán is úgy éreztem, mintha Lumpenországban járnék. És egyre kevesebb lett a magyar és egyre több az idegen. És persze nekem az étel s a koldult pénz. Furcsán hangzik, de a korábbi hajléktalan életemhez képest szabályosan nyomorogtam. Hogy mondanák az okos szociológusok? Szabályosan és folyamatosan süllyedt az életszínvonalam.

Ez megint évekig tartott. Az utóbbi időben már a városba se szívesen mentem, mindenütt veszekedés, megannyi verekedés. Hetven fölött már igen érzékeny az ember. Inkább ritkán ettem, csak ne érjen feszültség. Ha már nem bírtam az éhséget, mégis bemelegkedtem az egyre durvább, koszosabb és elhanyagoltabb városba. Valami eredmény mindig volt, kevéssel is beértem immár.

Legutóbb egy hét éhezés után szedtem összes bátorságomat, s mentem az emberek közé. Alig találtam olyat, aki magyarul beszélt. Szinte csupa-csupa idegen. Mindenütt: a házakban, az utcákon, a boltokban. A magyarok elmenekültek, látnivaló volt. Menj te is, minél hamarabb – mondta nekem egyik hajléktalan társam, aki recsegő szatyrával az útra készült. Botjával búcsút intett, majd elbicegett.

Messziről tömegmorajlást, üvöltözést és mintha lövöldözés zaját hallottam volna. Közelemben már nem láttam magyart, furcsa arcok méregettek. Nem éreztem ellenségeskedést: talán korom, ősz hajam, kopott ruhám inkább szánalmat keltett, mint indulatot. Mégis féltem. Nem sok időm volt: döntenem kellett. S döntöttem! Nem menekülök el, hazamegyek!

És most itt vagyok a barlangomban. Talán nem találják meg. De előbb-utóbb be kell mennem a városba: az éhség nagy úr! Én aztán tudom, én, az utolsó barlanglakó a budai hegyekben.

Erdődi Gábor

A maximalista sóhaja

Nem elég már ölem bokra
Nyílna ki mind a hét csakra
Ráuntam már én a „csak”-ra
Szomjúhozom én a csókra

Változom én fokról fokra
Ácsingózom grádicsokra
Vágyom földre s égiekre
Nem találok sosem „leg”-re

Kis elégia

(Fűzések)

(Fejemen az ezüst fűszálak...)

Fejemen az ezüst fűszálak
megőrzik
hogy földből vétettem
Egykor ruganyosak voltak,
talaj-barnák,
s ruganyos volt testem:
Így kétségbe sose kell esnem,
jó volt létem
nem hiába éltem –
fonódott sok szvit-fűzér a fülemben
S tán jön még jó lét –
Eleim előtt nem kell pirulnom
örülnek néha onnan túlról –
s utód is örül helyettem!

Szomoróda

(Szonett-féle kérdések)

Áthidalja-e a csöndet a szó?
Az ölelést a kályha, a földél?
Ha ki benne, mint halott tücsök
már nem él, nem zenél?

Áthidalja a perc az időt?
Percnyi ölelés az egészet?
Vagy mindegy is?
Futó a pillanat – befutja az enyészet?

Így is, úgy is
egyedüli lesz a lét –
Csak a szó hidalja

át a csönded
s csak a csillagkorona
néz, ölel s borul föled!

Őszi reggel, Melissa...

Melírozott
gesztenyefa
állsz előttem
Ébredő reggelem
beissza
álmom,
Melissza!
Fellángol
az őszi
hiányom
Karcsú derekad
hajol utamra
Múlt patinás
zöldje
Épen
ébreszti
reményem
A göndör lázas
ága
Ifít
az odúja
fúvó
lángja!

*Lány és virágok, 1973 körül. Tus, papír.
200 x 90 mm. J.n.*

Pataki István

falvédő

tűzben ki hűtlen
hú lesz kihűlten

utólagos bölcselkedés

ha a legenda
legendát teremt
a teremtmény
a teremtőt semmisíti meg

barangolásaim

bejártam mind a harctereket
vesztettem győztem
már egyre megy
vérem könnyem
vagy csak a hajam hullt
minden minden csak foszló múlt

vonultam vesztes sereggel
lánkra verve véresen
s mámorban egyedül
uram csak te voltál velem

nyakcsigolyám kattog
gerincem sajog
koptatta idő
ropogtatták aljasok

féltérdre rogytam a semmiért
szilánkos lélekkel uram
a másikkal a csikorgóval
leborulok eléd

lőnek ránk uram
átvérzett géz az ég
csak te látsz tisztán
ahogy nyomorék fényben
botorkálok feléd
s elnyel a messzeség

*Oláh József***naponként**

naponként megharcolt
harcod

másaként rádkarcolt
arcod

vállalva fizetett
sarcod

értelmed
érdemed
értéked
mértéked

sarcod
naponként fizetett

harcod
vállalva megharcolt

arcod
másaként rádkarcolt

ragaszkodásom

az elmenőkkel nem megyek
meghalókkal sem halok
ha majd egyszer mégis visznek
itt maradva búcsúzó

kergült kerub

majdnem húnyt lángpallos
pisla tüze melegére gyűlnek
rongyosodó hajléktalan
gondolataid
körötte fagyos űr
szüntelen pörgésed
kifordít
felfordít
elfordít
őrállásod szem elől tévesztett
tűnékeny tárgyának
déli báb-valósága
jajgatva-ordítva-bömbölve-vijjogva
robbant négyé
de négyelt egy lényegű
kötelességtudatod
végzetes vonzása
galaxis-spirál-zuhanásba
egyesít
s ocsúdva állsz vissza
mintha mi sem történt volna

„szép új...”

bezárt szülőszobák
fényezett temető
népes család helyett
magtalan szerető

meghitt templomokból
elfogyik az ének
őrzöngve hódolnak
a pénz istenének

Szíki Károly

Egybeterelni a szavak csendjét

Gál Sándor Egy spondeus mögött a csend című verseskötetéről

Vers az utolsó versbe rejtve?

Egy megduzzadt ér, pattanás előtti ér mit ér?

Mint alsó végtagban, mint egy elhasznált szívben...

Nincs ki- és bevezető út: megrekedt, halálra ítélt állapot, várakozás, de még élet, lehetőség sok élőlény számára. Otthona sok rovarnak, táplálékot ad moszatoknak, csiboroknak, unkaféléknek, csücskösásóbékáknak, pipaféléknek. Kipipálva ezt is! Majd nyelvetlenül kuruttyol tovább az emlékü, az emléke.

Még életjelt ad, még megél egy lecsengő korban valamit.

Kötete fedő lapjára a költő saját fotót ragaszt, ragaszkodik hozzá, hogy ez legyen. A nem elfeledett ér, mit ér a búcsi Nagyér? Egy nagy búcsút integetéssel vagy a másik típushól sok szentelt gyertyával, elkoptatott, elmorzsolts imádsággal? Megrendelte neki a Teremtő, és lencsevégre kapta, mert valamiért megragadt, szemének optikai rendszere erre fókuszált, és a szivárvány fényrekeszén át beérkező fényben ez jelent meg, a majdnem csendélet, a lecsendesült élet lélekhaborúja. Mert a lélek harca a fotó és vers minden arca, kivetítve, bonyolult rendszerek közül kitörve és elkattintva egy gombot vagy egy spondeust.

Gál Sándor így él, ahogyan ezzel a fotóval érzékelteti lelki hálóját kiterítve, ahová innenni járnak bejárattott útvonalon. Esznek belőle, belőle élnek, még él. Hallgatag nagy ér, mint a búcsi Nagyér.

Van még valami a képen, egy magányos nád, őszi idő hírnöke, de mindenk, mindenk fölött. Egyedül kimagaslóan egyedül, mintha a magány mindenese, felügyelője lenne. Elvágódás és visszatekintés egyszerre, földbe gyökeret verve, zilált hajzattal intés a jövőnek: vigyázatok a strázsán hívek!

A borító hatása lélek mélységekben érkezik az emberbe, aki kezébe veszi *Gál Sándor Egy spondeus mögött a csend* című karcsú kötetét. Ezért elkerülhetetlen, hogy ne nyissa ki, ki a kezdő lépésig eljutott, akit a borító fotója megfogott.

Nem virágos csendélet, nem celeb-rima riszálás ez az egy arasznyi méretű, hatvan oldalnyi dal-vers. Semmi sem véletlen, megtervezett a Teremtő-játéka által? Vagy a költő rejtjeles játékaival? Mert éppen bruttó 79 oldal ez a kiadvány, amely éppen a 79. évében jött napvilágra, ül a többi, ki tudja, hány kötetén, életmű csúcán.

Tudatos végelszámolás, a magány végtelen fájdalma és a végtelen magánya ez a kötet. Elszámolás, melyben kiszámolja a költő először önmagát, és közben leüti a kérdéseket: mennyi van még?

Csendes beszéd önmagával a búcsi Nagyértől, mert ott van, ha benn is van buzitai házában, és soraiba takarózik, mint nyűgös, rossz gyerek. Másszor meg ő a nap, akihez melegedni járunk ki-be. Csak a nyitott ablakot nem engedi elfüggönyözni, ami mögül ki kell néznie, mert mindig feltűnik valami. Egy lehullt levél, egy megfagyott pók, a diófa álma csupasz gallyakkal, amint diókról álmodik. Önazonosulás beteljesülés képei, mozaikjai, önszaggatás és sebvakarás, sebgyógyítás. Legbelül van, ott, ahol nem mindenki mer lenni. A belső magányban, a *lehetséges még?*-ekben, a lehetetlen felmérésben, hogy mi az, ami itt van még? Próbát tart, hogyan lehet túlélni a néha túlélhetlent, amikor minden magyarázat is kevés a megmagyarázhatatlanra. A tünődésben nem is tudni, hogy magához szól az ember, önmagát kérdezi, vagy minden meg van már írva, csak formát kell adjon neki. Legbelül beszél. Nem vetíti ki, hanem egy önmagával, a belső történet ő önmaga. Játék a csenddel, ahol sallang nélkül van jelen bármi, nem sok, minimál-rock ez, sziklakemény koppanásokkal. Nem sokkal. A sebzettségének legérzékenyebb pontján áll, a magány állapotában.

Nagyon tömören ír, hogy minden szó mögött történet, történelem nyíljon. A minimalizálás-kísérletben ott benn, s a versben néha alig van jelző. Nincs sallang, minden a felszín alatt játszódik, ami nem látszik fenn, ami nem beszél fenn, mélyére kell menni olvasónak is, személyes barátoknak is a költővel együtt. Egyidejű játszma minden pillanatra, mintha nem lenne több idő itt a víz alatt, ha maradsz megfulladsz. Ezért csak az menjen vele, ki hagyja magát vezetni, és tudja, mire vállalkozott!

Önmaga víz alatti jéghegyét, helyét tanulmányozza, a megkövesült bizonytalanságot megkövesült bizonyosságban, így a rövid és a hosszabb lélegzetvételű verseiben egyaránt, s ránt minden befejezés után egyet a lélekmadzagon, hogy szorosabb legyen a következőhöz való megérkezésnél: a visszatekintésnél, hogy e kötőféken rángatásban lásd meg, mit hagyta magad mögött. Lélektani és metafizikai sugallatú lélekáramoltatás történik. Többrészes, monumentális „regényt” szerkeszt csendből, csillagokból, magányból, univerzumból, sok-sok kérdéssel kísérve, melyek sürgönydrót mormolással szüntelenül kavarnak (*kérdés és válasz: csillagok—a csillagok..... amikor kérdésre már/ csak kérdés a válasz*):

Ki vagy te bennem?

Ki látott téged? (tudatos vagy tudat alatti, de megannyi Ady-dilemma dorombol az agyba). A kötet összességében jellemzően megkerestetések: Pótolnak-e életedben életmorszákat?

Érdemlem-e szánásnak csúnya sorsát?

Majd további kérdései az önmagával való szembesülésben, az elszámolás lélegzetfokozásában:

Ki jön el hozzám?

Meddig lángol a nap tüze a láthatáron?

A nem-létezőt /hogyan is teljesíthetné be az elme/ ha a tudottakkal sem bír el magában?

*A várakozás? A csend? Meddig?
És sodorja magával/ mi célból, s hova?
Mi a lent
S hogy a fent mi?*

*Lásd, mit hagytál
Magad megett?*

*A majd megszületőknek
Van-e előttiük hajlat
Szelíd lejtő
Vagy sziklás meredély?*

*Hogyan is gondolhattad
volna
hogy a jóslatok
sorra beteljesülnek?*

*A se-volt és a se-jelen/ köztes közönye/az enyém?
A megtörténhető / mikor lesz látható/ majd és még-ívei meddig emelkednek?
Lesznek-e hullámzó vizei síkságai?
Értelmezhető-e /egy anapesztus hajnali derengése?*

Éjszakák és nappalok magányos világába visz, amely utaztatásban minden annyira személyes, hogy a mi éjjeleink, nappalaink kínja is az, amiket megél. A léleknek önelveboncolása folyik, s ebben a dús lírai összetettségben a felismerésben csaknem megnyugtató, hogy másnak sem jobb a visszhangtalanság, amikor „nincs megidézhető hang”, és közben önmagát keresi az ember (*Aki nem látható*). Ezek a végtelen hosszúnak tűnő őrlő órák, mikor újra és újra magát próbálja megtalálni, néha már megteremteni az ember, elmormolt miatyánkot tördelve, hátha képes lesz feltartóztatni az eluralkodó érzést, a sűrűsödő félelmet, hogy ember nélküli jelenre ébredsz vagy ébrednek melletted. Ez a kozmikus magány és csendzúgás, a végtelennek tűnő monoton várakozás miért és meddig még? Mindaddig, míg megérted, mivé képes tágulni a magány. Gál Sándornál állandósult kép és életkép:

a csend is része ennek az eltűnő egésznek....lehet, hogy máma meghalok ... alkonyat... végső magány... éj csendje.... kevés kell ahhoz, hogy megértsük a halált....már egyre ritkábban szólok, egyre több bennem a hallgatás

Reménynek ott van beszerkesztve 6 Satya vers. De nem végső reménynek, csak közbülsőnek. Talán nem véletlen a szerkesztés, talán igen! E sorok írója szeretne volna, ha a végén van, játszadozik a költő, mellyel hazavárja fiát a külföldre szippantó hatalmi arénából. Mert akkor nagy remény van. Nagy reménykedés!

De marad a várakozás, a pillanatok tűfejére tűzött élet, melyet betölt a lélek sötét harca a sötét erővel:

A csend (*A csend nem vigasztal, de meg se aláz---* Barna füzet)

A csend, mint a halál koronája? Avagy: a csend hangjai

Korábbi *Jóslat* című versében sem hagyta hidegen e csöppet sem idegen állapotjelzővé kövült sűrített létmeghatározó szó:

Csend

Az idő sem moccan

Temetőinkben sírköveinkről

Nevünket

lefújja a szél

Írt ő már korábban is *Száz év csend* címmel értekezést, mondván: mivel a száz év csend elsősorban nem az irodalomról, hanem a háborúkról, az értelem csödjének bennem megjelenő – megjeleníthető – fragmentumok. Mondja: **idő**-töredék! De ha a **csend megüül**, akkor már nem töredék, hanem **véredényekben moccanó a könyörgés**: ne kísérts csend! Vagy múltjék el tőlem, ami rám telepszik. És ebben a mikrorealista lélekintonációban lélek vizsgálatban az egyéni tükröződik a transzcendentális létezésre és vissza, a teljes szféra magassága-mélysége átfogásával:

a holdkaréj ezüstje / csendet szítál alá

a csend és a szó/ a tél hava ha volt / a tegnapok a szépség s a csoda/ s hogy nincs tovább /se ide se oda

dávid király/ nekünk muzsikál.../minden hajnalon / ennek a csendjét/ hallgatom

halottak jönnek /s rám köszönnek / körül ölel / csöndjük magányuk

az ember hangja/ jéggé fagyott / vagy csenddé dermedt

száll csillagok közé / csöndből más csöndbe

Megrázóan ébresztő sorok, megborzongató gondolatok ezek. Amikor kitágul sors-történelemmé, az Isten által elhagyott nemzeti kérdéssé:

bennem csenddé lényegült

titokzatos történetek

és lezárt történelmek...

vagy egy másik helyen:

*a csend kitágul magából
hazátlansággá a hazából
a halál is bennem
szelíden hozzám véniült...*

Ez a kötet esti beszélgetés önmagával, amikor egyedül van, ahol az est is benne van, ott legbelül, a lélekrezgés hullámhosszaival. Teljes magányban, hallgatás- vartatásban és abban a hallgatásban egyre súlyosbodó és sűrűsödő, szétterjedő csenderdő már maga is. Mert megszemélyesedett benne a végtelen csend.

*eligazodni benne a csend se segít
hiszen már maga a csend is
része ennek az eltűnő egésznek*

*amikor a harangok
alászálltak
kivágták a nyelvüket*

Kányádi Sándornál Székelyföld szívében ez a harang így szól:
nyelv nélküli
nagy harang
lesz a csönd
s valaki lassan
leborít vele

Sütő Andásnál:

leszálltak mind a harangok, elbúcsúztak a hangjuktól, felsorakoztak Gábor Áron előtt

A harangnak hatalmas irodalma van, súlya van a versekben, gazdag a harang-fantázia a szólásmondásokban, a történelmünkben minden kor használta forradalomra, ünnepre, halálra. De lélekben, s nem kint a lélekharangnak, de mélyen valahol páratlan dús mező tárulkozik fel, sokszor csendbe fogalmazva. Mondhatjuk: mindenkinek megvan a maga csendje, *ki-ki a maga csendjében él:*

*adósa lettem/ minden hangnak/ a csend szívében
akit az álom/ nem szeret / szemében fény helyett / sötétlő csend támad.../ sötétlő
csend /a fény helyett
a létezés gyémánt egésze / a mindenség csendje és ténye / lapoz vissza a végtelenbe
valóságga szervesült/tűzzé anyaggá hanggá és csenddé*

Ebben a mikrorealista lélekintonációban lélekvizsgálatban az egyéni tükröződik a transzcendentális létezésre és vissza, a teljes szféra magassága-mélysége átfogásával:

a holdkaréj ezüstje / csendet szítál alá... a csend és a szó/ a tél hava ha volt / a tegnápok a szépség s a csoda/ s hogy nincs tovább /se ide se oda..

dávid király/ nekünk muzsikál.../minden hajnalon / ennek a csendjét/ hallgatom

A veszteségtudatunk közérzeti hőmérője lett a költő, szabad erejű őszinteséggel ad keresztre feszített lát-lételeletet:

kapaszkodik az ember

a holdsugárba

az éj csendjébe

az elveszett hazába...

CSILLAGOK, végtelenség

Odafent és idelent! Nem választható, de megélhető kérdése rendezti versbe hajnali megrészegüléseit. *Ha apám élne, most lenne százéves* – mondja a *Kitágult nap* írásában. Még a hajnal ébredése előtt az ablakban állva a mozdulatlanok vélt csillagos eget figyelve furcsa, különös érzések és gondolatok, irodalmi értékek épülnek egymásra ebben a magányos tűnődésben:

a mindenség kinyílt egészében/ és fölragyognak mind a csontok/ és szárnyalva tovább/ keresik az otthont/ a hazát/ új tiszta csillagok között

Ebben az időzónában nincsenek nagy áramlások, fent és lent játékok csak, de azok is benn, mélyen a lélekben, ami kivetítve is befogható távolságban van az íróasztaltól, a lombhullató diófától a kertben. Néha ismerős áramlás sodorja magával, néha pedig csak egy eltűnés lassan, lépte sem hallik. Fény és mély-fekete árnyak birkóznak legbelül, meg fent és lent irányban csillagoktól a föld legmélyebb pokláig.

Feltekintve ugyanannak a teljességnek az áramlását, sodrását véli látni és érezni, mint belül, mely megszakítatlan erővel lüktet hajnali pillanataiban. Ez a két teljesség kapcsolódik egymásba, és megmutatja magát *a kettős ölelésű csendben:*

az űri zúzadék/ semmivé árad/távolodnak egymástól/az ismeretlen naprendszer is

Miközben Gál Sándor *fölmagaslik láthatóan a csillagokig/ ahol minden emberi törvény véget ér*, mire utoléri az éjfélt, *a csillagok leköszönnek sorra*, s ekkor van sora az írásnak, a gondolatok magaslatokba emelésének, magas minőségben való lejegyzetelésnek. Mert az égi létezés az, ami az éjszakában benne csenddé lényegült, és most vele szállnak *ölelvén egymást/ a földi fények/ az égi hangok*, majd pedig: *amikor egyetlen nap/ egyetlen végtelenné tágul/kinyílik a szabadság kapuja.*

halál

(A halál az emberi kiteljesedés legnagyobbika ----Barna füzet)

A Barna füzetben írja: A magány, a némaság s a némulás verseit írom, az egyetlen hatalomét, amelyet magam felett érzek; mert minden leírt és kimondott szó, készülődés a halálra. (66. február 16.)

Éppen 50 éve írta e sorokat. Mintha megállt volna az idő kereke, mert mit sem változott azóta Gál Sándor lélekrezzenése, ahogyan pórusnyitogató műgonddal teszi, abban a bizonytalan jelen-jövő kép jégcsapосodik: *a hallgatásban a halál lakozik... elfáradt már/ a halál is bennem...ideje van az elmenésnek/ minthogy a hazatérésnek is/ volt szabott ideje egykor.*

Ez nem az édes-bús magány, szentimentális lötty, melodráma az elszakított területen, tót tankok letiport nyomán, hogy *kuss bozgor magyar, ha nem tetszik, húzz el anyádba, mert itt mi mondjuk meg a tutit, és ha tetszik ha nem előre ezer évre megjegyzések özönével kitapétázott jelenig tartó Trianon-traumában*, bár az is lehetne, mert megszenvedte és a sorslúktette vérömlenyben ott van a verse a *Távolodók*, tehát megtette, letette, lehetne ez is. De nem ez, nem is a rózsaszín csokrocskát kötő reménykedő tört szívű vándor epigrammája ez, kit a haragos kedves a következő bálon feszengve vár.

Nem a csalóánydalú reggel ez a végérzékenységgel injekciózott virradat, ahol füge-madár szól, fújja dalát. Pont.

Időhöz és korhoz nem köthető, feltétlenül oda nem láncolható ő. Sajnos, hogy oda kell kötni, mert magyar a tót szorításban és költő, a magyar szavak gyöngyöledésében. Ezért örök idegen az elfoglalt haza részén, a Felvidéken, ahol kivirágzanak sorai.

Nem halál-közeli élmény kibeszélése, átélés-élmény tolmácsolásának bulvár kölke ő, így a 80. év hajnalán, hogy a reggeli Mokka mellett duzzadjon a magyar mente, s utána kis tapsikolás hangzik fel a riporter pulpitus mögül.

Ha Niklai Ádám, a méltatlanul feledett, éltében is mellőzött, halálában is legbelső titkok belső részébe zárt költőt kérdeznénk róla, azt mondaná arról amit Gál Sándor ír 79 oldalon át: *Jődögél a halál.* Közösségi élménnyé emelkedik benne, és azzá teszi, de nem tudatosan, csak átéli mindannyiunk halálközeli élményét. Közösségi élmény a halál. Hiszen a szeretet-szerelem ismert és megélt formáin túl ez az, amivel az ember a legtöbbet foglalkozik: a halál kérdése. A költő csak egy példát mutat, a sajátját, amely leplezetlenül izgalmas, sajátos és tudatalatti. Az utolsó másodpercet bontja töredékeire. Így lett ő őrző a strázsa felett, mint egyetlen nádszál az ér felett.

A *Ha apám élne* írásából kölcsön kérve, kicsit még jobban aktualizálva: ebből a 79 esztendőből mi volt az övé, ma részleteiben összefoglalhatatlan, még akkor is, ha sok mindent megőrzött a megéltékből. Csak a Satya ciklus lóg ki ebből a szerkesztésből, jelentésében jelentős fejezet, de nincs benne a *gálsándori* sorsunkat alakító, sorsközös-ség-formáló, nemzetért aggódó, jövőnket féltő *valamiemberfelettszándék*, ami teljesen áthatotta, sokáig homlokára ragasztva vitte körbe a Kárpát-medencébe?

Gál Sándor magánya azért didergető, mert sorait olvasván rájövünk, hogy saját jól varrott, állig gombolt kabátunkat fejt le rólunk, majd leomlik a díszes zakó is, végül

a mandzsettás ing, s ott állunk pórként pórén. A didergésben felismerjük önmagunk megcibált és vesztett létét, kinek mennyi van még belőle, s így meglőve megkövül benünk a bizonyság, hogy választhatunk még, hiszen végtelen ez a földi ficánkolás. A feleslegesség rémképe tolul agyunkba, és szerteporladd lehetőségeinkre kapunk egy nagyítót, hogy a zsugorodás jobban fájjon.

Gál Sándor, mint égi vándor elmenőben és visszajövőben, megismerkedett többször is a halálközeli élménnyel, így jogosult arra, hogy útlevelet állítson ki önmaga és magunk számára is, ha kérjük egykoron. A dokumentumot kipostázza, persze kihagyva benne néhány válaszra váró rubrikát, mit majd mi töltünk ki, de önmaga példáját lehetőségként kínálja tanulmányra e kötetében is. Egyiben feladatot is ad: *fordulj meg/ s lásd mit hagyta/ magad megett/ maradt-e fény/ az utánad jövőknek/ a majd megszületőknek.* (Fordulj meg, 19. o.).

Nehéz az időre nem ellenségként nézni, ha számvetést készít az ember, de mert erre kényszeríti a belső logika, meg kell tennie, s az egyre sűrűsödő sötétséget érezvén a fények nyomán rovást kell vésnünk, mint az idő is teszi. De kell-e ehhez megőrizni az állomásokat, holtakat és kilakoltatásokat, vagy feledni mindent, ahogyan a közerkölcs diktálja, a divat árulja, mint lehetőség? Ez sarkalatos kérdés Gál Sándornál, mert amíg maga zsákutcás történetében leparkol, és érzelme lázadása letöri a maga értelmét, ugyanakkor összeköti, kiadott munkában behord minden szót, amit mondott, és életműkötetekbe rendezi. A lélek lázadását csak az értelem, a küldetéses tudat képes letörni.

Amit eddig tett, élete végéig böjtöl belőle. Benőve már sok minden, a többség már benőve, a kortársak nagy része már feledve is, pedig meg sem ismerték a nagy és kis hazában egyaránt. Többször visszatekintett már az elmúlás kapujából, távolodók szerepében elhagyott portálok kapujából a part aljából, mint most a búcsi-Nagyértől, viharban tépázott, őrt álló sásként.

Se kapu, se falu, lassan nem lesz kihirdeti, hogy jó volt, amit tettél, költő! Öldöklő önbirkózásában a nemzet tizedét sem szítalta vissza, amit te ledarálva átadtál neki. Amikor pedig új épületeket húznak a kassai-buzitai Golgoták helyére, minden tudása szertehull, és helyére homokszemcséit mozgatja a szlovák levegő: lesz-e valaki, aki őrt áll egy gyertyával a kezében egykori helyeden? Jó lenne mondani, hogy igen! Szeretnéd hallani, de tör fel benned, mint átvértett kötés szövetén a vér, hogy kevés erre a remény!

De amíg kopjafát farag Gál Sándor Görömbei Andrásnak, aki évtizedekig állt, strázsált a felvidéki irodalom védelmében, amíg tündöklő bíbor kadarkával telt poharát emeli Márkus Béla felé a Hortobágy irányába, addig mondható, hogy Gál Sándor a szó fegyverével reménye ennek a megcsúszott nemzetnek. Mert addig érezzük, vagyunk, még megvagyunk, nehezen átélhető órák keserédes ízével szánkban is olvassuk a nehezen átélhető nemzetibe és némaságba burkolózott költőt. És biztatjuk: írj egy dalt Dávid király hegedűjére, a többit majd mi meghallgatjuk!

(Búcsúért – Szülőföldünkért Pénzügyi Alap, Búcs, 2016)

Bíró József

do it yourself

és / küldöm sirályaim mit tegyek (?)

és / délelőttönként sem lelkesít

és / nem vállalkozom kevés időm van

és / egy újabb feladat pontosítandó

és / megkérdeszem mert most mert igen

és / társasutazáshoz hisz' így olcsóbb

és / megőrzöm de ha az illetékes

és / kockázat nélkül csevegőmodorban

és / teljes holdfogyatkozás sőt (!)

és / első kézből talán vendégjáték

és / megtaláltam lődörgő hóhérait

és / nincs motorzaj végül is azonos

és / nyelvlecke helyett délutáni torna

és / mélyrepülésben do it yourself

ám bejárat nincs

megmondom / ha dogma ellenemre van (!)

megmondom / mindjobban elterpeszkedik

megmondom / valaha tiltakozásként

megmondom / maholnap zökkenőmentes

megmondom / megalapozottságot kíván

megmondom / teendőinket megjelölve

megmondom / megjelenésében szokványos

megmondom / egyúttal más – más eszközök

megmondom / inkább segítő szándékkal

megmondom / méltósággal a végső percig

megmondom / egyéb nem s ha igen (?)

megmondom / nem szabad átlépni

megmondom / legrövidebb út a házirend

megmondom / vitorlájáról ítélve kalózhajó

ti . ;

'ki / bölcsen határozottan szívósan

'ki / tapasztalatcsere színteréül (?)

'ki / sokszínűségének utat engedve

'ki / egyaránt tegnap ma holnap

'ki / minden gátló tényező ellenére

'ki / eljut minden egyes fűszál

'ki / védekezés helyett anélkül

'ki / részben azért de azt máris

ki / bizonyítja majd közös vonás

'ki / összehangolt eljárások révén

'ki / nyitottságát követelésre sem (!)

'ki / sajátos eszközeivel folyamatosan

'ki / ha nincs bízva megjelenésében

'ki / az eddigiekből I á t h a t ó

minek

vagy / attól tartok megpecsételték

vagy / kockaépületek közt kanyarogva

vagy / még utódai sem siratják meg

vagy / kibelezett matracok pókháló

vagy / némi öntetszelgés rejlik (?)

vagy / inkább megindító mert fiatalon

vagy / gombnyomásra kapja meg amit

vagy / nagy gonddal valahányszor

vagy / némely álarc még ma is emlékeztet

vagy / kivált ha hosszabb távon

vagy / pusztulóban lévő nélkülözhetetlen

vagy / még mindig különleges kedvezményt

vagy / gátakkal körülvett nagy terület

vagy / kertkapunál álló őrszem (!)

?

... / elnapolt tárgyalások emlékével (!)
 ... / üdvözlő kártya szív – felőli zsebben
 ... / desiderius erasmus rotterdamus óta sem
 ... / visszavonulás után hőésésben

és / megkérdzem mert most mert igen
 és / társasutazáshoz hisz' így olcsóbb
 és / megőrzöm de ha az illetékes
 és / kockázat nélkül csevegőmodorban

megmondom / inkább segítő szándékkal
 megmondom / méltósággal a végső percig
 megmondom / egyéb nem s ha igen (?)

'ki / sajátos eszközeivel folyamatosan
 'ki / ha nincs bízva megjelenésében
 'ki / az eddigiekből l á t h a t ó

!)

és / küldöm sirályaim mit tegyek (?)
 és / délelőttönként sem lelkesít
 és / nem vállalkozom kevés időm van
 és / egy újabb feladat pontosítandó

megmondom / ha dogma ellenemre van (!)
 megmondom / mindjobban elterpeszkedik
 megmondom / valaha tiltakozásként
 megmondom / maholnap zökkenőmentes

'ki / bizonyítja majd közös vonás
 'ki / összehangolt eljárások révén
 'ki / nyitottságát követelésre sem (!)

vagy / némely álarc még ma is emlékeztet
 vagy / kivált ha hosszabb távon
 vagy / pusztulóban lévő nélkülözhetetlen

Pődör György

Vánkosát keresi

Az alkonyba úsznak el a dombok,
lámpásként gyúlnak lassan a csillagok.
Tárgyához térdel az árnyék s boldog,
magába szívja mint csók az illatot.

Eloldja gondját a ráncolt homlok,
hol bánat volt, már könnycsepp sem csillan ott.
Megtalálják helyüket a gombok,
mint szunyókáló csönd az üres padot.

Múlik mi mulandó: nem nagy veszteség.
Talán álmot hoz a boldog messzeség,
a redőny résén holdfény kotorász.

Súgja a ma, hogy a holnap is kemény,
hát keresi kis vánkosát a remény,
mint istenét a megszokott fohász!

Őszi szomjúság

Térköves udvar. A nyírfa az égbe nyúl.
Ablak lehet vagy csillag? Sárga fénye gyúl.
Az est lassan beszövi végtelenjeit,
mit sem tudnak egymásról nadir és zenit.

Aztán mintha a horizonton lépne túl,
sóhajtásként átsiklik egy hosszú, fehér húr.
Talán üstökös húzza jeges köveit,
és azok kigyulladt csóvaként követik?

Az őszi estét is megérinti a vágy.
A teraszon lendül egyet a hintaágy
elmélázva tán azon, hogy miért üres.

A kertben a vén diófa is bólogat,
a kardvirág lekéste már a bókokat,
de szomjazza még patak vizét a füzes

Radnai István

4

maradt-e egyetlen ifjú almafán
repült-e juhar-bumeráng
madár vagy kígyó sziszegett
nem tudom a ködben
a hold a belövés felett

óvóhely nem volt
hiszen láttad ruha hús-
cafát a félig csontvázakon
s aki megégett

nem önként lapított
csattog-e még a kövezet
kicsit hangosan öblösen
horkoltak a hegyek

nyelvét kiöltve fogát kiköpve
egy bizonyos hajnal invázió

Egyidejűségek

egy júniusi napon a kutyám elveszett
rádió vagy népszabadság röhej
egy nép tetszetszhalála ájulása
egy júniusi napon a kutyám elveszett

izgatott és szomorú suttogások
a kerítés felett mennyi kerítés
mennyi izgatott ember
egy júniusi napon a kutyám elveszett

mint akinek fejére zsákot húztak
mint akinek torzulását eltakarták
talán a júniusi nap is izgatott volt
a kerítés felett mennyi kerítés

amit nem hittél volna megesett a lehetetlen
fellelték a háromszázegyes parcellában
egy júniusi napon szögesdrót rozsdája mögött
mint akinek fejére zsákot húztak

egy júniusi napon a kutyám elveszett
nem is lett meg többé népszabadság
nem lett meg többé hosszú volt ájulása
s végül nép sem maradt csak maradékai

Szűk Balázs

'56

Ami lett: köpedelem.
Ami volt: süvegelem.

'56 gyászszalag

Ötről hatra nem jutunk.
Ötvenhatról hazudunk.
Körülölel haragunk.
Gyászországban meghalunk.

60 lépés a parlament előtt

Itt állok: a számadás és vallomás erkölcsi kényszere alatt.

Mögöttem az ország háza,
Most hazugság körmönfont tanyája,
Nem Mária országa.

Alattam: a szellőzőakna-szentély
Az októberi véres csütörtök
Szent halottainak. De ők nem
Jönnek fel értünk, mi pedig
Gyávák vagyunk értük lemenni.

Előttem egy felhőkarcolót utánzó zászló,
És sehol már a csendesen lobogó
'56-os örökmécses.

Fölöttem a szürke, rongyolt ég,
Isten tán segít,
Ennyi elég.

Indulni kell a mélybe,
Az örvénybe,
Vár szegények,
Páriák ölelése.

Bakacsi Ernő

Leltár

Érezte, hogy a tőle jobbra fekvő sem alszik, de nem szólította meg, nem akart beszélgetni. A balra fekvő beteg, nyugtalanul ugyan, de aludt. A másik sorban valaki időnként érthetetlen szavakat motyogott. Normálisnak mondható éjjeli kórtermi hangulat volt ez, melyet a nővérek nyugodt éjszakának neveznek.

Nem tudott aludni. Tudta, ha a körülötte lévő kisebb-nagyobb zajokra figyel, akkor ettől nem tud szabadulni, idegesítővé válik. Igyekezett másra gondolni, elfoglalni magát, majd csak megvirrad, aztán már jobban telik az idő. A félig nyitva lévő ajtórésen fénypászta csúszott be a folyosóról, az ablakoknak a telihold kölcsönzött némi fényt. Így a kórterem félhomályba burkolódzott, sejtelmessé vált. A szemben lévő falon egy folt rajzolódott ki. Ezt nézte, és azon gondolkodott, hogy mi lehet az. Fejszerű valami, de ha félre fordítja a fejét, akkor mást vél látni, csillag, vagy buzogány...nem tudta eldönteni. Mi lehet ott? Egy kép, vagy annak a helye, melyet vékony repedések szabdalnak, vagy más színű a fal, elcsorgott a festék? Tegnap délután, amikor behozták, túl rosszul volt ahhoz, hogy szétnézzen a szobában. Majd világosan megnézi. Könnyen lehet, hogy nevetnie kell a látványon, mert kiderül, hogy nincs ott semmi néznivaló, csak a képzelete, a fáradt idegei játszottak vele. Jó volna aludni, de nem tud. Pedig tegnap éjjel sem aludt. Azért most jobb, legalább nincsenek fájdalmai. Nem tökéletes ez az állapot, érzi, hogy ott bent, valami nincs rendben, a katéter is zavarja, de azért ez semmiség az eddig átéltetekhez képest. Tüzel a háta, szinte izzik, fordít egy kicsit magán. Már jobb is. Ennyi ereje még van. Még van, de meddig? Mennyi van még hátra, néhány nap, esetleg egy-két hét? Tudja, hogy meg fog halni, hogy itt a vég. Úgy érzi, felkészült rá. Megbeszélte ezt már magával, a családdal, talán az Istennel is. Most mégis újra erre gondol. Gondolatban újra és újra végigfut élete főbb szakaszain, mármint amit annak gondol, ami számításba jöhet az utolsó elszámoláskor. Ha az Istennél földi mérce szerint történik ez. Nem lehet tudni, hogy Ő mit mérlegel és hogyan.

Minden normális ember tudja, hogy a földi életének vége lesz, hogy meg kell halni. De egészen más erre gondolni, amikor még úgy véli az ember, hogy távoli, soká lesz az még. Egészen más érzés, amikor tudja, hogy itt van, szinte karnyújtásnyira. Ekkor mindenki gondol a túlvilágra, nincs olyan ember, hogy ne gondoljon rá. Biztosan még az ateisták is. Sokan talán meg is térnek, istenhívők lesznek... Ez nála sosem volt probléma. Vallásosan nevelték, egész életében járt templomba, mindig hitte Istent. Igyekezett is Jézus tanítása szerint élni, betartani a vallási törvényeket... Nem mindig sikerült... Ezeket már sokszor megbeszélte Istennel, meg is gyónta... talán az Úr megbocsátja félrelépéseit. Már itt a földön is megszenvedte bűneit. Bocsásd meg Istenkém, tudom, hogy nem én döntöm el büntetéseim mértékét és igazságosságát, de ha már gondolkodni hagyta az embert, ilyesmit is gondol a porhüvely, esengett magában rögtön. Tudta, hogy a meg-

próbáltatás, a szenvedés is relatív, attól függ, mihez viszonyítjuk. Talán mindenki soknak tartja a sajátját, noha tud olyanról, aki sokkal többet szenvedett. Egyik így, a másik úgy. De miért? Vajon odaát kiderül ez?

Nemcsak hiszem, tudom, hogy van Isten – morfondírozott tovább. Én hiszem Isten végtelen jóságát, bölcsességét, csak elképzelni nem tudok néhány dolgot. Tudom, hogyan keletkezett a szentírás, amit a papok tanítanak... Van néhány homályos dolog, beszélgettem erről a plébános úrral is, de nem adott kielégítő választ. A pokol és a mennyország nem lehet olyan, ahogy azt a hittanban tanítják. A mennyországot még valahogyan el tudom képzelni, de a pokolnak és a tisztítótűznek a földön kell lennie. Különösen a tisztítótűznek. Ha ez így van, ha így lenne, mindjárt érthetővé válnának a földi élet viszontagságai. Persze, ez feltételezi a reinkarnációt. Itt ütközik a vallás tanításával.

Legyintett. Erre a mozdulatra elmosolyodott, mert elképzelte, hogyan néz ki most, amikor magával vitatkozik. Legyint, amikor alig bírja felemelni a karját, és a mosolya is milyen lehet a fogatlan szájával. Nemsokára megtudom – sóhajtotta félig hangosan. Aztán visszazálltak gondolatai az utolsó időkre, az utóbbi két évre.

Mindig egészséges volt, alig volt beteg. Ez a gégerák villámcsapásként érte. Valamiben meg kell halnia az embernek, úgy látszik rám ezt mérte a Teremtő, gondolta akkor. Nem lázadozott, szép időt engedélyezett neki az Isten, már nyolcvanöt éves. Ennek már két éve... De hogy így végezze!... Erre akkor nem gondolt. Azon gondolkodott, a lelki vagy a fizikai szenvedése volt-e a nagyobb. Nem tudta eldönteni. Tudta, hogy sokkal nagyobb fizikai fájdalommal járó betegségek is vannak, mint amit ő szenved el. Persze..., ismét legyintett, ez sem volt semmi... A nyelések. Először csak nehezen ment, aztán nem tudta lenyelni a szilárd ételt... Inni kellett mindent, még a húst is. Minden étkezés egy szenvedés volt. Ekkor még félt a haláltól, hogy meg kell fulladnia... Rettegett a mesterséges táplálástól és a fulladástól. Nem hiába imádkozott, mert az Úr másképp döntött. Elkerülte a mesterséges táplálást, és már tudja, hogy nem fulladásos lesz a halála. De azért... A testi baj mellé még nagyobb lelki teherrel kell megbirkóznia. Ez az öregkori csecsemőhelyzet, ez a pelenkázás... Minden egyes alkalomkor szégyelli magát. Ezt is a rák okozza. A gége után lejött a rák az alsótestébe is..., semmit nem tud visszatartani. Az a jó, hogy már nem tart sokáig. Azt hitte, hogy már tegnap... Még kapott egy kis időt. Néhány órát, egy-két napot? Vajon milyen lesz? Nem a halál, nem is az agonizálás, hanem utána, a másik élet? Ezt nem tudja az ember, mert amikor megtudja, már nem mondhatja el földi élőnek. Olvasott ő erről, a halálközeli élményről, akik a klinikai halálból jöttek vissza, elmondták. De ez sem egyértelmű. Az egyik azt állította, hogy sötét alagútfélébe került, a másik óriási fényességről, boldogságról beszélt. Lehet, hogy mindkettő igaz, vagy hallucinálás az egész? Aki az alagútban volt, a pokol felé tartott, a másik a mennyországba? Már döntöttek volna a sorsuk felől, nem is találkozunk Istennel? Szegény anyósom halála előtt néhány héttel azt mondogatta, hogy álmában az édesanyja hívja. Integtet neki, hogy gyere.

Lehunyta a szemét. Arra gondolt, hogy világosban azt az ábrát a falon meg kell néznie. Tényleg a megfeszített Jézust látta?

Demeter József

Zeneiglen

„A művészet szent dolog,
nincs művész hit nélkül.
Isten megkerülhetetlen.”
Jókai Anna

Zene nélkül bánatszínű lenne
Minden. Hallgasd hát a zenét.
A zene lélegzetét. Emeld lelki
Füleidhez a művész mágikus
Ujjait és! Várj türelmesen _____
Behunytt szemű színek szólama
Száll, pilinkél föl-alá –
Sziromszerte – föl-alá. Az ég
Akkor se felhős, hogyha felhős.
A föld is kitisztul – szél-
Csendesedik a nap. Szmog
Aranylik, bűz illatlik –
Absztrakt idő..., s hallga!
Csak a zene számít. A zenék
Zenitje – holtodiglan. Művész-
Időszámításban. A Múza
Üveghangfény muzsikája legyen
Veled! Tények, álmok, fogalmak
Eredői összhangzatra kelnek, mintha!
Valaki éjig érő orgonák csöndjét
Hangolná a Hegyen – tetején a
Vulkánoknak... Égi mélyből
Dal dereng. Füledet a tavasz
Szívére tapasztva tapasztalod –
Fénykéklő sugarak ujjbegyén hangjegy-
Buborékok.

„Megnyílt a végtelen.”
Zene most a legszebb nő.
Legszebb nő a zene.
Zene nélkül csillag se lenne.
Zene nélkül hold se lenne.
Zene nélkül nap se lenne.
Zene nélkül minden halálszínű lenne.
Érezd hát, érezd a zenét.
A zene friss lélegzetét.
A zene... előttiség ősi
Lélegzetét, és! Mennyei oratórium
Örökkön-örökké _____
Veled – Uram, mindig Veled _____

Utómottó:

„A zene kiválaszt egy embert.”
Tomas Tranströmer

Kivétel

*„Leírtam egy vaknak a napot.”
Fernando Rendón*

Nagyapám azt mondta,
Legrosszabb emberi tulajdonság
Az irigység. És én azóta
Mindig felismerem őket...
Daliás, csúnya, púpos, éplábú,
Sánta, sikeres, bukott, süket,
Néma, vak – nincs köztük.
Irigy Imre vagyok, mutatkozott be
Egyikük. Daliás volt, csúnya,
Púpos, éplábú, sánta, sikeres,
Bukott, süket, néma és vak.
Nagyapám jutott eszembe. Hogy
Létezik, hogy rám senki sem
Irigy, pedig! Daliás vagyok,
Csúnya, púpos, éplábú, sánta,
Sikeres, bukott, süket, néma, és!
Vak – ugyanis! Tényleg nem
Hiszek a szememnek, hogy
Ma milyen kivételesen
Hatalmas, kékszárnyú,
Pompás aranymadár a nap.

Bagi István

D-dúr violín

Voltál-e már úgy hogy fektedben
hanyatt
Beethovent hallgattál szemedbe könny
szaladt
feltűntek-e képernyődön szelíden a
voltak
üzentél-e szüleidnek akik már rég
holtak
bízattad-e magad: gondold ami
szép volt
míg hallgatod a violint a D-dúrt vagy a
C-mollt
dobáltad-e eksztázisban ritmusra a
fejed
aztán a merengő andalgás
helyett
végül ocsúdni is
tudni
zúdult-e füledbe zenekari
tutti.

A hóhér sem

Ugyan miért vagy
olyan fölényes?
A nyakat pont középen
a hóhér sem mindig találja.
Van úgy, hogy fölé nyes,
van úgy, hogy alája.

Belső fizimiskám

Amióta eszem tudom, küszködöm,
dolgozom a belső fizimiskámon.
Hagytam volna, gyúrjon csak a világ,
meg Zeusz, vagy Ámon,
moshatnám a kezeimet,
hogy miattuk kellett
ilyenné válnom.

Urna felirat...

A fejfámra nem kell szöveg
idegen minnek böngéssze
aki ismert ha van kedve
egy darabig tartson észbe'
hús-vér testem és az elmém
szerethették kicsik nagyok
de aki nem már elkésett
isa pur es homu vagyok.

Költők egymás közt

– Prím-e
a vers ríme?
– Íme!

Összefutottunk (lassított film)

Találkoztunk, előtte hónapok, utána hónapok.
Véletlen összefutás, mint nyál a szájban, szkennelő pillantás,
felemás mosoly, közhelyek, helyközök.
Már léptem hátra egyet, rugalmas elszakadás,
és akkor lassított üzemmódba váltott a film,
sőt, most úgy emlékszem, akadozva meg is állt.
CSÓKOLLAK-ot olvastam a szádról, vagy talán hallottam is.
Sísáncon siklott a szó, pajzson koppant és földre hullt.
Mozdultak a járókelők levegőbe dermedt tagjai,
néztem a szót az aszfalton, aztán a szád furcsán görbült
ívét láttam, ahonnan a **CSÓKOLLAK** kijött.

És nem léptem vissza hozzád.

Most nem léptem vissza.
Nem eresztettem le, mint annyiszor, a pajzsot,
amellyel védtem magam a szúrásoktól,
a karom nem tártam ki, mint Rió szobra a dombtetőn.
És már azt is tudom, azért nem estem kísértésbe,
mert engem az idő nehezen gyógyít, nyitva kezel,
mint kirurgus a fertőzött sebet,
a homlokodon azt olvastam még mindig,
viszolyogsz az érintésem gondolatától is.

Albert-Lőrincz Márton

(Mint a tűz a bikavérrel)

(néhány barátához az egyetemről)

Barátaim, kik ott Egerben
a legjobb mondatokhoz betűket szemelgettek,
és azokat összefűzve közszemlére kiteszitek,
hogy aki kérne, tudást remélve,
vegyen haszonnal belőle,
szemelgettek,
mintha szőlőt a kertekben,
napsütésben és esőben,
szemelgettek a termésből,
a tőkéről és a nyelvből,
és kirakjátok az asztalra,
falatok szájnak, értelemnek.

Én csak elcsodálkozom azon,
hogy bor surrog a nyelvcsapon,
és csiklandoz a gégetőn,
és íz marad a nyelvrecéken.

A szavak a drága nyelvből
beleásnak a kies csendbe,
csemege csillog a fürtökön,
belelóg a beszélgetésbe:
hát köszönöm, hogy néha-néha
szép metszésű poharakba
töltögettek tüzes borból,
amikor találkozunk
és barátsággal beszélgetünk,
és összeér a fény az éggel,
önfeledten, észrevétlen,
mint forrásban a hegy tüze
a meggyfekete bikavérrel.

(Katángkórók, számártövisek)

A katángkórók, számártövisek, havak súlyától
nem hajlanak meg, nem lapulnak a nagy fehér sóhaj
ruhája alatt, amely időről időre eljön,
télbe öltözik, dacos csendbe, kínvető viharba,
s megkorbácsolja mínusz katonákkal deréktól fel
s deréktól le, amint rájuk lel a tisztás szegletén,
ahol egykedvű nyájak tövig lelegelték a zöld
füveket, s lerágták barna csonkig a fáradt fenyők
árnyékát, nem hajolnak meg félve a szenvedéstől,
havak útján jövőre úgyis új kikelet sarjad.

(Az ajtón belül)

Ahol ajtót nyitottak,
az mégiscsak egy temető volt.
Itt kezdődhetett volna el az élet,
(nem sírkert volt, de temető)
Kronosz gyűrűje, amelyet
aranypénzből vertek,
megkímélt. Jegyben
lehettem egyetlen életemmel.

(Belépni)

Rendszerint temetni járunk a temetőbe.
Rendszerint emlékezni járunk a temetőbe.
Eltemetni magunkat a munkába.
Belépni és beletemetkezni,
amíg lejár a személyazonossági.

Lisztóczy László

„Szeretettel írom ide a nevem”

Válogatás könyvtáram egri vonatkozású dedikációiból

Szalay József, a szegedi rendőrkerület első főkapitánya, a híres könyvgyűjtő és író 1924-ben és 1925-ben *Ajánlással és kézírással ékes könyvek* címmel közleményt állított össze dedikált könyveiből a *Magyar Bibliofil Szemle* számára. 1924-ben megjelent két részlete különnyomatként is napvilágot látott a gyomai Kner Nyomda gondozásában. Ez a kiadvány a legkorábbi általam ismert előzménye az itt közzétett gyűjteménynek, mely egri vonatkozású könyveimből teszi közzé azokat, amelyeket Gárdonyi Géza, Remenyik Zsigmond és Kálnoky László látott el kézjeggyével. Az összeállítást néhány másoktól származó, de a felsorolt alkotóknak címzett vagy velük kapcsolatos dedikáció is gazdagítja.

A nyomtatott művekbe kézzel írt ajánlások feldolgozásának és közreadásának Szalay József kezdeményezése után is kevés a számon tartható hazai hagyománya. A műfaj újbóli fölfedezésében és népszerűsítésében úttörő szerepet játszott Szij Rezső, aki több könyvet is szerkesztett páratlanul gazdag könyvtárának legérdekesebb és legértékesebb dedikációiból, s hozzájárult néhány elméleti kérdés tisztázásához is. Balogh Ferentz 1992-ben Vésztőn tette közzé Sinka István ajánlásait: rám ezek a dedikációk a reveláció erejével hatottak. Azt szemléltetik, hogy – túl a benne rejlő adatok esetleges fontosságán – a dedikáció is lehet művészi szépségű: a kötetben olvasható szövegek majd mindegyike miniatűr irodalmi remeklés. Sinka szinte a tökélyig fejlesztette a műfajt, mely közvetlen és el nem évülő kapcsolatot teremt író és olvasója között: dedikációinak epigrammatikus és metaforikus tömörsége mintát és mércét jelent. Elsősorban ennek a kötetnek a megjelenése keltette föl érdeklődésemet az „ajánlással és kézírással ékes könyvek” iránt, ösztönzött gyűjtésükre is.

Kézikönyveink csak elvétve, kivételszerűen iktatták az irodalomtudomány, a művelődéstörténet és a bibliológia lehetséges forrásai, tárgyalandó címszavai közé a dedikációt. Az új *Világirodalmi lexikon* 1970-ben megjelent első kötete az „ajánlás” fogalmát így határozta meg: „a mű egy-egy példányára kézírásban rájegyzett szerzői dedikáció. Tartalma, célzásai érdekes irodalomtörténeti adalékokat szolgáltathatnak. Az ily módon dedikált példánynak megnövekedett könyvgyűjtői értéke lehet.” (Az utóbbi megjegyzés súlyát és sokszor szomorú következményeit magam is tapasztaltam antikvárium böngészéseim során.)

A meghatározáshoz két megjegyzést szeretnék fűzni részben Szij Rezső fejtegetései, részben a saját megfigyeléseim alapján. Az egyik: nemcsak könyvet, hanem bármilyen nyomtatott terméket, például folyóiratot, röplapot, képeslapot, plakátot, kottát,

sőt hanglemezbtorítót és DVD-t is lehet és szokás dedikálni. Gyakori a fényképre írt ajánlás is, Jókai vagy Ady kézírással ékesített fotói például viszonylag gyakran fölbukkannak a könyvaukciókon. A másik: nemcsak a szerző dedikálhat egy-egy kiadványt, hanem mindenki, aki – Szíj Rezső szavaival – „létrejöttében közreműködött”, például a lektor, a kiadó, az illusztrátor, a szerkesztő, a tervező, a tipográfus. Közülük társ-szerzőként vagy aláíróként alkalomadtán többen is részt vesznek a dedikáció megformálásában. Előfordul, hogy a szerző halála után valamelyik közeli hozzátartozója – például özvegye vagy gyermeke – vállalkozik a dedikálásra. Olykor az a szöveg is figyelmet érdemel, amit az ajándékozó vagy a tulajdonos ír a könyvbe.

A dedikáció értékét nemcsak az szabja meg, hogy kitől származik, hanem az is, hogy kinek szól. Szerencsés esetben mindkét fél, a dedikáló és a címzett is megdobogtatja a szívünket. Ezért is becsesek például az itt közölt összeállításban Endrődi Sándor Gárdonyi Gézához, Gárdonyi Géza Borsodi Lászlóhoz, Sinka István Remenyik Zsigmondhoz, Remenyik Zsigmond Pátzay Pálhoz, Kálnoky László Apor Elemérhez és Nemes Nagy Ágneshez intézett szavai. Olykor a szerző postán küldi el művét dedikációval és levél kíséretében a legközelebbi hozzátartozóinak vagy barátainak: ajándék, ha a kísérő levél is megőrződik. Előfordul, hogy a dedikált könyvet a tulajdonos később újabb ajánlással továbbajándékozza, és ha ő is jeles, köztisztületben álló személyiség, mintegy megkettőzi annak értékét. Az szintén növeli a mű rangját, ha lapjaira a szerzőn kívül egy-egy híres tulajdonos is beírja a nevét vagy megjegyzéseit.

A közreadásra a legnagyobb ösztönzést akkor kaptam, amikor észrevettem, hogy tanítványaim milyen lelkesedéssel és szeretettel fogadják, ha „szemléltetőeszközként” dedikált könyvet viszek magammal az órára. Az egyik osztályomban, amelyet az egri angolkisasszonyoknál tanítottam egy tanéven át, „dedikációfelelőst” is kijelöltem: az ő feladata volt az ajánlások fölolvása. (Nevére is emlékszem még: Juhász Petrának hívták.) A főiskolai irodalomtörténeti szemináriumokon olykor grafológiai és lélektani szempontokat is érintő beszélgetés alakult ki köztem és tanítványaim között, amikor például Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Móricz Zsigmond, Tamási Áron, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Pilinszky János vagy Nagy László dedikált könyveit nézegettük. Elsősorban ezeknek az óráknak a résztvevőire és barátaimra, gyűjtőtársaimra gondoltam, amikor „*Ajánlom jó szívvel...*” (Dedikált könyveim könyve) címmel a könyvtáramat gazdagító ajánlások föltárására, rendszerezésére és közreadására vállalkoztam. A kötet a gyöngyösi Pallas Kiadó gondozásában jelent meg 2002-ben. Egyik fejezete a Heves megyei dedikációkat vette számba. Ennek Egerhez kapcsolódó, javított és bővített változata 2014-ben *A múlt idő mérlegén* (Kuriózumok Eger irodalmi örökségéből) című tanulmánygyűjteményemben is helyet kapott. Az itt közzétett összeállítást – példa- és jegyzetanyagát jelentősen gazdagítva – ez utóbbiból válogattam.

A három szerzőt születésük, a köteteket a megjelenés időrendje szerint sorolom

föl. Előfordul, hogy ugyanaz a könyv eltérő dedikációkkal kétszer is fölbukkan, ilyenkor – ha rendelkezésemre állt – az ajánlás keltezése szabta meg a sorrendet. A dedikációk sortagolását nem követem, írásmódjukon nem változtattam. Föltüntetem, hogy hol található az ajánlás, védőlapnak nevezve a kötéstáblát a könyvtesttel összekapcsoló papírlap szabadon mozgatható részét, előzéklapnak az utána következőt, amely általában a szerző nevét és a könyv címét is föltünteti. Többnyire rövidebb-hosszabb magyarázatot, kiegészítést is fűzök hozzájuk. Igyekeztem minden érintetről fölkatatni a legfontosabb adatokat, de fáradozásom nem mindig járt sikerrel. Néhányuk emlékét részben vagy egészben a múlt idő homálya fedi.

A dedikációk forrásértéke vitathatatlan. Segítenek például fölterképezni az alkotók baráti és eszmetársi kötődéseit. Néha a könyv megjelenési idejének a pontosításához is hozzájárulnak: keltezésük olykor megelőzi a kiadvány címlapján vagy impresszumában föltüntetett évet. Ha a kötet év nélkül látott napvilágot, az ajánlás annak a megállapításához is támpontot adhat. Megesik, hogy ismeretlen álnevet, monogramot fejt meg, vagy azonosítja a szerzőt, ha a neve hiányzik a kiadványból. Alkalmadtán a pontos és hiteles szöveg megállapításához is segítséget nyújt: előfordul, hogy a szerző dedikálás közben a nyomda által elkövetett hibákat is kijavítja. Szerencsés esetben az író emberi gesztusaiba, értékrendjébe és műhelytitkaiba is betekintést ad.

I.

1. ENDRÓDI SÁNDOR: KURUCZ NÓTÁK (1700–1720). Budapest, 1897.

A védőlap hátoldalán:

Gárdonyi Gézának szíves emlékéül Budapest 896 decz. 4. Endródi Sándor

A dedikáció keltezése azt jelzi, hogy Endródi Sándor (Veszprém, 1850 – Budapest, 1920) idézett kötete már a címlapon föltüntetett év beköszöntése előtt megjelent. Minden bizonnyal az elsők között dedikálta Gárdonyinak, amit megerősít az előszó keltezése is, mely mindössze két hónappal korábbi: 1896. október 6. Ez baráti viszonyt feltételez közöttük. Gárdonyi nagyon szerette ezeket a nosztalgikus hangvételű, fenségesen szomorú nótákat, melyek – a költő szavait idézem – „Rákóczi nemes alakjához, annyi ragyogó remény, tündöklő dicsőség s magasra törő álom sírjához” kalauzsolnak el.

Csupán emlékeztetőül idézem föl Gárdonyi Géza (Agárdpuszta, 1863 – Eger, 1922) egri kötődéseit. 1878 és 1882 között az érseki tanítóképzőben tanult. 1897-ben végleg Egerben telepedett le. Fő műve, az *Egri csillagok* a legnépszerűbb magyar regény, városunk jó hírnevének az egyik legnagyobb szószólója.

2. [Gárdonyi Géza] TANULÓK LAPJA. Szerkeszti: Gaal Mózes. Nyolczadik évfolyam. Budapest, 1901.

Az egybekötött évfolyam címlapján:

Berger Józsikának igaz szeretettel. Bp., 908. aug. 15. Gárdonyi Géza

3. GÁRDONYI GÉZA: AZ ÉN FALUM. Egy tanító följegyzései két kötetben. Második kiadás. Első kötet: Márciustól decemberig. Budapest, 1905.

A címlapon:

főtiszt. Vincze Alajos úrnak tisztelő tanítványa: Gárdonyi Géza

A címlap alján Gárdonyi Géza kézírásával:

A második kötet második kiadása még nem jelent meg. Az első kiadásban elfogyott.

Vincze Alajos (Pély, 1839 – Kápolna, 1919) Egerben végzett teológiát, 1863-ban szentelték pappá. 1868-ban Bartakovics érsek egri főszékesegyházi hitszónokká és a tanítóképző intézet tanárává nevezte ki. 1892 és 1898 között az intézet igazgatója volt. 1898-ban Kápolnára került plébánosnak. Irodalmi munkássága is jelentős.

4. GÁRDONYI GÉZA: A LÁTHATATLAN EMBER. Második kiadás. Budapest, 1907.

A címlapon:

Ihász Aladár barátomnak Gárdonyi Géza

A dedikáció címzettje, Ihász Aladár (1856–1919) újságíró, költő és lapszerkesztő Szegeden született, jogi tanulmányai elvégzése után Kiskunfélegyházán volt ügyvéd, 1896-tól Budapesten a *Magyarország* helyettes szerkesztője.

5. GÁRDONYI GÉZA: EGRI CSILLAGOK (Bornemissza Gergely élete) I–II. Harmadik kiadás. Budapest, 1909.

Az I. kötet címlapján:

Frinth József dr. orvos barátomnak Gárdonyi Géza

A címzett a gyöngyösi kórház orvosa, 1912 és 1937 között igazgatója volt. A következő Gárdonyi-dedikációban szereplő Borsodi-Frindt László testvéröccse. (Vezetéknevüket mindketten Frindtnek írták.)

6. GÁRDONYI GÉZA: SZUNYOGHY MIATYÁNKJA. Budapest, 1916.

A címlapon:

Borsodi-Frinth László barátomnak Gárdonyi Géza

Borsodi – eredeti nevén: Frindt – László (Szilvásvárad, 1860 – Eger, 1946) 1882-ben Gárdonyi Gézával együtt szerzett oklevelet az egri tanítóképzőben. Ezt követően Tarnaleleszen, Felnémeten, Kisfüzesen és Ivádon tanított. 1909-ben az Egri Állami Iskola igazgatója lett. Itt új és intenzív szakasza kezdődött annak a

barátságának, amely az érseki tanítóképzőben szövődött közte és Gárdonyi között. Megmegeklátogatta egykori évfolyamtársát, aki akkor már népszerűsége csúcsára ért. Barátságukat dokumentálja az idézett dedikáció is.

Negyvenhárom esztendei szolgálat után, 1920-ban vonult nyugdíjba. Ekkor feleségével együtt orvos öccséhez – az előző dedikáció címzettjéhez – költözött Gyöngyösre. Gárdonyival új állomáshelyén is kapcsolatban maradt, a Gárdonyi-ház több hozzá írt levelét őrzi. Testvére 1937-ben bekövetkezett halála után visszatért Egerbe.

Művei közül maradandó *Az emmi soróónk* című, 1926-ban megjelent palóc anekdotakötete és vadászbeszéléseinek *Őszi napsütésben* címmel 1929-ben közzétett gyűjteménye.

7. GÁRDONYI GÉZA: ARANY, TÖMJÉN, MIRHA. Legendák, evangéliumi álmok. Budapest, 1924.

A címlapon:

Jets Gyula dr. barátomnak Gárdonyi József. Bpest, 924. nov. 15.

Az ajánlást Gárdonyi Géza fia (Szeged, 1891 – Budapest, 1948) – *Az élő Gárdonyi* és több más mű szerzője, *A láthatatlan ember* németre fordítója – budapesti ügyvéd barátjának címezte. Az ügyvéd már ifjú korában is rajongott Gárdonyi Gézáért. Az egyik könyvaukción föltűnt egy, az 1910-es évek közepén megjelent Gárdonyi-mű, amelyet az *Egri csillagok* írója neki dedikált.

8. SZABOLCSKA LÁSZLÓ: GÁRDONYI GÉZA ÉLETE ÉS KÖLTÉSZETE. Tanulmány. Temesvár, 1925. (A borítón: 1926.)

Az előzéklapon:

Korondy Babuskának küldi ezt a könyvet, sok szeretettel és meleg szívvel, Temesvárt, 1926 karácsonyán, szerető bátyja: Dr. Szabolcska László

A szerző édesapja, Szabolcska Mihály költő, református lelkész (Tiszakürt, 1861 – Temesvár, 1930) Gárdonyi Géza baráti köréhez tartozott.

Szabolcska László (Marosfelfalu, 1897 – Budapest, 1957) református lelkész, irodalomtörténész, egyházi író középiskoláit Temesváron végezte, majd Kolozsvárt, Debrecenben és Budapesten folytatott református teológiai tanulmányokat. Budapesten szerzett bölcsészdoktori diplomát. Hosszabb angliai tanulmányútját követően, 1923-tól Temesváron másodlelkész, édesapja nyugdíjba vonulása után, 1928-tól parókus lelkész, 1931-től esperes. 1935-ben Magyarországra költözött, és haláláig a Budahegyvidéki Református Egyházközség lelkipásztora volt. 1929-től a temesvári Arany János Társaság elnöke. Itt idézett monográfiája az első megjelent könyve. 1943-ban apósával, Ravasz Lászlóval közösen megírta édesapja életrajzát is.

II.

1. REMENYIK ZSIGMOND: BŰNTUDAT (Egy Goethe idézet margójára). Budapest, é. n. [1937.]

A címlapon:

Csathó Kálmánnak, baráti öleléssel, nagyrabecsüléssel Remenyik Zsigmond. 944. október hó, Bp.

Remenyik Zsigmond (Dormánd, 1900 – Budapest, 1962) anyai ágon egri családból származott. Gyermekkorát nagyrészt az egri nagymamánál töltötte, itt végezte elemi iskolai és – a cisztereknekél – gimnáziumi tanulmányait. *Sarjadó fű* címmel 1938-ban szociográfiája jelent meg Egerről.

A korszak jeles írója, Csathó Kálmán (Budapest, 1881 – Budapest, 1964) – ezt a további dedikációk is szemléltetik – baráti köréhez tartozott.

2. REMENYIK ZSIGMOND: ÉSZAKI SZÉL. Budapest, 1947.

Az előzéklapon:

Pátzay Pálnak, nagyrabecsüléssel, barátsággal Remenyik Zsigmond

A címzett természetesen a kétszeres Kossuth-díjas szobrász- és éremművész, a Magyar Népköztársaság kiváló művésze, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, Pátzay Pál (Kapuvár, 1896 – Budapest, 1979).

3. REMENYIK ZSIGMOND: POR ÉS HAMU. Korrajz és vallomás. Budapest, 1955.

A címlap után található fénykép hátoldalán:

Csathó Kálmánnak, őszinte szeretettel, öleléssel, baráti ragaszkodással Remenyik Zsigmond. 955. december hó, Bp.

4. REMENYIK ZSIGMOND: POR ÉS HAMU. Korrajz és vallomás. Budapest, 1955.

A címlap után található fénykép hátoldalán:

Tompa Kálmánnak, öleléssel, köszönettel, köszönettel! Remenyik Zsigmond. 957 április hó, Bp.

Tompa Kálmán (Székelyudvarhely, 1897 – Budapest, 1978) budapesti orvos és műgyűjtő így vallott pályája végéhez közeledve: „Életem legnagyobb érzése és büszkesége, hogy több száz magyar író és művész barátja, orvosa lehettem.” Főként modern magyar képeket, népművészeti tárgyakat és könyveket gyűjtött. Négy száz darabból álló festmény- és szoborkollekciója 1967-ben a pécsi Modern Magyar Képtárba került.

A dedikáció azt tanúsítja, hogy betege és barátja volt Remenyik Zsigmond is.

5. REMENYIK ZSIGMOND: VÁNDORLÁSOK KÖNYVE. Példázat és kaland. Budapest, 1956.

Az előzéklapon:

Csathó Kálmánnak, réges-régi tisztelettel és nem kevésbé régi barátsággal, hűséggel és öleléssel: Remenyik Zsigmond. 957. január hó, Bp.

6. REMENYIK ZSIGMOND: ŐSÖK ÉS UTÓDOK. Krónika. Budapest, 1957.

Az előzéklapon:

Csathó Kálmánnak, igaz, jó barátsággal, szívem minden melegével, öleléssel: R. Zsiga. 957 május hó, Bp.

7. REMENYIK ZSIGMOND: PERNAMBUCÓI ÉJSZAKA. Három kisregény. Budapest, 1958.

Az előzéklapon:

Csathó Kálmánnak, baráti hűséggel, öleléssel R. Zsiga. 958 október hó, Bp.

8. REMENYIK ZSIGMOND: PERNAMBUCÓI ÉJSZAKA. Három kisregény. Budapest, 1958.

Az előzéklapon:

Tompa Kálmánnak, a drága jó barátunk, öleléssel R. Zsiga. 958 október hó, Bp.

9. REMENYIK ZSIGMOND: EBBŐL EGY SZÓ SEM IGAZ. Arckép és történet. Budapest, 1958.

Az előzéklapon:

Csathó Kálmánnak baráti hűséggel, öleléssel R. Zsiga. 959 január hó, Bp.

10. REMENYIK ZSIGMOND: ŐSERDŐ – VÉSZ ÉS KALAND. Életrajz és regény. Budapest, 1960.

Az előzéklapon:

Vattay Elemérnek, köszönettel, baráti öleléssel R. Zsiga 960 augusztus hó, Bp.

Vattay Elemér (Szolnok, 1931 – Budapest, 2012) kiváló, közismert fotóművész volt, aki előszeretettel fényképezte a magyar írókat. Barátság fűzte többek között Kassák Lajoshoz, Kondor Bélához és Pilinszky Jánoshoz. A fényképezések alatt kitette a magnót az asztalra, és rögzítette az írókkal, művészekkel folytatott beszélgetéseit. Ezeket később átadta a Petőfi Irodalmi Múzeumnak. Gyűjtötte híres kortársai és barátai kéziratait. Sokszor a fotókért is kéziratot kért, amelyeket bekereteztetett, és kitett a falra.

Modelljei és barátai közé tartozott Remenyik Zsigmond is.

11. SINKA ISTVÁN: HONTALANOK ÚTJÁN. Budapest: a Magyar Élet kiadása. 1943.

A címlapon:

Remenyik Zsigának szeretettel írom ide a nevem, mint olyan ember, ki szeretni tud és ölelni akar... B-pest, 1954 márc. hó Sinka István

A címlap alján:

A kiadó is hosszú évek múlva szeretettel: Püski Sándor. Bp., 1985. okt. 11.

Ezt a kötetet a kettős dedikáció különösen becessé teszi. Remenyik Zsigmond Szilvia nevű lánya adta ajándékba egy ismeretlen személynek, aki az előzéklap hátoldalára odaírta: „Kaptam Remenyik Sz.-tól: 85. aug. 27”. Nemsokára ő dedikáltatta a könyvet a kiadóval, Püski Sándorral.

12. E. Nagy Sándor: Remenyik Zsigmond. Budapest, 1973.

Az előzéklapon:

Lisztóczy Lacinak ajánlom baráti szeretettel Nagy Sanyi 1983. II. 28-án.

Az Akadémiai Kiadó *Kortársaink* című sorozatában megjelent kötet az első monográfia a kiváló egri kötődésű íróról. Szerzője, dr. Nagy Sándor – írói nevén: E. Nagy Sándor – Egerben született 1936-ban. Általános iskolai és gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte. 1958-ban az egri főiskolán magyar–orosz szakos általános iskolai, a következő évben a budapesti tudományegyetemen középiskolai tanári diplomát szerzett. Pályáját a főiskola gyakorlóiskolájában kezdte, innen 1960 szeptemberében az Idegen Nyelvi Lektorátusra került. 1963-tól az Irodalomtudományi Tanszék oktatója volt nyugdíjazásáig, 1996-ig, óraadóként 2005-ig. 1972 és 1980 között, majd 1990-től 1995-ig ő vezette a tanszéket. Remenyik Zsigmondról írt értekezésével 1984-ben kandidátusi címet szerzett. Kutatási eredményeit *Eszmék és formák Remenyik Zsigmond írói világában* című monográfiájában összegezte, mely 1988-ban jelent meg a budapesti Magvető Könyvkiadó gondozásában. Bródy Sándor és Gárdonyi Géza életművének a kutatásában is maradandót alkotott.

III.

1. KÁLNOKY LÁSZLÓ: AZ ÁRNYAK KERTJE. Versek. Budapest: a Magyar Élet kiadása, é. n. [1939.]

Az előzéklapon:

Plätz Rudolfnak mély tisztelettel Kálnoky László

Kálnoky László (Eger, 1912 – Budakeszi, 1985) városunk irodalmi múltjának egyik legnagyobb büszkesége. Édesapja 1939 és 1944 között Eger polgármestere volt. Szülővárosában szerzett jogi diplomát 1930 és 1935 között. Itt kezdte költői pályáját is,

idézett első verseskötete egri éveiben jelent meg. 1941-ben költözött Budapestre. Kötetnyi verse tanúsítja, hogy szülővárosához élete végéig hű maradt.

Plätz Rudolf vezetésével alakult meg a Vajda János Társaság (1926–1952), melynek tagjai névadójukat tekintették példaképüknek, szellemi vezérüknek. Olyan költők, írók, művészek beszerzésére törekedtek, akik a politikamentes irodalmat képviselték és népszerűsítették. Könyvkiadói tevékenységet folytattak, továbbá kortárs írók műveinek bemutatására irodalmi esteket, előadássorozatokat, neves írók, költők és művészek tiszteletére emléküléseket szerveztek. Vendégül látták például Cs. Szabó Lászlót, Németh Lászlót, Schöpflin Aladárt, Sík Sándort, Szerb Antalt és Weöres Sándort. Az irodalmi egyesület elnöki tisztét megalakulásától 1931-ig Plätz Rudolf töltötte be.

2. [Kálnoky László] ALPHONSE DAUDET: TARASCONI TARTARIN – TARTARIN AZ ALPOKBAN. Kálnoky László fordítása. Budapest: Ifjúsági Könyvkiadó, 1954.

A címlapon:

Lakatos Istvánnak szeretettel. 1956. május 5. Kálnoky László

A dedikáció címzettje Lakatos István Kossuth-díjas költő, író, műfordító és szerkesztő (Bicske, 1927 – Budapest, 2002), aki a címlapra a kötet megjelenésének évszámával együtt odaírta a nevét is, de csak két esztendő múlva dedikáltatta. Az impresszum további kiválóságokat is fölvonultat: Ferenczy Béni készítette az illusztrációkat, a képszerkesztő Tevan Andor, a szöveghűséget Csanak Dóra ellenőrizte, a felelős szerkesztő Kormos István. Ők a Rákosi-diktatúra éveiben – Kálnoky Lászlóval együtt – az Ifjúsági Könyvkiadónál találtak megértésre és támogatásra.

3. KÁLNOKY LÁSZLÓ: ÉVGYŰRŰK. Műfordítások. Budapest, 1967.

Az előzéklapon:

Ágnesnek és Balázsnak sok szeretettel. 1967. szeptember 16. Laci

A dedikáció a Baumgarten-, József Attila- és Kossuth-díjas költőnek, műfordítóknak és esszéíróknak, Nemes Nagy Ágnesnek (Budapest, 1922 – Budapest, 1991) és férjének, a Széchenyi-díjas íróknak, kritikusknak, műfordítóknak és szerkesztőknak, Lengyel Balázsnak (Budapest, 1918 – Budapest, 2007) szól.

4. KÁLNOKY LÁSZLÓ: VIRÁGZÓ TÜZEK. Versek a szerelemről. Műfordítások. Budapest, 1970.

Az előzéklapon:

Elemérnek sok szeretettel 1970. február 6. Laci

A dedikációt felfedezőjének, mesterének, Apor Elemérnek címezte a fordító.

Apor – eredeti nevén: Kapor – Elemér (Rimaszombat, 1907 – Eger, 2000) költő,

író, újságíró és szerkesztő, Eger XX. századi irodalmának egyik legjelentősebb és legvonzóbb alakja. 1923-ban a ciszterci gimnáziumban érettségizett. 1929-től az *Eger* című napilap munkatársa, 1933-tól felelős szerkesztője. 1935-ben jelent meg első verseskötete *Mindenki nagynak születik* címmel. A felszabadulás után volt segédmunkás, pénzbeszedő, adminisztrátor, 1956 után két éven át munkanélküli, majd könyvelő, előadó és anyaggazdálkodó. Ötvenhárom évi csönd után látott napvilágot válogatott verseinek itt idézett gyűjteménye. Megjelenése elsősorban Kálnoky László pártfogásának köszönhető, a kötetéstábla hátoldalán és az előzéklapon az ő *Adósság* című, „A hetvenöt éves Apor Elemérnek” ajánlott verse olvasható. Összegyűjtött verseit *Pont a semmi falán* címmel a miskolci Felsőmagyarország Kiadó tette közzé 1996-ban.

5. KÁLNOKY LÁSZLÓ: LETÉPETT ÁLARCOK. Válogatott versek. Budapest, 1972.

Az előzéklapon:

Sanyinak sok szeretettel. 1972. március 25. Laci

6. KÁLNOKY LÁSZLÓ: SZERENÁD. Versek a szerelemlről. Műfordítások. Budapest, 1974.

Az előzéklapon:

Mártának és Zoltinak, egyetlen igazi rokonaimnak sok szeretettel. 1977. június 4. Laci

A dedikációt Kállay Zoltánnak és feleségének címezte a költő. Kállay Zoltán anyai ágon Kálnoky László unokatestvére volt.

7. KÁLNOKY LÁSZLÓ: FARSANG UTÓJÁN. Budapest, 1977.

Az előzéklapon:

Ferinek egy régi „jamboree” emlékére, lord Baden Powell pártfogoltjának, Birkenhead fő szeladonjának 1980 szeptember Laci

Kálnoky László részt vett az 1929-es angliai cserkész dzsemborin, melyet Birkenhead városában rendeztek meg.

8. KÁLNOKY LÁSZLÓ: FARSANG UTÓJÁN. Budapest, 1977.

Az előzéklapon:

Zóbel Andornak szeretettel 1980 október 14. Kálnoky László

A címzett minden bizonnyal az anarcsi Czóbel-család sarja, amelynek a felmenői közt találjuk Orczy Lőrincet, és amelyből Czóbel Minka származott. Csupán annyit sikerült kinyomozni róla, hogy tüzerbiztonságként harcolt az II. világháborúban.

9. KÁLNOKY LÁSZLÓ: DÉLTENGER. Versfordítások. Budapest, 1978.

Az előzéklapon:

Mártának és Zoltinak sok szeretettel. 1978. dec. 7. Laci

Újabb ajánlás Kállay Zoltánnak és feleségének.

10. KÁLNOKY LÁSZLÓ: A GYÓGYULÁS HEGYÉN. Budapest, 1983.

Az előzéklapon:

Mariannak és Lacinak sok szeretettel. 1984. május 10. Kálnoky László

A könyvritkaság a költő hetvenedik születésnapjára jelent meg Filippinyi Éva szerkesztésében, Szántó Tibor tipográfiai terve alapján. A szedést és a nyomtatást társadalmi munkában a kecskeméti Petőfi Nyomda dolgozói végezték. Mindössze 350 számozott példányban jelent meg, könyvárusi forgalomba nem került. Ez a 106. számú példány.

11. KÁLNOKY LÁSZLÓ: MÁZSÁKAT GÖRGETVE. Elbeszélő költemények – – fordításában. Budapest, 1985.

Az előzéklapon:

Vészi Bandinak sok szeretettel. 1985. április 30. Kálnoky László

A kötetet Vészi Endre, a jeles költő, író és újságíró (Budapest, 1916 – Budapest, 1987) lányának, Vészi Ágnesnek az ex librise díszíti.

Csatáné Bartha Irénke

Mosolya óra parázslík

A februári dermesztő hidegben
előbb csak résre nyitja szép szemét,
majd mosolya a óra parázslík,

tünetényes remény, hirdeti, hogy a lélek
zord viharokban is megél,
áttörve fagyos göröngyön is remél.

Hiszi a holt mezőkbe lelket
lehelő gyönyörű tavaszok jöttét,
hiszi a melengető nap ölelését,

patakok csengő- bongó zenéjét,
fényteli rügyek életigenlését,
a Szent György- napok báránybégetését,

a gólyák, a fecskék hazaérkezését,
és elhiszi annyi gyötrelem után még
szerelmes szívek fészekrakó ölelkezését.

Húsvétváró idők

Madarak hűsége visszajár,
röptükkel méred idődet,
jobban semmi se fáj,
mint a megfeszített Krisztus
útszélén rozsdálló keresztje.

Bordái között átfúj a szél,
csupa kérdőjel üreges szemén,
ahogy karját tárja a bűnös világra,
közelebb hozza szívvedhez Isten üzenetét.

Ó, húsvétváró idők,
kegyelemteljes percek,
galambok, ibolyák, aranyesők,
hirdessétek, hitessétek el.

Lészen második eljövétel:
„És megméretik az embernek fia,
minden cselekedetnek lészen „jutalma.”

Lészen második eljövétel:
„És megméretik az embernek fia,
minden cselekedetnek lészen „jutalma.”

A kedves közeleg

Virágként bomlik ki a reggel,
madarak fuvolája zeng,
a dombok nászt ünnepelnek,
bodzaszökőkutak omlanak a völgyre.

A fák, csupa virágölelés,
a tavasz szíve hangosabban lüktet,
és fölezüstlik a kerti csend,
ha kedvesem mosolyogva közeleg.

Harangszó

Harangszó tompa kongással dobban a csendbe,
halk imáddal verődik szívemhez,
könnyű dallam, mint suhanó esti árnyék,
őriz, hogy emlékedhez visszatalálnék.

Esti csendben

Sűrű homály száll a völgy ölére,
szalad a patak, álmodik a csendben,

fűzek közt kanyarog lassan,
a sápadt hold lesi fellegeken át,

ballag az égen ezüst fehérben,
fejünkre szórja párás sugarát.

Saitos Lajos

A csönd hangjai

Engedjék meg hogy ne beszéljek a csöndről
mondta a költő szerzői estjén s letett az asztalra
egy köteg kéziratpapírt üresen majd hosszasan
hallgatott közel egy órán át nézte egymást
„egyiket a másik” (Bella István) költő és
közönsége s csöppet se kínos csöndet végül
a szerző szakította félbe megköszönve a
hallgatóság közreműködését ebben az interaktív
játékban s búcsúzóul csak annyit mondott
hogy legközelebb még elmélyültebben felkészül
a csöndből s már-már hallani vélte hallójáratán-
kürtőjén át agyáig jutó disszonanciát s egy régi
verse jutott minderről eszébe: a csöndnél ami
csöndebb / az ajtódon csönget / s belepi szobádat...

... és porszemnek bizonyultál

Mintha Univerzumod
minden sivatagi homokja
egyszerre nyiszogna-nyeszegne
roszogna nyakcsigolyámban midőn
éppen hálát adok Néked
hogy nem feledkeztetsz meg
porszemnyi mivoltomról, Uram!
Talán emlékeztetnem se kellene
Téged, aki számon tartasz
mindent és mindeneket –
benne mindenkit – hiszen
nevemen is szólíthatsz akár...
Ám addig is csak Igéid
hallom vissza – echózni
dohártyám sűrűjében: megmérettettél
és porszemnek bizonyultál...!

Kozmológia

Egy tojásban lakom
 tojásdad házamon
 se ajtóm se ablakom
 falnak támasztom
 hátam s homlokom
 érzem a mézskristály
 hűvösét – hagyom
 meg vagyok átkozva/áldva
 búval vigalommal*
 lélekig izzó lommal
 meg – mitológiai sorssal/sorokkal
 s tojásdad házam
 házon kívüli hatalommal
 verekszik vadgalamb a lombbal**
 hátamon a házam
 házamban lakásom
 fikarcnyi igazammal
 s míg ülök és várakozom
 kikezdhetetlen nyugalommal
 pegazust varázsolok istállónyi
 alommal s világokat –
 amikor akarom***.

(*József Attila, ** Kiss Benedek
 és ***Kormos István áthallásokkal.)

Nyitott könyv

Életed egy nyitott könyv
 mely tábláját Isten csukja be
 mielőtt még egyszer átpergeti
 öreg-öreg ujjával a lapokat
 s megítél: a polcra tegyen-e
 vagy egy antikváriusi pinceládába
 ámbár még az is megeshet
 hogy bezúzat a jókkal és
 kevésbé jókkal egyetemben –
 újrahasznosítás céljából.

Barna T. Attila

Nyitott ablaknál

Lent
haldokló darázs
zúg zúg a város
Most
rátapos
az ősz
egy roppanás –
csend

Jégsziszegés

a szürkület
kígyó jön jön az örület
Boncasztalon fekszik a táj
lila halott
Fölötte áll
fehér
köpenyben a tél
fagy-szikével belemetsz
és felvihog

Február

Szaladsz,
kibomlott sálad,
úszik utánad
az utca,
rügyek pattanó szeme fénylik,
gyermekkorod hallgatag barátján,
a Dunán
jégtáblák züllött hada
sodródik tétován,
a túlsó parton a hegyek
kék rongyai lengenek,
ködöt széthordó sirályok röpte szédít.

Öled

Irénnek

Öled mennyboltozatán
elgyötört csillag az arcom

Folyód vagyok

Irénnek

Folyód vagyok
beléd ömlök
most!
sikoltó tengerem

Emlék nagyapámról

Felnyitja a zsongó
kaptár fedelét
fölé hajol.
Szája sarkából
cigaretta lóg
keserű füstje száll
a kerten
áradó
bódító
virágillattal
keverten.
Homloka köré
méhzümmögésből szó
glóriát a nyár.

Kelemen Erzsébet

Életműportré Papp Tiborról

A nyolcvanéves avantgárd mester köszöntése a Magyar Írószövetségben

Egészen messziről kezdem. Olyan adattal, ami talán kevésbé ismert: Papp Tibor a középiskolai tanulmányait a debreceni Szent József Gimnázium jogelődjének intézményében, a Piarista Gimnáziumban kezdte. Itt az egyházi iskolák államosításáig volt diák. A gimnázium a 227 évi sikeres működés után csak 48 év múlva, 1996-ban nyithatta meg ismét a kapuit. S 2014-ben, a költészet napjára egy nemzetközileg is egyedülálló avantgárd kiállítást hoztunk létre az iskolában Papp Tibor életművéből. Az állandó tárlat megnyitása után Tibor így nyilatkozott: „Ha arra gondolok, mi történt velem, miután [...] beléptem a Szent József Gimnázium fehér folyosóinak labirintusába, az osztálytermekhez vezető járatok izgalmakkal fűszerezett birodalmába, a hajdan félelem-mentes tanítóintézmény tengeri kagylóként nyitható-zárható védőköpenye alá, ahol gyerekként megtanultam tanulni, ha arra gondolok, hogy egy avantgárd költő soha nem kerülheti el a műveinek természetéből adódó konfliktusokat, kivéve a nagyon kivételes alkalmakat, mint amilyen volt ez a költészetnap »nyitány«, akkor újra és újra erősödik bennem az a tudat, hogy igenis, amit eddig letettem az asztalra, annak volt, van és lesz értelme, még hozzá a legelöljáróbb költői művek között.”

Nem kétséges: Papp Tibor az élő avantgárd egyik legnagyobb hatású klasszikusa. Alkotásai a kortárs magyar líra egyik legjelentősebb költői életművét, a korabeli magyar poézis csúcsát jelentik. Az avantgárd permanens erejéből, a kassági örökségből és a folyton változó jelenből, a kihívásokból úgy táplálkozik, hogy a vizuális költészeti kategóriában a mozgásra, változásra mindig kész egyedi alkotói attitűddel új műfajokat teremtett és teremt. S ez a műfajteremtő alkotói attitűd, a megtalált avantgárd nyelv vizuális költeménnyé formálódása, az egészen sajátos hang már megjelenik az első köteteiben is: a *Sánta vasárnap* (1964) és az *Elégia két személyhez vagy többhöz* (1968) a klasszikus irodalom írott-beszélt nyelvén túl már a hagyományos formák dekonstruktív lebontásainak és újjáépítési mozzanatainak megjelenítői. A klasszikus forma zártságát a *Vendégszövegek 1*-ben (1972) tovább oldja, a tényleges vizuális költészet pedig a *Vendégszövegek 2,3* című kötetében (1984) jelenik meg. Itt hívom fel a figyelmet a *Műszerek, órák, jelzőkészülékek, lékek* című műre, amely a szövegírásról a képversre való áttérést, a fordulópontot jelzi. Az időhatárok feloldásával, új szövegek megjelenítésével és a szövegek papírlapon túli írásával nyitottá teszi a költő a struktúrát.

A nyitott formát kedvelő alkotói attitűdöt erősítik a „technológiai kalandok” (Derrida) is, a 20. századi médiatörténeti váltások. Az új lejegyzési rendszer közegében ugyanis megjelenik a számítógép, ami az irodalom perspektíváit is kiszélesíti. Papp Tibor számára az 1983. év jelentette az új mediális eszközzel való találkozást: a Kazincbarcikán lakó húgának egy „familiáris” számítógépet vásárolt ajándékba, s mielőtt átadta volna, Párizsban kipróbálta, a programozás kezdeti lépéseit elsajátította. S az új médium kínálta lehetőségek felismerése nemcsak a számítógéppel generált dinamikus költeményeket hívta elő az alkotópályája során, de a statikusan megjelenő további műveket, így például az 1995-ben megjelent *Vendégszövegek 4* vizuális költeményeit is: a művek már mind számítógéppel készültek, s új poétikai formák teremődnek. Így például térversképek, térképversek, hínárvok, sorjázók, a tükrözés elvére épülő gyűrűk és spirálok, vagy a *Vendégszövegek 5*-ben (1997) megjelennek a logo-mandalák és az egysoros, ún. *Villanások* betűtipográfiai, koncept művei is.

De nemcsak a vizuális költészet képi, szövegi, formai elemeit dúsítja fel a Papp Tibor-i életmű, hanem a magyar irodalom zsánerének önéletírás-fejezetéhez is új színeket ad (*Egy kisfiú háborús mozaikja*, 2003; *Olivér könyve*, 2004; *Innen el*, 2012). Papp Tibor fiktív önéletírásnak nevezte el az események elképzelhető, de nem bizonyított, valós, mert *bármikor megtörténhetett volna* élményére építő vallomást. Új ez a megnyilatkozás abban is, hogy az eseményeket a vizualitás és a szöveg együttes ereje beszéli el. Ezáltal megteremtette a költő a magyar önéletírásnak nemcsak fiktív, de a vizuális költészettel is érintkező kuriózumváltozatát.

Az összegyűjtött versek és vizuális költemények kötete, a *Vendégszövegek (n)*, (2003) után a költő ötször öt betűvel bűvös négyzeteket is alkotott. Ahogy Tandori Dezső a szonettgyűjteményével (a *Még így sem* című kötetével) mallarméi állapotba hozta a magyar szonett műfaját – rövid idő alatt pótolva évszázadok hiányosságát –, úgy Papp Tibor is a 25×25 – *Bűvös négyzetek* című kötetével (2007) kiteljesítette a gyér számú kubusirodalmunkat. S a konkrét vers kimondhatatlanságát kimondhatóvá tette. A bűvös négyzetek mellett ugyanis klasszikus versformákkal is találkozunk a kötetben, s a mágikus négyzet szavai vendégszóként, vendégszövegeként kerülnek át a szabad sodrású verssorokba, miközben a megszokott forma konkrét versben, mintegy címszavakból felépülő verssűrítményben összegződik. A konkrét és szabad vers egyedi találkozása ez, amely elmosza a műfajok közötti határokat.

Papp Tibor a számítógépes művészetben is nemzetközileg előkelő helyre került: Alexandre Gherban az új költészet úttörőjének nevezi, akinek korszakalkotó dinamikus költeményeit elismeri minden „költészet-történelem” és minden számítógépes irodalmat taglaló írás. Ilyen alkotása a tizenhat billió hexameter és pentameter együttest generáló *Disztichon alfája* (1994) és a 2000-ben megjelent *Hinta-palinta* is, amelyben a költő a generált verseken, szövegeken kívül vizuális költeményeket

és hangverseket is létrehozott a programmal. Itt gyakran felmerül a kérdés: Egyáltalán ki a szerző? **A költő vagy a gép?** Ugyanis úgy tűnik, hogy a számítógépbe táplált szavakból és szintagmákból maga a gép generálja immár a szerzőtől önállóan a művet. Valójában a gép csak eszköz, a szerző által megtervezett program engedelmes végrehajtója. A szerzői távollétben ugyanis ott van a jelenlét: a *Disztichon alfa* több mint százötven oldalas programja, a *Hinta-palinta* lingo modellezési nyelve és forgatókönyve többéves konstruktív alkotómunka eredménye, amelyben a vers-, kép- és a hangsorok véget nem érő folyamatát pontosan meg kellett tervezni. A költő tehát a programmal „manipulálta” a médiumot: a számítógép látszólagos önállóságába beleavatkozva szerzői jelenléttel töltötte meg a dinamikus költeményt. S ezt a jelenléte formailag is megjeleníti, kikényszeríti. Hiszen például Papp Tibor a *Hinta-palintában* a hanggal nemcsak kinyitja és kitölti a teret, de hangverseinek szövegmondásában saját magát lépteti fel, illetve a megjelenő vizuális képsorban a fotójával, a pillantásával találkozhatunk. Ezzel meggyőzi a befogadót a jelenlétéről. Ugyanakkor el is bizonytalanítja. Ugyanis mielőtt azonosítanánk a szerző képét és hangját, Papp Tibor szétdarabolja a képet, elemeire szedi, majd újraelleszti, a hangot más hangokkal keveri. Ha ezt az azonosságot jelző és lebontó költői attitűdöt megértjük, vagyis a szerzői jelenléte és azt a távolléte, amelyben a helyét átadja másnak – ezzel is jelezve annak az illúzióknak lebontását, miszerint a médium által megjelenített vizuális költemény csupán a gép által, nélkülünk is létezne –, tehát ha mindezt átéljük, akkor készek vagyunk a mű irodalmi beazonosítására, a befogadásra. (De erről, a számítógépes és digitális irodalomról részletesebben is fogunk ma hallani Képes Gábortól.)

Papp Tibor egyik alapítója s mindmáig szerkesztője az első nemzetközi, csak számítógépen generált műveket közlő irodalmi folyóiratnak, a párizsi *alire*-nek is, továbbá a belga *Dialogue*-nak, a francia *d'atelier*-nek és a vizuális irodalom egyik legjelentősebb, nemzetközileg is elismert fórumának, a *Magyar Műhelynek*. A *Magyar Műhely* címlaptervei pedig nem csak önálló vizuális költeményként értelmezhetők, de ezekkel az alkotásokkal önálló műfajt is teremtett az experimentális költészeti kategóriában. Ehhez az alkotótevékenységhez kapcsolódik majd L. Simon László (ő a 102. számtól a 149. számig alkotta önállóan a borítókat), s Szombathy Bálint, a *Magyar Műhely* jelenlegi felelős szerkesztője.

S ne felejtkezzünk el arról a missziós tevékenységről sem, amelyet Papp Tibor többéves munkájával betöltött: a számtalan tanulmánya mellett a kortárs irodalomkritika hiányosságait igyekszik enyhíteni az *Avantgárd szemmel* című kötet sorozatával is. (Itt szeretném felhívni a figyelmet a *Testet öltött szavak* című Papp Tibor-monográfia mellett a Hét Krajcár Kiadó által kiadott legfrissebb kötetre, G. Komoróczy Emőke az *Avantgárd kontinuitás a XX. században* című nagyszerű művére, amely a Papp Tibor-életműre is jelentősen fókuszál.)

Bohár András az *Aktuális avantgárd M. M.* című tanulmánykötetében az első magyar automatikus versgenerátort, a *Disztichon Alfát* méltatva figyelmeztet bennünket arra, hogy „időszerű honi irodalmunknak is számba venni azokat az irányokat, amelyek [...] gazdagítják a palettát” (Bp., 2002. 189.). Ilyen irányok az experimentális törekvésekhez tartozó vizuális költészeti alkotások. Viszont ezen belül is nem csupán az új utak, kezdeményezések kerülnek marginális területre az irodalomtörténet-írás vagy az esztétikai-elméleti megfontolások során, hanem ősi műfajok is. Éppen ezért Papp Tibor a frissen megjelenő kötetében, az *emlékmederben* „a modern vizuális költészet előőrseit” (Papp), a 17–18. századi vizuális formákat idézi fel műveiben.

A nyitógondolatot megerősítve tehát elmondhatjuk, hogy ennek az életműnek valóban „van, volt és lesz értelme, méghozzá a legelőljáróbb költői művek között”. Isten éltesse, Tibor! S kívánom, és a Jóistentől kérem, hogy a jelenléteddel, avantgárd útjelző tábláiddal, útmutatásaidal, tanácsaidal s nem utolsósorban az állandóan születő műveiddel sokáig gazdagíthass még bennünket!

Szerelem, 1983. Linómetszet, 310 x 255 mm. J.j.l.

Marković Radmila

Filmkockáim

Mint a frissen fürdetett csecsemő illata,
olyan fénycsóvával jön gyermekkorom
fehér-fekete filmkockáin poros utcánk minden
zegzugának szívbe vésett felejthetetlen mozzanata.
Rongylabda szállt ordítózza a levegőben.
Rongybaba énekelt halkán eperfa tövében.
Sárgás porfelhő mezítláb szállt az égbe.
Tarló várta a csoportosan érkező libasereget.
Kecske, kacsza, csirke, megköszönte a friss búzaszemet.
Az est holdfénye kísérte, hallgatta a hangosan mondott versikéket
Angyal vagy-e, ördög vagy-e?
Ha angyal vagy, nézz az égre.
Ha ördög vagy, köpj a földre.
Holdsugár kacagva figyelte, ki lesz e nagy harcnak győztese,
majd mindkét félnek az ágyban álomcsókot lehelt mosolygós szemére.

Körforgás

Szerelmed forró ölelésében egy órából
nincsen-idődnek észrevétlen perce lesz,
percekből órák gyűlnek össze,
az órákból napok, majd hónapok
után jönnek az évek,
szerelmed karjában az
évek is percek, így lesz a nincsen-időből:
élmény,
szerelmi tánc,
még akkor is gyönyörű,
ha néha a dal nagyon fáj.
A nincsen-időt utolérni, elhagyni sem lehet,
majd egyszer valahol a csillagok között,
mögött vagy még messzebb
fényévekkel gazdagodva ismét itt leszünk,
te is, én is, de már tudva tudjuk,
nincsen-idő itt a földi létben csak egy pillanat,
ne váljék belőle a lelkünkben üresjárat.

M. Fehérvári Judit

A Hely

Mégis otthon kellene lenni.
Egyszerűen a tárgyaink között.
Már a harmadik tepsi meggyest sütném,
míg te csak chatelnél,
én meg mosogatnék,
ahogyan ezt megszoktuk már.

Később filmeket néznénk,
s beszélgetnénk, meg Flopot zavargásznánk,
és kikotornánk a labdáját a lelegehetlenebb
helyekről is, mert nem tűrnék a nyűszítését tovább.

Aztán jó nagy séta következne
vagy napraforgómag porszívózás,
ha Krisz is itt volna, mert ez nálatok szertartásszámba
menő szokássá vált.

Az ünnep nem lehet piros betűs
a szotyola nélkül...

És álmodnátok nagy utazásokról
én meg messze tartanám magam a vonatoktól
-gyermekkoromban mindig a szemembe ment
a gőzös füstje és csupa korom volt az arcom
régén volt, de nem számít már ez sem-,
csak hallgatnék...

Igaz, sokszor harminc órát meg még hatot
ültem, feküdtem, álmodoztam egy kupében
az akkori nagy Szovjetunióba menet és jövet.

Ezért tanultál oroszul és ezért írtad a vázlatfüzeted
elejére, hogy a lakhelyed Moszkva Fűzfa utca
hat és fél szám B épület...

Már nem voltál itt, mikor zokogva szembesültem
azzal, hogy mi már soha nem megyünk együtt
Oroszországba és nem éled meg majd a sokadik
magyar köztársaság kikiáltását sem,
mert biztos, egyszer ilyen is lesz...

Míg írom e sorokat kisült a következő adag is...

Gépiesen veszem elő a szitát, porcukorból
szíveket formálok a szeletekre, s otthon vagyunk
beülünk a fenyőfás szobába, ahol minden LED
felkapcsolva, s az ablakon a nyolc éves korodban
formált üvegfestékes húsvéti nyuszi kíván
áldott ünnepeket...

És valahonnan nagyon messziről eszembe jut, hogy
énekelni kellene, mint gyermekkoromban apám,
mikor elkezdte a „Mennyből az angyalt”,
amit te sohasem bírtál, meg rajtam kívül senki sem...

De megpusztilnánk egymást mégis,
Mind felkucorodnánk a franciaágyra, s tiszta
„Szeretlekkel” volna tele az a Hely, az otthon
VELED.

*

És mégis otthon kellene lenni.
Egyszerűen a tárgyaink között.

Búcsú

Ha meghalni megyek,
nem viszek mást magammal,
csak iratokat és fotókat Zsófiról.
Ilyen egyszerű volt az életem,
s tudnia kell róla a Kaszásnak is,
ha meghalni megyek.

Török Nándor

Lebegés

Ujjaid balzsama ápol,
halk hangod bíztat és nyugtat,
lehetsz itt, közel vagy távol,
gyógyító ópiumom vagy.

Függővé te tettél engem,
ösztönöm tudja a választ:
végleg a részeddé lettem,
s te is a részemmé válhatsz.

Testünk és lelkünk forr egybe,
amikor suttog az ajkunk,
úgy szállunk a végtelenbe,
semmilyen súly nincs ma rajtunk.

Valami rám esett

Valami rám esett.
Az ég sötét súlyából csipetnyi.
Egy marék valóság,
mit megpróbálok nem észrevenni,
pedig felhőként tornyosul fölém.

Falak repednek, s inog a földem.

*

Valami rám esett.
Angyal szárnyából kitépett pihe.
Pár deka boldogság
könnyektől fakult tavaszi színe,
egy áttetsző, misztikus talány.

Paplanom alatt szunnyad a magány.

*

Valami rám esett.
Gyermeki kacaj üde zápora.
Őszinte zuhatag,
részemmé válva szárnyal el tova
fészkeembe este visszatérve.

S arcomon véle pihen a béke.

Sz. Tóth Gyula

Mikor érett az ember?

Érettségi napló – 44 éves visszatekintő találkozások

1. A 30 éves

30 éves érettségi találkozók, '34 éves' osztályfőnöki óra tükrében

Gondolatfonalon indulunk: „*Je pense, donc je suis.*” Ezt is felelevenítettük az egykori érettségiző osztályom találkozóján, Szekszárdon. Annak idején, 1972-ben, ezzel a mondattal kezdtem a franciatanítást, ami, többek mellett, jól jött az osztályfőnöki órák „tematikájához”, a dolgok megbeszéléséhez. (A mondatot mint nyelvi szerkezetet persze a nyelvtanításhoz is kellően fel tudtuk használni.) Kiderült, hogy sok, a mondat mögé annak idején felsorakoztatott ismeret nem ment a feledés homályába. Így aztán erre „építetten” jól el tudunk beszélgetni, értettük egymást. Az egykori szakkör anyagát, a sartré-i fogalmakat – *az egyén felelőssége, döntés, választás, szabadság, elkötelezettség* – bekapcsolva, „továbbmentünk”, s a négy kanti alapkérdés nyomán eljutottunk Albert Camus-ig. Tekintettel a megváltozott helyzetre (idő, életkorok, események stb.) új jelmondatnál kötöttünk ki: „*Je doute, donc je suis.* – *Kétkedem, tehát vagyok.*” (A camus-i mondat: „*Je révolte, donc je suis.* – „*Lázadok, tehát vagyok.*” úgy vettem észre, egyelőre még több magyarázatot igényel.) És jöttek Baudelaire szép sorai a *Correspondances*-ból: „... *Les parfums, les couleurs et les sons se répondent*” – „...*egymásba csendül a szín és a hang s az illat*”, Szabó Lőrinc fordításában. Ezzel zártuk az ötévenkénti rendes osztályfőnöki órát. Utána következett az ünnepi vacsora. Jó volt a hangulat.

Nem szépítem, csak elemzem a 30 éve érettségizett osztályom tanulóival való találkozást. Oroszt és franciát tanítottam nekik, többségük három éven keresztül dolgozott a Francia Kultúra szakkörben, ahol, a XVII. századtól a XX. századig húzó-dó francia irodalmat, művészeteket és történelmet nyomon követve, feldolgoztuk a *társadalmi cselekvő ember magatartását*. Sok közös, feleleveníthető ismeretünk volt tehát, a fogalmi szálak összekötő kapocsként szolgáltak. „A régi szép időkre” emlékezés érthető érzelmisége mellett szellemiség járta át a termet. Azt tapasztaltam, hogy az életművek, a könyvek, a gondolatok közvetítette eszmék cselekvő erővé váltak az egyes sorsok, életek alakításában. Az immár negyvennyolc éves emberek beszámolóiból mindennapi sorsok rajzolódtak ki: sikerek, kudarcok, eredmények, családi gondok és tragédiák, szomorúság és vidámság, idős szülők és beteg gyermek gondozása. (Az anyagi helyzet ugyan nem volt téma, de olykor-olykor büszke utalások történtek a „lehetőségekre”, néha a szomorú ellenkezőjére.) Nos, így vagy úgy, boldogulnak. Életek,

ahogy kell: feladatokkal. Hiszem, hogy az eszmék tartást adó erőt jelentenek, tartást az erőfeszítésekhez, a mai aktuális, „sűrű” élethez. Mert ez volt a leginkább jellemző, az erőfeszítés, és egy tanár számára a legfontosabb, fontosabb, mint a jó tanulók, a továbbtanulók sikeres felvételi „rátája”. Régebben ezt helytállásnak nevezték, és dicséret járt érte. Részemről most is jár: dicséret és elismerés egykori diákjaimnak. Itt nem mérhető dolgokról, hanem minőségi kategóriákról van szó, amit tapasztalt-figyelő szemmel fel lehetett deríteni.

A találkozó kapcsán valami kis hiányérzetem mégis van: a gimnázium vezetői nem voltak kíváncsiak az egykori IV. A osztályra. Pedig a búcsúzáskor azt hirdették a tanulóknak, hogy az „Alma Mater visszavár benneteket, az iskola kapuja nyitva áll előttetek”. A kapu valóban nyitva volt, de a tantestületből egyetlen tanár, osztályfőnök sem jött el, hogy – a hivatali protokoll mellett – „nevelési tapasztalatokat” szerezzen, közvetlenül, személyesen. Ezt nem helyettesítheti a „csoport számára rendezett”, a megszokottól elszakadni nem tudó iskolai műsor: bágyadt zongorajáték és szomorúra sikeredett versfelolvasás. (A kirendelt szereplők letudták a szombati, késő délutáni penzumot.) Ha már a kollégák nem kíváncsiak egy jelenleg is tanító, kutató-fejlesztő, könyveket író, érettségien elnökösködő tanár tapasztalataira, hát annyi baj legyen. De a volt diákok életútja, gondolatai hitelesen erősíthették volna az iskola nevelési bázisát, amikor a gimnázium pedagógiai sikereit hirdetik. Ám mi a legfontosabb? Ha a legutóbbi osztályfőnöki óra „leckéjét” összevetem a korábban feldolgozott tananyaggal, nyugtázhatom a gondolati kapcsolódást a tanulóim által választott ballagási idézethez: „És érezzék egy kézfogásról rólad, / hogy jót akarsz, és te is tiszta, jó vagy; / s egy tekintetük elhitesse veled: / – szép dolgokért élsz – és érdemes élned”. Úgy tűnt, hogy e felnőttek megértették az októberi üzenetet, nevezetesen a kanti alapkérdések közül legalább kettőt: „*Mi az ember?*” és „*Mit kell tennem?*”

Budapest, 2006. október 17.

dr. Sz. Tóth Gyula, egykori osztályfőnök
tanár, oktatási szakértő

2. A 35 éves – Üzenetek Feladról

Kedves Barátaim!

Sipos Marci szíves telefonos közlése nyomán tudom, hogy találkozóra gyűltök össze. A meghívást köszönöm, sajnos ezúttal nem lehetek köztetek; az utóbbi években folyamatosan végzett munka (irodalom, társadalom): kutatás, írás, ritkábban tanítás, előadás, több feladattal jár. Éppen ilyen foglalt le ebben az időben. Cikkek, könyvek formájában mindez nyomom követhető a nyomtatott és az elektronikus sajtóban.

Ez a találkozó amúgy is a diákoké, akik együtt érettségiztek, hogy emlékezzenek; az osztályfőnöknek hivatalosan lejárt a mandátuma. De hát mit is tudnék mondani a derék korban lévő, sokat tapasztalt felnőtteknek, egyedül élőknek vagy családosoknak, akiknek már nagy gyerekeik vannak, és éledeznek az unokák. Szóval, a kenyeretek javát majszoljátok, már van mire visszanézni, az „élet/mű” értékét ki-ki saját maga úgyis el tudja dönteni. Sikerek, kudarcok, gondok, örömök, bajok, nekibuzdulások és fékek, vegyesen szép az élet. Ne hurrázatok, ne búsuljatok, csak ha eljön az ideje. Akkor is röpké emésztés erejéig. Aztán tovább. Vigyázat: a „probléma” nem föltétlen „baj”. Némi gondot igényel, igaz.

Mit ajánlhatok az elkövetkezendő szezorra? Két megidézéssel írom körül. Wass Albert *Elvész a nyom* című regényének fiatal papját egy elhagyatott „hegyifaluba” szólítja a szolgálat. Délutáni szokott sétáján, az erdélyi hegyek tiszta, éles levegője, az erdő illata, a csönd „világos és józan gondolatokat ébresztett benne”. Mert azon morfondírozott éppen, mit is keres ő itt. Szépen, lassan tisztázta magában, hogy a papi szolgálat még nem feladat, csak kötelesség. „Minden embernek kell legyen egy feladata ebben az életben – kötelességen belül, vagy azon felül is talán – mert különben nem lenne értelme annak, hogy él.” Lehet, ez „titkos küldetés, mely Istentől való”. (Némiképp) hasonlóan gondolkodik erről kicsit arrébb, az Atlanti-óceán közelében a francia André Gide, a lelki készenlét és a fegyelmezett stílus művésze, sok mindent kipróbált, de etikailag rendíthetetlen volt. A Saint-Exupéry Éjszakai repüléséhez (Vol de nuit) írt Előszóban mondja: „Az ember boldogsága nem a szabadságban, hanem egy feladat elfogadásában van... Az ember nem találhatja meg célját önmagában, hanem alárendeli magát és áldoz valaminek, ami uralkodik rajta és belőle él.” Geográfiailag tehát éppen két Feladat között vagyunk, mondhatnánk: feladatoktól körülfogva. Csak meg kell találni őket. Ajánlott irodalom a hozzávezető úton: Baudelaire-rel a jel/képek útján. (Lásd <http://www.francianyelv.hu/francia-kultura/francia-irodalom/3515-baudelaire-rel-a-jelkepek-utjan>)

Végezetül, amit kívánhatok: gondos figyelem az egészségre, szeretetteljes együttműködés a közeli társakkal, munkában, családban! Viszontlátásra.

Tóth Gyula, egykori osztályfőnök – **1976. Szekszárd** és

dr. Sz. Tóth Gyula, írogató szegénylegény, mesterember – **2011. Budapest**

3. A 40 éves

Osztálynyi ország. Érettségi találkozó Szekszárdon. A Garay János Gimnázium IV. A osztályos tanulói 1976-ban érettségiztek. Annak 40 éve. De találkozásunk már 44 éves, mert az együtt töltött (lehúzott) iskolaidő négy éve adja az apropót: sikerült az érettségi. Én nem véletlenül választottam a szekszárdi gimnáziumot, ők nem véletlenül mentek a Garayba, és mégis, hogy éppen *mi* találkoztunk össze, az már véletlen.

Alakítottuk egymást, kölcsönösen, alakítottunk egymáson. Lehet, éppen így, éppen ezért (is) tudtuk gyűrni az éveket, bírtuk ki egymást. És ennyi év után is van kedvünk egymás szemébe nézni.

Kedves nyitány: az iskola képviselőjében gondolatokban és érzelmekben tartalmas műsort adott egy diákcsoport, tanáruk gondos tekintete mellett. Aztán kinyílt az osztálynapló. Négyen meghaltak, csendes főhajtással adóztunk emléküknél. Néhányan (köztük szekszárdiak is) nem jöttek el. Az így is szép számú társaság tagjai beszámolnak. Mesélnek, mondanak, panaszkodnak, szerényen dicsekednek. Család, munka – örömök, bánatok, betegségek, születések, halálok, tragédiák. Feltűnő, mennyi súlyos-alattomos betegség fut végig manapság az emberen. A mélybe húzó lelki bajokon túl ott a szerviek, fejből, mellből, szívből. A gyerekek, az unokák vigasztalnak, többen a nyugdíjazást várják, félve és bizakodva is, tevékenységben, pénzben. Nem feladni, mondogatják. A társadalmi témák sorában előkerülnek az „ügyek”: az oktatás, az egészség, és persze a politika. A megoldásra az egyik „nemzeti pártot” szeretne, a másik a „Kétfarkú Kutya Pártot” tartja ütősebbnek, a harmadik a *Népszabadság* megszűnését a magyarországi antidemokráciával magyarázza, talán természetes, ő is a lapot elbocsátó kiadó területi lapjánál szerkeszt, hivatalból beszél. Megint más nyugdíjformájának megváltoztatását „nyugdíjmegvonásnak” éli meg, ami „kormányunknak köszönhető”. És van, aki terápiás kutyaszolgálatot tervez. Minden előkerül, ami társadalmi. De semmi szomorkodás, ketten Németországból jöttek haza az alkalomra, a szívük visszahúzza a régi kedves helyre, rendszeresen jönnek, boldogok, látszatra is, náluk a nyugdíjkorhatár magasabb, e gond még nem nyomasztja őket. A vacsora tágitotta a társalgási témákat, a gondolatkört, az étel és szekszárdi bor kellően oldotta a légkört. Meglepetés is volt: a ballagásról készült kisfilm pergett előttünk, feketén-fehéren, középpontban az osztály – értékes dokumentum. Szaporodtak a mosolyok. Az élet értelmes oldala is szóba jött, mint az irodalom, a gyereknevelés, a filozófia, a művészet, a borászat. A hely szelleme tágra nyitna, de másra szólít, szűkre szab: nem alkalmas magas szakmai konzultációra (igény lenne és szükség is mutatkozik), miként az ideopolitikai agitáció sem fér bele.

Pedagógiai tanulság több is van. Az egyik fontos, ha nem a legfontosabb: az iskolai tanulási eredmény, a bizonyítvány és az életbeli eredmények között különbség van. A jó tantárgyi előmenetel nem biztosít arra, hogy az élet is annak megfelelően alakul. Döbbenetes hallani, hogy egykoron valóban kiváló, eminens tanulók, egyetemi végzettséggel, mennyire nem találják a helyüket, pályát kell váltaniuk, lecsúsznak – a magánéletben és szakmai téren is. Elvesztik tartásukat. És fordítva: a kevésbé szorgalmas diák megtalálja helyét, felépíti magát. (A szomorúságban a jóság: az egykoron gyengébb osztályzatú tanuló ma munkát ad volt jeles osztálytársának, igaz, vállalatánál csak segédmunka adódik. Felkínálja, noha tudja, ez a jótékony gesztus ideiglenesen hat, többet nem tud tenni az ügy érdekében. Sajnálja.)

Búcsúzkodtunk. Jó egészséget kívántam, biztatással: vigyázzanak a családra! És derűs éveket! Ennyit enged meg az alkalom protokollja. Az osztályfőnök-vendégnek. Nem vendégként megtoldhatja, de már csak magának: törekedjenek kiegyensúlyozottságra. A bajokat, a gondokat ne keverjék a problémákkal. Az utóbbiak megoldandók, és megoldhatók, mint az több vállalkozói magatartásból kitűnt. Mindennapi bajainkat, gondjainkat ne emeljük meg, ne toljuk át a politika térfelére, mintegy háritásul, mintegy magyarázatul. (Nem csak itt jellemző, általános: a sikert magunknak tulajdonítjuk, a balsikert mások számlájára, éppen a regnáló kormányra háritjuk.) A *partikularitásból* emelkedjünk ki, mert az lehúz. (Erre figyelmeztetett 1970-ben Heller Ágnes *A mindennapi élet* című munkájában.) Legyen távolságtartásunk a mindennapi dolgokkal szemben, miközben azokkal bajmóldunk. Úgy, ahogy néhányan beszámoltak, a muzeológus, a fűszerkereskedelmi vállalkozó, a művész-fényképész, mind alkotásokkal, és mások derekasán vitt élettel: építkeznek, értékes tevékenységet teremtenek és működtetnek, rendezve a magánéletet, s eközben számtalan bajjal, gonddal megküzdve. Másként szemlélve azokat. A problémákat igyekeznek megoldani, és nem a bajok hatása alá kerülni. S nem kifogásokat keresve felmentésért. A beszámolóikban sem hozakodtak elő velük, nem panaszkodtak, és nem is dicsekedtek. Szóval: tartás, emberi méltóság. Lelki béke nélkül nem megy. Azt ki-ki saját maga teremtheti meg.

Búcsúzóul *Tanári notesz*-példányokat adok ajándékba, Márai ajánlásával is: „Erővel olvasni. Áhítattal, szenvedéllyel, figyelemmel és kérlelhetetlenül olvasni. Gondold meg, hogy csak az ember olvas”. A kötet elején a babitsi mottó („jobb és bal: ki csak fölfelé tör?”), a két „segédmondattal” (ösvény... tünődések...) talán segíti őket ebbe az irányba terelni, nyomvonalak tájékozódásra, eligazodásra. A meditálásra meg felidézhető az egykori diák kemény intése, melyet, az osztályélet témáinak tágabbra nyitott elemzése során, valamelyik osztálytárs „eltévélyedő” érvelését meguntván, megeresztett: „Ésszel gondukoggyá!” Az idők szálain összekötő érvényesség. Még az első franciaórák egyikén ezzel indítottunk: „Je pense, donc je suis.” Az ’er’ végű igék és a létige ragozására is szolgált. De másra is használtuk később. Mostanra annyiban módosult a tétel, Fehér M. István filozófus felvetése nyomán: „*Vagyok, tehát gondolkodom*”. – „Je suis, donc je pense”. Beérni látszik. Zavaros időnkben még aktuálisabb. Biztonságot ad(hat). (2016. október 17.)

Irodalom

Mai város fényvel festett arcai. Képes album, ajándékba kaptam az 1976-ban érettségizett tanulótól. Jantner László fényképész-mester lett, s mint e műdarab mutatja, művész is. Sok városról, kicsiről, nagyról készítenek albumot, művészt, egy-egy nézőpontból, vagy látványosat turistacsalogtónak. A formák is különbözőek, fotóso-

rozat, leporelló, fotóalbum, mindegy is, az emberek szívesen nézegetik őket, ha látogatóba szeretnének menni, azért, ha már voltak ott, hát emlékezni. A szemléléshez felidézek magamban hasonló könyveket, de olyan városokról, amelyeket személyesen, a helyszínről ismerek. Hogy legyen viszonyításom. Budapest után Szentpétervár (még Leningrád korából), Luxembourg, Strasbourg, Rouen... És persze Párizs: a háztetőivel, légifelvételen, utcarészletek, műemlékek, parkok, kastélyok, nappali fényben és esti megvilágításban, sanzonnal kísérve. Pazar. Ebbe a sorba tartozik ez a képalbum: *Szekszárd ma.* (A kiadás éve: 2015) Csodálatos sokszínűség, illik a nevezetes nagyvárosokról készült alkotásokhoz, méltó helyet foglal el a művészi rangsorban. Ismerem valamelyest a várost és környékét, éltem ott, körbejártam. Időnkénti visszajárásom során észreveszem a változásokat. De messze nem mindent, akárhogy is nézelődöm.

A könyv egységben tálalja a régiből lett újat, darabjai mellett külön is meg kell állni, és azokból felépíteni az egészet. Kitűnően elgondolt koncepció mesteri elkészítésben. (Ami Erky–Nagy Tibor, a könyv tervezőjének is érdeme.) Nem statikus felvételek egymásutániséga jelenik meg, mozog a mű. Az időfolyamat az évszakok változása lendíti: télből indulva végigpásztázunk az esztendőn, és télbe jutunk vissza. De már mások vagyunk. Előttünk a bizonyíték: ugyanaz a darab, tér, ház, szobor, park, táj más és más képét mutatja a szezonális hatások által. Hó, fák, rügyek, lombok, virágok – éled a természet, éled a város, dolgozik az ember. Az évszakok változásaiban a képek ugyanazt a darabot más szemszögből kapják el, a napszakok mozgását is érzékeltetve, nappali és esti fényben. Más és más oldalát ismerjük meg annak, amit és ahogyan eddig ismertünk. Rácsodálkozunk. A régi ismerős különösen, de a helybéliek is megállhatnak egy pillanatra. A képi látványt, ahhoz illeszkedve lágy kíséretként, kevés szóval szőtt lírai mondatok harmonizálják. Szövegzuhatagos időnkben ez külön érték. (Kis Pál Istvánt dicséri).

A könyv borítója jó tartást biztosít a nézelődéshez, a gyors lapozgatást kizárja az egyes képek vonzása. A fotók által lassan haladunk térben és időben. Elücsörögnénk egy padon, fölledznénk történelmet, irodalmat, táncra perdülnénk, fölmennénk a dombtetőre, bekukkantanánk egy présházba, s megkóstolnánk a „hegy” levét. Körjárat, barangolás, körülölelve a város, szemlélni innét is, onnét lehet. Alulról a dombot, tetőről a szétnyúló települést. A perspektíva befogva, és tárulása jelezve. A kis város hever a domb alatt, sík felett, de már nem álmos. A szülőhelyet elhagyó, aggódva sápadt kérdezőnek felelnek a képek: a lila sokszínűre váltott, nem áll az idő, a tér sem „máll”. Madarat küldött hát az ég. A csinos présházak fölött somolyognak a jósok, meghallgatták Babitsot, a 100 éves fohász munkába fogant, termőre váltott a táj. A művész szeme (sok) mindent lát.

Az album folyamatot tár elénk: belevisz a látványba és sodor. Ahogyan az alkotás folyamata is történt, van előzmény, ez a szerzők előző tudása, valamint e könyvnek az első „változata”: *Szekszárd Anno*, azt felidézve a kötet végén kis anzikszabló. S a

kettő immár együtt, ahogy a felelős kiadó, Vitéz Attila bejelenti az *Előszó*ban: „száz év szépségét rejt magában”. Vagyis, Van Gogh mondását átfordítva: Ha igazán szereted a városodat, mindenhol megtalálod a szépséget. A természet másik szerelmese, az impresszionizmus nagy alakja, Pissarro pedig vallotta: „Boldogok azok, akik észreveszik a szépet olyan helyeken, ahol mások semmit sem látnak. Minden szép, csak jól kell tudni nézni.” Ilyen a fotóművész és alkotó társai. Akik ezzel a művel a nézőnek is boldogságot szereznek. És máris nem vagyunk egyedül. A 27×23-as oldalméret terred ad a képnek, néha kapcsolódóan még kisebb is elfér rajta, nyitva a részletek felé. Máskor egy-egy kép két oldalra nyílik-nyúlik meg, a látvány, mint a film a nagy vásznon, vonz, a szélesre tárt panorámamező láttat, nyugtat. Tipográfia és design együtt, az ipari munka, a megcélzott tárgyi (képi) világ formai-esztétikai előállítására művészi megformálást produkált. Felmutatva a papíralapú forma erejét és lehetőségeit, visszaadva a bizalmat a nyomtatott eleganciának. (Pannónia Nyomda Kft.)

Nagy élvezettel forgatom a könyvet, az egykori gimnáziumi tanuló szorgos életpályája, mesteri-művészi példája is jó érzéssel tölt el. Mindezek után némi fölvetés kívánczik, pontosan kettő. Az egyik: jó lett volna a képek látványa után megtudni a műdarab nevét, mit is ábrázol, mit is látunk? (Ezen bizonyára az alkotók is sokat töprengtek.) Nem is a kép alatt a helye, egy külön, számozott képlista a könyv végén pontosan tájékoztatott volna. (Összehajtható kemény lapocskán, talán, ez utólag is megoldható.) A másik: a képeken szívesen láttunk volna embert. (Több szép példa azért van.) A helyeselt festői látványkonceptió, talán, elbírt volna, nem sűrűn, nem tolakodóan – módjával ott, ahol erre alkalom kínálkozik, például egy üres pad (61. o., miként megoldott a 70. oldalon), hóban játszó gyermekek a 96. vagy a 100. oldalon, és ott, ahol „tágul a tér... és kószál a szem”, kószálhat az ember.

És a harmadik ötlet, ráadásként. Ha már folyamatot emlegettünk, jogosan, a folytatásra biztatom az alkotókat. Jó lenne ezt az anyagot továbbfejleszteni, lehetséges, adja magát. Mozgásba hozni a művet: továbbítható képek, finom zenével, jöhet a CD – Szekszárd holnap. (2016. október 20.)

Tudományos csekkfüzet. Régiségek kisalbuma eszmélésre – *Kiállításvezetővel a Régiségértárba Paksi metszetek* látására. Ezt kínálja az a kiadvány, amelyet a szekszárdi 40 éves érettségi találkozón egy kedves régi tanítvány, Péterfi Zsuzsa, hivatalosan Dr. Váradyné Péterfi Zsuzsanna, a Paksi Városi Múzeum igazgatója adott ajándékba. A könnyű, kecses füzetecske jól forgatható (a szerkesztést, a nyomdai munkát dicséri), időben nagy vonalat fog át: az 1. század végétől a 18. század elejéig, gazdag anyagokkal. Egy kép: fotó, grafika mutatja a leletet, nyitja a képzeletet, mellette a szöveg szelíden terjeszti az ismeretet. Mindez színes: kép is, magyarázat is. Az olvasó-néző, megállva egy-egy fejezetnél, kedvére szemlélődhet, és máris motiváltan lép tovább, kíváncsi a folytatásra. A fejezeteket a korszakhoz, annak anyagához illeszkedő idézetek mint mottók utalnak a rész szellemiségére. A gondolat befog tárgyat, teret, időt. A

gazdag leletek között szinte minden megtalálható, mi emberi: edények, szerszámok, hulladék, várak, házak, szobrok, ruhák, pénzek, oltárkö és sírkő és koponya... élet és halál. (Ez itt a kérdés.)

A tárgyak és a szavak nemcsak vonalat alkotnak időben, dimenziójuk van – történelem, időpontokkal, élethelyzetek és életmódok, klímaviszonyok, talaj, állat- és növényfajták. Ember a természeti környezetben. Eseményekkel, történésekkel, folyamatos alakulásban. Mert: „Az idő a történések folyama és sodró árja”, ahogy Marcus Aurelius gondolatával nyit a kötet.

A csekkfüzet tudásra váltható. Tanulható, tanítható, pedagógiája van. A mellékelt tájékoztatóból tudható, hogy a múzeumban művelik a pedagógiát: nemcsak tárgyak sorát vonultatja fel, a korokat élővé teszik, például animációs és számítógépes játékokkal is. (Erre kiváló példát láttam a „*Mi, Magyarok*” kiállításon, ahol remekül szórakozott, szórakozva tanult fiatal és idős együtt. Feljegyzés is készült az élményről, lásd: Tanári notesz 9. Zászlós idők, 206–207.) Pakson bevonják az ifjú látogatót. Érdeklődővé teszik a fiatalt. Az ifjú ember érdeklődő, tágra nyílt szemmel követi a tárgyakat, egy-egy szó elég az orientáláshoz. Az érdeklődés ébredéshez vezet, a sokismeretes egyenlet összeadódik, tágul, érik a tudás, alakul az *eszmélés*. Fokozatosan. A kiadvány is meggyőz bennünket, hogy a régészet igen összetett – az egyszerűség kedvéért megnevezve – tevékenységterület. Több diszciplína fonódik egybe vele: ipar, technológia, jog, fizikai munka. Por és gyémánt. Itt a régészet komplex, transzdiszciplináris művelését tapasztaljuk. Ez sokfelé nyit és válaszokat ad. Választ arra: mi a filozófia? Csakis a természet és az ember kapcsolódásain keresztül való elmélkedés. És máris az oktatásnál vagyunk. A feltárt, a megismert anyagok megforgatásával vezet az út a filozófiához. És a történelemhez, a néprajzhoz, az irodalomhoz, a geográfiához... a társadalomkultúrához. A régészet lehetne egy összetett tantárgynak, mondjuk művelődéstörténetnek egy ága. Idevágó személyes élmény. Nagyobbik unokám, Dani Brüsszelben francia nyelvű (vallon) iskolába jár. (Áldásos neve van: *Providence*.) Szakmámból indítatva is alaposan áttanulmányoztam a tantárgyait, könyveit. Az általános iskola 4. osztályától indul egy tantárgy, amelynek a neve: „Éveil”. (Általában a tantárgyaknak adnak nevet, mely szimbolizálva utal a tantárgy szellemiségére.) A tantárgy tartalma, leegyszerűsített összefoglalásban: az emberré válás folyamata, és vele öslénytan. Rejtélyek, izgalmak, Dani és a többi gyerek élvezi. Így indul a gyermeki fantáziálás, a mese, szövődik a képzelet. Didaktikusan: induktív úton jutnak el a dedukcióhoz. Amikor, a későbbi években, iskolában vagy kívül, „megkapják” az elméletet, már van némi tapasztalati élményük, alap a következtetésre. Hátha kételkedni kezdenek, de tényanyag birtokában teszik. (Gyakori a világban, hogy fentről jönnek a szentenciák. Nálunk sincs másként.)

Kapcsolódó kitérő. Abban az időben foglalkoztam József Attila *Eszmélet* című versének francia adaptációjával. (Lásd *Egy franciatanár irodalmi kalandjai*, Szombat-

hely, Savaria University Press, 2015. 250. o. Megjegyzés: A jelenlegi múzeumigazgató tagja volt a könyvben említett, a tanórán kívül szervezett hároméves 'Francia Kultúra' szakkörnek.) A francia verzió címe, Timár György fordításában: *Éveil*. Azaz: ébredés, észlelés, eszmélés. (El is küldtem a verset magyarul és franciául az iskola igazgatójának. Csodálkozva és elismerően fogadta.) Írtam is erről az élményről: *Szobor és kép találkozása*, Kép és krónika, 2013. október 25. = <http://kepekronika.blogspot.hu/search/label/Sz.%20T%C3%B3th%20Gyula> Idézet abból, Fehér M. István a felvilágosodást mára újvilágító tételével: „Vagyok, tehát gondolkodom”. Az *Éveil* nyomatékosítja: a megértés értelmezéséről van szó, amikor (az ember) a „hétköznapi tevékenységi formáinak mindegyikében megértő-értelmező lényként jelenik meg”. És a hermeneutikai fordulatra jellemzően radikalizálódása, univerzalizálódása megy végbe, illetve jut kifejezésre”. József Attila életfilozófiájában hangsúlyos az élet folyékony, folyamatszerű jellege, a költemény feltárja: élettapasztalatainak keserves valóságát fájdalmasan-gyötrődve éli, helyzetét-állapotát meg akarja érteni, és *akar* kitörni abból. Fogalmi rendszere nem spekulatív, életfilozófiája konkrét elemekből táplálkozik. Itt kapcsolódásokat látunk a heideggeri felfogáshoz: az életfilozófiában meghúzódó jogos motívum Heidegger szerint abban áll, hogy „az élet valóságának kíván igazságot szolgáltatni”, és nem „spekulatív rendszerekbe próbálja gyömöszölni a valóságot, s a tényleges emberi életet...” És így jut túl József Attila a materialista világgépen, a metafizika többet kínál, életemen túl: ég felé.”

Itthon tanárok, irodalomtörténészek azon vitatkoznak, lehet-e a József Attila *Eszmélet* című versét tanítani a gimnáziumban az érettségi előtt álló tanulóknak? A leletek, a tárgyak, a tér és az idő viszonyában történő megtapasztalás, a konkrét megismerés visz az észleléshez, az ébredéshez, az eszméléshez. „Misszió, – *message*, – az életteremtő Eszmélés üzenete, pillanatnyi megvilágosodás az egyénben”, írja Dienes Valéria, a fordító előszavában, lásd Henri Bergson *Teremtő fejlődés*. S majd összeáll az eszmélet, kinek-kinek s valamikor. Az eszmélet nem érettségi tantárgyfüggő, az *eszmélet érettség*.

Már csak ezért is örülök a könyvecskének. Tehát a létmegértés a tét. Értékek, szemiotikára váltva: jelek felkutatása, értő vizsgálata, körültekintő magyarázata, közszemlére téve – jelzés, éled a múlt a jövőnek. (Kapcsolódás tőlem: Jelekkel a világ körül (nem 80 nap alatt) = <http://e-nyelvmagazin.hu/2015/08/12/jelekkel-a-vilag-korul-nem-80-nap-alatt/>) Az a stílusú régészet, melyet ezen a könyvön keresztül megismerünk, s ami tapasztalható a Városi Múzeum gyakorlatában, ezt veszi fontolóra, ezen az alapon szervezi kutató-tanító munkáját.

Az album tudományos és felelős szakmaiságról tanúskodik. A régészetben is, mint más területeken, működik a nem kellő hozzáértés, vagy épp ellenkezőleg, amikor a hozzáértés zsványságra hajlik, beindul a csalás. Nemcsak a meghamisítás, szakmai presztízből, hanem kufárgodás folyik, haszonszerzésből. (Nemzetközi fergalma van

ennek is.) Esetünkben a régészet, a muzeológia: tudás és erkölcs dolga. És élmény a látogatók javára.

A metszetek Paks és környékéről származó leletek gazdag tárházát vonultatja fel, de szélesebbre nyit, egy darab a tágabb magyar honból, a Rómától Belgrádon át Bécsig nyúló Pannoniáról, metszetek: magyar táj, pannon lelettel. (2016. október 29.)

Találkozunk...? Ahogy ismerősöktől, volt diákoktól, tanároktól hallom, az érettségi találkozókban csalódnak kissé. Mert a várt összejövetelek formálisra sikerednek manapság. (Főleg, ha ehhez ügyetlen szervezés is párosul.) Ezzel az egykoron szép formával nem tudunk mit kezdeni. Noha vannak évtizedeken átívelő, barátságos, meghitt példák, programújtó társaságok, a régi sémákat másoljuk, nincs íze, hangulata a dolognak. Inkább étellel telibb, ha menet közben tartjuk egymással a kapcsolatot, így vagy úgy, többé-kevésbé rendszerességgel, de tudunk egymásról. Elég egy rövid üzenet, Hegymagasról vagy Velencéből, nagyzolás nélkül: Szevasz, te süket. Ha nem, hát majdnem idegenek találkoznak, az érettségi régen volt, a köztes időben sok minden és sok mindenki változott – mit kezdjünk egymással? Panaszkodunk, dicsekedünk, motyogunk. Az idő is eljárt a diákok feje fölött, az életutak más és más irányokat vettek, az eltérő egzisztenciák, pozíciók már kerülnek a haveri hátbavágást, még a régi csibészes mosoly is viszonzatlan. De az emlék bennünk él, a mi élettörténetünk része.

Emlékezés, 2003. Diópác, papír. 297 x 419 mm. J.b.l.

Szente B. Levente
(élni, lehet-e?)

csendesen,
szelíden,
panasz nélkül
élni, lehet-e?
majd elmúlni szépen,
ha már, meghalni
úgyis megtanított Isten régen.

levetkőzni a sok hazugságot,
az összet, mi cicomás,
mi pírral és kínban készült,
hideg-meleg, vagy élő volt
és lett halott anyag.
minden bőrt, rétegről
rétegre leszámolni,
csak le vele –
egészen

a vérig, a csontig tépett,
megalázott, meggyalázott lélek,
szívtelenül kivesézett,
lemeztelenített valónkig

látni, érezni, emlékezni
szeretve lenni
végre.

Majd elválnak

majd elválnak –
elválnak szépen minden, mint bőr a hústól

az inak, idegek, minden szövet
ahogy lecsusszan a csonttól

pazarul, hanyagul
mint a házirend és a gyermek

vagy az utcán kézfogás után egy-egy ember
majd elválnak –

fog-e fájni, ha a nehéz viselet is elkopik
és fogásra kerülnek a kalapok

Jégtündérek

És gyúl az égben
az esti fény

száll, csak száll, kering benne
ezernyi szép hópehely

ragyogva csilingelnek,
míg lassan jégtündérek lesznek –

csak álmainkban térnek vissza,
haza, az ég és a föld közé.

Szembe jöttek

(azok emlékére, akiket méltatlanul elfeledtek)

elindultak és mentek,
mások velük szembe jöttek

előre, hisz egyformák vagyunk, csak előre, sosem oldalra,
hátra nézni már nem tilos a vesztesnek, győztesnek

üzenni kell néha azoknak, akik célt értek,
esetleg az otthon maradottaknak, végre

elindultak hát, és mentek,
vissza, a sötétség előtti időkbe.

(az igaz szónak)

ha elfárad az ember
a köröttünk levő sátáni ragyogásban

amit felépítettél
enyészetté lesz minden

ha égbe nyúlnak utánad a fák
a teremtő árnyakból lett krisztus koronák

a szent élet vagy a halottaknak
kijáró tisztelet csak úgy
maradjon örök

ha kitörölhetetlen emléke lesz
békés csillaghullás alatt az igaz szónak -
a behunyt szemű csóknak

Lipcsei Márta
Őszi képek

Az utóbbi időben nem szeretek tükörbe nézni
úgyis csak az elmúlás nyomait látnám
pedig milyen szép színeket, színárnyalatokat
hoz létre az ősz, a természet ősszel is megszépül
tud vetkőzni sárgán, vörösen, barnán
az őszi ködök jól ködösítik a táj hepehupáit
a folyó vizek a szemnek és egyéb szerveknek
megnyugtatót hoznak és vezetnek a számtalan
árnyalattal üzenő lejtők párás forrágában
ha lehetne, akkor a földnek hízelegve sétálnánk
hálát adva az emelkedő sárgának, a merengő szélnek,
a réteges lila cserjéknek, hogy a kiegyensúlyozott
magányt elősegítve az emberi gerincnek való univerzumot
biztosítják, s az égre feszülő földöntúli sávok
emberi jelentését, mint a szilárdság éghajlatát erősítik.

Európai ősz

November vége, az évszak éppen most vált hidegre
a világ feketemacska szépségversenyt rendez
péntek 13.(ne legyünk babonások) a terrorista támadás Párizsban 130 halottal
és több száz sebesülttel ér véget,
télre vált a táj, szellemi hóviharak várhatók
a kortárs élet a migránsáradat szennyes világából építkezik
a tévhitek didergő elágazásokhoz érnek, míg a bamakói merénylet éled
az európai államok tanácskozásokat tartanak
hogy együtt fejlesszék téveszméik vírusait.

Both Balázs

„Nem hírnév hajtott, szolgálni akartam”

– *Emlékezés Sarkady Sándorra* –

Fordult a naptár. A leköszönt óév decembere óta immár két esztendeje érezzük fájó hiányát a soproni szellemi élet költő-organizátorának, Sarkady Sándornak. Mondhatjuk, hogy életének második felét – legalábbis irodalmi értelemben kitöltötte annak a kincseskamrának a létrehozása, és feltöltése, melynek gazdagító és éltető erejét, városunk műveltségét gyarapító hatásait még nem tudjuk kellőképpen felmérni. A *Soproni Füzetek* antológia általa jegyzett harminchat esztendejéről van szó. Kölcsey reformkori műveltségeszmenyének jegyében fogant szerkesztői alapelvezettől fogva arra sarkallta, hogy a minden év adventi idejében napvilágot látó *Soproni Füzetek* helyi irodalmárok, képzőművészek, alkotók rangos seregszemléje legyen, s egyben országos hírvű, akár rangos díjakkal elismert szerzők művei által is gazdagabbá tegye az olvasót. Elég, ha kezünkbe vesszük a periodika 1982-es példányát, a szerzők sorában olyan nevekkal találkozhatunk, mint Jánosy István és Becht Rezső, Bertók László és Fodor András, Tüskés Tibor és Szepesi Attila, Keresztury Dezső és a Sopronból indult Kun Árpád, vagy épp a városba néhány esztendeje hazaköltözött, Kossuth-díjas Rakovszky Zsuzsa, és a 2003-ban József Attila-díjjal kitüntetett Kerék Imre. A soproni Óvóképző Intézetben, melynek négy évtizedig tanára s egy időben igazgatóhelyettese is volt, nyugdíjas korában is fáradhatatlanul olvasta és javította az antológiába érkező, olykor vaskos kéziratokat. Munkája mégsem vált lélektelen, sziszifuszi tevékenységgé; minden szöveget értő figyelemmel olvasott, s ha kellett, tanári pontossággal javította a nyelvi pongyolaságokat. De jegyezzük meg azt is, hogy sosem hagyott elismerő szó nélkül egy-egy szép jelzőt, jól sikerült költői képet, verssort. Költőként ritka szavú alkotó; versben és műfordításban egyaránt a legmagasabb minőségre törekedett. Jánosy István esszéjében olvashatjuk: „1953-ban iratkozott be a szegedi egyetemre, a magyar–oros szakra. Ekkor a versírás mellett már fordított is: 1954-ben Lermontovtól a *Mcüri*-t. 1958-ban államvizsgázott: Király István előtt védte meg „*Az Isten viselőse*” című szakdolgozatát Ady vallásos lírájáról. A hatvanas évek végétől kezdve szerepelt verseivel az országos folyóiratokban, 1976-ban és ’78-ban a *Szép versek*ben is. Ehhez a következő megjegyzést fűzi: „1966-ban Illyés Gyula javaslatára mutatta be az *Új Írás Jövendőkné gyümölcsfái* című versemet. Bata Imrétől tudom, hogy Zrínyi-versemet is Illyés ajánlotta a ’76-os *Szép versek*be. Illyés – bár sose láttam, »őszinte rokonérzéssel« támogatott 18 éves koromban kapott első biztató levelétől éppen a *Vallomások* számára küldött híres nyilatkozatáig”. Az egykori ’56-os nemzetőr büntetéséből került a nyugati végekre. Az ellene szóló legfőbb bizonyítékot, forradalmi verseit a Kínában

ösztöndíjjal tanuló Hajdú Lajosra bízta, aki gondosan vigyázott rájuk, hogy három évtizeddel később, a rendszerváltás idején hiánytalanul visszaadja a műveket szerzőjüknek. Volt mitől tartani a költőnek; apját, bátyját (a kitűnő ókortörténész Sarkady Jánost, az ELTE későbbi professzorát) és sógorát is börtönbe zárták a forradalomban vállalt szerepük miatt. Száműzetésének színhelyén – először Győrben tanított, majd onnan került Sopronba – házat és hazát épített, nem csak téglából, de a lélek és a szellem építőköveiből. Az óvónőképző fiatal tanára csakhamar olyan művészek barátságát mondhatja magáénak, mint a német és magyar nyelven egyaránt kitűnő szépíró Becht Rezső, a Nyugat 1927-es novellapályázatának nyertese, Molnár József, vagy a hazai piktúrában országosan ismert Bíró Lajos-tanítvány, Giczyné János. Fáradszűrtül dolgozik, szívügye, hogy Sopron irodalmának, kulturális életének hajszálerét bekapcsolja az országos irodalmi élet vérkeringésébe. *Vallomások egy városról* címmel antológiát szerkeszt, melyben magyar írók Sopronról írt élményeit, visszaemlékezéseit veheti kézbe az olvasó. Sopron és a magyar írók barátkozásának fontos dokumentuma a kötet. Színes, érdekes, többretű olvasmány.

Sarkady Sándor érdeme, hogy szívós szerkesztői ösztönzésére több kitűnő írás ebben a kötetben jelenik meg először – írja Illés Endre a kötet bevezető fülszövegében. Sarkady, a szerkesztő e gondolatokkal nyújtja át olvasóinak a kötetet: „A fény, a magyar műveltség fénye ragyogja be Sopront és a nyugatvidék földjét. Épüljön és szépüljön tovább a város, ne legyen mostohája a mának; múltjához, munkájához méltóan legyen a magyar Urbs az Alpok tövében”.

1989-ben került a könyvesboltokba gyermekverseinek gyűjteménye, a *Télkergető*. Tőle tudom, hogy a legkisebbeknek szánt versei először egy fiatal óvónő felkérésére születtek, mivel nem lett a gyerekek számára megfelelő alkalmi költeményt az ünnepségre. A kötet verseit számos előadó megzenésítette Gryllus Vilmostól a Kalákán és a Szélkiáltó együttesen át, s a dalokat ma már a költemények szépségét először ízlelő óvodások gyermekei skandálják nagy gyönyörűséggel... Alkotó- és irodalomszervező munkáját 1997-ben Sopron Kultúrájáért díjjal, 2005-ben Pro Urbe Sopron-díjjal jutalmazták. Aki a városban írásra adta a fejét, előbb-utóbb a Ferenczy János utcai szerkesztői műhelyében találta magát. Itt volt az ő „Széphalma; innen intézte levelezését és telefonbeszélgetéseit az ország legtávolabbi pontjain élő irodalmárokkal. Ízig-veéig költő volt, akkor is, amikor hallgatott. Azokban az időkben erkölcsi és etikai hűsége beszélt helyette. A mesterség szeretetét oltotta hű tanítványaiba; nem trükköket és mellébeszélést, hanem a formát és a mértéket lehetett megtanulni tőle. „Nem az az igazi hazafi, és nem az az igazi európai, aki folyton a hazáról és Európáról prédikál, hanem az, aki a maga helyén, a saját ideje által ráért munkát úgy végzi el, mintha az egész haza, egész Európa nevében csinálná!” – hallhattuk tőle a Hűségzászlónál 2011. december 14-én mondott beszédében, mikor a város díszpolgára lett. Szavai megszívlelésre, művei megismerésre érdemesek. Szellemi teljesítménye messze túlmutat a város határain.

Kökény Éva

Zene és csend csodája Éhség

Mint úrfelmutatás előtti
 áhítatlanban
 a természet sejtelmes csendjében
 sziklát formáló vízcseppek
 hangját hallgatom
 a Baradla-barlang kőoltárának
 csillogó kristály-csipkéi
 közt
 mikor szférák zenéje zendül
 igézőn
 betöltve a teret
 gyógyítva lelkeket
 a hegy gyomrában
 hol az idő amúgy
 oly időtlen halad
 s ahol ember oly
 kicsinynek érzed magad
 angyalok könnyéből
 épült palotában

Lötyögő bő ruhában jön, beszél magában,
 mutatóját feltartva bottal hadonász.
 Fenyegeti az eget, pedig ott nem lát mást,
 csak sötét, őszi, esőterhes felleget.

Éhség marja már gyomrát, igen ez meglehet,
 motyogva hajtogat fel pár kukafedelelet.
 Kincseket talál ott, néhány borosüveget,
 zacskóban száraz kiflit, kidobott kenyeret.

Ekkor elnémulva már senkit sem fenyeget,
 nem beszél, mohón falja az üres kenyeret,
 harap, majd szájához emel egy-két üveget...
 Most felnéz, meglát egy kicsi gyereket.

Anyjával jön kézen fogva; az ember nézi
 a gyereket – s a gyerek meg int, ránevet!
 Tán gondolja, régen őt simították anyai kezek,
 s hogy ember ő is, ki jobb sorsra született!

A lélek szentélyében

Ha csak egy jelt adnál,
 lelkem szentélyébe lépve
 minden nap hozzád
 fohászkodnék!

Szívem orgonamuzsika
 hangjára felemelném.
 Kis zsolozsmás könyvemből
 neked felolvasnék,
 bánatom violáját lábad elé tenném.

Néznék áhítattal,
 majd valamit kérnék –
 De csak ha jelt adnál...

Rohanás

nincs idő egymásra
 mindig rohanunk
 nincs idő megállni
 menni akarunk
 nincs idő adni
 kapni akarunk
 nincs idő hűségre
 újat akarunk
 nincs idő szeretni
 perceket adunk
 nincs idő magunkra
 ez a mi bajunk
 nincs idő a csendre
 sosem hallgatunk
 nincs idő ölelni
 magunk maradunk

Menyhei József

Portréképeim előtt

Vászon arcommal
misztikus háttérből,
kétely szemekkel
messzire nézek.

Homlokom ekebarázdáiból
emlékek kandikálnak,
csontvarratig mélyednek,
titkokat bújtatnak, rejtenek.

Tekintetemre árnyékot vet
a színek mély világa,
melyek a civilizáció
sáskái elől rejtenek.

Fülem, fejemhez lapulva
emlékek neszét hordja,
– zizegve izgatnának, de
elfedi őket ősz hajam.

Oromban messze illatokkal
kellemes szelek lengenek,
ám a rossz szagok emlékei
sejtek között lapulnak tovább.

Számat hallgatásra fogva,
deres bajuszt növesztve rá,
– elnyelve ízeket és mérgeket
szótlanságra zárta az idő.

Hangomat már elfújta szél.
A suttogók lovakra szálltak,
elnyeltek mindent a környékbeli tárgyak
a hangjegyek is színeket szítálnak.

Vállam súlyát ingem eltakarja
– szakadt izomrostok lengenek
fájdalmakról énekelnek –
forgácsként füstölög köröttem az élet.

Derengésem távoli bája
a fény sugaraival utazik tovább,
életünk porát, melyért lehajoltam
ujjaim közül szórom szerte szét.

Elfordulva a távolba nézek.
A vászonarc a múlt, úgy gondolom
Érzékeim megmozdulnának, de
festékmázai törékenyek, akár csak a múlt.

H. Barbócz Ildikó

Újabb találkozás a tengerrel

Április végét írtunk. Kis észak-olaszországi körúton vettünk részt Trieszt, Mantova, Cremona, Milánó, Bergamo, Como és Brescia érintésével. Jobbára olyan helyeken jártunk, amelyeknek a nevét most hallottam először, és az idegenvezető szerint is ezeket a városokat jobbára az „ínyencek” keresik fel, akik már bolyongtak Velence, Róma és Firenze utcáin.

Az első este Jesolóban volt a szállásunk. Bő egy évvel jártunk itt korábban. A szállodai szoba (Hotel Arruzzo) elfoglalása után irány a tengerpart! A csoportból mi voltunk az elsők, akik a homokot taposva, belesüppedve a partot jártuk. Ameddig a szem ellátott, a napernyő nélküli fehér tokok karókként, párhuzamos sorokat alkotva, egymásra merőlegesen álltak ki a homokból. Senki a parton. Hasonmása a tavalyi tavaszi tengerképnek, azzal a különbséggel, hogy még elcsíptük a lemenő nap opálos fényeit, melyek lustán játszadoztak a kifutó tengerhabokban. Elgondoltam, hogyha a nyári szezonban kirakják a szivárvány minden színében a napernyőket a szállodák elé, és alájuk telepszik a tömérdek ember, már nem is lenne olyan vonzó a part a zsúfoltsága miatt. Így volt most szép, néptelenül, csendesen, egyedül a tengerrel.

A középkori városkákat megjárván, a milánói gótikus dómot megcsodálván visszafelé útban erősen meresztgettük szemünket Velence felé. Szemünk már tudta az irányt, Mestre hajódaruit láttuk is, de a campanilét nem. Egy ugrás lett volna innen a lagúnák városa, mert azt soha nem lehet megunni. És mégis! A velencei harangtorony a láthatáron! Tőle kissé balra Torcello harangtornya. Pár percre megmelegszik a szívem. Irigylem most azokat az embereket, akik arra járnak, a torony magasán vagy a kis sziget magányában. Aztán előtűnnek a lagúna látóhatárig nyúló vizei, a jesolói tengerpart szállodasora is érzékelhetővé válik. Az a gyors vigasz, hogy néhány nap elteltével újra találkozhatunk a tengerrel. Süt a nap, 20 °C körüli a meleg, talán még a naplemente részesei is lehetünk. A lagúna szélén haladunk a busszal, már csak 5 km Jesolo. A szürke ceruzára hasonlító hatalmas szálloda messzire kiemelkedik, legutóbb annak tövében, ahhoz közel laktunk. Nem árt ilyen égbe nyúló támpontokat is megjegyezni.

A tenger a szállodához most még közelebb. Először magam sem gondoltam volna, hogy lehúszom a cipőmet, de a homok olyan kívánatos volt, annyira vissza akartam idézni a korábbi nyaralások, fürdések emlékét, annyira óhajtottam a tenger sós vizét. A perc kihagyhatatlan volt! Páran a csoport fiataljai közül meg is mártóztak. Nem volt hideg a víz, kellemesen hűvös habjai, fodrozódásai jólesően simogatták fáradt lábaimat. Mit érdekelt engem, hogy a nadrágom szára vizes lett!

Azonnal a Velencével szemközti, lidói tengerparti vizes tocsogás jutott az eszembe, aztán a sperlongai hosszú mezítlás séta a habosan kifutó és csipkeszerűen szétterülő habokban. A percek teltével minden fürdés ott sorjázott emlékeimben, a sós vízzel való érintkezés előcsalogatta a hajdanvolt órákat, napokat. Még volt annyi idő a vacsoráig, hogy a mólóra is kisétáljunk. Én természetesen mezítláb. Az érkező hullámok ritmusára szabályosan locsogott a víz a deszkák alatt, a sós levegőt szinte habzsoltuk megunthatatlanul és mérhetetlenül. A négy nappal ez-előttihez képest a part megélelénkült, kítették a színes napernyőket is, kinyitott a büfé, egy helyen szólt a zene.

Tenger! Te ellenállhatatlanul gyönyörű, semmi máshoz nem hasonlítható tünény, örök Ős-elem! Reggel opálos fényben húzod meg magad, olyan, mintha az égbolt szakadt volna le beléd, a messzeségbe. Szürkéségedet csak a hullámtörő köves íve oldja fel. Szüntelen apály-dagály az életed, szemem nem győz gyönyörködni benned. Tenger! Te, aki ismered a kezdetet és a véget is tudod, ma is elbűvöltél. Szirén módjára csábítod az embereket, óriási a hatalmad, és félelmetes az erőd. Egy pohár víz is fantasztikus tud lenni, a játszótéren egy lapát homok egy szitába fér bele, de amikor ilyen megmérhetetlen, felbecsülhetetlen tömegben hever a parton a lábad előtt, mindjárt megváltozik az értéke, az ereje. Más dimenzióban foglalkozunk vele. Amikor mezítláb a süppedő, a halmazállapotát szüntelenül változtató homokos fövényben mackó módjára járunk, az imbolygás közepett nem kilószámra mérjük a mennyiségét, hanem elsősorban a hőmérsékletét érzékeljük, száraz vagy nedves mivoltát, séta közben a tenger ajándékaira, a lábunk elé sodort kagyló-kincsekre figyelünk. Élvezzük, amint az ezernyi homokszem betemeti a lábunkat vagy az egész testünket, aztán kissé haragszunk rá, mert nehezen tudunk megszabadulni tőle. Nem így a tengertől. Óvatosan áztatjuk benne a lábunkat, szokjuk a hőfokát, hullámos ölelését, aztán egyre beljebb merészkedünk, már a nyakunkig ér, és akkor szinte súlytalanná válva úszni kezdünk benne, ráhasalunk a hullámok hátára, közben óhatatlanul megízleljük sós ízét. Káprázatos ezüst sugárzásban eggyé válunk vele. Előttünk a végtelensége, alattunk a mélysége, szemünkben a szépsége ragyog, zsigereinkben ott szívének dobbanása. Mártózásunknak csak a rá fordítható idő végessége vet véget, de másnap lehetőség szerint kezdhethetjük előlről az egészet.

A partvidékeken óriási iparágak épülnek a tengerre a hajóépítéstől a szállodaláncokon át a turizmusig. Csábító ereje ódaivá magasztosul, öröktől fogva való és természetes. Nincs a Földön nála nagyobb hatalom. Ebben rejlik minden sallangtól mentes, tiszta vonzódásunk a tengerhez, melynek rejtőzködő titkait és kiszámíthatatlan szeszélyeit kifürkészni emberi ésszel és szemmel reménytelen, mert titkát mindenkor magába zárva az ár-apály ritmusára vonz és taszít a tenger.

Fedák Anita

Gárdonyi Géza kárpátaljai hőse

Munkából kifolyólag évente kétszer Krakkóba viszem diákjaimat egy hónap szakmai gyakorlatra. Szabadidőnkben néztük meg a város nevezetességét, a Bátoriról is ismert Wawel királyi palotát, amely most múzeumnak ad otthont. A múzeumlátogatáson ütötte meg a fületem a Gárdonyi Géza által halhatatlanná vált Dobó név. A tárlatvezető ismertetője szerint az 1560-as évekre Dobó István az ország egyik leggazdagabb földbirtokosa lett, s gyümölcsöző kereskedelmi kapcsolatokat épített ki Lengyelországgal: a szerednyei birtokán készült, kiváló minőségű borokat exportálta a jól fizető piacnak számító szomszédos királyságba.

Bevallom, ezt nem tudtam. Ilyenkor jön elő a kíváncsiságom, és kutakodni kezdek tovább az információfonalat követve. Van-e olyan magyar ember, aki ne olvasta volna Gárdonyi híres művét, az *Egri csillagokat*? Vagy ne látta volna az azonos című filmet, amelyben Sinkovits Imre páratlan alakításában láthattuk az egri vár hős kapitányát? Azt azonban talán kevesebben tudják, hogy Dobó Istvánnak a kárpátaljai Szerednyén voltak birtokai, és a település várának a tulajdonosa volt. Évente sok kíváncsi magyar turista keresi az Ungvár és Munkács között fekvő településen az egri várkapitány sírját. A legenda, hogy a szerednyei vár melletti pincelabirintusban lett eltemetve, Kárpátalján is él. Ám, sajnos, a legenda az legenda maradt, mert nem igaz.

Valós tény azonban, amit minden idelátogató csoportnak, vendégnek elmesélnék az idegenvezetők, hogy ezeket a járatokat, ahol a boroshordók sorakoznak, valóban Dobó István készítette. Az egri várkapitány legendája beleitta magát a szerednyei pincefolyosók falába. Ott vannak ugyanis a csákányok nyomai, melyekkel az Eger ostrománál foglyul ejtett török katonák a járatokat kivájták. A pincelabirintust az ő parancsára ásta néhány ezer török fogoly kézi erővel. A faluban élő őslakosok ma is török pincének nevezik az összességében mintegy 400 kilométer hosszú labirintusrendszert. Persze, az egésznek ma csak egy töredékét hasznosítják. Mintegy másfél kilométernyi a hossza a boroshordókat sorakoztató pincének. A többi rész le van zárva, kihasználatlan, mert egyszerűen nincs rá szükség.

A szájhagyomány úgy tartja, hogy a pincét földalatti folyosó köti össze az ungvári, valamint a munkácsi várral. Sajnos, ez is csupán legenda, ám a pincerendszer e legendák nélkül is különleges hely. A bortárolás szempontjából vett különlegességét részben az állandó levegőhőmérséklet adja, részben a vulkanikus sziklafal pórusain beszivárgó tiszta levegő által létrehozott egyedi mikroklíma. De aki elindul egy sétára a pincelabirintusban, azt lenyűgöző látvány fogadja. Szinte

hallani a pórusos falakból az egykor volt török rabok keserves sóhajait. Az egyik zugban ott látható az a falba vésett szöveg is, melyet a pince építői hagytak ott örök mementóul. A börtönnek is használt pincékben ott láthatók a kalodák is. Egész évben kellemes hőmérséklet, 12 fok van.

A településen híres borgazdaság működik, egyesek szerint már Nagy Péter orosz cár is kedvtelve fogyasztotta a híres szerednyei borokat. A borkóstolásra ma is lehetősége van minden idelátogatónak, több mint 15-féle száraz, féledes és desszertbort ízelhetnek meg a vendégek. „A bor lelke a hordó” – tartja a helyi szólás, nem véletlen hát, hogy a szerednyei borosgazdák nem kis büszkeséggel viseltetnek a pincében található tölgyfahordók iránt is. Különlegességük és felbecsülhetetlen értékük a több évig tartó érlelésben, „nemesítésben” rejlik.

Azt sajnos eddig nem sikerült kiderítenem, hogy Gárdonyi Géza járt-e Kárpátalján, kóstolta-e a Dobó-pincék hordóiban érlelődő finom borok valamelyikét. Nagy valószínűséggel azonban nem tett látogatást a vidéken.

2013-ban emléktáblát avattak Dobó István és fivére, Domonkos emlékére a szerednyei polgármesteri hivatal falán annak a történelmi eseménynek az alapján, hogy az 1526-os mohácsi csata után a szerednyei vár a Dobó család tulajdona lett. Az új tulajdonos megerősítette a várat, és fejlesztette a borászatot. Összesen 4,5 kilométer hosszú pincéket építtetett, melyeknek különlegessége abban állt, hogy néhány biztonságos kijáratral rendelkeztek. Támadások esetén ide menekítették az embereket.

A Magyar Külügyminisztérium Külföldi magyar emlékek megőrzése című projektje keretében Dobó István emlékére Beleny Mihály ungvári szobrász egy két nyelvű emléktáblát készített. A tervek szerint a településen a későbbiekben múzeumot is szeretnének nyitni Dobó István emlékére, melyhez az egri Gárdonyi Géza Emlékmúzeum szakmai támogatását is igénybe vennék.

Bartal Klára

Rideg Karácsony

Karácsonyest lesz és künn hull a hó,
Mária most is hajlékért remeg,
Józsefet ma is csak tovaküldik
Kényelmük féltő, jámbor emberek.

Fényes szobáik díszíti fenyő,
Ajándékoknak pompás halmaza
– Jászolnál többet és juh-hodálnál
A kicsi Jézus nem láthat soha.

Velük virrasztunk. Levest is osztunk.
Olykor jó szót is, falás kenyeret,
De ácsmunkáért sóvárog József,
Saját hajlékra húzna fedelet.

Mária főzne otthoni tűznél,
Amíg ágyában a Gyermekek pihen
És váltás nadrág, ingecske, zubbony
Száradna fenn a boldog kötelen,

S dalolna minden, söprű és porszem,
Feledve barlanglakás és hideg...
Gondoljátok meg, törvény hozói:
Nem kéne néha szégyenkeznetek?

Apám

Arcod, a kedves hova tűnt?
Morzsákra törte az Idő.
Szép szavaid szél szórta szét
És mint a felhőn átütő
Fény, dereng szemed mosolya
Barnán, melegen. Percre csak.
Kínzó éhségem elcsitul
És a borzongás néhanap
Kerül, ha kezem tétován
Meg-megáll egy-egy könyv fölött,
Vagy nád közt bűvő bús bíbic
Rikolt s az égen ölyv köröz.
Zsurló, ha rezzen, fűz hajol,
Tán itt jársz újra. Tova már,
Mégis a hangod hozta el
Egy fűről startoló bogár.

Örök szövetség

Nevetésedben szívárvány ragyog,
Pilláid mélyén álmod hordozod.
Szemed tükrében ráncaim lesem,
Barátom is vagy, nem csak kedvesem.
Az öleléseid biztató, meleg,
A vágynál több, mi benne átremeg
S amíg nekem vagy és neked vagyok,
Jöhetnek újabb bajok, bánatok,
Várhatnak léha, könnyű örömök,
Tán meg se látjuk - szerelmünk örök.

A három testvér

(Unokáimnak)

Volt egyszer egy szép ember,
Úgy hívták, hogy Szeptember.
Vidám, kedves fickó volt,
Mustot adott, meg óbort.
Haja színe gesztenye,
Kikerics a gyermeke.

S volt egy sírós vén ember,
Kinek neve: November.
Didergett és sóhajtott,
Deres esőt zokogott.
Szél, ha rázta köpenyét,
Szürke lett tőle az ég.

Öreg bátyjuk, December.
Ő volt ám a jó ember!
Puha pihét varázsolt
S ha nyitott az Égi Bolt,
Fenyőt hozott s mogyorót,
Jézuskától csupa jót.

A falánk pókok

(Zsófiának)

Pók-apóka, pók-anyóka
Együtt mentek el a boltba
Pók-fiúnak, pók-leánynak
Legyet venni vacsorának.

S mert az idő igen szép volt,
Soká nyitva volt a légybolt.
Fordultak hát egyet-kettőt
S vettek legyet elegendőt.

Pók Panna falt hatvan legyet –
Peti is nyelt vagy hetvenet.
Annyit adtak a bendőnek,
Pókhása lett mindkettőnek.

Cserenkó Gábor

Nem bírom...

Nem bírom már az albérletem, nem bírok ott lakni, kikészítenek ezek. Ráadásul a környék is olyan tré lett, újabban itt már a fű se nő. Valahogy tök punnyadt minden. Egész nap a plafont bámulni tiszta unalom. Behalok ettől, minden olyan gázgéza. Cikis helyen pedig nem akarok lakni, így sürgősen keresnem kell valami pecót, nincs mese! Valami jó kis kéglit, akármilyet. Kijövök én bárkivel, ez nekem nem gond. Bármi jó lenne, mert ez most már valahogy vérciki.

Találtam egy szuper lakást! Nincs is messze a metrótól, könnyen a belvárosban lehetek. Bekamerázott a környék, éjjel se lehet semmi probléma. No, nem mintha félnék. Egy szoba, bútorozva, plusz fürdő és konyha. Mi kell más? Földszinti a kégli, mert ugye, nem mászok. És van tágas, nagy udvar, virágos kerttel, ahol majd játszhatnak a kiskutyáim. Rögtön beleszerettem a csöpp kis lakásba, és kivettem. Szerencsém volt, időben csaptam le rá. Ahogy megkötöttük a szerződést a tulajjal, ő már azonnal ment is vissza szakácskodni egy tengerjáróra. Ez jó végül is, mert megörültem a korábbi főbérelőim bejelentés nélküli látogatásaitól.

Simán ment az átcuccolás. Volt kolléganőmet kértem meg, szervezze be hozzá a pasiját. Neki van furgonja, így könnyen megoldottuk a szállítást. A kiskutyáim boldogan foglalták el az új helyet, rögtön mentek is az udvar végébe terepszemlét tartani. Mire elpakoltam mindent, este lett. De alvás előtt, azért még elkezdtem hívni a csajokat, hogy mikor partizunk. Mert az, hogy a barinőim benne vannak egy lakás-szentelő partiba, nem is kérdés. Ja, és elalvás előtt nem felejtettem el megszámolni a sarkokat sem.

Én nem tudom, hogy mit bámulnak rajtam a szomszédok, de olyan csúnyán néznek már napok óta, hogy az valami félelmetes! Reggelenként, amikor kiengedem a kutyákat, hogy hadd futkossanak legalább egy kicsit, szóval akkor szokom látni, hogy olyan szúrósan néznek, vagy hogy. Muszáj kiengednem valamikor a kutyákat, mert utána be vannak zárva a kis dögöcskéim egész napra a lakásba. Tudod, hogy nem ülök én otthon. Ha épp nem dolgozom, akkor shoppingolok, vagy csak lófrálok az Angiékkal.

Nem is mondtam, megvolt a buli! Nagyon jól sikerült, két napig tartott a pörgés, oltári jól éreztük magunkat a csajszyikkal. Nyolcan voltunk a kis lakásban. És tényleg két napig tartott, tudod, mostanában így tolom. Angi olyan jó cuccot szerzett megint valahonnan, amitől nem bírtunk leállni. Nem is ittunk, a pasik per sze annál többet. Hoztuk a formánkat, nyomtuk végig a dance-t. Avicii-t, David Guetta-t, amiket szoktunk. Tiszta rekedt vagyok, hallod, még most is. A csávók nehezebben bírták, ők bealudtak. Nem is volt semmi, semelyikkel.

Jaj, annyira szeretem, ahogy a két kiskutyám mindig várja, hogy hazaérjek! Már a sarokról hallom, ahogy ugatnak. Aztán ha meglátnak, akkor lesznek csak igazán full bolondok. Ilyenkor futkosnak körbe-körbe, és összepisálják a bokrokat. Tök cukik.

Én nem tudom, hogy mit bámulnak rajtam a szomszédok. Folyton néznek, talán irigykednek? A fiatalságomat, az alakomat? Vagy mit? Hát, nem nézek ki rosszul, mit mondjak. Feszes popsi, dögös ruciban. Mindenki utánam fordul, tudom én. De akkor se kéne így bámulni! Ilyen bántóan. Tavalyelőtt óta szép cicijeim lettek, ez volt apum ajándéka, mikor elvégeztem a sulit. Majd szájfeltöltés is lesz. Szabad akarattól, már bocsánat! De komolyan mondom, a víz is kiver, ahogyan az itteni krapekok csorgatják rám a nyálukat. A bajszos asszonyaikról nem is beszélve! A frász kerülget! Ezek nem voltak fiatalok, sose buliztak?

Szerencsére sűrűbben járnak hozzám mostanában a lányok. Toljuk a bulit ezerrel. Muszáj, hogy elfelejtsük a gondjainkat, muszáj kicsit lazulni. Ilyenkor mindig van egy-két fiú is, tudod, hogy van ez. És képzeld, az, amelyik egyszer hajnalig döngette a kaput, meg behányt utána az öreglány virágágyásába, tudod, na, az a Krisztián. No, tegnap összejöttem vele. Úgyhogy most van valami.

Muszáj kiengedni a kutyákat, ha Krisztián nálam van. Nem lehetnek benn, mert allergiás a kutyaszőrre. Ilyenkor az udvaron viháncolnak a kicsikéim. És én se fogom szex közbe' az állatokat bámulni. Tehát: sorry, állatkák, ez van. Go. Mars ki, mondom nekik, és szót is fogadnak. Aztán hallom, hogy nyüszítenek, jönnek be, meg csaholnak, meg ugatnak. De hát ez a dolguk, hogy ugassanak, nem?

Nem normális, ahogy bámulnak ezek a lakók. Az ajtóm előtt cigizek, mert a lakásban nem engedem. Senkinek, még magamnak se, érted. Krisztián se cigizhetett soha (ja, már nincs ám meg). Szóval, nálam mindenki kinn fújja a gangon. És jön csórikám, a mellettem lévő lakásból, hogy átmegy a cigiszag. Nem mondod? Hát, persze, hogy átmegy. Mert olyan az. Baszki, hallottál már ilyet? Aszondja, fejezzem be, mert büdös van. Nekem, érted, ezt tolt a csávó. Hogy fejezzem be. Meg, hogy ha nem veszünk most már vissza magunkból, akkor ki fogja hívni a rendőröket. Hát, kicsit se durrant el az agyam! Amúgy is olyan hülye nap volt a melóba'. Talán be kéne csukni az ablakot, és nem hallgatózni. Hát baszki, olyan pipa lettem! Még utána is dühöngtem egy csomót. Ezt nem hiszem el! Ilyen nincs!

Nem tudom, hogy mit bámulnak rajtam folyton a szomszédok. Furi. Nem bírom már az albérletem, nem bírok ott lakni, kikészítenek. Nem tudom, hogy mit bámulnak rajtam. Cikis helyen nem akarok lakni, így sürgősen keresnem kell valami pecót, nincs mese! Valami jó kis kéglit, akármilyet. Mert hát, kijövök én bárkivel, ez nekem nem gond. Szóval, lehet, hogy megint költözni fogok.

Csák Gyöngyi
Szilánkok

Még

Felkapom fejem
a tiszta hangra
végtagjaimban meg-
élénkül a vérkeringés
lázadásfények
gyúlnak csontjaimban.

Utánam

Szavaim botja
nélkül szomorúbb aki
a lelkem mondja.

Éjszaka közelít

Amint leszáll az
éjszaka közelít a
Holdképű ember.

Forrósággal tölt
el a vándor látványa:
kaptat a hegyre.

Minden napfénnel
felmetszett éjszakának
hajnal a neve.

Otthon

Akár betartott
ígéret tárul elő
ismét a tavasz.

***

Árva ereszünk
sóvárog radaragyú
fecskéink után.

***

Vaszari sudár
fák óriás szempillák
átszűrrik a fényt!

Andó Ildikó

Édes megkísértés

18 évesen, kitűnő érettségivel és forradalmár lelkülettel úgy határoztam, hogy nem tanulok tovább. Azonban nem akartam apám s anyám nyakán élősködni. Nekiindultam hát, hogy valami kedvemre való munkát találjak. Néhány kudarcba fulladt kísérlettel a hátam mögött a jó sorsom egy péküzembe vezérelt. Ősszel kezdtem, s még karácsonykor is ott szortíroztam a boltoknak a szerelmesleveleket, no meg a kakaós csigákat.

Dolgozott a pékműhelyben egy olyan mindenesféle, a neve János. A köpcös, szederjes arcú öregembernek nagy nélkülözésében nem kellett azzal gondolnia, hogy fagyott-e, vagy éppen tombolt a kánikula, hiszen minduntalan a rongyosra nyűtt munkásnadrágjában és raktárosköpenyében járt, lábán a felfeslett orrú bakancsával. Bár szinte semmije sem volt, mégis, amikor észrevette, hogy a nehéz sütőlapokkal kékre-zöldre verem a kezemet, másnap egy pár vadonatúj munkáskesztyűvel lépett oda hozzám.

Akkoriban a pékségben mindenki degeszre ehette magát a frissensült finomságokból, de a kerítésen túlra száraz kenyéren kívül nem vihettünk ki mást. Azonban a híres, józan paraszti ész most is megtalálta a módját a potyázásnak. A csalafintaság felettébb egyszerűen működött. A csempészek fogtak egy nagyobb papírzsákot. A zsák aljára szépen bepakolták a süteményeket, a tetejükre pedig száraz kenyeret tettek álcának. Így, amikor a portán az őr belekukkantott a csomagjukba, csak a hajítókővé szikkadt cipókat találta.

December vége felé finoman illatoztak a karácsonyi bejgliek a péküzemben, én pedig szorgosan raktam őket a műanyag ládádba. A szenteste előtti délutánon, amikor a szakadatlan sütéstől már kellőképpen elharapódzott a zűrzavar, egyszer csak odasomfordál hozzám János bácsi, és némiképp cinkosan azt suttozja:

– Kedveském! Rakjál már nekem két diós és két mákos bejglit a zsákom aljára!

Merthogy hívták karácsonyra a gyerekeihez meg az unokákhoz, és nincsen pénze neki arra, hogy az üzletben vegye meg az ünnepi kalácsot.

Meg sem fordult a fejemben, hogy ellene tegyek a bűnre csábításnak. Hiszen addigra már régen törvényt ültem a süteménylopás-ellenes rendszabály felett. Merthogy csak a vak nem látta, hogy a pékműhelyben nem úgy ették ám a népek a kakaós csigákat, hogy egészében jóízűen befalták volna, hanem négynek-ötnek is kivájták a puha belsejét, s a keményebb széleket mind veszendőbe hagyták. Ekkora pazarlás mellett ugyan mit jelenthetett két diós és két mákos bejgli? Egy percig sem gondolkodtam hát, amikor az öreg megkísértett, hanem csak azt kerestem, hogy merre van az a zsák.

De János bácsinak azon a karácsonyon nem volt szerencséje, mert a portán lefülelték. Szegény feje, hogy mentse a menthetőt, engem is azon minutumban bemártott. Talán úgy érezte, hogy könnyebb cipelni a bűnt, ha ketten hordozzák.

A péküzemben futótűzként terjedt a híre a lopásnak. Amikor másnap délután újra műszakba álltam, a pékek együttérző lemondással pillantgattak felém. Ők már tudták, amit én még nem sejtettem, hogy a művezetőkben fortyog már az indulat.

A folyton morózus főnököt senki sem szívelhette. Így aztán, aki csak tehetette, messze elkerülte. Nekem azonban aznap szemernyi esélyem sem adódott arra, hogy kitérjek előle. A tettenérés kékjótól mámoros férfi szikár testével zárta el előlem a kijáratot, és szikrázó haragot mímelve szegezte nekem mondanóját.

– Jól figyeljen ide, és most aztán ne hazudjon! Maga rakta bele János zsákjába a kalácsot?

Harsogta, s már ott lebegett lelki szemei előtt, ahogyan meghunyászkodva nyüszíték kegyelemért, sőt már előre ki is élvezte a pillanatot, amikor fékevesztett kirohanásával beledöngöl majd a pékműhely lisztporos padlójába.

De nekem eszembe sem jutott, hogy valótlan állítsak, hanem harcos forradalmár módra, szenvtelenül és fölényesen válaszoltam.

– Hát persze, hogy én raktam bele. Hisz ki rakhatta volna más?

A műszakvezető megdöbbenésében lemerevedett. Hosszú időnek tűnt, mire magához tért, s mérhetetlen csalódottságában, hogy nem kezdtem el hebegve-habogva hazudozni, s bűnömet mentegetni, dülva-fúlva mindössze annyit préselt ki magából, hogy: „Ez nem fog ennyiben maradni ám!”

Aztán elcítáltak a pékség alkoholista rendészéhez, aki megfenyegetett, hogy soha nem leszek az üzemben vezető beosztásban. De bántam is én már akkor, hogy miként bíraskodnak felettem, hiszen egyszer s mindenkorra eldöntöttem, hogy forradalmárság ide vagy oda, megyek egyetemistának.

Merengő (nőalak), 1976 körül. Tus, papír. 283 x 135 mm. J.n.

Hegedűs Imre János

Az ember és a hegy

Deák Ernő: Az Öreghegytől a Schneebergig. Utam állomásai

Mottó:

„Madárraj lebeg,
árva felhő megy,
nem unjuk nézni
egymást – én és a hegy.”

(*Li Taj-po, kínai költő, 8. század*)

A jó könyvcímek születése hasonlatos a földalatti vizek áramlásához: patakok, folyók bujkálnak a mélyben, alagutakat mosnak, üregekben tavak keletkeznek, gejzírek törnek a magasba.

A jó könyvcím vagy mocorog, lapul a szerzőben már a mű megszületése előtt, vagy az írás folyamatában alakul ki, vagy pedig az utolsó pillanatban villan a szó, a metafora, az allegorikus értelmű szószerkezet. Hemingway, a nagy címadó hosszú lajstromot készített az esetleges címekből, s azokat egyenként kihúzogotva hagyta meg az egyetlen, az igazit, a legjobbbat.

A recenzens él a feltételezés jogával, állítja, hogy Deák Ernő életutat összegező könyvének a címe – *Az Öreghegytől a Schneebergig. Utam állomásai* –* jóval a mű megszületése előtt jelen volt a tudatalattiban. Már kisgyerekkorában lerakódott, mint a cseppkőbarlangok díszei, a képzet, a jelkép: az Öreghegy szülőfalujának, Peresztegnak szakrális jelentőségű magaslata és a Schneeberg, a Hóhegy az országhatáron túl, Ausztriában az elérhetetlen föld, jólét- és szabadságszimbólum, ábrándok délibábja.

Ösztönzi, provokálja a hegy az emberi pszichét arra, hogy hozzá hasonlatos gondolat-, érzelem-, cél- vagy akarathalmazt hozzon létre.

Milyen óriási szimbólummá nőtt egy-egy csúcs, magaslat a világkultúrában! Csak megkezdeni lehet felsorolásukat, befejezni nem: Sínai-hegy, Ararát, Olimposz, Tábor-hegy, Varázshegy, Mont Blanc, Fudzsi, Kilimandzsáró, Tibet...

Isteni és emberi színjáték zajlik mindeniken: Jahvéval köt szövetséget az ember; megfeneklik ormán a világbárka; istenek népesítik be ormait; az Úr színeváltozásának misztériuma következik be; vívja a Polgár lelkéért a küzdelmet a jó és a gonosz; magyar költő (V. J.) lelkében villantja fel utoljára az elmúlt szerelem lángját; meghajolnak előtte, mint szentség előtt, a felkelő nap országában; szerelem, élet, halál színtere Afrikában; világ fölé emelkedő tető...

Hogy jutott fel Deák Ernő a csúcra? A csúcokra? Erre az egy kérdésre kell válaszolnia jelen esetben a jegyzetírónak.

Alig lehet felsorolni tisztségeit, önként vállalt vagy ráosztott feladatköröit: az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségének (Zentralverband) 2014-ig elnöke, a *Bécsi Napló* főszerkesztője, történész, a történelemtudományok doktora, publicista, az Osztrák Tudományos Akadémia nyugdíjazott tagja stb.

Dugig tele van az élménytárisznya, könyve mégis hosszas vajúdás után, baráti noszogatásra született.

„*Nem az életemet írtam meg...*” – olvassuk az *Előszóban*. Ezzel a kijelentéssel bonyolult műfajelméleti bozótosba lépett a szerző, a memoárok, a „mentségek”, az öngazolások, a színes önéletrajzok, a naplók, a száraz vagy lírai feljegyzések tömkelegébe, ezért nehéz eldönteni, a vallomások melyik alfajába sorolható az ő visszapillantó munkája. A fátumra, a sorsra, a kényszerítő körülményekre és főleg az indítékokra hivatkozik, de a tagadás csak közismert szerénysége miatt bugygyant ki belőle.

Igenis az életét írta meg!

Küzdelmes, sok fázisában tragikus életfa az övé, amelyik – és ebben igaza van – csak a véletlennek, a ritka szerencsének köszönhető, hogy nem zuhant szakadékba, pusztulásba, halálba. Akkor is jó munka született volna, ha csak a gyermekkorát írja meg.

Valóban. Kedves falujára, a dunántúli Peresztegre akkor zúdult a rém, a háború, amikor éppen eszmélkedni kezdett. 1944-ben jelentek meg, a front hullámmása szerint magyar, német, orosz katonák, csatatérre változik a békés falu, még bombát is dobnak rájuk, menekülés közben a németek a templomtornyot igekeznek eltalálni.

Szörnyű események pusztítják akkor az életet Európában és a nagyvilágon. Írásmű is született erről sok ezer, a Deák Ernő visszaemlékezésének van viszont egy olyan vonása, amely írói vénáról tanúskodik. A krónikában nincs benne az akadémikus, a szerkesztő, a hetvenen túl járó bölcs, a közéleti ember. Ő valóban peresztegi gyerek, úgy nyilvánul meg a könyvben, ahogy csak három-négy éves emberpalánta tud megnyilvánulni. Őszinte ember. (J. A.)

Néhány adalék azért érdekes, mert az Európán végigseprő Vörös Hadsereg katonáiról más képzetek, emlékképek maradtak fenn, más tapasztalatokat őriznek az eltiportak, a meggyalázottak.

A házuk udvarába lépő anyjára az orosz ör ráfogta a géppisztolyát, de a kisgyerekek Deák Ernő másra is emlékszik: „*A katonák cukorkát és cigarettát szórtak a bámészkodók közé.*” (12. old.), „*Hazaérkezésünk után – a kirgizek valóban továbbvonultak – nagyon barátságosan fogadtak az ukránok: öcsémet a nyakába kapta*

egyikük, és táncolva körbehordozta az udvaron, nekem meg krumplicukrot adtak, amit nagy élvezettel majszoltam” (16–17. oldal).

Az a hír járta a faluban, hogy „*az oroszok nem nyúlnak a gyermekek anyákhoz*”, ezzel szemben a szobákban behordott szalmán a félméteres Mária-szobrot „*egyik katona ölelgette, csókolgatta, mint valami valóságos élőlényt.*” (16. old.)

A gyerek nem ismeri az előítéleteket, szeme nem filmszalagot, hanem pillanatfelvételeket készít – az összefüggések megkeresése nélkül.

És a német katonák? Bajonettel vágják le a család hízóját, s viszik magukkal, egyik este német katona ront a családra, vacsorát kér, s befekszik az ágyukba. Vagy: „*A visszavonuló németek még el akartak búcsúzni a falutól, s dél felől két ágyúlövést adtak le a közelben lévő templomtoronyra. Ezt még szórakoztatónak is véltük, ellenben a harmadik lövedék a szomszéd Bongyorok háza tetőzetébe csapódott be.*” (15–16 old.)

Átzúgott a falun, az országon a háború, de a gyermek lelkivilágában nem a világegés, hanem az édesapa elvesztése hagyott végzetes, személyiséget meghatározó nyomokat. „*Szinte állati ösztönösséggel ragaszkodtam hozzá; – írja –, rajta csüngtem, még mozdulatait is megjegyeztem, utánoztam.*” (11. old.)

És ez a görcsösen szeretett édesapa eltűnt, elnyelték a lövészárkok, a bunkerek, s gyermekében, nagyobbik fiában örökre benn maradt a görcs, a düh, a fájdalom. Felnőtt fejjel, történészként sem tudott elfogadható magyarázatot keresni arra a kérdésre, miért kellett ennek így történnie, a stigma (nevezhető billognak is!) sisteregve égett bele a lelkébe, az árvaság, a létbizonytalanság olyan mértékben épült a személyiségébe, hogy azzal élete későbbi szakaszaiban is számolnia kellett.

1945-ben nekik is kijutott a földosztásból az Öreghegyen. Erre szokta mondani anyja fiainak: igen becsüljétek meg azokat a földeket, mert apátok vérével fizetett értük.

S ő nekigyürkőzött az özvegyen maradt édesanyával a képtelen vállalkozásnak. Szántás, vetés, állatgondozás, őszi betakarítás, favágás... Meg kellett ragadni gyermekkézzel a kasza, a kapa nyelét, meg kellett tanulni a boglya-, az asztagrakást, a felnőtt férfinak is megpróbáltatást jelentő cséplést.

Ha van igazán szép szövegfutam ebben a könyvben, akkor az a mezei szorgalom eufóriás örömdája:

„Ha valakit örömmel töltött el a paraszti munka, akkor én voltam az: az aratást követte a tarlóhántás, a második, majd harmadik szántás, boronálás, gurgatás, vetés, boronálás. Miközben szedtük a krumplit, törtük a kukoricát, leírhatatlan boldogság töltött el a kelő vetés láttán. Végre horgonyt vethettem kedvenc helyemen, az Öreghegyen: ott akartam telepíteni gyümölcsöst, meg szőlőt, a kettő közé építve fel házamat, ahol télen majd olvasással töltöm az időt. Az ábrándok he-

lye maradt, az ábrándozó meg egyre távolodva más irányba haladt, emlékei közé ágyazva gyermekkorát.”

Úgy nézett ki, hogy súly alatt a pálma nem roppan össze, úgy nézett ki, hogy a kisgyerek József Attila konokságával („*neked, én, konok, még csirkét is szerettem...*”) időnap előtt tagja lesz a felnőttek világának, a mezei szorgalom helyettesíteni tudja a lázas, önfeledt játékot, de nem így történt. Roppant a pálma, – ismét költő szavával szólva: – „*S végül a legnagyobb parancs jött: / Tessék a tudót kiköhögni*”, (Ady).

A „*magyar betegség*” megtámadta fiatal szervezetét, életén a Koch-bacillus lett az úr, s valóban csak a körülmények váratlan alakulásának köszönheti, hogy életben maradt. A magyar forradalom, 1956 menekültjeivel kényszerül Ausztriába, abban a konok hitben, hogy őt ott meggyógyítják.

Számítsuk ki: Ha negyvenben született, a forradalom évében tizenhat éves volt! Kamaszfejjel már családi gondokat örölt, sőt családfőnek léptette elő a félszárnnyú élet (Anyám „*13 éves koromtól minden gondját megosztotta velem...*”) (38. old.), s most, halálos betegen kilépett az Öreghegy árnyékából, megindult a Schneeberg irizáló fénye felé. A határlépés legalább akkora változást idézett elő az életében, mint amekkora a különbség a két hegy között. Az Öreghegy éltető talaj és szülőföldszimbólum, a Schneeberg, a Hóhegy a bizonytalan, csábító ragyogás, idegen, de szabad föld.

Idáig, az életútjának eddig a pontjáig kellett ragaszkodni a jegyzetírónak az eseményekhez, a további szakaszok újramesélése értelmetlen volna, megírta azokat Deák Ernő bölcsen, okosan.

Máshol, más nyomvonalon kell keresni azokat a szálakat, amelyek Ariadné-fonallá változnak, s elvezetnek a lélek, az érzelmek, a gondolati szférák, a ráció tektonikus rétegmozgásaihoz.

A sáfárkodás Deák könyvének egyik kulcsszava. Miképpen sáfárkodott ezek után a kamasz, a kamaszból ifjúvá, majd felnőtté serdült szerző az apai intelligenciával, az édesanyjai szóval, mennyire maradt hű, vagy vált hűtlenné az Öreghegyhez?

Ha van igazi tétje a Deák-életútnak, akkor az a sajátos hűség, a hűtlenségben is hű magyar írástudó értelmiségi attitűdje. Deák Ernő oeuvre-je nem kötetek sokaságából, nem lírai futamokból, nem publicisztikai trapézmutatványokból áll össze, hanem a közélet, mégpedig az Ausztriába szakadt magyarság közéletének konok, szívós, sokszor reménytelennek tűnő vállalásából. Számára a közügy hétszentség! Ezt a pogánynak tűnő, de nemes célt mutatta számára mindvégig a belső, a lelki terráriumban működő iránytű, nem vakította el a Schneeberg, a Hóhegy ragyogása, egyszerű szavakkal: hűséges marad az Öreghegyhez.

Nem volt könnyű!

Miközben tökéletesen integrálódott az osztrák társadalomba, megállt az asszimiláció határán. Kamaszfejjel átlépte a magyar–osztrák határt, de a nyelvsorvadás, az identitásvesztés sivatagára felnőttként nem hágott rá. Úgy vált rangos osztrák polgárrá, hogy megmaradt derék *hungarus*nak. Az egész nyugati magyarság számára modell értékű lehet Deák Ernő példája; a magyarságtudat olyan ötvözetét hozta létre, amelyik a befogadó nemzettel szemben korrekt, jogszerű, de az elhagyott hazát, népet, nemzetet is szolgálja. Sarkítva az is állítható, hogy ő soha nem volt emigráns, ő ausztriai magyar volt mindvégig, most is az, és Bécsben, Ausztriában mindig éltek magyarok, kétkezi munkások, jeles tudósok, művészek nagy számban.

A kettős identitástudatának pontos definícióját könyve zárófejezetében olvashatjuk: *„Ahogyan eddigi életem, egységgé ötvöződött bennem az osztrák a magyarral, mindkettőt fenntartás nélkül vállalom olyannyira, hogy féllábúnak képelem magam, ha bármelyikről le kellene mondanom.”* (219. old.)

Hibátlan hát a két hazához való viszonyulása, de még ebbe a nehezen létrehozott egyensúlyba is belerondított a politika. Fogadalmat tett, hogy: *„addig, amíg Kádár lesz a hatalmon, és szovjet csapatok tartózkodnak Magyarországon, nem megyek Magyarországra. Ez a makacsságom 1989. június 16-ig tartott, amikor először léptem át küldöttség tagjaként a határt, hogy részt vegyünk Nagy Imre és társai újratemetésén.”* (40. old.)

Túlzással az is állítható, hogy ezzel véget ért a recenzens feladata, Deák Ernő életútjának izgalmas szakaszai befejeződtek, és – ha óriási küzdelmek árán is –, de a továbbiakban sínpáron futott az élete. Az ötvenhatos emigránsoknak magyar gimnáziumokat létesített az osztrák állam, elvégezte iskoláit Kammerben, Bad Iselbergben és Innsbruckban, az egyetemet Bécsben, kutató álláshoz jutott a Tudományegyetemen, később az Osztrák Tudományos Akadémián várostörténész lett, doktorált.

Így néz ki egy átlag értelmiségi életútja Ausztriában és a Nyugat más országai-ban.

Csakhogy...

Csakhogy Deák Ernővel hatványozottan több minden történt a meghatározó tízéves kora óta. Ázsiában, Tibetben tudják az emberek, hogy szelleme van a hegynek, és feltételezhetően Deák Ernő néma, szavak nélküli párbeszédet folytatott az Öreghegygel. Ez a dialógus meghatározó erő volt kétfrontos küzdelmeiben. Egyrészt az osztrák hivatalnal kellett elfogadtatnia magát és szervezetét, másrészt a heterogén, Nyugatra kiömlő magyarság intrikáival, áskálódásaival, széthúzásával kellett megküzdenie.

Az utóbbi front rabolt el több energiát tőle. Bakafántoskodó akarnokok, kishitű lapulók, szemforgató ügyeskedők gáncsolták el, vádolták meg, s magyarázták hamisan akarásait, céljait.

Akadtak barátai, igaz hívei is. Ezeknek a kapcsolatoknak boncolásában párat-

lan őszinteséggel számol be saját hibáiról, merevgörccseiről. Kísértetként járt nyomában a gyermekkor? A peresztegi iskolában a tanítóitól, tanáraitól alkalmasint neki is kijárt a pofon, körmös, mogyorófa pálcával fenekelték el, kutyakorbáccsal verték, mert annak idején az járta. Törvényszerű a meg hasonlítás: „*Félénkségemet idővel makacsság váltotta fel*” – írja. (30. old.) A felkavaró emlékek krónikája egybeszővődik azokkal a küzdelmekkel, amelyeket idegenben kellett megvívnia. A gyermekkor viharait, feszültségeit, riadalmait haláláig hordja magában minden ember, Deák Ernő életének éppen a békés, polgári korszakában jelentkeztek a lélek és a személyiség tektonikus gyűrődései.

Számíthat az olvasó tiszteletére amiatt, hogy ezekről a belső lelki gyötrelmekről páratlan, rendhagyó őszinteséggel ír.

***

Küzdelmeinek végeredménye, a leltár, imponáló, fajsúlyos. Deák Ernőnek köszönhetjük, hogy a bécsi magyarságot elfogadta népcsoportnak az osztrák kormány, ő hozta létre és tartja egyben az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségét (Zentralverband), ő szerkeszti, írja, adminisztrálja a *Bécsi Napló* kéthavonta megjelenő újságot, a szervezet székhelyén (Schwedenplatz, Nr. 2.) konferenciákat, könyvismertetőket, tudományos és kulturális előadásokat szervez, kísérti a lehetetlent, kimozdítani globalizációs kábulatából a fővárosban és az országban élő magyarságot, arra ösztönöz eleveneket és holtakat, hogy emberi közösségben, élőszóval beszéljük meg Bécsben magyar gondjainkat.

„*ez a mi munkánk, és nem is kevés*” – mondhatjuk József Attilával.

***

És a könyv? Mint a kultúra, mint a (szak)irodalom produktuma?

Az események görgetésében jelesre vizsgázott Deák Ernő, igaz, az élőbeszéd logikáját, ritmusát követi. Úgy ír, ahogy beszél, szabadon bánik az idővel, fittyet hány a kronológiának, a lineáris szerkesztésnek, azt írta meg, ami éppen eszébe jutott. Vannak adatokkal túlszűfolt részek, vannak váratlan fordulatok, éles kanyarok, nem unatkozik az olvasó. Egy rövid részlet kívánczik ide. Másfél oldalba zsúfolja beszámolóját a szomorú eseményről, elmeséli, hogy betegsége kiújult, tüdeje újból bevérzett, közben behívót kap, el akarják vinni katonának, az osztrák hadügyminiszterig kilincsel a felmentésért, anyagi gondokkal küzd, állást keres, eközben pontot tesz disszertációja végére. És ezután jön a *deus ex machina*:

„*Helyesbítenem kell, a pontot feleségem tette ki, ugyanis ő gépelte le a szöveget, ő készítette a térképeket. Éppen december 1. volt: az írógép mellől vitte be a mentő a kórházba, ahol megszülte Előd Marcus fiúunkat.*” (62. old.)

A hályogkovács művészete ez, láthatáron sem mutatkozott ez idáig semmiféle nőszemély, feleségét, aki különben nagyszerű asszony, itt említi először, aki kápból fölváltja az írógépet a szülőággal.

Sonja illő és méltó társa Deák Ernőnek.

Érdeemes búvárkodni a könyv nyelvi anyagában, stílusában. A történész szakíró minden erénye kimutatható, hisz harmincöt évig volt kutató történész (doktori értekezésének témája a várvidéki-burgenlandi Lánzsér). Törvényszerű hát a „szakbarbári” fertőzés. Az adathalmazok, dátumok, nevek, események tömkelege azok számára érdekes, akik szeretik a történelmet, de igazi csemegékre, kuriózumokra is bukkanhat a kíváncsi olvasó. Deák Ernő ugyanakkor gyakorlott, rutinos publicista, s ebből az ötvözetből jó nyelvi szövet keletkezett: a szakíró a publicistát, a publicista a történészt támogatja.

S van még egy nyelvi réteg. Stílusán átsejlik a szülőfalu, Pereszteg egykori lakóinak szójárása, a Dunántúl emberének talányos, képekben gazdag szóforgatása, ami jól megfér a tudós író intellektualizmusával. Deák Ernő stílusában is eljutott az Öreghegytől a Hóhegyig.

Fanyar humora, iróniája, öniróniája remek ráadás.

***

Kitekintés

Minden egyén, minden szerző tartozik valahová. Minden írástudónak kijelölhető az a tér, az a mező, ahol a rokon eszmék, rokon törekvések megszállottai gyülekeznek.

Deák Ernő gyakran hangoztatott szentenciáját ismerik a munkatársak, a barátok: a Bibliából azt szívlelte meg: „Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint aki életét adja barátaiért.” (János, 15, 13-14), Deák Ferenctől meg a remény nélküli helytállást tanulta meg, „mert ezt parancsolják becsület és kötelesség.”

(Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2016)

Dani Erzsébet

21st Century Hungarian Language Survival in Transylvania

(Szerkesztette: Judith Kesserű Némethy)

Némethy Kesserű Judith remek érzékkel ismerte fel, hogyan szerkeszthet egységes, jól szervesülő könyvvé néhány, a magyarországi Tinta Könyvkiadó által publikált kötetben magyarul korábban napvilágot látott (a Nádor Orsolya és a Fóris-Ferenci Rita-Péntek János fejezetek), az *Educatio* című magyar folyóiratban megjelent és most kibővített (a Papp Z. Attila-fejezet) és a 2012-es New York-i AHEA-konferencián elhangzott tanulmányból (Fazakas Noémi, Sárosi-Márdirosz Krisztina és Zsemlyei Borbála írásai). Ez a könyv elkötelezetten jeleníti meg az erdélyi magyar kisebbségi lét fájdalmát-abszurditását-igazságtalanságát, főleg pedig – a kötet előtérbe állított kontextusát tekintve – nyelvi és kulturális identitásvesztéstől való fenyegetettségét. Szerepét pusztán azzal tökéletesen betölti, hogy az erdélyi tömbmagyarság és szórványmagyarság helyzetét azzal a tudományos alapossággal és a szerkesztő által jól összeválogatott sokoldalúsággal, bőségesen dokumentált és felrázó/meggyőző mégis tudományos higgadtsággal is jellemezhető szerzői érvelérendszerrel prezentálja, mely végig jellemzi az összeállítását.

A *21st Century Hungarian Language Survival in Transylvania* azonban ennél is többet nyújt. Az ilyen munkák olvastán fordul elő, hogy az olvasó még többet akar tudni, szalad a könyvtárba, keres a világhálón, hogy mi is a kérdéskör történelmi háttere, milyen a nyelvi túlélésért folytatott küzdelem törvényi környezete és a többi. Ez esetben azonban nem kell a felkeltett érdeklődésnek kiegészítő, illetve további információ után kutatnia. Egyszerűen csak lapoznunk kell, mert minden ott van a könyvben.

A kérdés tudósai ugyanis sokrétűen diagnosztizálnak, egészét tekintve többszörösen beágyazó jellegű a kötet. Szisztematikusan értesülünk a történelmi előzményekről, a többségi-kisebbségi, politikai-ideológiai interkulturális viszonyok meghatározó szerepéről. Kirajzolódik előttünk a nyelvi és nemzeti identitás összefüggésrendszere; megértjük, hogy az anyanyelv megőrzése, egyáltalán épségének óvása létkérdés az erdélyi magyarság fennmaradásához olyan földön, amelyen ez a nép őshonos. Némethy Kesserű Judith veszi a fáradságot, és az obligát *Előszón* túl igen alapos *Bevezetés*ben kalauzol végig bennünket, korszakról korszakra, a Kárpát-medence kaleidoszkopikus nemzeti, etnikai, többségi-kisebbségi viszo-

nyainak történetén, a középkortól napjainkig. A könyv ismertetésénél kiindulhatunk az ő mondatából: „Végül is, a magyar kisebbségi kérdésnek, vagyis a nyelvi és ezáltal a nemzeti identitás megőrzésének, az a lényege, hogy a kérdés máig megoldatlan.” (46) Leegyszerűsítve azt mondhatom, hogy az általa szerkesztett kötet a most idézett mondat által felvetett kérdésekre igyekszik válaszokat találni: hogy történhetett; hogyan történik ma is; mi a teendő?

Rendkívül hasznos a nyelvtörvények felvonultatása, magyar és román viszonylatban, az időben visszatekintő módon és a jelenben horizontálisan szélesítve, a – bizony, korántsem mellékes, mert úgyszintén felelős – európai uniós kisebbségi és nyelvpolitikát, valamint az anyaországhoz fűződő politikai, kultúrpolitikai viszonyrendszert befoglalóan; és az egészet a közép-kelet-európai nyelvi törvénykezési, nyelvtanítási hagyományok és a többségi-kisebbségi létezés változó viszonytagjainak keretébe állítva, a nemzeti nyelvektől az etnikai-nyelvi konfliktusokig vezető utat felvázolva (Nádor Orsolya). Elmaradhatatlan háttérként alaposan kidolgozott képet kapunk ezekről is: a romániai magyar közoktatás, az oktatás nyelve, az iskolaválasztás többségpolitikai és kisebbségi-családi stratégiája az állami és az egyházi iskolákban, iskolatípusokra, oktatási szintekre, tantervi előírásokra és tankönyvekre (meg ezek reformjaira) kiterjedően; el a tanítás és oktatás nyelveinek, a magyar nyelv és irodalom, az alaptantárgyak, a román nyelv, az idegen nyelv-oktatás, a kisebbségi kétnyelvűség, a tehetséggondozás és itt is a vonatkozó törvények és reformok szövevényes (másképpen nagyon is átlátható) kérdésköréig (Fóris-Ferenczi Rita és Péntek János). Kárpát-medencei összehasonlító kitekintést kapunk a magyar nyelvű oktatás előtt álló kihívásokról, majd izgalmas, kritikusan szemlélt körképet az elszakított területek magyar pártjainak vagyis a romániai RMDSZ és EMNP, a szlovákiai MKP, a kárpátaljai KMKSZ és KMPSZ, az ukránjai UMDSZ és a vajdasági VMSZ kisebbségi oktatáspolitikájáról, a határon túli kisebbségi oktatást segítő magyarországi fejleményekkel kiegészítve (Papp Z. Attila). Releváns az elméletek mozgósítása, és szaktudományosan árnyaltak a definíciók; az utóbbit illetően elsősorban a nyelvvesztés fogalma, egy nyelv veszélyeztetettségének és a veszélyeztetettség fokozatainak meghatározása, mi több, különböző elméleti felfogások szerinti meghatározása (Fazakas Noémi). Rám a döbbenet erejével hatott a két záró fejezet, olyan mai, a szemünk előtt játszódó erdélyi magyar nyelvromlási jelenségekről, melyekre talán az erdélyi magyarok többsége sem figyel fel. Mindkét fejezet alapos felmérésen alapul, tüzetesen adattolt. A romániai magyar audiovizuális nyelvhasználatáról, törvényi környezeti keretben vizsgálva azt tudjuk meg, hogyan hanyatlik a romániai magyar szaknyelvi regiszter, nem kis részben azért, mert forrása a nyelvi torzulások változatos formáihoz vezető fordításnyelv (románról magyarra) (Sárosi-Márdirosz Krisztina). És miközben örülhetünk annak, hogy van Romániában magyar nyelvű elektroni-

kus média, elszomorító mérteket ölt a rádió- és televízióbemondók és tudósítók nyelvhasználatában a kétnyelvűségi helyzetből eredően és a szegényes anyanyelvi felkészültség miatt, a román nyelv hatása – kiejtésben, szó- és mondathangsúlyozásban, toldalékolásban, főnévi esetragtévesztésben, szókincshasználásban, a szórendben, nyelvtani elbizonytalanodásban és így tovább (Zsemlyei Borbála). Azt tekintve, hogy a magyar nyelv erdélybeli túlélésének érdekében mi lenne a teendő, cselekvési elképzeléseket is megfogalmaznak a szerzők (Papp Z. Attila, Fazakas Noémi, Sárosi-Márdirosz Krisztina). Más fejezetekben egyértelműen adódnak a feladatok abból, ahogy a gondokat megfogalmazza a tanulmány írója (Nádor Orsolya, Fóris-Ferenczi Rita és Péntek János).

A *21st Century Hungarian Language Survival in Transylvania* végén, a hátsó borító belső oldalának zsebében öt térkép lapul: „A Kárpát-Pannon-térség etnikai térképe” 1495-re, 1784-re, 1910-re, 1930-ra és 2001-re vonatkozóan. Jó ötlet volt, szemléletes, sokat segít. Kár, hogy nem csatlakozik hozzá, bármilyen röviden, egy elemző fejezet a könyvben. Ennek híján, és egyébként is, egy mondat viszont nagyon hiányzik magukról a térképekről, főleg a mai helyzetet mutatóról: annak jelzése, hogy a térkép léptékét tekintve hol van annak a határa (mekkora magyar lélekszám kell hozzá), hogy legalább egy apró narancssárga (magyar) pötty bekerüljön a halványzöld (román) erdélyi színtengerbe. Ez a kötet angol nyelvű, Amerikában jelent meg. Gyakran kerülhet olyan nem magyar olvasó kezébe, aki egyszerűen kiteríti ezt a 2001-es térképet, és azt kérdezheti bárkitől: „Tessék, csak nézz rá! És mondd meg, mit akarnak a magyarok? Ezt a térképet ők adták ki, ők már csak tudják!” Itt ugyanis a székelyföldi tömbmagyarság látszik, aztán itt-ott egy kevés magyar, azon kívül román kizárólagosság uralkodik. Vagyis az erdélyi szórványmagyarság szinte letöröltetik erről a térképről. Tudom, nem a térkép a hibás, hanem az, aki így – egy egyszerű technikai szempont ignorálásával – olvassa. De miért kellene az olvasóra bízni, hogy ezt a technikai szempontot kitalálja? A rosszindulatú térképolvasó soha nem is akarja ezt kitalálni, soha nem „fair” módon kommentál. Ha lesz a könyvnek újabb kiadása, ez egyetlen mondattal korrigálható. Ahogyan kibővíthető lenne az Appendixben szereplő magyarázó szöszedet is. Olyan tétellel, melynek értelmezését ígéri a könyv, de a szó nem jelenik meg a függelékben („subtractive bilingualism” – 92), vagy még nagyon oda kíváncozna (pl. „linguicism”). Ez a két kritikai észrevétel azonban mit sem von le a *21st Century Hungarian Language Survival in Transylvania* fentebb részletezett és méltányolt értékeiből.

(Helena History Press, Reno, NV USA, 2015)

Péntek Imre

A „daloló kedvű indulástól” a teljességet szólaltató beérkezésig

Ködöböcz Gábor: Kiss Benedek

2010 óta némi módosulások zajlottak és zajlanak a honi művészetekben. Megszűnőben van az az elfogultság, amely az irodalmi életnek csak az egyik feléről vett tudomást. Ha körültekintettünk, többnyire a posztmodernhez közelítő kánon uralta a terepet. A szerzők ösztöndíja, díja, a kritika és a monográfusok figyelme, az idegen nyelvű fordítások „kegyelme” – mind egy irányba húzott. A kilencvenes években azért alakult a Magyar Művészeti Akadémia, hogy valamelyest ellensúlyozza ezt a tendenciát. Ám az állami mecénatúrán kívül nehéz érvényt szerezni a saját elképzeléseknek. A kormányváltás óta a változás nyilvánvaló: az MMA meghatározó elemévé vált a kulturális folyamatoknak. Igaz, megküzdött a szakmai elismerésért, de ma már látható: célját elérte. Korábban háttérbe szorított értékek kaptak fórumot, díjat, elismerést. Homályba húzódott (taszított) életművek jutottak kiemelt figyelemhez, nem utolsósorban elemző, feltáró, kontextusba helyező monográfiához. Az MMA Irodalmi tagozata az utóbbi években jelentette meg Kiss Annáról, Marsall Lászlóról, Ágh Istvánról, Tamás Menyhértről, Temesi Ferencről és másokról szóló köteteket, amelyek a már hetvenes éveikben járó, vagy netán el is hunyt íróknak-költőknek szolgáltatattak elégtételt. Elismerés illeti a kritikusokat is, hisz az ilyen munkákra legalább egy-két évet kell áldozniuk. Köztük van Ködöböcz Gábor is, aki a Babérkoszorú-díjas Kiss Benedek költő oeuvre-jét vette bonckés alá. (A kötet azért is érdekes, mert a Kilencek közül elsőként őt érte az ilyen jellegű megtiszteltetés.)

A szerző bevezetőjében egy kis líratörténeti áttekintést ad: kiemelve az integer lírai személyiség fontosságát. Ahogy írja: „A nyelvben és formában otthonosan lakozni csak az tud, aki idejekorán felismeri a saját növéstervét”. Az „arányt és az irányt”. Figyelmeztet – Petőfi nyomán – a költészet veszélyeire. A kezdő poeta azonban túljut ezen, hogy megvalósítsa hivatását, szövegeiben: „a hagyományos módon felfogott szépséget”. Ködöböcz hűen követi ezt az Isten adta „növéstervet”, mely elvezet Kiss Benedek költészetének kiteljesedéséhez.

Szemügyre veszi a kezdeteket: a szülőföldet, Akasztót és környékét, a Kiskunságot. Bizonyára belejátszott valamilyen titokzatos módon a költői elhivatottságba az is, hogy Akasztó 10 kilométerre esik Kiskőröstől, s akadnak egyéb mágikus egyezések is. Az első jegyek: az otthonosság és a ragaszkodás a gyerekkor vilá-

gához. A korai versmondó sikerek az általános iskolában, amelyek folytatódnak a kalocsai gimnáziumban, a figyelmes tanárok, mind-mind oda vezettek, hogy a diák negyedikes korában megjelent a *Kiskunság* (a *Forrás* elődje) című folyóiratban. Ahogy a kritikus írja: „A költő személyes érintettsége, bölcsőhely általi meghatározottsága, kiskunági beágyazottsága” mélységesen befolyásolta az indulás időszakát. Így jutott el, ilyen előzmények után az ELTE Bölcsészkarának magyar–népművelés szakára – közben belekóstolt a fizikai munka világába is –, hogy tágabb körbe lépve megtapasztalja tehetségének lehetőségeit. Itt találkozott össze társaival, az írogató bölcsészekkel, akik közül az évek alatt kivált az a csoport, amely létrehozta a *Kilencek* költői társaságát, és kiadta az *Elérhetetlen föld* című antológiát 1969-ben.

Ködöböcz elsőrendű feladatának tekinti, milyen csoportosulást, analógiát talál a korábbiakban – a Tizek Társaságát –, amely a hatvanas évek végi nemzedék tagjait minősíti. A Kádár-rezsim nyúlós és iszapszerű diktatúrája csak akadályokat gördített a kibontakozás elé, ezt Ködöböcz is nagyon jól látja. Az írástudói felelősség, az „élére állított vers” méltósága és messze ható ereje Kiss Benedek számvetésében is pontosan érzékelhető: „Az irodalom-politika, a hatalom bármennyire prűszkölt is, megjelent az *Elérhetetlen föld*... Meggyőződésem, hogy a mi önszerveződő, kalózzakciónk nélkül nem lett volna sem *Első ének*, sem *Költők egymás közt*...”

A monográfusíró ezután szemügyre veszi Kiss Benedek produkcióját az *Elérhetetlen föld*ben, és nem csak a maga ítéletét tárja elénk e vizsgálódásában. Hivatkozik Juhász Ferenc, Tornai József meglátásaira is. Tornai például azt írja: „Irodalmunk abba az állapotba jutott, amikor elodázhatatlan föladata a népi műveltség és a magaskultúra elválaszthatatlan egységének megteremtése...Kiss Benedeknek megvan ehhez a költői programja.” Ködöböcz is megerősíti: a költő elrendelése képviselni azt a tradicionális értékvilágot, amely alkotóként útra indította. Kiemeli azt is, hogy korán eljutott a kortárs líra nagyjaihoz, Nagy Lászlóhoz és Juhász Ferenchez. S ez személyes kapcsolatot is jelentett. Nagy László biztatása, hatása juttatta első kötetéhez, a *Gazdátlan évszak*hoz, mely a Móra Kiadónál jelent meg 1970-ben. S még egy lényeges meglátás: feltűnik neki a felnőttben tovább élő gyermekember tisztasága, ami nélkül „létteljességére” törekvő költészet sohasem született volna meg. A „csillag-fegyelmű ének” költője így jutott el az első, legkomolyabb megmérettetéshez.

A kritikus érzékelteti a kort, az irodalmi körülményeket, amikor a *Gazdátlan évszak* napvilágot látott. Kányádi, Kálnoky, Kalász Márton, Marsall László, Pilinszky és más rangos költők kötetei közt bukkant fel Kiss Benedek könyve. S ebben a mezőnyben megállta a helyét. Szakolczay Lajos, Kiss Pintér Imre feltétlenül dicséri, míg Bata Imre némi fenntartásokkal fogadja el, s hitelt ad ennek a megfo-

galmazásnak: „én az vagyok csak, ami ez után jön”. Ezt az ígéletességet szólaltatja meg a Varga Lajos Mártontól vett idézet: „Kiss Benedek képtelen akármilyen elöl is elbújni. Nyitott mindennel szemben. A teljes nyíltság, az igazmondás... szép és fontos verseket teremt.” A kritikus pedig megelégedett az optikával, amivel végigkíséri az életmű szakaszait: az „örök-gyermek” meditációját és a költő-Hamlet kifejezés-módját.

Felhívja a figyelmet, hogy ebben a kötetben „a zenei fogantatású népköltészeti formák vannak túlsúlyban”, s maga a cím is figyelemfelhívó. A „gazdátlanság” a forradalmas tavasz kapcsán kerül címlapra, a szemlélet fókuszába, hogy megfeleljen a maga választotta tradíciónak. A „kagyló-türelmű küzdelem” – ahogy a szerző fogalmazza – megteremtette a daloló kedvű indulás feltételeit, az a bizonyos „gazdaszem” élénk tekintettel felleltározta a neki felkínálkozó hazai világot.

Az eddig jól működő elfogadás, egyértelmű siker a *Békesség nektek, utak* megjelenése után megbicsaklott. A pletyka szerint a második kötet – az a nehéz. Nos, Kiss Benedek esetében mintha bejött volna a babona. Ködöböcz is foglalkozik ezzel a jelenséggel, ahogy írja: „Az üstökösszerű pályakezdés.. az erősnek mondott első kötet nyomán felfokozott érdeklődés, nemegyszer túlzott elvárás övezte a költőt.” A kétarcúság, az egyenetlenség, a disszonancia a tamaskodó, türelmetlen kritikákban hangot kaptak, az elkomorult szemlélet, a negatív töltésű hangütés, az önsíratás mind kifogásolható elemmé vált. A gondolatosság felé való tágulás is lefojtotta a felfelé igyekvő versvilágot. A szerző – némileg egyetértően – Gróh Gáspárt idézi: „Ez a kései és kényszerű társadalmi pubertáskor a legfőbb oka Kiss Benedek... második kötetében annak a spleennek, amelyből jócskán jut a további kötetek alaprétegébe is.” A *Böjti szél* kimagaslik e kötet anyagából, melyről a költő is kimagasló teljesítményként szól. Elsőrendű szempontként hatja át a kötetet az idő, a felgyorsult idő, amivel nem tudunk mit kezdeni. Az egyensúly, a megnyugtató értelem, a biztonság keresése idézi elő azt a bizonyos lefokozottságot. Azonban a költő nem ragad meg a kárhóztató dilemmáknál, a formakeresésekből később is profitált, a depresszív összegzésnek pozitív hozadéka a továbblépésben segítségül is szolgált.

A hetvenes évek végén szüksége is volt erre. A költő látja így egy interjújában: „Azt hiszem, elkerülhetetlen, hogy bevalljam, vagy másfél-két éve alig írtam új verset...Terveim... a műfordítást illetően vannak...” Ám ezek a hangulatok nem hatalmasodnak el rajta, Ködöböcz írja: „Kiss Benedek bármilyen életvonatkozásához is folyamodjon költőként – minden arannyá válik kezében.” A *Szemem parazsa* mellett a visszatérés kötet: a motívikus ismétlődés, a jellegzetes értékjegyek, a kiérlelt metaforák és a megélt szimbolika szinten tartja szövegeit. „Az elégikus hangoltság és a disszonáns létérzékelés” – szintén Ködöböcz leleménye – áthatja Kiss Benedek lírai univerzumát. Ennek a folyamatnak eredményeként – szintén

Ködöböcz fontos felismerése: „Eredendő hajlamaival összhangban Kiss Benedek második magára találása a meditatív-kontemplatív költőeszmény jegyében következett be.” A *Napok és szemek, Március perzselt mezőin, Szűkülő szemmel* ezen elképzelések jegyében szerkesztődtek.

A szerző egyik megfigyelése: a költő művében fontos szerepet töltenek be a ciklusok. Kiss Benedek is szól erről: „Én tudatosan szerkesztem köteteimet...” Így kerül elő a személyes szféra egyik intim rétege, a szerelem, az összetartozás, a hűség. A költő megtalálja azt a hangot, amivel a társhoz való tartozás teljességét, erejét érzékeltetni tudja. Ez a vissza-visszatérő érzelmi hullám később is megjelenik az újabb verstermésben. Ködöböcz érinti a maszkyszerű verseket is, az olyanokat, mint a Brúno-dalok. A szenvedő, igazságkereső lét, „a maszk mögül megszólaló költő a teljességre tekintő szemlélettel, illúziótlan bátorsággal, könnyörtelen őszinteséggel néz szembe a méltatlan törpeség, illetve a fogvacogató szabadság létbeli esélyeivel.”

A szerző – folytatva „élveboncolását” – fontos határhelyezethez érkezik: számot kell adnia arról a poétikai és vilásképi gazdagodásról, amely a kilencvenes években lejajlott. Kiss Benedek kilábalt korábbi válságából, többet publikált, a kötetekben csak műveinek javát, az együvé illő darabokat tette közzé. Mégis, a *Március perzselt mezőin* olyan válogatás, amely egyben erőgyűjtés és számvetés is. Ködöböcz megjegyzi: a költő hajlamos a végső számvetésre, az utolsó stáció depressziójára, „meglepően koravén alkotó képét mutatja.” Kitérés pont is lehet a kötet, melynek ajánlásában a következő olvasható: „Fiataloknak ajánlom ezt a versgyűjteményt, de szeretném hinni, hogy a felnőtt korosztályok lelkiismeretét is meghorzsolhatom, megérinthetem vele.” Az öngyógyítás részét képezték „magyarság-versei”, mint *Az én földem*. „Magyar föld! Suhogó jegenyék ostorhegyét szalagozó szelek hazája! Milyen szépek meggyfa-menyasszonyaid, rózsaszín virágos kajszibarackkoszorúslányaid...” Ágh István, Szokolczay Lajos és Vasy Géza elismerően írnak teljesítményéről, míg Márkus Béla az üzöttség, a lelki kérgesedés jeleit véli felfedezni.

Ködöböcz ezzel vitába száll, az elmarasztalást nem tartja jogosnak. Sokkal inkább Szokolczayval ért egyet, aki szerint a költő egyre inkább a mítoszra épít. A szerző szerint – s ez már a *Szűkülő szemmel* című kötetre vonatkozik – a nagy szimbólumoktól az élet apró csodái felé tájékozódik a költő, a „mikrovilág, a mindennapok világa felé” irányul figyelme.

A gazdagodás része, amit Ködöböcz így fogalmaz meg: „Kiss Benedek ötödik kötete elsősorban és mindenekfölött a hűség apoteózisa”. Ebből az attitűdből bontja ki a továbbiakat, hűség a szülőföldhöz, a múlthoz, a magyarsághoz, a hagyományhoz. Hűség az eszményekhez, önmagához, nemzedékéhez és hitveséhez. A világ örökbefogadása és örök befogadása azt jelenti, hogy a költő az univerzum

polgára, „verseiben a lét kozmoszát éli újra”. A *Szűkülő szemmel* a kettősségek kötete: idill és tragikum, életöröm és elmúlástudat feszülnek egymásnak. A múlt idővel való szembesülés előhívja az ifjúkori pillanatokot, a labdatéri nagy viháncolásokat, vigaszként, megtartó erőként. Itt figyel fel Kődöböcz arra a sajátosságra, amit „Az elégiába oltott dal és a dalba oltott elégia” jellemez. A műfajképző elem az évszakokkal függ össze, azoknak lecsapódása. Kitér arra, hogy Kiss Benedek ezúttal is szívesen választja a maszk mögül megszólaló versbeszédet. A Babits-idézés számos ponton érintkezik életformájával, a szőlőhegyi élet nyugalma, az „értékteremtő magány” szemben áll a város zajával, zűrös nyugtalanságával. Az álom és élet jelenségei egymásba csúsznak, s a két szféra – a reális és szürreális – határán imbolygó lélek elveszíti tájékozódását. Kődöböcz itt fogalmazza meg fontos konklúzióit: „Valóság és képzelet, reális és szürreális határát sokszor nehezen tudjuk megvonni, de talán ez nem is szükséges. A verseket olvasva eltűnődhetünk azon, hogy a költői szemléletben mennyire összetartozik mindaz, amit a mindennapok során fragmentumszerűen érzékelünk...”

Így jutunk el 2000-ig, *A havazás mögött* című kötetig. A szerző a 8. kötet kapcsán fogalmazza meg a költői kiteljesedés jelenségeit, a mesterségbeli tapasztalat és létről való tudás évtizedek alatti felhalmozódását. A versben való otthonosság, ez a titka e költői mentalitásnak, amelyet a *Verset írva* című opusz közvetít.

Az éles szemállás jobban észre véteti az életöröm és elmúlás, az idill és tragikum kettősségét. „Spirituális realizmus” – ez a szerző leleménye, melyet a költő szemléletére alkalmaz. Az idővel való szembesülés, az idilli múlt és a homállyal takart jövő összeszikkasztása remek verseket produkál. A kiteljesedés része az is, hogy vallási, metafizikai kérdések kerülnek elő. Ahogy Kődöböcz írja: „a nagy költészetnek úgyszólván nincsenek profán darabjai, annak minden verse szakrális kell, hogy legyen.” A szakrális és a profán együttes jelenléte új minőséget jelent Kiss Benedeknél is, mely a mélység és magasság rétegeit köti össze. Az a bizonyos „keresztyéni” lelki tartalom sokoldalúan jelenik meg ebben a felívelő költészetben. Erről írja Kődöböcz: „Kiss Benedek verseiben megszólaló lírai alany istenléleménye... egyedi, istenképe ezredvégi módon összetett és nyugtalanító.” A lét minőségeinek vibráló egybejátszása – ez az, ami ennek a költészetnek csúcspontját jelenti. S ez a folyamat tovább erősödik az újabb kötetekben.

A szerző a *Nyáresti delírium*, *Októberi tücskök*, *Szomorún és boldogan*, *Apokrif litánia* című köteteket – melyek az ezredforduló után jelentek meg – a kiteljesedés munkáiként értelmezi. A harmóniába olvadó teljesség, az élet szépségének eufóriája hatja át a *Nyáresti delírium* verseit. A monográfia írója különleges „élmény- és érzékenységsformákról” beszél, melyek átfogják ezt a szakralitással érintkező természeti zugot. Vasy Géza is érzékeli ezt a felfokozott állapotot, amikor így ír a címadó versről: „Kiss Benedek 'az elmúlástól tettenérten' az ember számára

felfoghatóan végtelen létének tudásával oldja fel a nyáresti elragadtatást”. A Zen buddhizmus „költői lélegezte” is tovább tágítja ezt a gazdag versvilágot. A szembenézés a teremtettség érzetével azt eredményezi, hogy a költő számtalan pozícióból „szól az Úrhoz”. Rátalál az „Isten csavargója” metaforára, amely találóan fejezi ki a két elem viszonyát. A költőnek sikerült magas rendű költészetté emelnie a borral kapcsolatos élményeit. Ahogy Kődöböcz írja: „Szent György-hegy Kiss Benedek magánmitológiájában az éden hívószava”. A zöld veltelini világa elvarázsol költeményei révén. A sajátos „borapoteózis”, ami a hegy révén előkerül, magyar hungarikum, a pannon szellemiség elválaszthatatlan része. A lírikus jellemzője, hogy közösségi-nemzeti horizontból tekint a jelenre. A költészettelenes tendenciákat tekintve írja a *Sziréna-üvöltésben*: „Az éneket, jaj, emberek, /ne hagyjátok magatokból kiölni!”

József Attila és Ady Endre példája megerősíti a benne élő „etikai fenomént”, s az emberek, „technicizált nyomoroncai az időnek” sem menekülhetnek végzetük elől. Az összetartozás, a hűség és a kölcsönös megértés szép versei születnek ebben a ciklusban, melyeket a költő feleségéhez írt. Az a bensőséges kapcsolat, mely Garai Kátival összefűzi, nemcsak érzelmekről szól, hanem munkáról, értelemről, az írástudó felelősségéről. Az Istennel perlekedő Kiss Benedek sohasem jut el barátja, Utassy József harcos-provokatív ateizmusáig. Sőt, megírja Utassy barátja *Fény a bilincsen* című versének pandanját. (*Vita és bizonyosság*)

A kötet végén a szerző joggal idézi a befejezést sugalló *Könnyű szívvel* című verset: „Dolgaim rendben befejezvék... Szórakozás volt? Munka? Most emlék.”

Sőt, személyes szférákra is kitér, amikor a Királyhágó téren álló lakást és környezetét felidézi. Jól ismeri Kiss Benedek azon szokását, hogy „virrasztó költő”, számára az éjszaka az ihlető környezet.

De a konklúzió túlmegy a személyességen, amikor értékítéletet fogalmaz meg: „Kiss Benedek kristálytiszt, gyönyörű magyarsággal ír...Versvilágában a ki nem mondás, az elhallgatás révén a csönd esztétikája is fontos szerepet játszik...az ő költői mágiája sokak számára az emberség és magyarság példaszerű egységének szakrálisan megélhető rituális alkalma...” Szép és eligazító gondolatok ezek. Hogy a vers „megtartó erejű legyen”.

Kődöböcz Gábor felfedező kedvvel, jelentős felkészültséggel és kiváló értékszemlélettel tett bizonyosságot egy jelentős korpusz, Kiss Benedek költészete mellett. Egy kissé fordítva azon az egyoldalúságon, amiről írásom elején szóltam. Mindig azt szoktam említeni, nem egy kánon van – bármennyire is bizonygatják egyesek – versengő kánonok küzdenek az elfogadtatásért. Ez a monográfia a zajló versengés nagy aduása, példaszerű megvalósítása. Ezért érdemes forgatni, olvasni, idézni.

(MMA, *Közelképek írókról, Budapest, 2014*)

Ködöböcz Gábor

„Amiről nem szabad hallgatni, arról beszélni kell”

Bodor Sarolta – Szíki Károly: Az akasztófa árnyékában. Ítélet Jobb László és társai perében

Bodor Sarolta és Szíki Károly dokumentumdrámája felkavaróan döbbenetes és eszméletlenül tanulságos könyv. Afféle illúziótlanul szókimondó, a megszokott sémákat és üres frázisokat sutba vágó történelmi lecke fiúknak és lányoknak, fiataloknak és öregeknek, kicsiknek és nagyoknak. Rendhagyó olvasmány az emlékezőknek és feledékenyeknek, a múlttal szembenézőknek és az amnéziában szenvedőknek, a bátraknak és gyáváknak, a hűségesekeknek és az árulóknak, a belülről és felülről vezérelt szabadoknak és a csökkent, gúzsba kötött meghasonlottaknak.

A tanulóifjúság kapcsán ide kíváncszó megjegyzés: egyáltalán nem biztos, hogy az egyetemi és középiskolai képzésben a diákok érdemben találkoznak-e 1956-tal. És ha igen, akkor értő, alapos és hiteles képet kapnak-e róla? A tanárok és tanítványok hajlandók és képesek-e az '56-os kihívás szellemi, lelki és erkölcsi mélységeinek vállalására? A katarzist ugyanis nem adják ingyen, ahhoz is erőfeszítésre és bátorságra van szükség. Azért mondom ezt, mert életben maradásunkhoz és nemzeti önbecsülésünkhöz is a 20. századi traumák kapcsán belénk kövesedett vereségtudat, kishitűség és pesszimizmus meghaladásán keresztül vezet az út. Klebelsberg Kunót idézve „az idegen nemzetek négyzetre emelik kiválóságait, mi – magyarok – igyekszünk belőlük gyököt vonni”. Hogy ez hova vezet, Kölcsey Ferenc már 190 éve megírta a *Parainesis*-ben: „Jaj neked! A meg nem hálált örökségen átok fekszik”. Vegyük komolyan az unokaöccsének írt, de az utókornak is szóló figyelmeztetést!

Az indíttatást és alaptörekvést tekintve a jelen kötet is ezt a szellemiséget képviseli. Az abszurd időutazásként aposztrofált dokumentumdráma szerzőpárosa jól tudja, hogy aki írásra adja a fejét, az a közösségi felelősségvállalás alól nem bújhat ki. Miközben persze az írástudóval szembeni legfőbb követelménynek eleget téve kell szolgálnia az igazság szellemét. Mi több, kendőzetlenül ki kell mondania a felismert igazságot. Az *akasztófa árnyékában* két szerzője ezen kritériumoknak maradéktalanul megfelel, szakmailag és morálisan is jól megítélhető, példaszerű munkájuk mögött minden dicséret csak bicegve járhat.

Az immáron tizenkilencedik kötetét jegyző Szíki Károly habitusáról és alapmotiváltságáról szinte mindent elmond a könyv elején olvasható hitvallás: „Fontosnak tartom, hogy beszéljek arról, ami veszélyes”. Óhatatlanul Wittgenstein, illetve Nagy Gáspár egy-egy elhíresült aforizmája ötlük fel bennünk: „Amiről nem

lehet beszélni, arról hallgatni kell” – mondja a német filozófus; „Amiről nem szabad hallgatni, arról beszélni kell” – teszi hozzá Nagy Gáspár Kossuth-díjas költő. Valóban, amiről kvázi veszélyes beszélni, konkrétan és pontosan csak arról érdemes.

A Jobb László és társai perét szakszerű élményszerűséggel és élményszerű szakszerűséggel feldolgozó dokumentumdráma (legalábbis a vádlott elítéltek és a szerzők vonatkozásában) újfent alátámasztja Bibó István igazát, miszerint „demokratának lenni annyi, mint nem félni”. Voltaképpen a drámabeli szereplők példázatos pontossággal képezik le mindennapi kisded játékaink kétosztatú világát: az élőlények és féllőlények minőségi különbségét és fényévnyi távolságát. Habár az élőlény és féllőlény között csak egy fonémányi eltérés van, a magatartás szintjén ég és föld távolságáról van szó. Leginkább talán azért, mert a belső lépték és mérték, vagy ha úgy tetszik az arány, az irány és az erény csak a belső szabadsággal bíró embernek adatik meg. Ezért aztán aki vagy, az együttal jutalom és büntetés is azért, aki vagy.

Szíki Károly és Bodor Sarolta kötete korábbi fontos forrásművekre (1956, *Eger* című film és könyv; *Az 1956-os forradalom és megtorlás Heves megyében*), továbbá a Budapesti Katonai Ügyészség vádiratára és a Budapesti Katonai Bíróság tárgyalási jegyzőkönyvére alapozva készült el. A Jobb László főhadnagy és tizenhárom társa ellen indított bűnügyben megtartott nyilvános tárgyalásra 1957. május 27. és június 7. között került sor Egerben. A 128 tanúval felvonuló megtorló gépezet egyszerre hátborzongató és abszurd, mert drámai színekkel mutatja, hogy a forradalom napjaiban meglévő csodálatos összevonásból hogyan lett rövid idő elteltével megosztottság, széthúzás és árulás. A per vádlottjai (Jobb László, Czaga István, Tompa András, Kádas Géza, Rózsa Kálmán, Bartók László, Mata József, Tormássy Tibor, Soltz József, Mártonfy Dénes, Bitskey Aladár, Faragó Lóránt, Battha András, Bóta József) közül többek neve ismerős lehet az egeri és környékbeli emberek számára. A tanúk listáját szemlélve (Komócsin Mihály, Varga István, Csányi Mihály, Kárpáti Ferenc, Putnoki László, Mikus Gyula, Darida Mihály, Kecső János, Jerszi Béla, Ipacs Géza, Bóta Bernát, Mészáros György) ugyancsak déja vu élményben lehet részünk.

A neveket hallva és olvasva bizonyára sokakban megelevenedik az olykor hallottnak hitt történelem megannyi fekete-fehéren pergő filmkockája. És ennek nyomán a múlttal való szembesülés, a személyes számadás lehetősége és kénysze-re is megkísérthet bennünket. Számomra például a legabszurdabb abszurd, hogy – miközben az oktatásban és a hivatalos közbeszédben a forradalmat ellenforradalomnak mondták – 1989-ig az áldozatok voltak a bűnösök és a bűnösök voltak a hősök. Ilyen aspektusból nézve az 1924-ben Kolozsváron született Jobb László élettörténete – afféle közérdekű magántörténetként – egy kis kristályszemben

tartalmazza 1956 tragédiáját és annak egész drámáját. Minthogy a témaválasztás már önmagában is értékpreferenciákat jelez, a szerzőknek azért is kijár a dicséret, hogy Eger város egykori védelmi parancsnokát helyezték az '56-os tematika fókuszába.

A szerkezetileg két részre tagolt és összesen 157 jelenetből felépülő dokumentumdráma a tér- és idősíkokat montázsszerűen összekapcsoló szinkronicitás elvére épül. Ilyenformán Jobb László Kozma utcai gyűjtőfogházban zajló, testi-lelki kínzásokkal teli vallatása állandó interferenciában és áttűnésben van az Egerben zajló bírósági tárgyalással, valamint a Biszku Béla belügyminiszter környezetében folyó, kegyetlen megtorlást célzó történésekkel.

A főhős Jobb László kényszervallatásán elhangzó tények, nevek, valóságvonatkozások generálják, dinamizálják és strukturálják a drámabeli cselekményt. A sok táblás szimultánt vállaló szerzők részéről nem csekély művészi formátumra, alkotóerőre, rendezői látásmódra és szintézisteremtő képességre volt szükség ahhoz, hogy a káosz helyén rendet, a homály helyén világosságot tudjanak teremteni. S tették mindezt atmoszférikus korfestő tehetséggel, az emléktereket és időromokat újratereztető szuggesztivitással, dicséretre méltóan eleven képi, gondolati és nyelvi erővel.

Olybá tűnik, hogy igen fontos, a maga nemében hiánypótló alkotás született, amely a szerzők egzisztenciális mélységű elkötelezettsége és rokonszenvesen értékörzítő-értékmentő igyekezte révén fokozottan hiteles és becses. Bodor Sarolta és Szíki Károly könyvét jó szívvel ajánlom mindazon olvasók figyelmébe, akik 1956 hagyományát, a történelmi emlékezetet és a múltfeltárást azért tartják fontosnak, mert egy magasabb szellemi-erkölcsi minőségű Magyarországot szeretnének látni ebben a hazában.

(4 pont Nyomda Kft., Eger, 2016)

Máriás József

In vino veritas

*Rácz László – Cs. Varga István: Borkultúra kettős tükörben
„Amit a borról tudni illik” – „Ragyogjon a bordal!”*

Dr. Rácz László, az egi Eszterházy Károly Egyetem tanára és dr. Cs. Varga István irodalomtörténész, az ELTE tanára – a borász szakember és az irodalomtörténész, tudományterületén mindketten kiváló tekintélynek örvendő személyiség – szövetkezett arra, hogy a borászatot művelő vagy csak saját használatra termelők, valamint azt csupán érdeklődéssel szemlélő, bort kedvelő és fogyasztó laikusok számára betekintést nyújtson az ősidők óta meghonosodott borkultúra rejtelmeibe, s annak egy másik kultúraágban, az irodalomban megörökített tükörképébe. A rendkívül igényes, művészi tipográfiai megjelenítésű kötetben ez a szándék vezette a társszerzőket: érlelje meg bennünk, gyöngyözze ki belőlünk az érdeklődést és csodálatot a homo sapiens egyik legrégebbi tevékenysége, a borászat, és az élet csodáit szavakban megörökítő borversek iránt.

A kötet témáját, szakmai és művészi tartalmát méltó kötetet *prof. Kállay Miklós* emeritus professor, a Magyar Bor Akadémia tiszteletbeli elnöke ajánlja az olvasók figyelmébe, sorolja azt „a fontos és időszerű kiadványok” közé.

Rácz László munkája a borkultúra szakmai bemutatását szolgáló kötetrészt: „*Amit a borról tudni kell*”. A kötet hátsó borítóján olvasható sorai kulcsot adnak a tudományos igényű szakmai törekvés megismeréséhez: „A borkultúra az emberiség történetének fontos része; megismertetésének elsődleges célja a szőlőről, a borról és annak készítéséről szóló, az általános műveltséghez kapcsolódó tudás átadása. Életünkben a borkultúra jellem-, tudat- és viselkedésformáló szereppel bír. Több mint húsz éve vállaljuk ezeket az oktatási és nevelési feladatokat a kultúra- és nemzetépítő püspökről, Eszterházy Károlyról elnevezett intézményünkben – az Egri Korona Borházzal együttműködve.”

A szerző a 6000 évre visszatekintő szőlőtermesztés és borkészítés fejlődésének a történetébe, a vele egy időben fejlődő szakmai ismeretek titkaiba avatja be az olvasót, mindabba, amit „az oldatok királyáról” tudnunk kell, tudnunk érdemes, abba az igen összetett folyamatba, amely a munkát, a tudást, az emberi indítást és szándékot egymásba ötvözve teremt új és mind újabb értéket.

Mi is a bor? A különböző nemzeteknél megjelenített liturgikus elnevezései szemléletesen jelzik tudatbeli kivetődését, szakrális jellegét: magyar: *a lélek itala*; latin: *szellemi/lelki ital*; francia: *az örök királyság bora*; angol: *a mi szellemi/lelki italunk*; olasz: *az üdvösség itala*; német: *az üdvösség kelyhe*; holland: *az örök élet itala*; spanyol: *az üdvösség itala*.

A Mit kell tudnunk a szőlőtermesztésről a borkészítés kapcsán? című alfejezet megismertet bennünket azzal, ami a kultúra történeti hátterében szemléletesen jelzi, hogy a szőlőművelő és borkészítő embernek mi mindent kell ismernie, birtokolnia ahhoz, hogy minőségi munkát végezzen, hogy piacképes, márkás terméket állíthasson elő: növénytant, talajtant, biológiát, vegytant, művelési és gépészeti technikát, kereskedelmi ismereteket...

Mindehhez hozzá kell társítanunk azt az érzelmi kötődést, szeretetet, amely nélkül nem képzelhető el az elhivatott szőlész, borász, azt az alázatos empátiát, amellyel a növényben, a borban megnyilvánuló életfolyamatokat éreznie kell. Általános műveltségünk, a honismeretünk gyarapodását is szolgálja a magyarországi borrégiók, az azokra jellemző borfajták megismertetése. A szőlősgazdák, a szőlőhegyi kisparcellákat birtoklóknak, kisebb borospincékkel rendelkezőknek is igen nagy hasznára válik a kötetben található leírások, az ismeretanyag elsajátítása.

Javukra válik a bor sav- és cukortartalmáról, ízvilágáról, aromatartalmáról, érleléséről, a bor harmóniájáról szóló részek megismerése. Elámulhatunk a bor jellegével kapcsolatos szakszavak gazdagságán! Aromás, bársonyos, csendes, elegáns, erőteljes, férfias, fejlett, finom, hosszú, illatos, kemény, kerek, lágy, nehéz, simulékony, nemes, száraz, testes, tüzes, üde... Akárha egy szép költemény minősítő jelzőit olvassánk, megmerítkezve a stílus változatos tündéri világában! Ezúttal a borban megtestesülő univerzumban, amely a különböző technológiai folyamatok – cefrekezelés, préselés, mustkezelés, erjesztés, borfejtés, derítés, szűrés, házasítás... – során alakul, nyeri el végső karakterét, a különböző fehér és vörös fajtákra jellemző, sajátos vonásait.

Amikor ünnepi alkalmakkor, baráti társaságban koccintásra emeljük poharunkat, nem is gondolunk arra, hogy mily összetevők, vegyi folyamatok/kezelések során megy át, amíg asztalunkra kerül, amikor élvezettel fogyasztjuk kedvelt borunkat. Sosem feledhetjük azonban az azzal kapcsolatos aforizmákat, szólásokat.

A szerző a *Könyvek könyvét* idézi: „A bor vidámság és öröm a szívnek, ha kelő időben és megfontoltan isszák. Ha mértéktelenül, szenvedéllyel és mohón isszák, csak keserűség a bor a lélek számára.” Az ősi bölcsesség mellé társítsunk egy kortársi gondolatot is: „a bort csak az érdemli, aki a józanságot is tiszteli.” A borgasztronómia – a borfajták ismerete, a borajánlat, az ételekkel való harmonizáció – maga is önállósult ismerethalmaz, az erről szóló tudnivalók alkalmazása a korszerű, sikeres vendéglátás alapfeltétele.

A kötet – a benne felhalmozott sok-sok ismeretanyag mellett – részletes, mindenre kiterjedő tantervvel példázza azt a sokirányú, egy tanévre, két szemeszterre kidolgozott stúdiumot, melyre a szőlészettel és borászattal foglalkozóknak szükségük van ahhoz, hogy valóban magas szintű, tudományos megalapozású munkát végezhesenek...

A szöveget illusztráló, számos színes képet tartalmazó anyag maga is ismeretterjesztő szereppel bír, személetesebbé teszi, közelebb viszi az olvasót a szakmailag oly alaposággal elénk tárt tudományos ismerethalmazhoz.

„A helynek nemcsak fizikája, hanem metafizikája is van és nemcsak látvány, hanem génusz” – idézi Hamvas Béla szavait, dr. Cs. Varga István a kötet második felének szerzője, aki Utassy Józseftől választotta fél könyvének a címét: **„Ragyogjon a bordal!”** Nem kevesebbre vállalkozott, mint a borászat metafizikájának, génuszának a megjelenítésére szolgáló irodalmi dimenzió csodálatos művészi gyöngyszemeinek csokorba gyűjtésére: „A bor és az irodalom témaköréből szóló sajátos kis antológia, versidézet- és »borvirág-gyűjtemény« jött létre. (...) Hiszem, hogy ez az írásom nemcsak a borról szól, hanem a borívó emberről, a »Jó kedvvel, bőséggel« örömről – a nemzethez tartozás identitásáról –, rólunk, mai magyarokról is.”

Ez a fejezet a bor fogyasztóit szellemi kalandozásra hívja a kultúra – azon belül az irodalom – ösvényeire, a Parnasszus hegyére, a múzsák ihlette alkotók világába, hogy az általuk megrajzolt tükörben vetítse vissza azt a csodálatos érzésvilágot, amely a borban testet ölt, amelyet a fogyasztóban kivált. Mi is a bor? Krúdy: *„aranyszínű nedv”*; Jókai: *„átlátszó arany”*; Mikszáth: *„olvasztott arany”*; Hamvas: *„folyékony szerelem, idill-olaj, spirituális esszencia, meditációs objektum (...) a tisztaság olaja, a mámor olaja (...) cseppfolyós csók”*; Kiss Benedek: *„a Tokaji aszú folyékony aranyrögöként gördülő magyar könny! Istennők, tüzes görög szüzek fűszeres könnye, kit még Zeusz is ünnepekkor emelhet ajkaihoz!”* A kötetben sorjázó idézetek, definíciók sorát hosszan idézhetnénk!

Cs. Varga István lenyűgöző ismeretanyaggal, tájékozottsággal, a költői világ kisugárzását megjelenítő érzékletes stílusban tárja elénk a világ- és magyar irodalom borhoz köthető, az által ihletett gyöngyszemeit – az ókori görög és latin kultúrától a maiakig, Janus Pannoniustól a kortárs magyar költőig, írókig. Útra csábító, vonzó, szellemi kalandozásra szólítva bontja ki a csodát, amit a bor képviselhet érzelmi, lelki életünkben. A fejezet rövidebb-hosszabb kisesszéiben oly „kézvezetői” akadnak, mint Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor..., Kosztolányi szavaival teljesíti ki azt a gondolatot, miszerint „vannak dolgok, melyek a művészetben sokkal világosabban érthetők, mint a tudomány fényében”.

Elgondolkozhatunk azon, hogyan lehetne a bor lényegét, szellemi esszenciáját valamely tudós traktátusban érzékletesebben definiálni annál, amit József Attila nyújt a *Himnusz a borhoz* című költeményében. „Bor, te dús örömelixir, / bor, te táltos rőt pogány, / csók az Élet ajakán, / kedvesemnek várva vitt hír. // Vérem forrjon véled össze, / bor, te férfikor teje, / mindeneknek elseje, / torkom érced hadd füröszse. // Bor, te ünnep ékes gyolcsa, / május hímes köntöse, / víg tüzek víg

kürtöse, / őserők tűz–istenkorcsa. // Bor, ma téged megrabollak, / mellem érted döng s tüzel, / bor, téged vasárnapollak. // Bor, ó égjünk, égjünk együtt el!”

A bor dicsérete nemcsak a műköltészet, a szépirodalom sajátja, a népszokásokban, a népköltészetben is széles körben elterjedt motívumkincsként van jelen. Gondoljunk csak a honszerző vezérek bor- és véráldozatára, a János-áldásra, a hozzá fűződő rigmusokra, az áldomásívásra, a koccintásokkor megjelenített tartalomra, a közmondásokban, szólásokban, adomákban, anekdotákban megörökített, megjelenített, az élettapasztalathoz leszárt népi bölcsességekre, amely oly bőséges tárházából merít Cs. Varga István. Ragadjunk ki belőlük egy példát: a koccintásról szólót: „Általában a koccintás egy-egy kapcsolat része, mely lezár, megerősít egy-egy megállapodást, vagy megalapoz egy együttműködést, adott esetben lezár valami rosszat a múltból, vagy csupán valamilyen szintű alkalmi összetartozást is jelképez.” Idézhetjük a borivók Tízparancsolatát is: „1. Bort soha ne igyál éhgyomorral. 2. Borivás előtt ne egyél édes ételeket. 3. Mindig légy figyelemmel az egyes borfajták hőmérsékletére. 4. Bort mindig megfontoltan, lassan igyál. 5. Apró kortyokban élvezd a bor zamatát. 6. Nemes borokat mindig tisztán igyál, soha ne keverd vízzel. 7. Tarts mértéket a borivásban. 8. Jobban ízlik a bor, ha eszel valami »hozzá illőt«. 9. Szeresd a bort, de légy erősebb nála! 10. Bármikor, mielőtt bort iszol, egy pillanatra gondold arra, hogy mennyi fáradságos, verejtékes munka van egy pohár nedűben.”

Ez a fejezet is kitekintést nyújt, az egri régió mellett elvezet bennünket a tokaji, a badacsonyi, a soproni, a szekszárdi, a somlói borvidékekre, hogy virtuálisan mi is „megkóstolhassuk” azok jellegzetes borfajtáit, amelyek hírt s nevet szereznek a magyar borászatnak. A „borút”, a hozzájuk fűződő hagyományoknak a nemzeti tudatunkat erősítő, mélyítő hatása van, rólunk szól.

Az általános áttekintésekhez olyan írásokat társít, amelyekben egy-egy kiváló, neves alkotó, borkedvelő, bortermelő személyiségnek – Szekfű Gyula, Hamvas Béla, John Paget, Haraszthy Ágoston, Gál Tibor – a szőlőtermesztéshez, bortermeléshez kötődő gondolatairól, műveiről, munkásságáról nyújtanak tájékoztató, elismerést kiváltó ismeretanyagot.

A fejezet háttéranyagát élénk táro adattár, a szakirodalom jegyzéke szemléletesen példázza, milyen bőséges forrásból merített, másfelől az olvasókat, érdeklődőket, szakembereket is hozzásegíti a téma jobb megismeréséhez.

Befejezésül, a sok igaz gondolat közül ragadjunk ki egyet, a borkultúra világhírű egri művelőjének, a már az égi szőlőskertekben munkálkodó Gál Tibornak a szavait: „A jobb életminőséghez a ház és a szép ruha mellett hozzá tartozik a jó bor is.” Egészítsük ki az Egri Korona Borház tulajdonosának, Rácz Józsefnek a jókívánságával: „Legyen mindannyiunk örömforrása a jó magyar borok fogyasztása.”

(Hungarovox Kiadó Budapest, 2016)

Kispál Dániel

„Mindig csak szigetet kerestem”

Vitéz 250 – Vitéz Ferenc válogatott versei

Vitéz 250 címmel jelent meg 2016-ban a Felsőmagyarország Kiadó gondozásában Vitéz Ferenc válogatott verseinek gyűjteménye. A kötet címe játék a számokkal és az évekkel, ugyanis a verseskönyv Vitéz Ferenc írói jubileumának 25. évfordulójára jelent meg, 250 verset tartalmaz, és a versanyag összeállításakor a költő az 50. születésnapját ünnepelte. Ennek a szép pályafutásnak számos kiemelkedő darabja megtalálható a könyvben, a legkorábbi versektől kezdve a legérettebb munkáig. Sőt, olyan verseket is olvashatunk benne, amelyek eddig kötetben nem jelentek meg.

A *Lázadó galamb* versei az induló költő útkeresési gondolatait tárják eléink, többnyire letisztult költeményekben, amelyek egyszerű és mégis komplex, sokszor népies motívumokból táplálkoznak. A versek a lírai én rezignált lelkiállapotából indulnak ki, majd abba is térnek vissza, de úgy, hogy mindeközben ki-kitekintenek a világba, keresik annak értelmét, összehasonlítják a természeti tájat az ember belső tájaival. Számos visszatérő motívummal találkozhatunk már ezekben a korai munkákban is. Ilyen például a szabadság, a különféle természeti képek, az elmagányosodott élet képei. Mindezt végigkíséri az, hogy a lírai én folytonosan keserű, kételkedő hangon fordul magába, ez azonban mégsem jelenti azt, hogy a versek lemondásba hajlanának. Tapogatózások ezek az alkotások, kísérletek arra, hogy az éppen ébredő költő a líra nyelvén próbálja megismerni az őt körülvevő világot, érzéseket.

Számos vers olvasható a kötetben, amelyek hexameteres formában íródtak. A *Hexameterek szarvasra és lányra*, a *Hexameterek egy álomra* és a *Hexameterek lakótelepen* címet viselő munkák lüktető, ritmusos alkotások, elgondolkodtató képekkel és tartalmakkal. A *Hexameterek szarvasra és lányra* néhány sora Radnóti idézi meg, az ő versvilágából kiindulva építi fel saját világát („Nézd, a szememben hajnalodik már, s szép szemed őriz / minden reggelt harmatozó ragyogással a nyárban.”). A *Hexameterek egy álomra* nagyon komplex, összetett képi világgal rendelkező líra, szimbólummá gyúrja a környezeti képeket, sötét és komor, mégis könnyed és vágyakkal teli tónusát adja két szerelmes test érintkezésének („Rád kiterítve a testem: csókol, szép ravatal vagy, / s meztelenül viseled csúf terhed, szárnyaszegetten.”). Nem csak ebben a versben jelennek meg a szerelemmel és a testi érintkezéssel szemben a komor, néhol már-már gótikus jegyek. Vitéz Ferenc számos alkotásában ambivalens jelentéseket fedezhetünk fel, ha a lírai én megszólítottja valamely szeretett személy. Szeretetteljes a megszólítás, de ebben a szeretetteljességben mégis van némi keserűség. A lírai én mindvégig távolságot akar tartani. Ha egy kicsit is közeledik, rögtön visszahőköl, mert félelem támad benne, mintha a folyamatos közeledést és a végtelen teljességet/beteljesülést valamiféle közelgő katasztrófa indukáló tényezőjeként tételeznék fel.

A *Beszédgyakorlatok* versei a nyelvvel való játék példázatai. A szövegek helyenként humorral oldják fel a komoly, erőteljes magánhangzók által okozott akusztikai élményt („Bamba bűn borong Babits, / bús, baráttalan bolondja / bámul a kába éjszakába; / ám hiába – nem rebeg át a csáb / a habkeblű bárányának / bazsalygón barna tomporába.”). Néhol pedig a rím veszi át az irányítást, s válik a szöveg fő szervezőerejévé.

Mindenképpen említésre méltók a kötetben szereplő haikuk is, amelyeket két csoportra oszthatunk. Egyes haikuk pontosan igazodnak a japán versforma letisztult, pontos tartalmi világához. Vitéz Ferenc kiindul egy gondolatból, és ezt az egyetlen gondolatot bontja ki a rövid formában, nincsenek elkalandozások, nyomatékosítások, költői eszközök. Ebben az esetben a jelentés adja magát, az értelmező számára nem nyújt mankót a befogadás aktusában („Verebünk ugrál. / Csak egy lépés kellene / a boldogsághoz.”). A másik csoportba azok a háromsorosok tartoznak, amelyek kissé eltávolodnak az ázsiai hagyományoktól, annak helyébe pedig az európai kultúrkör mély és tárgyias gondolatiságát lebbentik fel. Vaskosabb, többretegű szemantikai univerzumukat filozófiai-erkölcsi megállapítások, sejtések bővítik, amelyek sokkal inkább kijelölik az értelmezés medrét, mint az előbbi csoport (A semmi: nem szép. / Haldokló ragyogása / csak a vágynak van.”).

Vitéz István költészetének egyik fő erénye, hogy lírájában nagy mélységgel képes reflektálni a művészet más területeire, képes párbeszédet folytatni más művészeti alkotásokkal (*Absztraktok* című kötet, *Festett karnevál* stb.). A versek világát megismerve az olvasó látatlanban is megkonstruálja magában a verset fogantató alkotások tartalmi és formai elemeit, és vágyat érez arra, hogy a két alkotást térben és időben egyszer együtt is értelmezhesse.

Ahogy lineáris rendben haladunk a versek olvasásával, egyre összetettebb és érettebb költői világ bontakozik ki előttünk. A versek központi motívumává válik az emlékezés, amely nem lesz sem idilli és könnyed, sem pedig komor és nehézkes. A fiatalkori versekben felsejlő ambivalens viszonyulás és beállítódás jelenik meg ezekben a művekben is, azonban itt már jóval kiforrottabban. A versek formailag és tartalmilag sokszínűbbek, az értelmezési lehetőségek kitágulnak. Erőteljesen jelenvalóvá válik a gondolatiság, szikár, pontos képek váltják egymást a különböző sorokban, valamint létösszegző motívikával is találkozhatunk. A kötetbe eddig nem került versek között is érdekességekre akadhatunk. Ezen művek közül az egyik legerősebb alkotásnak a *Misztérium* című verset tartom, amely Potyók Tamás képeinek indíttatására íródott. A *Misztérium* egyfajta ars poetica is lehetne, hiszen kiválóan magában hordozza mindazokat a tartalmi elemeket, amelyek megmutatják Vitéz Ferenc líravilágának esszenciáját („Mindig csak szigetet kerestem, [...] / ahonnan jól látni a hullámokat”).

Vitéz Ferenc költészetének legjellegzetesebb vonásai, költői hangjának alakulása, verseinek formai és tartalmi alakulástörténete, sokszínűsége egyaránt nyomon követhető ebben a kiválóan szerkesztett kötetben.

(*Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2016*)

Kiss Dávid

A „törekeny szál a mindenséghez” vallomásai

Vitéz Ferenc: Rácsok és virágok. Versek Bényi Árpád grafikáival

Mindannyiunk életében – akik megkezdjük spirituális utazásunkat önmagunktól a mindenség megértése felé – elérkeznek olyan pillanatok, mikor a hétköznapok állandósuló ritmusából időszakosan kilépve, mintegy külső szemlélőként nézünk végig saját magunkon és a minket körülvevő világon. Ezek a kitekintések kegyelmi állapotot jelentenek, melyekben a teremtettség egészen új formákban mutatkozhat meg. Ha mindez az ihletettségi állapotával párosul, akkor a művészet által a kitekintésben szerzett léttapasztalatok megoszthatóvá, mások számára is hozzáférhetővé, megélhetővé válnak. Véleményem szerint Vitéz Ferenc *Rácsok és virágok* című kötetének darabjai ilyen kitekintések, és az abból született élmények eredményei, melyeket – az irodalom újrateremtő erejének hála – mi is olvashatunk.

Az első verssel (*Égtájak*) mi is behelyeződünk ennek a szemlélődésnek az alap helyzetébe, mi magunknak is kijelölünk egy helyet ebben a világban: „Nyugati szél és / keleti erő, / északi csöndhöz / déli eső.” A költővel együtt teremtünk kapcsolatot a földi szféra és az égi között: „Kezem a naphoz, talpam a mélyhez”. Ezek a sorok akár Weöres Sándor szállóigévé vált rigmusát is élénk idézhetik: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra. Itt is a materiális és a szakrális tapasztalatok kettősége jelenik meg, melyek között, mint egy összekötő kapocs: az ember áll.

Vitéz Ferenc kötetében is ez a versek célja, már ha lehet egyáltalán célt sejteni az irodalmi művek mögött. De ha célja nem is, önmagában rejlő lehetősége mindenképpen az ezeknek a verseknek, hogy megmutassa ennek a végtelenségig tágított univerzumnak néhány darabkáját, annak az univerzumnak a részeit, melyben Isten, ember, természet, szent és profán folyamatosan egymásba fordul, egymást feltételezi.

A versek – témájukból és természetükből fakadóan – nagyon személyes hangvételűek, ám néhol a költő az objektív líra eszközein keresztül jeleníti meg a versben önmagát, olyan hangsúlyt adva a kötet néhány versének, mely ilyen erővel talán csak Nemes Nagy Ágnes lírájában mutatkozik meg.

Éppen ezért számos olyan – a természet anyagaiból és elemeiből építkező – képpel, szimbólummal találkozhatunk, melyek átszövik irodalmunknak ezt a szegletét. Azok a versek, melyek az élet tökéletlensége miatt érzett kiszolgáltatottság, a teremtettség alázata, és az isten-keresés kétségbeesettsége hangján szólalnak

meg, gyakran hagyatkoznak ugyanazokra a képekre. Ilyen az *Égig érő fa* című vers is, melynek zárósorai híven tükrözik a most leírtakat: „Azt hiszem, mindig csak a fa lettem volna, / az égig érő, / hogy összekössem a földdel / a végtelent.”

A kötet verseit Bényi Árpád grafikai keretezik, s bár a grafikákhoz nem értek, a képekről mégis a nyers erő és a kimunkált, a gondosan alkotó kéz általi finom vonalvezetés egysége tükröződik, hol harmonikusan illeszkedve, hol pedig diszharmonikusan elütve a kötet darabjaitól. Ez az egymásra játszás, a kép és a szöveg párbeszéde még érdekesebbé teszi a kötetet, a szavak keltette audiovizuális világ mellé egy konkrétabb vizualitást teremt, így tágítva és árnyalva tovább a versek által generált atmoszférát

A kötet címadása is ebben a tematikus kontextusban nyeri el értelmét: a mindenség, a felső teremtő erő felé törekvő lélek számára az élet mulandósága és emberi mivolta folytán börtön, mely rácsaival visszatartja, korlátozza a kereső tudatot, ám a rácsokon keresztül mégis a virágokra, a szépségre és a kegyelmi ajándékokra látni, ami sokféle alakban megmutatkozhat, önmagunkban éppúgy, mint a másik emberben vagy a természetben. És végső soron ezek a szépségek maradnak, minden más elhomályosul, ahogy azt a kötet záró darabjában is olvashatjuk: „Nincs más, csak meghajolni égnek, / kapaszkodni szárába virágnak. / Bár testük is felsebzi ujjam, / megszeretnek. S rendületlen állnak.”

Vitéz Ferenc versei tehát vallomások. A vers az embert a mindenséghez kötő törékeny szál, ebbe a törékeny szálba kapaszkodik az író, és a kötet darabjait olvasva nekünk is ezek a szövegek jelentik a kapaszkodót: a világmindenséget és benne önmagát megérteni vágyó embernek az élet viszontagságossága közepette csakis a kegyelem ajándékai maradnak állandók.

Aki nyitott az ilyen költészetre, az képes lesz Vitéz Ferenc verseivel párbeszédet folytatni, és a költővel együtt járni ezt a spirituális utat.

(Magánkiadás, Debrecen, 2016)

Kühne Katalin

Őseid áldása kísér

(Buda Ferencnek)

szomorú fűzfád rád borul
lecsüngő levele susog
gyökereidből újra élsz
többé nem bánthat fagy és szél

barkái hajadra szállnak
anyácskád simogat lágyan
rendületlen ős-hitedet
erődöt a földből vetted

őseid áldása kísér
'mikor beköszönt az ínség
árnyékuk enyhet ad neked
reményt hoznak átölelnek

tanya-hazád futóhomok
pusztába kiáltó gondok
otthontalanul nyomorgók
várják vigasztaló szavad

koponyád csontod kőkemény
szívedben lüktet forró vér
hűséged virágot fakaszt
ébressz fel hangodat hallasd

Ikon-arcod felfénylik

(Pilinszky János emlékezete)

Pokloknak hetedik körében
alkottál gyönyörű egészet.
Korlátok között zsolozsmáztál,

kétéltű szörnnnyel hadakoztál.
Madarak vérzik be a mennyet,
hold süt sötét temetőkertben.

Jégüres csillagok kopognak,
elhagyatottan felzokognak.
Rongyaidból félig kitakarva,

megbélyegezve, kiátkozva,
senkiföldjén fonnyadt virágot
láttál, vad, rettenetes álmot.

Haldoklóknak tűznehéz ingét
viselted, érezted föld ízét
ínyedben, erdők avarjában,

halott édesanyád hajában.
Bárány voltál, érted jöttek.
Véred hullott a vesztőhelyen,

világod hóba, fagyba dermed,
cserbenhagy már tulajdon tested.
Elmerül arcod, szemed, lelked.

Egyetlen szavaddal felemelsz,
két szemed gurul, mint két kavics.
Hajad, ikon-arcod felfénylik,

égi kegyelmed megkapod mégis.
Hófehér krátered megvakít,
angyalszárnyad végső útra hív.

Lassú tánc

lassú táncos párok
forgolódnak lányok
szerelmes legénnyel
büszkén ropják szépen

dobognak lábaik
hegedű brácsa sír
szomorú nóta szól
könnyező akkordról

öregapó szeme
múlton elmerengve
párját simogatja
csendben csitítgatja

most szívesen járná
újra azt a régít
szerelmét várná
kedvesét kin égi

fényesség ragyog ma
mint ott fiatalon
abban a pajtában
húszéves korában

*

húszéves korában
abban a pajtában
mint ott fiatalon
fényesség ragyog ma

kedvesén ki égi
szerelmét várná
újra azt a régít
most szívesen járná

csendben csitítgatja
párját simogatja
múlton elmerengve
öregapó szeme

könnyező akkordról
szomorú nóta szól
hegedű brácsa sír
dobognak lábaik

büszkén ropják szépen
szerelmes legénnyel
forgolódnak lányok
lassú táncos párok

Kántás Balázs

Az 1956-os forradalom és szabadságharc a mindennapok szemszögéből

Benyomások A Forradalom! – 24 megtalált történet című dokumentumkötetről (Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Majtényi György – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba)

Érdekes és különleges, mondhatni szokatlan dokumentumkötetet publikált a Magyar Nemzeti Levéltár és a Libri Kiadó közösen az 1956-os forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulójára az MNL három történész-levéltárosa, Mikó Zsuzsanna, Majtényi György és Szabó Csaba által sajtó alá rendezve. A kötet egyszerre felel meg a tudományos forráskiadás kritériumainak, hiszen kísérőtanulmány és komoly jegyzet-apparátus társul hozzá, és hozza közelebb a XX. század eme fontos és drámai történelmi eseményét akár a laikus, mindenkori olvasóhoz.

A vállalkozásban részt vevő három történész-levéltáros arra törekedett, hogy az eddigi tendenciákkal ellentétben, vagy legalábbis ezekkel párhuzamosan, amelyek '56-ot főként a XX. századi magyar politika- és hadtörténet meghatározó eseményeként értékelték, hogy a politikatörténeti szempontból is kétségtelenül jelentős eseménysorozatot a mindennapok emberének perspektívájából (pontosabban a mindennapok eltérő nézőpontokat képviselő szereplőinek számos lehetséges perspektívájából) mutassa meg. A dokumentumválogatás 24 olyan *megtalált történetet* ad közre, melyek a forradalom és szabadságharc napjai, valamint az azt követő megtorlás eseményeit nem a politikai döntéshozók, hanem az egyszerű emberek nézőpontjából mutatják meg, sokkal árnyaltabban és sokszínűbben, miként tette azt a Kádár-korszak egyértelműen a diktatúra érdekeit kiszolgáló, a forradalmat befeketíteni próbáló, ideológiától terhelt történetírása, vagy mint az kiolvasható a rendszerváltás után keletkezett immár objektivitásra törekvő, de alapvetően mégiscsak a politikumra fókuszáló értelmezésekből.

A 24 dokumentumközlés egyúttal az 1950-es évek magyar társadalmának is a keresztmetszetét igyekszik nyújtani, ugyanis a teljesség igényével olvashatjuk/tekinthetjük meg egy negyedikes gimnazista naplóleveleit a forradalomról, egy egyetemista lány naplójegyzeteit, egy kecskeméti levéltáros rajzos naplóját, egy Amerikába emigrált magyar reflexióit a forradalom eseményeiről, egy pécsi általános iskolai tanárnő naplóbejegyzéseit, egy akkoriban titkos naplót vezető kamasz fiú naplóját és immár öregemberként ehhez fűzött kommentárját, egy akkori kisgyermekes édesanya visszaemlékezéseit, egy akkor tízéves kislány emlékeit a forradalomról, egy mecseki szabadságharcos forradalmár visszaemlékezését, egy, a forradalom után a megtorlás ke-

retében bebörtönzött tanár memoárját, egy felíráskészítő kisiparos versét, egy akkor induló, fiatal költő reménykedő politikai verseit, a korabeli fiatal karcagi technikus verseit, egy gimnazista lány házi feladatként írott verseit, amiért később börtönbüntetésre ítélték, a szegedi városi tanács egyik tagjának verseit, egy állásából elbocsátott, később bebörtönzött tanár verseit, egy Corvin közti felkelő verseit, ugyancsak egy versei miatt börtönbüntetésre és vagyyonelkobzásra ítélt gimnazista fiú lírai alkotásait, egy kiskunfélegyházi diák politikai röplapjait, egy Budapestre költözött fiatalember röplapjait, valamint egy munkástanács-vezető politikai tartalmú falfeliratait.

A dokumentumválogatás egyes *történetei*, egyenként sajtó alá rendezett tételei műfajilag is meglehetősen változatos képet mutatnak. Csak úgy megjelenik közöttük a napló, a korabeli feljegyzés és az utólag lejegyzett visszaemlékezés, memoár, mint a sokkal inkább a szépirodalom, mintsem a történelmi források körébe utalható műfaj, a (jelen esetben persze politikai tartalmú) vers, vagy akár a történelmi forrásként is igen érdekes kézzel rajzolt és írt röpcédula, politikai gúnyrajz vagy akár a politikai ellenállás sajátos formájaként megjelenő falfirka. Mind az egyes történetek szereplőinek változatos társadalmi helyzete, mind e műfaji gazdagság rámutat, milyen sok platformon és formában jelentkezett 1956-ban az elnyomó politikai rendszerrel szembeni ellenállás, és mennyire összekovácsolta a szabadságvágy az egész korabeli magyar társadalmat. A kötetben közölt dokumentumokból kitűnik, milyen nagymértékű volt az egyébként viszonylag kis létszámban az utcákon harcoló forradalmárok társadalmi elfogadottsága és támogatottsága, és ha mást nem, de hallgatólagosan az egész magyar társadalmat az elnyomó kommunista rendszertől való megszabadulás reményének érzése hatotta át 1956 októberében és novemberében. Persze tudjuk jól, hogy az állampárt a forradalmat és szabadságharcot hathatós szovjet katonai segítséggel vérbe fojtotta, utána pedig alattomos megtorlás, a reformer Nagy Imre és társainak koncepciók pere és kivégzése, majd végül több mint harminc évig fennálló, a Rákosi-rendszerrel persze sokkal emberségesebb, folyamatosan puhuló, ám mégiscsak diktatórikus államberendezkedés következett az 1990-es rendszerváltozásig, a forradalom és azok közben átélt hétköznapi történetek azonban jóval túlmutatnak az 1956 őszen és a néhány hét alatt végbemenő eseményeken. A forradalom adott esetben évtizedekre meghatározta egyének, sőt, akár egész családok életét és sorsát. Gondoljunk csak arra, hogy még az 1970-80-as években is megbélyegzettként, másodrendű állampolgárként kellett, hogy éljenek azok az emberek, akik valamilyen módon részt vettek a forradalomban, vagy legalábbis a benne való részvétellel vádolták meg őket korábban, ez a stigma pedig egy életen át elkísérte őket. A Kádár-rendszer a forradalomról és szabadságharcról való nyílt beszédet sem engedte meg még évtizedekkel később sem, de nem engedte azt sem, hogy a társadalom megfélemedkezzen róla – főleg azoknak nem bocsátott meg, akik részt vettek benne, vagy legalábbis megvádolhatók voltak a részvétellel. 1956 mindezzel együtt visszavonhatatlanul beleégett a magyar nép és társadalom kollektív emlékezetébe, és talán csak most,

a 2010-es évekre, hatvan évvel az események után jutottunk el oda, hogy a szabadságharcról ne csak valamiféle fekete-fehér, sematikus képünk legyen, amely valamely politikai ideológiának akarva-akaratlanul megfelel, hanem azt mint történelmi eseményt a maga komplexitásában lássuk, mind politikatörténeti, mind társadalomtörténeti, mind pedig eszmetörténeti szempontból. *A Forradalom! – 24 megtalált történet* című forráskiadás ehhez az árnyalt, többretű történelemértelmezéshez járul hozzá, hogy annak láthassuk az 1956-os forradalmat és szabadságharcot, ami valóban volt: a szabadságért folytatott küzdelemnek, melynek ugyan kétségtelenül nagy politikatörténeti jelentősége volt, de a mindennapok kisemberei kezdték el, vívták meg, és áldozták benne életüket a társadalom egésze által vágyott szabadságért, és nem csupán a mindenkori politikai döntéshozók, de bizony elsősorban a mindennapok magyar kisemberei számára határozta meg a következő harminc-egynéhány év alakulását.

A köztölt, olykor facsimile képekkel és egyéb korabeli fényképekkel együtt publikált források mellett minden esetben ott szerepel röviden és lényegre törően az adott dokumentum által hordozott történet főszereplőjének életrajza is. Így kétségtelenül bepillantást nyerünk a szereplők forradalom utáni sorsának alakulásába is, amely talán még érdekesebb, mint az, hogy élte meg X vagy Y az utcai harcok néhány hetét vidéken vagy a fővárosban. 1956 nem csupán egyetlen adott, izolált esemény, hanem egy történelmi korszak kezdete, és egy egész társadalom későbbi sorsának meghatározója volt, utóélete pedig akár tetszik, akár nem, de napjainkig eltart, öröksége napjainkban is velünk él. Miként azt egyébként a sajtó alá rendezők a forráskiadvány bevezető tanulmányában is hangsúlyozzák, a sors igen furcsa fintora, hogy a 24 megtalált történet dokumentumainak némelyike éppen a forradalmat követő megtorlás iratai között maradt fenn, archiválásának célja éppen az volt, hogy valakinek a fennálló politikai rendszer által feltételezett bűneire rámutasson, ehhez képest a demokrácia idején való napvilágra kerülése által éppen hogy rehabilitálja és felmenti az elnyomás ellen szót emelő vagy akár fegyvert fogó egyént a diktatórikus rendszer által a fejére olvasott bűnök alól, hétköznapi hőssé avatva. A dokumentumkötet tehát nem csupán az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeinek megismerését segíti, hanem áttételesen ugyan, de rámutat a forradalom után kialakult és több mint harminc éven át fennállt Kádár-rendszer jellegzetességeire és árnyoldalaira is, továbbá arra, hogy az autoriter rezsim mennyire nem volt képes soha elfelejteni, hogy teljességgel totalitárius elődjét, a Rákosi-rendszert, mellyel egyébként deklaráltan nem vállalt jogfolytonosságot, 1956-ban a magyar nép megpróbálta fegyverrel megdönteni.

Ha tüzetesebben megnézzük a kötetet sajtó alá rendező történész-levéltárosok eddigi tudományos tevékenységét, motivációjuk, miszerint nem csupán magát a forradalmat, de annak utóhatásait, az 1956 és 1990 között fennálló rendszert is igyekeznek bemutatni a dokumentumköteten keresztül, egészen nyilvánvalóvá válik. Mikó Zsuzsanna maga mögött tudhat egy Káli Csabával közösen jegyzett dokumentumkötetet

(*Dokumentumok Zala megye történetéből 1944–1947*), mely a kommunista rendszer második világháború utáni megszilárdulását mutatja be egy adott megyére lebontva, frissen, a jelen dokumentumválogatással együtt megjelent monográfiája (*A terror hét-köznapjai – A kádári megtorlás, 1956–1963*) pedig a forradalom után kialakuló Kádár-rendszer könyörtelen bosszúját mutatja be a szabadságharc résztvevőin a pártállam igazságszolgáltatása által levezényelt koncepciós perek mechanizmusának elemzésén keresztül, mint a kommunista rendszer igazságszolgáltatásának elmélyült kutatója. Az alapvetően egyháztörténész Szabó Csaba mintegy fél tucat könyvet, egy monográfiát és számos forráskiadványt publikált a kommunista rendszer a magyarországi egyházak, főként a katolikus egyház felett gyakorolt elnyomásáról (ezek közül tán a legfontosabbak: *Egyházügyi hangulat-jelentések 1951, 1953; A Grósz-per előkészítése 1951; A Grósz-per; A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években; Törésvonalak: apácasorsok a kommunizmusban*). Majtényi György pedig, bár munkássága a kisebbségkutatásra is kiterjed, ugyancsak három monográfiát írt a Kádár-korszak társadalomtörténetéről, a társadalom mesterséges, felülről irányított átrendezéséről és a kommunista pártelit működéséről (*A tudomány lajtorjája: „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon 1945 után; K-vonal: Uralmi elit és luxus a szocializmusban; Vezércsel: Kádár János mindennapjai*). A *Forradalom! – 24 megtalált történet* című dokumentumgyűjteményt sajtó alá rendező, a kommunista diktatúra anatómiáját tüzetesen ismerő három történész távlati célja és demokratikus elköteleződése tehát nyilvánvaló, céljukat pedig el is érik, hiszen a könyv valóban túlmutat 1956 október–novemberének néhány hetén. A forráskiadvány egy harminc-egynéhány éves korszak árnyoldalainak társadalomtörténeti lenyomata, melynek kezdetét datálhatjuk 1956. október 23-ára, de az aznap kezdődött események következményei sokkal hosszabb távúak voltak, s egészen a mai napig hatnak.

A múlt és a jelen közti folytonosságot jelzi az is, hogy a 24 megtalált történet változatos társadalmi háttérből kikerült szereplői közül néhány személy még ma is él, és nem vagy nem csupán korbeli naplót, de napjainkban íródott visszaemlékezést bocsátott a forráskiadók rendelkezésére. Az 1956-os forradalom és szabadságharc lassan utolsó élő tanúi szólalnak meg a kötet némelyik oldalán, éreztetve a mindenkori olvasóval, hogy '56 nem csupán a történelem, a hagyomány és a kollektív kulturális emlékezet része, hanem ugyanúgy a miénk, a saját nemzeti és történelmi identitásunk része, a jelen pedig nem érthető meg, csak és kizárólag a múlt segítségével. 26 évvel a rendszerváltás után, illetve kerekén 60 évvel a forradalom és szabadságharc után pedig egy múltbéli totalitárius rendszer elleni felkelés történeti forrásait olvasva a mindenkori befogadó talán odáig is eljuthat, hogy képes legyen értékelni a jelent, a persze korántsem tökéletes, de 1990-re mégiscsak kivívott és kétségtelenül létező magyar demokráciát.

(*Budapest, Libri Kiadó-Magyar Nemzeti Levéltár, 2016*)

Erdődi Gábor

Szepesi Dóra: Pirosmadár

A közelmúltban (2016 őszén) jelent meg Szepesi Dóra *Pirosmadár* című verseskötete. Már a cím is mesés verseket sugall, a költő saját egyéni festményborítója ezt még meg is erősíti. Csupán a kötet vége felé következik a címadó pirosmadár motívuma. A szerző saját bevallása szerint ez a Kex együttes slágere volt.

Itt a számomra egyik legszebb, legkedvesebb, olasz tárgyú versében jön elő e mesés hangzású motívum, a kötet 44. oldalán, a *Madonna della sedia (Ülő Madonna)* címűben:

„Közel van egymáshoz a két arc,
egy piros madár szárnyai.
Köztük az ég teste.
Tüzes fészket tépi röpkéje
szó nem éri, oly finom –
madártávlatból ég a tarló,
áldott a föld
és porlandó.”

Az egész Szepesi Dóra-kötet égies-légies röpké képi szárnyalása kiérezhető e „madártávlatos” (szerelmes?) arcról szóló (szálló?) költeményből. Itt is árulkodik magáról, hogy költőnk többműfajú szerző – festő is! Erről hoz hírt a *Havazás* című verse is, mindjárt a legelején:

„Akvarell, lazúrosan. / Kútbanéző fejek. / Hat
asszony lehet. / A kristályok egymásra dőlve,
mint szavaim. / Fehér. Poroszkék, ultramarin,
meg rózsaszín, / bár nincs is ott, csak érzed. /

Áldozat. Jegesen csikorgó, szinte forró. / Egy
csöpp vérszag. / Akvarell, lazúrosan.”

Megjegyzem – bár helyspórolásból is jelent meg ily metszetekkel, cezúrásan e kötet, illik is hozzá – Dóra versei egyébként is a japán haikuk éles síkváltásaira, metszeteire hajaznak, rövidségükkel, szemléletmódjukkal is.

Tanúsíthatom, Szepesi Dóra festményei is ilyen szabad asszociációsak, némelyek szerint ilyen „puzzle”-mód kirakójátékszerűen építkezve. Színezetük pedig ténylegesen akvarelles. Másfelől meseiek e költemények, inkább a kékmadármesére emlékeztetnek.

Például a borítón is találókérdés-szerűen keresni kell a pirosmadarat! Ilyen nonfiguratív varázslat ez.

A versei is nagy, képről képre ugráló fantáziát mutatnak – itt például az egyszerű hókristályhoz asszociált színek, gondolatok, érzések szinte szürreális asszociációkon keresztül valósul meg.

Kiugró közülük is, számomra legalább is, e két motívum – „Áldozat” és „Egy / csöpp vérszag.” / Én, magam részéről, itt Jézusra asszociálok” – de ez szubjektív, szabadon meghagyott.

Mindenesetre e vers után a kötetben úgysis a *Karácsony* című következik:

Meghökkentően szürreális és a „*bársony*” jelzővel tapinthatóan érzékletes a tipikus Szepesi Dóra-i sűrítés, verskezdet:

„Az Örökkévaló bársony éjein / Fürtökben lógnak
mélyeim.”

A versben még ilyen képsorok szerepelnek:

„S a tőkék közt a lelkiismeret
borostyán dongója zizeg.”

Ez szinte Oszip Mandelstam-ian modern! Ugyanakkor az egészet belengi, enyhíti a Szepesi Dórát oly jellemző játékoság:

„szüretel az Örökkévaló. Ez aszúnak,
ez seprűnek való.”
(A gondolat tragikus, ám enyhíti a játékos rím.)

Az intim szerelmi kapcsolatot is így érzékíti Dóra Karácsony című verse:

„Téli lélek vagyok. / Fagyok. / A kályhádba
belebújok. / Ott lángolok, ott lobogok, /
A hamuból szárnyra kapok / Aztán megint nálad
vagyok.”

Ez – meglátásom szerint – a gyermeki látásmód, gyermeki mondóka, kiszámolás játékok nyelvezete, mely felnőttkorra megőrzött képesség Szepesi Dóránál. (19. old.) Ezt a benyomást erősíti a saját maga által adott másik ilyen verscím is, a *Játék* című (12. old.):

„Vagyok. / Vagyok kő, növény, állat, híres ember,
szám. / Nem nagy szám. / Fekvő nyolcas,
végtelen.”

Versei – mint látjuk – röviddek, tömörek, csattanóra épülők.

Hosszú téli (nyári) esteken mi is ezt játszottuk – Híres ember, híres állat...

Kötetének cikluscímei is árulkodóak:

1. Kicsoda-micsoda
2. Ima amore
3. Gyerekjáték
4. Műfordítások
5. Prózák, prózaversek

A 4. rész tehát néhány műfordítását tartalmazza – egy Shakespeare (a 18.), egy Keats-szonett. E Keats is – Szepesi Dórára jellemzően – a Keatsnél ritka, viszonylag vidámabb, legalább is derűsebb művek közé tartozik *A szöcskéhez és a tücsökhöz* című szonett. Az ötödik rész, a *Prózák, prózaversek* is nyelvi játékoktól zsúfoltak és egyúttal nagyon szellemesek. (A *Morfológia és Morbológia* címek is hordozzák ezt.)

Visszatérnék verseihez. Legszebb, legkiemelkedőbb, legérettebb versének a szintén olasz témájú *Primavéra* címűt tartom (46. old.).

Primavéra

Add nekem a ruhádat, Flóra!

Csak egy éjszakára.

Belém szeretett a délnyugati szél, és magával vinne.

Zephürosz, zsenge zöld és alvó piros.

Add a ruhád, Flóra! Primavéra! nekem illik, hozzám illik!

Vadcseresznye, barackszín szirmok, selyemfüvek.

Tetszik a sok kis gomb, szem, kapocs, fátyol, fodor,

Csengettyű és harangjáték.

Csak egyetlen éjszakára, míg megforgat a szél!

Hallod? Már zenél! Add a ruhádat, mert visz a szél!

Visszakapod hajnalra, Primavera!...

De meglehet, hogy többé már le nem veszem

mert örökre így szeret szerelmesem.”

Ez a költő vallomása szerint nem Botticellit, hanem a pompeji freskókat idézi.

Gyönyörű e költeményben a hangszerelés, a hangok, szavak és érzelmek skálája, többek között íme:

„Zephürosz, zsengezöld és alvó piros.”

Vagy a hiányos párbeszéd (csak az egyik fél beszél) följajzottsága és ugyanakkor bensősége. Egyszóval – bele lehet szeretni Szepesi Dóra kötetébe, világába!

(*Napkút Kiadó, Budapest, 2016*)

Ispánovics Csapó Julianna

Egy rendhagyó monográfia eredményei

Borsa Gedeon: Andreas Hess

A magyar könyv- és művelődéstörténet klasszikusának, az Országos Széchényi Könyvtár bibliothecarius emeritusának a 90. születésnapját egy rendhagyó monográfia közreadása tette emlékezetesebbé.

Az Andreas Hess működését tárgyaló „műhelyforgács” tematikáját művelődéstörténetünk fontos dátuma aktualizálja. Ötszáznegyven esztendeje, 1473. június 5-én fejezte be Andreas Hess Budán az első magyarországi ősnymtatvány, a *Chronica Hungarorum* nyomtatását. A témáról Fitz József tudós könyvtárigazgató 1932-es monográfiája óta nem jelent meg hasonló összefoglaló.

Borsa Gedeon kéziratát 2008-ban zárja le. Összegezi, kiegészíti, és több vonatkozásban újragondolja a témához kapcsolódó korábbi megállapításait. Könyvét rendhagyó monográfiaként („műhelyforgácsként”) jellemzi. A műfaj újragondolásának, a műfaji határok fellazításának az oka: több kérdés vár még tisztázásra, s ez a fejezetcímek végi kérdőjelekből is kiderül.

A bevezető fejezet: kontextus, az európai nyomdászat kialakulásának gazdasági feltételei, moztatórugója egyrészt a mezőgazdasági technológia megújulása (nehézeke, hármás nyomás, lófogat), másrészt a munkamegosztás (kézművesség, kereskedelem) kialakulása a feudalizmus idején. Az írásbeliség egyre fontosabbá válik. A gazdasági fejlődés a kultúra és a művészeti élet fellendülését (reneszánsz) vonja maga után, s ennek egyenes arányú velejárója az egyházi és világi könyvigény megnövekedése.

Borsa szerint a nyomdászat korai megjelenése Magyarországon „nem bizonyult megalapozottnak”, noha a *Chronica Hungarorum* megjelenésével Magyarország több fejlettebb európai államot is megelőzött. A tipográfia honi megjelenése nem véletlen, Corvin Mátyás ország- és kultúrafejlesztő törekvései, a humanizmus, a reneszánsz művészet és tudomány „importálása”, a királyi könyvtár szisztematikus, szakszerű fejlesztése és használata akkoriban releváns alapnak tűnik a nyomdászat meghonosításához, még akkor is, ha a magyar uralkodó szívéhez és szépérzékéhez közelebb állt a kéziratos kódexek külleme.

Andreas Hess biográfiai identifikációja, mivel konkrét adatok eddig még nem kerültek elő, izgalmas szakirodalmi nyomozás, hipotézisalkotás eredménye lehet csak. A név bizonytalan írásmódja többféle eredeztetést valószínűsít, ezért Borsa a nyomdász mesterség elsajátításának a színhelyét is körbejárja. Fitz nyomán feltételezi, hogy Hess valamelyik német főpap kíséretében érkezhetett Rómába, ebből eredően klerikusként ismerte meg és sajátította el a mesterséget.

Andreas Hess a *Chronica* ajánlását László óbudai prépostnak címezte. Borsa cáfolja azt a Wallaszky-féle elképzelést, miszerint Geréb László lett volna a budai prépost akkoriban. A prépost kilétét Fraknói Vilmosnak sikerült meghatározni, nevét (Karái/Kárai László) Ballagi Aladár pontosította. Kárai Lászlóról számos levéltári adat maradt fenn, jelzi Borsa, de ezek semmiféle közvetlen kapcsolatban sem állnak a könyvnyomtatással.

Andreas Hesst az 1471 januárjának végétől március elejéig Rómában tartózkodó magyar királyi követ, Kárai László hívja Budára, hogy ott gyakorolja mesterségét. A római mecénási források lassú elapadása bírhatta rá a német tipográfust arra, hogy a sanyarú magyarországi körülmények okán nem túl reális gazdasági vállalkozásba fogjon. Borsa szerint Kárai nyilván mecénási támogatással kecsegtette.

Borsa forrásai között, az első magyarországi nyomda történetének a minél teljesebb megrajzolása során, a magyar könyvtörténeti munkák és a *Chronica* ajánlásának a szövege mellett Hess két budai nyomtatványa is szerepel. A nyomtatványok elemzése során megfogalmazódik a feltételezés, miszerint Hess betűi nagy valószínűséggel római eredetűek, a latin nyelvű egyházi szövegeket az ókori klaszszikusok műveinek a kinyomtatására használt betűkkel készítette. Borsa szerint a német nyomdász eljárása igénytelenségről vall, másrészt „a nyomdászat legelső korszakában az átlagtól nem elütő jelenség” (39). A betűkészlet eredetével foglalkozó szakirodalmat összegezve és továbbgondolva Borsa megállapítja, Hess budai betűi esetenként igencsak hasonlítanak a római Lauer-féle műhely típusaira. A budai műhely nem egységes rajzolatú és méretű betűi, a betűöntés munkafolyamatának bonyolultsága arra utalnak, Andreas Hess nem foglalkozhatott betűöntéssel, készletét, öntvényeit Rómában állíthatta össze. A nyomtatványokat jellemző csökkenő sormagasság és betűméret kiváló támpont az egyes Hess-nyomtatványok korának a megállapításához. A nyomtatás során a betűk újracsiszolása szükséges, s így minél később készült a nyomtatvány, annál kisebb a betűk mérete. A budai nyomda jellemzése során fontos kérdés: hány sajtója lehetett a tulajdonosnak? Borsa igazolja Fitz meglátását, Hess egyetlen kis alakú sajtóval dolgozott, amelyen fél íves papírra lehetett csak egyszerre nyomtatni, ezért kiadványai laponként készültek. Mindehhez egy szerény betűkészlet állhatott a rendelkezésére, összhangban a korabeli Európával, ahol a nyomdászoknak nem volt túl nagy betűigényük. A budai nyomda munkájának gazdaságosságát tehát nemcsak a kisméretű sajtó, hanem a Fitz szerint 1750 betűből és írásjelből álló betűkészlet szűkös mivolta, a betűmennyiség is gátolta.

A német nyomdász kilétének megállapítása, pontosítása, a budai nyomda esz-közlétének rekonstruálást követően Borsa részletes vizsgálat tárgyává teszi Hess nyomtatványait. Elsőként az 1473-ban nyomtatott *Chronica Hungarorumot* (*Budai Krónikát*), majd a *Basiliust*, s nem utolsósorban az Andreas Hessnek tulajdonított

ősnyomtatványokat. A kiadástörténeti szintézist, újragondolást, a szerző kilétének, az egyes krónikacsaládoknak, szövegtípusoknak a kutatását többnyire egy alapos szövegelemzés teszi teljessé. A magyarok történetét közlő *Budai Krónika* mibenlétét illetően kiemeli, „a *Chronica* több, eredetileg önálló történeti mű összeolvasztása útján jött létre” (64). A *Basilius* Nagy Szent Vazulnak (Basilius Magnus), a keleti szerzetesség atyjának a fiatalokhoz szóló „tanulásmódszertani” görög nyelvű írása, amelynek budai kiadása, noha igénytelenebbnek néz ki, ugyanazokkal az öntött betűkkel készült, mint a *Chronica*. A Hessnek tulajdonított kiadványok között van misekönyv, krónika, törvénykönyv, a magyar trón öröklését rögzítő szerződés, történeti munka, egyházi könyv, plakát. Esetenként részletesen foglalkozik az adott nyomtatvány budai eredetének cáfolattörténetével.

A kötet fontos adatközlő egysége a Hess-féle nyomtatványok fennmaradt példányainak a számbavétele, leírása, a lelőhely közlése. A *Chronicáról* megtudhatjuk, hogy egy-egy példány érhető el a bécsi székhelyű Osztrák Nemzeti Könyvtárban, a lipcsei Egyetemi Könyvtárban, a budapesti Egyetemi Könyvtárban, a római Corsini Könyvtárban, a prágai Egyetemi Könyvtárban, a budapesti OSZK-ban, a párizsi Nemzeti Könyvtárban, a krakkói Chartorisky Könyvtárban, a szentpétervári Orosz Nemzeti Könyvtárban és egy amerikai magángyűjtőnél. A *Chronica* ma ismert tíz példány mellett Borsa adatolja az elveszett braunsbergi példányt és a kizárt példányokat. A *Basilius*nak mindössze három példány maradt fenn (Bécs, Salzburg, Eichstätt), melyekről ugyancsak a lehető legteljesebb leírás olvasható Borsa könyvében.

A Hess-féle nyomtatványok kötését vizsgálva Borsa valószínűsíti, hogy az a néhány eredeti kötés, ami elérhető, esetleg Hess budai műhelyében készült. A budai nyomdában használt papír származását, mennyiségét, beszerzésének módját illetően Borsa körültekintő nyomozást folytat. Feltételezése szerint Hess külföldről, talán a Velence környéki malmokból rendelte a szükséges nyersanyagot nagyobb mennyiségben. A papírgazdaságra utaló jeleket mind a szakirodalom, mind a kiadványok szedéstükre megerősíti, akárcsak azt a tényt, hogy a korabeli Magyarországon a legnagyobb papírfogyasztó a királyi kancellária lehetett. A *Chronica* és a *Basilius* fennmaradt példányainak összehasonlítása a Hinman-colator segítségével igen eredményes, számol be a vállalkozásról Borsa Gedeon. A szedésbeli eltérések nyomdai változatokat eredményeztek, a nehezen datálható és személyhez nem köthető szövegjavítások, elírások kéziratromlást, szövegvariánsokat.

A nyomtatványok beható vizsgálatát követően a monográfia szerzője visszanyarodik a nyomdalapító személyéhez. Vajon tényleg Kárai László-e a budai műhely létrehozója, amint azt a kötet bevezető fejezetei jelezni látszottak? Borsa meglátása szerint Kárai szerepe nem egyértelműsíthető, különösen, ha a nyomda tartós működésének, fennmaradásának a módozatairól, esélyeiről van szó. Noha a szakirodalom a műhelyalapítást csak vele és Andreas Hess-szel hozza összefüggésbe „észlelhető

a szakírók között némi eltolódás: hol inkább Hess vállalkozó kedve, hol meg Kárai mecénási szerepe nyer kidomborítást, hol pedig mind a kettő. Azonban éppen az egyetlen közvetlen forrás, a *Chronica* ajánlása egyes fordulatainak elemzése minden esetben ellentmondásos helyzethez vezet. Ha ugyanis Kárai viselte a vállalkozás minden költségét, akkor nem lett volna szabad Hessnek »sokáig töprengeni«, hogy kinek is ajánlja első kiadványát, ha pedig Hess önálló vállalkozása lett volna, úgy miért írta Kárainál, hogy »nála nélkül befejezni sem tudta volna munkáját« (179). Borsa a budai ősnymoda feltételezett alapítójaként megjelenő Mátyás királyt is demisztifikálja. A kultúrhéroszi szerepbe foglalt uralkodóban elsősorban uralkodót lát, aki felismeri ugyan a nyomdászat jelentőségét (lásd a bécsi császár ellen készített propagandaplakátokat), de nem lát benne és a könyvtár intézményében többet, mint a származása okozta komplexumát helyrebillentő reprezentációs eszközt, ami kulturális hozadékan túl elsősorban méltóságot és hatalmat sugároz. Borsa másik perdöntő érve: Andreas Hess a *Chronica* ajánlásában meg sem kísérli felkelteni a történelemkedvelő király érdeklődését. A Kárai László és Mátyás király nyomdalapítói szerepét megingató fejezeteket egy olyan „műhelyforgács” követi, amelyben a szerző a *Chronica* első ajánlásának a címettségét igyekszik kikövetkeztetni. Borsa bizonyítottan látja, hogy az ajánlás utolsó lapjait a kiadvány végének elkészülte idején nyomtatták, s valószínűleg egy jelentős személyhez szólhatott. Az első ajánlás megsemmisítése jelentős költségekkel és többletmunkával járhatott. A magyar történelem kontextusában vizsgálódva Borsa Gedeon az 1472 augusztusában elhunyt közismert humanistában és diplomatában, Vitéz Jánosban, Mátyás egykori nevelőjében és rokonában látja meg azt a mecénást, aki körülményei folytán (bibliofília, egyetemalapítás, a csillagászat támogatása, kegyvesztettség) beilleszthető a könyvészeti oknyomozásba. Miután eltávolítja a kegyvesztett Vitéznek szóló ajánlást, írja meg Hess a Kárainak szóló „pót”-ajánlást, aki Vitéz megbízásából utazik Rómába, hogy egyebek mellett nyomdászt hívjon Magyarországra.

Borsa Gedeon egy izgalmas „nyomozás” formájában gondolja újra a felvetett téma magyar és nemzetközi szakirodalmát, az egyes források megállapításait, hipotéziseit, gördülékenyen alkalmazza a nyomdásztörténeti kutatás módszertanát¹, s egy minél pontosabb, minél teljesebb kép megrajzolására törekszik, így lesz a „forgácsokból” több mint pusztán szintézis: körültekintő, kritikus hangvételű, műfajmegújító monográfia.

(*Argumentum Kiadó, Budapest, 2013*)

¹ Az egykorú, hiteles, írásos dokumentumok vizsgálata, a tárgyalt nyomda kiadványegyettesének elemzése, a korabeli nyomdászgyakorlat áttekintése, figyelembe vétele.

Madarász Imre

Bal bel és kül

Simon István: Balegyenes. Az MSZMP és az eurokommunizmus-kérdés

Változnak az idők, és megváltoztatnak mindent. A rendszerváltozás előtt, a pártállami korszakban az eurokommunizmus olyan eretnekségnek és tabutémának számított, hogy a Spanyol Kommunista Párt főtitkárának, Santiago Carillónak *Az „eurokommunizmus” és az állam* című, 1977-ben megjelent könyvét a kádári Magyarországon csak úgy merték kinyomtatni, hogy a magyar fordításnak sem megnevezett kiadója, sem ISBN-száma nem volt, évszámot sem tüntettek fel rajta, vagyis „hivatalosan” úgyszólván nem is létezett, terjesztését pedig az „illetékes elvtársak” szűk és zárt körére korlátozták abszolúte bizalmasan, akárcsak a titkos dokumentumokét (azóta antikváriumokban jókora szerencsével lelhető fel). Mára viszont az egykor pikáns téma annyira elveszítette időszerűségét, vonzerejét, érdekességét, hogy Simon István *Balegyenes. Az MSZMP és az eurokommunizmus-kérdés* című monográfiáját csak egyetlen budapesti könyvesboltban lehet megvásárolni.

Mintha maga a szerző is bizonytalan lenne célközönségét illetően. Miközben lábjegyzetekben tájékoztat arról, ki volt Hruscsov, Brezsnyev, Kádár, Togliatti, Aczél, Reagan, Horn Gyula stb. – mely információkra inkább csak középiskolai diákoknak van szüksége –, evidensnek veszi, hogy olvasói tudják, mit jelentettek a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években olyan szavak, mint revizionizmus, pluralizmus, akcióegység, internacionalizmus...

Más belső ellentmondások is akadnak a műben. Az alcímbeli eurokommunizmus európai dimenziói helyett a vizsgálódás szinte kizárólag az olasz és a magyar „testvérpárt” kapcsolataira szűkül. Ez főleg azért sajnálatos, mert az eurokommunizmus ideológiájának legnyíltabb, legteljesebb, legszisztematikusabb kifejtését Carillo fentebb említett értekezése adta, melynek elemzése – vagy akár ismertetése – hiányzik a dolgozattól. Így aztán az is csak esetlegesen, töredékesen derül ki, egyáltalán mi és miért számított elhajlásnak, az igaz (értsd szovjet) útról való letérésnek az eurokommunizmusban.

Maradva még a címnél: aki a „balegyenes” olvastán (netán Lovas István „jobbegyenesekre”, „jobbcsapottjaira” asszociálván) valami szenvedélyes írásművet vár, nagyot csalódik. Simon Istvánt mintha rabul ejtette volna az általa szorgalmasan-alaposan tanulmányozott állampárti dokumentumok stílusa: a tárgyalás eléggé unalmas. A pártközi megbeszélések „diplomatikus” bemutatásánál vélhetőleg izgalmasabb lett volna a korabeli olasz baloldali elméleti viták, politikai bírálatok, sajtócsaták fel-

idézése, avagy éppenséggel azoké a pártbeli konfliktusoké, melyeknek során például az „eurokommunista” – máig aktív magyar kapcsolatokat ápoló – Federigo Argentierit az állítólag toleráns és pluralista berlingueri Olasz Kommunista Párt égisze alatt elbocsátották a Gramsci Intézettől pártszerűtlenség miatt. Maga Enrico Berlinguer is megért-megérdemelt volna egy teljesebb és kritikaibb portrét: fénykorában a szabadság szellemét képviselte a „nemzetközi munkásmozgalomban”, ma ellenben egykor csodált erényei – köztük a polgári demokrácia normáinak részleges elfogadása – erkölcsi és jogi minimumnak tűnnek, vagyis a legendás OKP-vezérnek a nyugat-európai politikai kommunizmus vezéralakjának ikonját olyannyira elhomályosította az időmúlás, hogy letisztításra, sőt újrarajzolásra vár. Teljességgel kimaradt az áttekintésből az Olasz Kommunista Pártnak mint leninista-kommunista pártnak a megszűnése, helyesebben kettészakadása és átalakulása inkább szociálliberális, mint hagyományos értelemben vett szociáldemokrata párttá, és mindennek hatása a közben monopolhatalmát elveszített magyarországi párttestvére.

Lennének itt pedig érdekes adalékok: például két korábbi olasz köztársasági elnökről, Sandro Pertiniről és Giorgio Napolitanóról, akik „előkorukban” kevésbé helyeselték a liberalizációt, a „távol(odás) Moszkvától” programját. De ez kevés. Több eleven történelem kellett volna, kevesebb holt dokumentum, több figyelem a megírásakor, vagy alaposabb olasz nyelvi lektor, figyelmesebb kontrollszerkesztő – s egy szakmáját értő tördelőszerkesztő sem ártott volna.

(Lucidus Kiadó, Budapest, 2016)

Strandi pillanatkép, 1975. Filc, papír. 96 x 226 mm. J.j.l.

Oláh András

Az akácok fia

Budaházi István: Az utolsó évszak hangjai

Borongós számvetésként hat *Budaházi István* legújabb verseskötönyve. Már a cím (*Az utolsó évszak hangjai*) is erről árulkodik, de az egybegyűjtött írások tematikus elrendezése, hangulata, s a két cikluscím is ráerősít a feltételezésre. „*Miért is voltál a világon?*” – kérdez vissza a hátsó borítón lapuló költemény záró sorában a költő, s a kötetbe sodort írások (régebbiek és újak) voltaképpen erre a kérdésre igyekeznek választ adni. A fülszöveg utolsó mondatával pedig egyenesen arra utal a szerző, hogy költői pályáját ezzel a gyűjteménnyel lezártnak tekinti.

A versek áttekintését követően az olvasóban óhatatlanul valami fojtó szomorúság támad, és keresi-kutatja, hogy miből, honnan fakad ez a mérhetetlen keserűség és fájdalom. Honnan ez a mindent feladni készülő makacs elhatározás? Mi indokolja? Mi kell ahhoz, hogy egy költő ilyen végérvényesnek és megmásíthatatlannak tűnő kijelentést tegyen?

A kötet írásai egyértelmű és világos utalásokat tartalmaznak erre vonatkozóan is. A két ciklus egymásra épülő versei voltaképpen a veszteségeket gyűjtik egybe. Még a gyermekkor emlékeit felkutatató művek is e csoportba tartoznak, hiszen már az a gyermekkor sincs, csak a halványuló tudatban létezik: „*Az emlékek fehér falára / kivetítéd a gyermekkorod. / Mikor még a fakardod / s a lányok babái törtek, / a tavaszra jött a nyár, / s nem tudtad, hogy mi is a halál.*” (Nem tudtad). Vége a boldog, gondtalan világnak – az egyetlennek talán, amikor valóban szabadnak érezhette magát a költő, s amikor még esélye volt egy derűsebb életre: „*Még talpad alatt voltak / a gyalogutak, / még sírtak hozzád a / rongybabákkal játszó, / meg-rángatott copfú leányok. / Még fakarddal viaskodó / vitéz voltál, / körbenyírt csikó-hajjal / napraforgókórón lovagoltál. /... / Még legkisebb királyfi voltál.*” (Még nem röppentett).

A legkisebb királyfi azonban a mesék gyönyöre helyett egy pusztító és bántó valóságba csöppent. A megmaradáshoz az életét és otthonát jelentő Szatmár-vidék és a nyírségi homok megtartó ereje kevés. Jönnek a forgószelek, az egyre taszítóbb állapotok, s a remény egyre fogy. Mára már csak a múltba kapaszkodás jelent némi menedéket: „*Az akácok fia vagyok, / gyökér fogja a homokot.*” (Akácok). Ragaszkodása ehhez a földhöz, ehhez a tájhoz, a lelkében őrzött kötődésekhez mérhetetlen. Gondolatban újra és újra végigjárja, végigpásztázza az imádott vidéket: „*végimentél a leghosszabb / földúton, gyalogúton, és kóstoltál / az arcodba vastag homokot hozó / tölcséres forgószelet.*” (Madárszárnyú ének).

De a világ megmérgeződött. A gyermekkor tisztasága már csak emlék. A költő, aki a térség számtalan kistelepülését bejárta (dolgozott népművelőként, könyvtárosként, szállításvezetőként, pedagógusként és újságíróként is), visszatekintve az elmúlt időkre, csak a keserűség hangján tud szólni: „*Amikor volt minden egyszerű. / A Nap kelt, fényével átölelt, / a magból kikelt a fű, / s kenyeret vágott a kés. / Mosolygott a feléd nyújtott kéz. / Most elfogyott kenyér helyett / kövel dobál a kéz, / kenyér helyett szívbe fut a kés.*” (Elfogyott).

S hiába próbálta a régi öregektől tanult erkölcsi mércék szerint élni az életét („*a bábeli hangzavarban / te csak emberül szólj.*” [Szólj emberül]), a megváltozott világgal szemben tehetetlennek bizonyult. Előbb a Kádár-rendszer látszatszabadsága nyomorította („*Itt még rendesen kocsmázni / sem lehetett. / Szaglászók szimatolták / minden lépésedet. / Itt még a csend is / megfigyelt, / mikor moccansz, s miként / vétkezel.*” [Megfigyelés]), majd a rendszerváltás után kialakuló sajátos rablóvilág tölti el borongással és bosszúsággal: „*Másé lett: a rét, a legelő, az erdő, / s a maradékot is kerítők / kerítik alattomba. / Már nem jár haza: a konda, a csorda. / Csak égi nyáj legelész fölöttünk.*” (Falu volt, falué volt).

A remélt és vágyott szabadság helyett a puha diktatúrát az újgazdagok (vagy nagyon is régiek?) diktálta másállapot váltotta fel, ahol a költő csöppet sem tudja otthon érezni magát: „*Szakad / szádról a Dal fájdalmas-szigorral, / diófa-keményen a Hang, / figyelmezőn, e széttört világban, / hol a vastag-zsebűek pénzzel / mérik magukhoz a Hazát.*” (Cserepekből a világot). Úgy érzi, kilopták alóla a hazát.

Az ezredforduló utáni első évben keletkezett verse a teljes kisemmizettségről és tehetetlenségről árulkodik. A harsánykodók mindent elvittek, és már a hite is romokban: „*...mire elértem / az ötvenedik évem, / már nem volt kenyerem, / amivel visszadobhattam / volna / a kődobálókat*” (Békével jöttem). S akik a kapaszkodót jelentették, a szerethető múltat – már halottak: „*Most már enyémebb lett ez a föld. / Benne nyugszik apám és anyám.*” (Enyémebb lett). S a veszteségek csak szaporodnak. Távoznak a barátok, a szerelmek is: „*egyre jönnek / a szárnyas angyalok, / s visznek tőled, tőled / visznek hozzád forrt / barátot, s hogy súlyosabb / legyen a hiányod / elveszítet: / a szülőket, a szeretőket*” (Ballagva lassan).

A teljesen kifosztott, magára maradó költő már csupán az emlékeinek él. Csak a temető jelenti a kapaszkodót, mert minden, ami szép és szerethető volt, odaszugorodott, s ott húzódik meg a hantok között: „*Nem tudom, van-e ott / mennyei kórus? / S kihez tartoznak / az altok? / Most itt a temetőben / csak csend van. // Sehol egy kórus.*” (Nincsen már). Csöndes magányban telnek napjai („*Élek csendben, szinte / észrevétlen*” [Szél jár erre]). Visszatérően megjelenő félelmek kísérik és kísértik: „*Az úton gyakran visszanezlek. / Félek, hogy a farkasok / utolérnek.*” (Az utolsó évszak).

A versek jelentenek még némi menedéket számára, de igazi örömet már az alko-

tásban sem talál. „*Most, hogy újra játszol a szavakkal, / s veled kiszámolt az idő, / a múltba futsz, emlék-bújócskázol, / mielőtt végleg eldől, hogy ki / játszik tovább, s mikor lesz ipiapacs*” – írja rezignált beletörődéssel a *Bújócska* című versben.

Ez a beletörődés azonban teljesen beszűkíti az életterét. „*Nem akarod, mégis tudod: / hozzád már nem jön / senki, de Senki.*” – állapítja meg keserűen (Már nem jön). A sors, az Isteni rendelés látszólag türelmes elfogadása fogalmazódik meg a *Ki fog engem* című vers alábbi soraiban: „*ki fog engem, ki fog engem / megsiratni /.../ anyám nincsen, párom sincsen, / ráborul hát az Úr Isten.*”. Ugyanakkor a szavak mögül mégis kiérződik az a fájdalom, hogy – számot vetve helyzetével – azt kell látnia: az emberekre már nem igazán számíthat.

Komor hangulatú versgyűjtemény *Budaházi István* kötete. S csak remélni tudjuk, hogy a költő túl tud lépni ezen a borongáson, ezen a magába forduló, mindent feladni készülő állapoton, és értelmet, örömet talál még az alkotásban.

(*Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár – Nyíregyháza, 2015*)

Villamoson, 1975. Filc, papír. 223 x 95 mm. J.j.l.

Véghelyi Balázs

A szépség ünnepe

Tóth Sándor: *Fény- és lombohullámok*

Fény- és lombohullámok: az élet ritmusa, hívőknek mennyei üzenet, művészeknek ihletforrás. És könyvcímnek is találó. „*Szubjektív a hullámozás, objektív a mérték: emocionális élet, kozmikus rend...*” – írja a szerző: Tóth Sándor költő, műfordító, publicista, rádiós szerkesztő-műsorvezető, egyetemi tanár. Sokoldalú alkotó, ahogy sokszínű új könyve is, amely esszéket, jegyzeteket, kritikákat, tudósításokat, riportokat, interjúkat és vegyes műfajú írásokat tartalmaz. S hogy mi minden foglalkoztatja az író? „*Egy arc felvillanása a műben, valamely korszak személyes élményben, beszélgetés tükrében történelem, történelmi kincsek, néprajz, vallás (ökumené), pedagógia értékeinek felmutatása mindig izgatott. Bennük folyton dédelgetett vágyaim, álmaim öltének testet.*” A kötet minden darabja megélt és átgondolt. Képekben, asszociációkban és kulturális utalásokban egyaránt gazdag. Az írások rövidke, nyelvük és szerkezetük feszes, de nem szikár. Személyes élmények és tényszerű adatok egyensúlyára törekszik. Arról ír, ami foglalkoztatja, azzal készít interjút, aki érdekli, akit becsül. „*Ebben a világképben minden mindennel összeér, egymást erősíti; a legegyszerűbb tárgy is önmagán túlmutató jelentéssel bír*” – írja Gy. Szabó András, hozzátéve: „*A kötet írásait a személyes hang hozza közelségbe. Ennek a személyes hangnak köszönheti a könyv a stílusát, az olvasmányosságát.*”

Valóban: a személyesség hitele és az asszociációs készség teszi értékkessé ezeket az írásokat – és még valami: a tárgyi tudás és a rendkívüli kíváncsiság. Tóth Sándor irodalmi, történelmi, teológiai, néprajzi, képzőművészeti és zenei műveltsége tiszteletet érdemel, de érdeklődik a természettudományok, főleg a biológia és a földrajz iránt. Különösen foglalkoztatják őt a kövek, magát gyakran „kőmániásnak” nevezi.

A kötet írásainak jelentős része vallási témájú. A teológiát is végzett szerző szentek életét és mának szóló üzenetét világítja meg, keresztény szellemű és bibliai ihletésű művekről szól, a népi vallásosság értékeit hangsúlyozza, és az ökumenizmus szellemében emlékeztet a keresztény értékek fontosságára. Józan keresztény útmutatásokat fogalmaz meg a mindennapokra, ezek közül talán a legfontosabb: „*Krisztus szabadsága a nyitottság, melyet a lelkiismeret védőn koszorúz.*” Ugyancsak kiemelt téma az utazás. Érzékletesen ír a természetről, a városokról és bennük az emberi teremtő szellem legnagyobb alkotásairól. Kutatja a tájban a kultúrát, a történelmet, az isteni erőt és az emberi lelket. Keresni és találni, átgondolni

és megélni, végül pedig megmutatni: erre törekszik, bárhol jár és bármiről szól. „*Rácsodálkozni a világra? – a szépség ünnepe*” – írja egy helyütt. Máshol pedig így fogalmaz: „*Kövek és fák. Ha figyelemmel pásztázod az útba eső erdőrészteteket érzed igazán, mennyire egységes a világ. Ahogyan hit, tudomány, művészet nem szakíthatók el egymástól anélkül, hogy a lélek ne sérülne, a völgyjáratban is egymást keresik kövek és fák; nélkülük nincs a helynek szakralitása.*”

Művek és alkotók – kritikák és portrék is helyet kaptak a könyvben. Személyes emlékeket idéz a gyermeklelkű Weöres Sándorról, mátraszentimrei szobrának avatása kapcsán ír példaképéről, a piaristaköltő Sík Sándorról, nem kevésbé személyes hangú nekrológot közöl Erdélyi Zsuzsannáról, aki „*rendületlenül védte az idősek ajkáról hangba-szóba testesült kincseket*”, és tárgyilagos elragadtatással méltatja a kálváriafotóiból albumot szerkesztő Olasz Ferencet.

A gyűjtemény szerves részét alkotják a szerző interjúi. A megszólítottakat leginkább az köti össze, hogy Tóth Sándor kíváncsi rájuk, és becsüli őket. Néhányukkal bensőséges baráti viszonyban is áll, erről tanúskodnak a bevezető sorok, például a Budai Ilonával vagy Gy. Szabó Andrással folytatott beszélgetések előtt. Megszólítottjai: művészek, tudományos kutatók, tanárok és egyházi emberek. Az esetek többségében az interjúalany személye áll a párbeszéd középpontjában, azonban ha nem a személy, hanem a téma (vallás, történelem, művészet) szervezi a beszélgetést, akkor is „*átjön*” a válaszoló személyisége – a téma alapos körbejárása mellett.

Egy-egy téma megközelítése és kibontása kerek, színes írásműveket eredményez. A már említett asszociációs technikára jó példa a *Fehér kövön aranyméz*. Ebben a méz mibenlétét és motívumát a lehető legtágabb keretben tárgyalja a szerző. Kiinduló pont a gyerekkori emlék, ezután a vallási vonatkozások kerülnek terítékre: a méz szerepe a *Bibliában* és a keresztény irodalomban, majd a néprajzi jelentésrétegek, a természetrajzi-biológiai információk, a méz történelmi jelképrendszere és kapcsolata rokon jelképekkel. Utazások során és könyvekből szerzett tapasztalatok, ismeretek saját élményekkel és gondolatokkal elegyednek. Úgy járja körbe a témát, hogy egészen messzire is eljut tőle.

Tóth Sándor könyve ajánlott olvasmány mindazoknak, akik nyitottak a szellemi kalandokra és az örök értékekre.

(*Szent István Társulat, Budapest, 2016.*)

Aknay Tibor

Ráolvasó

Egy tallér, két tallér,
Hold nyakán ködgallér,
még kétszer két tallér
világon körül ér,
meglököd, elgurul,
jó kedved beborul,
országút kanyarog,
vadalma fanyalog,
kakukk szó jóslón száll,
éveket számolnál?
Nem érsz el messzire,
csak onnan, csak ide,
ódon ház, rézkilincs,
benyitnál, ajtó sincs,
ál emlék, holt világ,
sírodon vadvirág,
leszárad maholnap,
árny kutyák csaholnak,
egy tallér, két tallér,
seholnincs ködgallér.

Miniatűr

Gyémánt éjszaka.
Neon könny hull.
Csorbítatlan magányban
kialszik egy csillag.

Január

A tó arcán jégbucka nyáj legel,
és tükör társához hajlik
a parti fűz ága.
Fátyolos fény küzd
a reggeli köddel:
új napot szül
a téli világra.

Amíg tudhatom

Amíg érzem – lélek visszafojtva,
hogy percenként tizenhatszor
elér hozzám a szádból
kibukó pára melege,
mely úgy ölel körül – könnyű alvót –,
mint a csészére visszaharmatozó
gőz cseppjei az illatos teát,
amíg tudhatom,
hogy új perc jön, és újra
tizenhat levegővétel,
újabb tizenhat jelzés,
arról, hogy élsz,
minden másnapunk
Isten kézfogása.

E számunk szerzői

- Aknay Tibor (1944) Budapest
Albert-Lőrincz Márton (1951) Marosvásárhely
Andó Ildikó (1967) Budapest
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Bakacsi Ernő (1938) Eger
Barna T. Attila (1971) Nyírtelek
Bartal Klára (1940) Székesfehérvár
Benő Attila (1968) Kolozsvár
Benő Eszter (1973) Kolozsvár
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bíró József (1951) Budapest
Bognár Anna (1987) Budapest
Bognár Stefánia (1937) Szombathely
Both Balázs (1976) Sopron
Bozók Ferenc (1973) Mosonmagyaróvár
Búzás Huba (1935) Veszprém
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csák Gyöngyi (1950) Budapest
Csáky Anna (1938) Győr
Cseke J. Szabolcs (1947) Győr
Csepcsányi Éva (1985) Budapest
Cserenkó Gábor (1978) Budapest
Csesznák András (1963) Szentendre
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Dani Erzsébet (1968) Nagykőrös
Demeter József (1947) Ballószög
Devecseri Zoltán (1948) Hővej
Erdődi Gábor (1952) Budapest
Farkas András (1944) Budapest
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Fedák Anita (1964) Karácsond
Fellinger Károly (1963) Jóka
Finta Éva (1954) Sárospatak
Gósi Valéria (1954) Győr
Hadnagy József (1950) Debrecen
H. Barbócz Ildikó (1952) Eger
Hegedűs Imre János (1941) Budapest
Holló József (1944) Ostoros-Eger
Ispánovics Csapó Julianna (1966) Bezdán
Jagos István Róbert (1974) Szeged
Jóna Dávid (1968) Mány
Kaiser László (1953) Budapest
Káliz Sajtó József (1950) Soponya
Kántás Balázs (1987) Budapest
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kerék Imre (1942) Sopron
Kispál Dániel (1988) Eger
Kiss Dávid (1992) Eger
Konczek József (1942) Pomáz
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Kökény Éva (1945) Kecskemét
Kunert, Günter (1929) Berlin
Kühne Katalin (1947) Miskolc
Lipcsei Márta (1943) Nagyváradi
Lisztóczy László (1941) Eger
Madarász Imre (1962) Üröm
Marković Radmila (1940) Kishegyes
Máriás József (1940) Nyíregyháza
Menyhei József (1949) Kecskemét
M. Fehérvári Judit (1962) Debrecen
Mihályi Anikó (1965) Törökbálint
Nagy Gáspár (1949–2007)
Nagy Zita (1987) Eger
Németh István Péter (1960) Tapolca
Németh Miklós (1934–2012)
Olasz Valéria (1956) Győr
Oláh András (1959) Mátészalka
Oláh József (1966) Micske
Orbán Viktor (1963) Budapest
Pataki István (1953) Bihar
Péntek Imre (1942) Zalaegerszeg
Pődör György (1948) Vasszécseny
Radnai István (1939) Budapest
Saitos Lajos (1947) Székesfehérvár
Sajgó Szabolcs (1951) Budapest
S. Csoma János (1942) Bécs–Kecskemét
Sebestény-Jáger Orsolya (1969) Budakalász
Seléndy Balázs (1937) Cooperstown, USA
Serfőző Simon (1942) Eger–Miskolc
Sipos Erzsébet (1956) Eger
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szente B. Levente (1972) Székelykeresztúr
Szíki Károly (1954) Eger
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tamás Tímea (1962) Nyíregyháza
Török Nándor (1965) Budapest
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen

E számunk illusztrációi Németh Miklós (1934–2012) festő- és grafikusművész munkái.